WYDZIAŁ GEOGRAFII
I STUDIÓW REGIONALNYCH UW
INSTYTUT GOSPODARKI PRZESTRZENNEJ

4

POLSKA LOKALNA
I SAMORZĄD TERYTORIALNY
W WARUNKACH REFORMY
I REKONSTRUKCJI
GOSPODARKI
PRZESTRZENNEJ

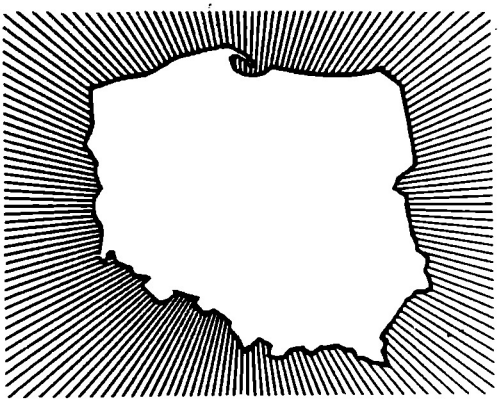

LOKALNE PROBLEMY WSI REGIONU LAS HUASTECAS W MEKSYKU

Warszawa 1987

1986

WYDZIAŁ GEOGRAFII
I STUDIÓW REGIONALNYCH UW
INSTYTUT GOSPODARKI PRZESTRZENNEJ

POLSKA LOKALNA
I SAMORZĄD TERYTORIALNY
W WARUNKACH REFORMY
I REKONSTRUKCJI
GOSPODARKI
PRZESTRZENNEJ

4

LOKALNE PROBLEMY WSI REGIONU LAS HUASTECAS W MEKSYKU

Redaktorzy tomu:
Andrzej Dembicz
Piotr Dutkiewicz

Na prawach rękopisu

Warszawa 1987

Egz. nr .....

RADA REDAKCYJNA

Antoni Kukliński /przewodniczący/, Piotr Dutkiewicz, Stanisław Gebethner, Bohdan Gruchman, Bohdan Jałowiecki, Bogdan Kacprzyński, Wincenty Kawalec, Kazimierz Secomski, Mirosław Grochowski /sekretarz/

ZESPOŁ REDAKCJI

Piotr Dutkiewicz - redaktor naczelny,
Paweł Gieorgica, Grzegorz Gorzelak

SEKRETARZ REDAKCJI

Jadwiga Kobuszewska

Adres Redakcji: Uniwersytet Warszawski
Wydział Geografii i Studiów Regionalnych
Instytut Gospodarki Przestrzennej
00-927 Warszawa, ul. Krakowskie Przedmieście 30
tel. 200-381

S p i s t r e ś c i

Str.

Andrzej DEMBICZ - Koncepcja i tematyka badań w Las Huastecas 5

Jerzy MAKOWSKI - Warunki środowiska przyrodniczego w Las Huastecas 19

JOAQUÍN GONZÁLEZ MARTÍNEZ - Charakterystyka społeczno-gospodarcza Las Huastecas 29

JOAQUÍN GONZÁLEZ MARTÍNEZ - Struktury polityczno-administracyjne wsi meksykańskiej 55

Bogumiła LISOCKA-JAEGERMAN - Tradycja a współczesność. Wpływy zewnętrzne a życie społeczne wsi regionu Las Huastecas 79

Mirosława CZERNY - Osadnictwo w Las Huastecas 91

Ryszard RÓŻGA - Struktura funkcjonalna małych ośrodków miejskich w Las Huastecas 103

Maria SKOCZEK - Cechy infrastruktury społecznej na poziomie lokalnym 119

Maria SKOCZEK - Kierunki rolniczego użytkowania ziemi i sposoby gospodarowania w rolnictwie w Las Huastecas 133

Andrzej DEMBICZ - Zróżnicowanie i dynamika zmian rolnictwa Las Huastecas. Studium typologiczne 153

Andrzej DEMBICZ - Przegląd ważniejszych cech i problemów wsi Las Huastecas 207

ANKIETY

I. Struktura gospodarcza i społeczna gospodarstwa rolnego 217

II. Sposoby i formy kontraktowania siły roboczej 224

III. Cechy społeczno-gospodarcze miejscowości 225

Andrzej DEMBICZ

KONCEPCJA I TEMATYKA BADAŃ W LAS HUASTECAS

Wstęp

Od wielu lat Pracownia Ameryki Łacińskiej IKR WGiSR UW realizuje większość swoich prac prowadząc badania terenowe w niektórych krajach Ameryki Łacińskiej, a przede wszystkim na Kubie, w Meksyku, Kolumbii i Peru.

Jednym z ważniejszych partnerów latynoamerykańskich jest od połowy lat siedemdziesiątych Escuela de Geografía Uniwersytetu Autonomicznego Stanu Meksyk w Toluca. Umowa o Bezpośredniej Współpracy Naukowej zawarta z Wydziałem Geografii i Studiów Regionalnych UW, wśród innych form współdziałania przewiduje realizację wspólnych przedsięwzięć badawczych opartych na studiach terenowych.

W pierwszych latach funkcjonowania umowy zrealizowano kilka wspólnych projektów naukowych, koncentrując się na zagadnieniach struktury wsi i rolnictwa oraz na problematyce regionalnej. Były to między innymi:

- W roku 1981 badania nad strukturą powiązań społeczno-gospodarczych regionu El Oro - Aculco - Jilotepec w środkowym Meksyku[1]. W realizacji tego projektu wziął udział piętnastoosobowy zespół polsko-meksykański, w tym 12 pracowników i studentów z Wy-

---

1/ Wyniki badań opublikowane zostały w Nr 63/1985 czasopisma "Afryka-Azja-Ameryka Łacińska" w postaci zbioru artykułów pod wspólnym tytułem "Struktura powiązań społeczno-gospodarczych obszaru El Oro - Aculco - Jilotepec w Środkowym Meksyku".

działu Geografii i Studiów Regionalnych UW.

- W roku 1983 podobny zespół przeprowadził prace terenowe na temat struktur społeczno-gospodarczych wsi regionu Płocka. W badaniach uczestniczyło 10 pracowników i studentów z Toluca.

- W latach 1983 - 1986 zrealizowany został wspólny temat: "Społeczne aspekty przestrzennej koncentracji ludności w Ameryce Łacińskiej"[2]. W przedsięwzięciu tym uczestniczyli także koledzy z krajów Ameryki Łacińskiej /Argentyna, Kolumbia, Kuba/ oraz latynoamerykaniści z ośrodków uniwersyteckich w Europie, Kanadzie i USA.

Ostatnim wspólnie zrealizowanym przedsięwzięciem badawczym, opartym w całości na studiach terenowych, był temat: "Lokalne struktury wsi regionu Las Huastecas", którego wyniki przedstawione są w obecnym tomie.

W badaniach uczestniczyli ze strony Pracowni Ameryki Łacińskiej: dr Mirosława Czerny, dr hab. Andrzej Dembicz, mgr Bogumiła Łocka-Jaegerman, dr Jerzy Makowski, dr Stanisław Osiński, mgr Monika Rafalska, dr Ryszard Rózga i dr Maria Skoczek, zaś w pracach gabinetowych znający ten region z wcześniejszych badań terenowych mgr Joaquín González Martínez. Ze strony meksykańskiej w badaniach uczestniczyli: Lic. Juan I. Becerril Beltrán, mgr Orlando Chacón López, Lic. Delfino Madrigal Uribe oraz Lic. Carlos Reyes Torres. Ponadto w pracach organizacyjnych i w rekonesansowych studiach terenowych we wstępnej fazie badań uczestniczyli: Lic. Guillermo González i mgr Alberto Vilchis Marín.

Kierownictwo naukowe badań sprawowali: dr hab. Andrzej Dembicz i mgr Orlando Chacón López.

Realizacja wymienionych wspólnych przedsięwzięć była możliwa dzięki wszechstronnemu poparciu ze strony władz obu uczelni, a w przypadku badań w Las Huastecas także pomocy udzielonej Pracowni Ameryki Łacińskiej przez CPBP "Polska lokalna i samorząd terytorialny w warunkach reformy i rekonstrukcji gospodarki przestrzennej", którego koordynatorem jest Profesor Antoni Kukliński.

2/ Efektem jest praca zbiorowa pt. "Ameryka Łacińska - przestrzeń i społeczeństwo" złożona do druku w Wydawnictwie "Książka i Wiedza".

Koncepcja i tematyka badań

Prezentowana tu problematyka stanowi kontynuację wcześniej prowadzonych prac a wynika zarówno z zainteresowań badawczych zespołu, jak i ze świadomości wagi zagadnień rolnictwa i wsi w rozwoju społeczno-gospodarczym Meksyku.

Niedoskonałości meksykańskiej reformy rolnej, zainicjowanej w roku 1917 i realizowanej z różną intensywnością do dnia dzisiejszego, przyspieszone procesy modernizacyjne w sferze produkcji przemysłowej oraz szereg innych uwarunkowań doprowadziły do znacznych zaniedbań w dziedzinie rolnictwa i wsi. Efektem jest wzrastający brak równowagi społecznej i ekonomicznej w skali kraju i w poszczególnych regionach.

Spośród różnych możliwych regionów wybór padł na Las Huastecas. Obszar ten cechuje bowiem szeroka skala typowych dla Meksyku problemów społecznych, ekonomicznych i politycznych, a wśród nich jedne z ważniejszych: napięcia w skali lokalnej i regionalnej, powstające w wyniku ścierania się tradycyjnych i nowoczesnych wzorców zachowań. Przejawem tych napięć są m.in. zajęcia ziem prywatnych /invasiones/ dokonywane przez ejidalne społeczności indiańskie; przybrały one na sile na przełomie lat 1984/1985 a ich polityczne reperkusje trwały przez cały rok 1985. Napięcia te spowodowały zresztą, że z niektórych miejscowości wybranych wcześniej do badań terenowych musiano zrezygnować.

Las Huastecas jest jednym z wielu regionów Meksyku, wyróżnianych na podstawie kryteriów historycznych, głównie o charakterze społeczno-kulturowym. We współczesnych regionalnych podziałach, operujących wskaźnikami społeczno-gospodarczymi, wyróżniany jest między innymi jako region rolniczy[1]. W pracy A.Bassols Batalla[2], w której podane są strefy i regiony gospodarcze Meksyku, Las Huastecas występuje jako Huasteca Alta - region obejmujący przedgórze i góry Sierra Madre Oriental oraz Huasteca Baja - obejmujący pas nizin i wzniesień nadmorskich. Niezależnie jednak od zasięgu terytorialnego przyznawanego historycznemu regionowi Las Huastecas, wydzielane regiony mają głównie charakter jednostek

1/ F.Quintanar, 1963, "Geografía agrícola de México", México
2/ A.Bassols Batalla, 1967, "La dovosión regional de México", México

homogenicznych. Pozbawione są one bowiem ośrodka polaryzującego działalność gospodarczą, obejmując kilka średniej wielkości miast spełniających niektóre funkcje usługowe wobec najbliższego zaplecza. Są to: Ciudad Valles, Cerro Azul i Tuxpan. Natomiast ośrodki wywierające rzeczywisty wpływ na przebieg procesów społecznych i gospodarczych leżą na obrzeżu regionu /Tampico/ lub poza nim /San Luis Potosí, Veracruz i Miasto Meksyk/, wpływając na stopniowe zacieranie się historycznej spójności Las Huastecas.

Istotnymi czynnikami natomiast wskazującymi na konieczność wyodrębnienia Las Huastecas jako jednostki regionalnej są: wspólna przeszłość historyczna, wspólne niektóre cechy kulturowo i społeczno-gospodarczo wynikające z owej przeszłości i ciągle jeszcze nie przezwyciężona, choć stopniowo zmniejszająca zasięg przestrzenny peryferyjność[3]. Bardziej radykalni badacze twierdzą nawet, że jedynym elementem, który być może zezwala jeszcze na mówienie o Las Huastecas jako o całości, jest "el son huasteco" /ludowy rytm regionalny/, który jednakże łatwiej znaleźć w skomercjalizowanym folklorze muzycznym, niż w codzienności życia tego regionu. Mimo braku przestrzennej zwartości gospodarczej, Las Huastecas jest zjawiskiem autentycznie istniejącym, a jako pojęcie regionalne przetrwa zapewne w terminologii i nazewnictwie głównie dzięki autoidentyfikacji jego mieszkańców i tradycji utrwalonej w świadomości Meksykanów.

Konkludując można przyjąć, że współczesne Las Huastecas to zbiór mniejszych fragmentów terytorialnych scalanych szeregiem uwarunkowań endo- i egzogenicznych o charakterze kulturowym i gospodarczym. Fakt istnienia wielu terytorialnych zespołów społeczno-ekonomicznych i kulturowych uznany więc został jako argument przemawiający na korzyść przeprowadzenia właśnie tam badań nad problematyką lokalną. Tym bardziej, że zagadnienie sprowadza się nie tylko do kwestii czysto poznawczych, lecz posiada również znaczne implikacje praktyczne. Prawdopodobnie wadliwe funkcjonowanie rządowych programów integralnego rozwoju wsi i regionu[4] wynika z niewłaściwych założeń metodologicznych, w myśl których je-

---

3/ Por. rozdziały: "Charakterystyka społeczno-gospodarcza Las Huastecas" i "Cechy infrastruktury społecznej na poziomie lokalnym".

4/ Por. rozdział "Cechy infrastruktury społecznej na poziomie lokalnym".

dnakowo traktuje się wszystkie indiańskie społeczności lokalne w Las Huastecas, niezależnie od silnego ich zróżnicowania etno-lingwistycznego i kulturowego.

Wychodząc od zarysowanych wyżej przesłanek, wskazujących na wagę lokalnych czynników i uwarunkowań w procesach społecznych i gospodarczych Las Huastecas, im właśnie podporządkowano koncepcję badań, których cele określono następująco:

- przeprowadzenie studiów nad strukturami społecznymi i gospodarczymi wsi i rolnictwa w mikroskali terytorialnej zezwalających na zgromadzenie wiarygodnych materiałów empirycznych[5],
- określenie podstawowych cech i problemów społeczno-gospodarczych lokalnych społeczności wiejskich oraz rodzaju i charakteru ich powiązań zewnętrznych.

Równolegle, zdając sobie sprawę ze złożoności problematyki i wynikającej z tego konieczności wszechstronnego wniknięcia w badane zagadnienia oraz uwzględniając możliwości kadrowe zespołu, przyjęto, że projekt badań - jakkolwiek posiada wiodący profil geograficzny - będzie zawierał elementy wielo- i interdyscyplinarne, obejmując następujące dziedziny: geografia społeczno-gospodarcza, geografia fizyczna, ekonomia i antropologia społeczna.

Projekt badań był zatem w założeniu selektywny merytorycznie i terytorialnie.

Pod względem merytorycznym, z szerokiej gamy możliwości wybrano jako wiodące następujące zagadnienia:

1. Fizjonomia społeczna i ekonomiczna osadnictwa wiejskiego, miejsko-wiejskiego i małych miast, a w szczególności:

a/ lokalizacja i struktura przestrzenna,

b/ struktura kulturowa i społeczna,

c/ struktura funkcjonalna,

2. Cechy społeczne i ekonomiczne rolnictwa, a przede wszystkim:

a/ struktura użytkowania ziemi i wykorzystania siły roboczej,

b/ typologiczne zróżnicowanie rolnictwa.

5/ Mikroskala terytorialna oznacza w tym przypadku:
- gospodarstwa rolne prywatne, ejidos individuales i ejidos colectivos;
- przedsiębiorstwa produkcyjne i usługowe;
- osadnictwo wiejskie, miejsko-wiejskie oraz małe i średnie miasta z elementami funkcji rolniczych lub cech wiejskich.

3. Struktury społeczno-kulturowe i ich rola w funkcjonowaniu społeczności wiejskich, ze szczególnym zwróceniem uwagi na cechy etno-kulturowe, stratyfikację społeczną i rolę powinowactwa formalnego i nieformalnego w funkcjonowaniu społeczności lokalnych.

4. Uwarunkowania środowiska przyrodniczego w organizacji przestrzeni wiejskiej i funkcjonowaniu rolnictwa.

Pod względem terytorialnym w obrębie regionu, liczącego około 40 tys. km^2, wybrano trzy strefy i kilkadziesiąt punktów badań reprezentatywnych dla kompleksu przyrodniczego i społecznego Las Huastecas.

Sekwencja i metody realizacji projektu

Realizację projektu rozpoczęto w marcu 1984 r. i przebiegała ona w 5 etapach:

1. Etap pierwszy obejmował rutynowe czynności gabinetowe i rekonesansowe w terenie:

1.1. Przygotowawcze studia bibliograficzne, statystyczne i kartograficzne prowadzone równolegle w Warszawie i Toluca;

1.2. Rekonensanse terenowe przeprowadzone przez kolegów meksykańskich w okolicach Tuxpan, Tamiahua, Huejutla, Tempoal, Tamazunchale i Cd. Valles, w celu nawiązania bezpośredniego kontaktu z władzami i organizacjami lokalnymi oraz przygotowania propozycji zlokalizowania szczegółowych prac terenowych;

1.3. Konceptualizacja tematyczna i metodyczna;

1.4. Opracowanie projektów kwestionariuszy i ankiet;

1.5. Szczegółowe określenie obszarów badań terenowych.

2. Etap drugi obejmował okres od 1 do 7 lipca 1985 i poświęcony był czynnościom przygotowawczym do prac terenowych.

3. Etap trzeci, w dniach 8-19 lipca 1985, poświęcony był realizacji badań terenowych.

4. Etap czwarty, w dniach 21-27 lipca 1985, to wstępna analiza zgromadzonych materiałów i opracowanie wstępnego raportu z badań w języku hiszpańskim. Raport został opublikowany w Actas Latinoamericanas de Varsovia /Tom 2, Warszawa 1986/[6].

6/ Wstępne lub częściowe wyniki badań nad problematyką wsi w Las Huastecas opublikowane zostały również w Miscellanea Geogra-

c.d. str. 11

5. Etap piąty, obejmujący rok akademicki 1985/86, poświęcony był szczegółowej analizie zgromadzonych materiałów i przygotowaniu obecnego opracowania.

W trakcie badań terenowych zastosowano następujące metody:

1. Obserwacje terenowe realizowane we wszystkich wybranych środowiskach społecznych i ekonomicznych;

2. Wywiady z przedstawicielami lokalnych władz administracyjnych, przedsiębiorstw i instytucji;

3. Wywiady w środowiskach wiejskich i miejskich według opracowanych wcześniej kwestionariuszy;

4. Kartowanie w terenie w celu zgromadzenia danych na temat struktury przestrzennej badanych miejscowości.

Podstawową metodą gromadzenia informacji były wywiady realizowane według trzech wzorców kwestionariuszy:

1. Cechy społeczne i gospodarcze miejscowości,

2. Struktura gospodarcza i społeczna gospodarstw rolnych,

3. Warunki zatrudniania robotników rolnych.

Ponadto, w Tamiahua, jednorazowo zastosowano kwestionariusz: "Cechy i funkcjonowanie morskiego rybołówstwa przybrzeżnego", który posłużył do przeprowadzenia wywiadów w dwóch istniejących tam spółdzielniach rybackich.

Formalne efekty prac terenowych

Badania terenowe przeprowadzono w 43 miejscowościach, w tym w 35 nad problematyką osadnictwa i w 33 nad zagadnieniami rolnictwa.

1. Badania na temat cech społecznych i gospodarczych osadnictwa, przeprowadzone w 35 miejscowościach, objęły:

- 5 małych miast: Cerro Azul, Naranjos, Huejutla, Tempoal i Tamuín;

---

c.d. ze str. 10

6/ phica, Warszawa 1986, w artykułach A.Dembicza, M.Czerny i M. Skoczek s. 297-320; przedstawione przez A.Dembicza i R.Rózgę na Konferencji Grupy Roboczej "Gospodarka krajów Ameryki Łacińskiej" AN KS w Rostoku w maju 1986; przez M.Czerny i J.Makowskiego na "Interamerykańskim Kongresie Urbanistycznym" w Tlaxcala /Meksyk/ w marcu 1986 oraz przez M.Czerny, A.Dembicza i M.Skoczek na Polsko-Holenderskim Sympozjum nt. Wieś w Trzecim Świecie, Utrecht, wrzesień 1986.

- 6 miejscowości o charakterze miejsko-wiejskim: Chalma, El Higo, Platón Sánchez, Tamiahua, Tehuetlán i Tepetzintla;
- 24 osady wiejskie.

W ramach badań nad strukturą funkcjonalną Huejutla przeprowadzono też blisko 100 wywiadów w czasie tzw. "tianguis dominical", niedzielnych targów, na które ściągają sprzedający i kupujący z różnych stron regionu.

Ponadto przeprowadzono wywiady w następujących zakładach przemysłowych: w 3 cukrowniach /"El Higo" w El Higo, "Plan de Ayala" w Cd. Valles oraz "Alianza Popular" w Tambaca/, w cementowni "Cementos Anahuac" i fabryce przetwórstwa mleka "Nestle" w Tamuín.

2. Badania na temat cech społecznych i gospodarczych rolnictwa, przeprowadzone w 33 miejscowościach, pozwoliły na zgromadzenie danych dotyczących:

- 24 ejidos /funkcjonowanie społeczności ejidalnej i indywidualnych parcel-gospodarstw/ oraz
- 13 gospodarstw prywatnych.

Dodatkowymi źródłami informacji na temat funkcjonowania rolnictwa w skali lokalnej były instytucje i stowarzyszenia: Tabacos Mexicanos S.A. /w Platón Sánchez/, 3 wymienione wyżej cukrownie, Stowarzyszenia Hodowców Bydła /Asociación Ganadera/ w Cd. Valles, Ivan Felipe i Tamuín, Stowarzyszenia Drobnych Producentów Trzciny Cukrowej /Unión de Pequeños Productores Cañeros/ w El Higo, Cd. Valles i Tambaca.

3. Dane dotyczące problematyki społeczno-kulturowej gromadzono przy okazji badań nad cechami osadnictwa i rolnictwa. Dla uproszczenia zagadnienia te włączono do odpowiednich kwestionariuszy. Uzupełniające informacje uzyskano w Centro Coordinador del Instituto Indigenista w Huejutla, w Etnograficznym Muzeum Regionalnym w Cd. Valles oraz, po zakończeniu prac terenowych, w Instituto Nacional Indigenista w Mieście Meksyk.

Strefy badań terenowych

Posługując się zespołem kryteriów uwzględniających z jednej strony cechy przyrodnicze, społeczno-kulturowe i gospodarcze regionu , z drugiej zaś cele i potrzeby tematu, wyodrębniono 3

strefy badań, które spełniają - jak się wydaje - wszelkie warunki reprezentatywności:

1. Strefa obrzeża - obejmująca obszar w trójkącie Tamiahua - Naranjos-Cerro Azul, łącznie 8 municypiów,

2. Strefa środkowa - rozciągająca się wzdłuż linii Huejutla - Platón Sánchez-Tempoal, obejmująca łącznie 7 municypiów,

3. Strefa północna - rozciągająca się wzdłuż linii Tamasopo - Cd. Valles - Tamuín, łącznie 3 municypia.

Ogółem, z około 70 municypiów wchodzących w skład regionu Las Huastecas trzy strefy wybrane do badań obejmują 18 /a więc około 1/4/ jednostek administracyjnych i około 30% powierzchni regionu.

W obrębie trzech stref badań, na podstawie wcześniejszych studiów rekonesansowych w terenie i gabinetowych, wytypowano do badań ankietowych i inwentaryzacyjnych około 50 miejscowości łączących w sobie cechy reprezentatywności /wielkość, położenie, cechy etnokulturowe, społeczne i gospodarcze/ i dostępności komunikacyjnej. Ograniczony czas badań i specyfika warunków pogodowych w porze deszczowej zmuszały do uwzględnienia tego ostatniego czynnika. Wydaje się jednak, że nie wpłynęło to negatywnie na jakość i reprezentatywność zgromadzonych materiałów i obserwacji. Już w trakcie badań dokonywano niewielkich korekt, eliminując niektóre z wybranych punktów oraz zastępując niektóre z nich innymi. Niezależnie od wprowadzonych zmian, podstawowa sieć pierwotnie wytypowanych około 30 punktów osadniczych została utrzymana i uzupełniona dalszymi, o których włączeniu zadecydował sam przebieg badań /uzyskiwane rezultaty/ oraz sugestie miejscowych władz, których ingerencji w realizację badań nie dało się uniknąć. Tyczy to szczególnie obszarów najbardziej konfliktowych pod względem społecznym i politycznym, a przede wszystkim Las Huastecas w stanie Hidalgo /okolice Huejutla/.

Tabela 1

Miejscowości, w których przeprowadzone zostały badania, ze wskazaniem strefy i rodzaju badań:

Miejscowość	Badania nad problematyką społeczno-kulturową i gospodarczą dotyczące:	
	osadnictwa	rolnictwa
1	2	3
Strefa 1		
Carmona y Valle	+	
Cerro Azul	+	
Colomán	+	+
Chinampa de Gorostiza	+	+
Felipe Villanueva		+
El Humo	+	+
Las Cañas		+
Juan Felipe	+	+
Naranjos	+	
Palma Morelos	+	+
Paso del Norte		+
Raya Obscura	+	+
Tamiahua	+	
Tampache	+	+
Tepetzintla	+	+
Tierra Blanca	+	+
Zacamixtle	+	+
Zapotitlán	+	+
Zaragoza	+	+
Strofa 2		
Aguacate Terrero		+
Coacuilco	+	+
Corralillo		+
Chalahuiyapa	+	+
Chalma	+	+
El Chote	+	+
El Higo	+	
Huejutla de Reyes	+	
Ixcatlán	+	+
El Palmar Prieto	+	+
Platón Sánchez	+	+
Tehuetlán	+	
Tempoal de Sánchez	+	

od. tabeli 1

1	2	3
Strefa 3		
Alvaro Obregón /El Pujal/	+	+
Calera	+	+
Casa Blanca		+
Ciudad Valles		+
Gustavo Garmendía	+	+
La Lima	+	+
Rascón	+	+
Los Sabinos	+	+
Tambaca		+
Tamuín	+	
Tantóbal	+	

Koncepcja prezentowanego opracowania

Rodzaj materiałów zgromadzonych w trakcie badań terenowych i gabinetowych stwarzał znaczną swobodę wykorzystania ich w dalszym postępowaniu badawczym nad problematyką społeczności lokalnych. Spośród dwóch podstawowych możliwości: monograficznego opracowania poszczególnych przypadków i analizy porównawczej zgromadzonych materiałów ukierunkowanej na zagadnienia lokalne i regionalne, wybrano tę drugą. Stwarza ona bowiem możliwość ukazania problematyki lokalnej przez pryzmat różnych sfer działalności człowieka z jednej strony, z drugiej zaś umożliwia analizę funkcjonowania wsi na najniższym poziomie terytorialnym w szerszym kontekście zagadnień regionalnych i pozwala na wyciąganie wniosków uogólniających.

Całość studium składa się z 9 opracowań tworzących dwa bloki:

- Pierwszy jest poświęcony ogólnej charakterystyce regionu Las Huastecas pod względem przyrodniczym i społeczno-gospodarczym, stanowiącej niezbędny kontekst dla pozostałych opracowań. Tworzą go dwa pierwsze rozdziały: J.Makowskiego "Warunki środowiska przyrodniczego w Las Huastecas" i J.Gonzaleza "Charakterystyka społeczno-gospodarcza Las Huastecas".

- Drugi zawiera 7 opracowań podporządkowanych analizie zagadnień lokalnych i regionalnych z punktu widzenia poszczególnych

sfer działalności człowieka.

Zgodnie z pierwotnym programem badań wybrano do tego celu problematykę etno-kulturową, organizację administracyjno-polityczną, osadnictwo i działalność rolniczą. Wstępny zamysł poświęcenia osobnego opracowania sferze działalności pozarolniczej na wsi i jej roli dla układów lokalnych nie został zrealizowany głównie ze względu na szczupłość tej działalności. Włączono ją zatem do poszczególnych opracowań, przede wszystkim zaś poświęconych osadnictwu i infrastrukturze społecznej.

Kolejność opracowań odpowiada - w najogólniejszych zarysach - narastaniu zróżnicowania problematyki lokalnej w obrębie regionu, poczynając od dość jednolitego /tym niemniej skomplikowanego/ wzorca funkcjonowania struktur administracyjno-politycznych do zagadnień prezentujących silne zróżnicowanie regionalne rolnictwa. Kolejność jest zatem następująca: problemy administracji lokalnej w ich odniesieniu do schematu ogólnomeksykańskiego, cechy etno-kulturowe, zagadnienia osadnictwa, problemy rolnictwa.

Dwa pierwsze zagadnienia omawiane są w opracowaniach J.Gonzaleza "Struktury polityczno-administracyjne wsi meksykańskiej" i B.Jaegerman-Lisockiej "Tradycja a współczesność - wpływy zewnętrzne a życie społeczne wsi regionu Las Huastecas".

Problemom przestrzennym, strukturalnym i funkcjonalnym osadnictwa i jego roli w kształtowaniu układów społecznych i gospodarczych na poziomie lokalnym i mikroregionalnym poświęcone są kolejno 3 rozdziały:

- Osadnictwo w Las Huastecas /M.Czerny/,
- Struktura funkcjonalna małych ośrodków miejskich /R.Rózga/,
- Cechy infrastruktury społecznej na poziomie lokalnym /M. Skoczek/.

Dwa pierwsze, każde na innym poziomie szczegółowości, są próbą określenia roli sieci osadniczej Las Huastecas i poszczególnych jej komponentów w funkcjonowaniu społeczności lokalnych oraz w ich ponadlokalnych powiązaniach. Trzeci natomiast, koncentrując się na sferze infrastruktury społecznej, która zgodnie z wynikami badań wykazała największą dynamikę zmian /poprawy/, jest próbą podsumowania z odniesieniem do efektywności rządowych programów rozwoju i zmian, jakie miały miejsce w ostatnich dziesięciu latach.

Zagadnienia rolnictwa w aspekcie zróżnicowania regionalnego i roli dla lokalnych układów społecznych i gospodarczych przedstawione są w dwóch rozdziałach:

- Kierunki rolniczego użytkowania ziemi i sposoby gospodarowania w rolnictwie /M.Skoczek/
- Zróżnicowanie i dynamika zmian w rolnictwie. Studium typologiczne. /A.Dembicz/.

Pierwszy z nich ukazuje problematykę rolniczą przez pryzmat kilku wybranych cech, a przede wszystkim użytkowania ziemi, zasobów siły roboczej i jej wykorzystania oraz technik stosowanych w rolnictwie. Drugi jest natomiast próbą syntetycznego ukazania zróżnicowania działalności rolniczej, ze szczególnym ukierunkowaniem na zagadnienia znaczenia rolnictwa /wyodrębnionych typów rolnictwa i asocjacji typologicznych/ dla funkcjonowania układów lokalnych. Podejmuje też ocenę zmian powstałych w ostatnich 10 latach oraz rysujących się możliwości potencjalnych zmian i ich znaczenia dla lokalnych społeczności Las Huastecas.

Całość zbioru kończy podsumowanie zatytułowane "Przegląd ważniejszych cech i problemów wsi Las Huastecas".

Rys. 1. LAS HUASTECAS. STREFY BADAŃ.

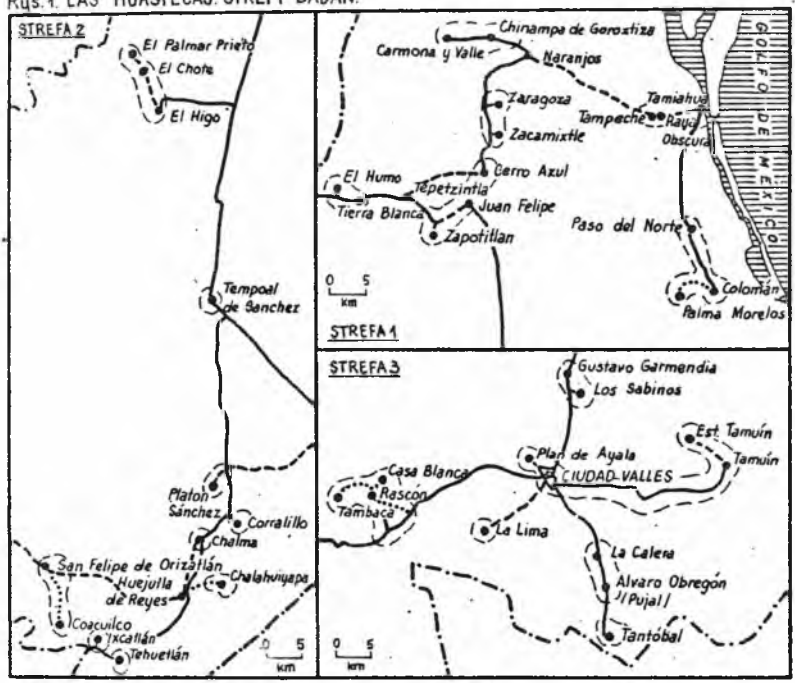

(•) rejony obserwacji i miejsca badań szczegółowych

— drogi o nawierzchni utwardzonej

--- trakty

..... ścieżki

—·— granice stanów

Jerzy MAKOWSKI

WARUNKI ŚRODOWISKA PRZYRODNICZEGO W LAS HUASTECAS

1. Położenie regionu i ukształtowanie powierzchni

Las Huastecas, z punktu widzenia geografii fizycznej, nie jest regionem naturalnym. Obszar ten obejmuje natomiast części dwóch regionów fizycznogeograficznych od dawna wyróżnianych w podziałach regionalnych Meksyku: Niziny Nadzatokowej /Llanura Costera del Golfo/ i Sierra Madre Wschodniej /Sierra Madre Oriental/.

Ponad 70% powierzchni Las Huastecas wchodzi w obręb Niziny Nadzatokowej. Na północy, zwłaszcza w dorzeczu Pánuco, jest to płaska, monotonna, miejscami zabagniona równina, osiągająca między brzeżnymi pasmami Sierra Madre i wybrzeżem Zatoki Meksykańskiej ponad 100 km szerokości. Ku południowi pas nadmorskiej niziny stopniowo zwęża się. Na przedłużeniu Sierra de Teziutlán, tuż za południową granicą Las Huastecas, ma ona tylko kilkanaście kilometrów szerokości. Południowa część Niziny Nadzatokowej ma rzeźbę bardziej urozmaiconą niż część północna. Powierzchnia, w wyniku mocnego rozczłonkowania dolinami rzek, jest pagórkowata. Dodatkowo urozmaicają ją izolowane wzniesienia, np. Sierra de Tantima, sięgające wysokości 1000 m n.p.m. i szereg innych, niższych wzniesień. Najczęściej są to silnie zdenudowane, stare masywy wulkaniczne.

W pasie wybrzeża szerokości kilkunastu kilometrów zaznaczają się tarasy morskie, szczególnie dobrze widoczne na południe od laguny Tamiahua. Wybrzeże Las Huastecas, mające około 350 km długości, jest niskie i ma charakter lagunowo-zalewowy, podobnie jak większość wybrzeży Ameryki Północnej nad Zatoką Meksykańską. Największą laguną, oddzieloną ponad 100 km długości mierzeją od

otwartych wód Zatoki Meksykańskiej, jest Tamiahua. Lokalnie na wybrzeżu występują wydmy oraz słone bagna.

Zachodnia część Las Huastecas obejmuje część brzeżnej, krawędziowej strefy Sierra Madre Wschodniej. Na płn.-zach. strefa ta osiąga największą szerokość /około 50 km/, tworząc kilka południkowo biegnących pasm /np. Sierra de Tanchipa, Sierra de la Colmena/ wysokości względnej 200-600 m, przedzielonych podłużnymi obniżeniami. Ku południowi układ pasm górskich ulega zaburzeniu. Strefa krawędziowa gór jest głęboko porozcinana dolinami licznych rzek, płynących w kierunku płn.-wsch. ku Nizinie Nadzatokowej, dzielącymi długie, o podobnej orientacji grzbiety, obniżające się stopniowo z zachodu na wschód.

2. Budowa geologiczna

Budowa geologiczna regionu jest stosunkowo prosta. Obszar Niziny Nadzatokowej budują skały osadowe trzeciorzędu. Dominują wśród nich utwory węglanowe - margle, wapniste piaski i muły, a miejscami żwiry i zlepieńce. Utwory te są mało zaburzone tektonicznie. W ich obrębie lokalnie występują intruzje skał magmowych, głębinowych i wylewnych - zaznaczające się w morfologii terenu w postaci ostańców denudacyjnych, jak np. Sierra Tantima. W pasie wybrzeża oraz w dolinach rzek występują młode czwartorzędowe i współczesne aluwia rzek, na ogół piaszczyste. W podłożu utworów tworzących wierzchnią, najmłodszą serię osadów, na głębokości od 500-800 m /w rejonie Pánuco/ do 2000-2400 m /w rejonie Tuxpan/ występują duże złoża ropy naftowej i gazu ziemnego /eksploatowane w pobliżu Cerro Azul i Poza Rica/. Podobne złoża występują też pod dnem Zatoki Meksykańskiej.

3. Cechy klimatu

Położenie Las Huastecas w strefie zwrotnikowej, ukształtowanie powierzchni /południkowy układ głównych elementów orograficznych/ i sąsiedztwo rozległego i ciepłego akwenu Zatoki Meksykańskiej determinują główne cechy klimatu tego regionu.

Spośród czynników warunkujących specyficzne cechy klimatu

Las Huastecas - jego przestrzenne zróżnicowanie oraz odmienność przebiegu pogody w poszczególnych porach roku, można wymienić:

- marginalne względem regionu położenie bariery górskiej Sierra Madre Wschodniej, eksponowanej na wiatry wiejące z sektorów płn.-wsch., wsch. i płd.-wsch. Wiatry te, przeważnie ciepłe i zawsze wilgotne, są przyczyną obfitych /nierzadko katastrofalnych/ opadów na dowietrznych stokach gór i bardzo częstych mgieł,

- występowanie tropikalnych huraganów znad Zatoki Meksykańskiej i Morza Karaibskiego, które w końcu lata i jesienią docierają niekiedy do wybrzeży Las Huastecas. Obfite opady towarzyszące huraganom są przyczyną gwałtownych wezbrań rzek i powodzi. Podniesienie poziomu morza spowodowane niskim ciśnieniem i spiętrzenie wody wywołane wiatrem są niekiedy powodem powodzi morskich zalewających tereny nadbrzeżne,

- występowanie od końca jesieni do początku wiosny chłodnych wiatrów północnych /nortes/ przynoszących spadki temperatur powietrza, duże zachmurzenie i opady. Łagodzący wpływ na kontrasty termiczne wywołano przez "nortes" ma napływ ciepłych i wilgotnych mas powietrza znad Zatoki Meksykańskiej /pasaty/ i z wnętrza Wyżyny Meksykańskiej /antypasaty/.

Wpływ wymienionych czynników klimatycznych i wzajemne ich oddziaływanie dają podstawę do wyróżnienia w Las Huastecas co najmniej czterech odmian klimatu o swoistym przebiegu głównych jego elementów.

Obszar Niziny Nadzatokowej cechuje klimat zwrotnikowy wilgotny z obfitymi opadami latem i jesienią /średnio rocznie ok. 1500 mm/ i średnią roczną temperaturą powietrza powyżej 18°C, z dość dużymi wahaniami temperatury wywołanymi wpływem "nortes". W obrębie tego obszaru można wyróżnić trzy odmiany klimatu.

Północna część Niziny Nadzatokowej w granicach Las Huastecas, wliczając w to niskie /do 200-300 m/ brzeżne pasma Sierra Madre Wschodniej, otrzymuje opady w granicach 900-1100 mm rocznie /Gonzales - 957 mm, Ciudad Valles - 1053 mm, Pánuco - 915 mm/. Większość opadów przypada na miesiące letnie i początek jesieni /VI-X/. Pora deszczowa, trwająca 5-6 miesięcy, ma dwa wyraźne maksima opadowe: w lipcu i we wrześniu. W półroczu suchym notuje się przeciętnie 10-20% rocznej sumy opadów. Ku północy i płn.-zachodowi roczne sumy opadów szybko zmniejszają się - do poniżej 500 mm; pogłębiają się też kontrasty termiczne.

Pas wybrzeża ma opady wyższe lecz przestrzennie bardziej zróżnicowane. Wahają się one od 1000 do 1400 mm rocznie /Tampico - 1070 mm, Tuxpan - 1350 mm, Poza Rica - 1156 mm/. Opady występują w ciągu całego roku, ze szczególnym natężeniem od czerwca do października. Pora deszczowa, podobnie jak w północnej części regionu, ma dwa maksima opadowe: w lipcu i we wrześniu. W pozostałej części roku opady są znacznie niższe, ale miesięczne ich sumy nie spadają poniżej 30 mm. Temperatury są natomiast wyższe niż na północy. Średnie miesięczne temperatury powietrza przekraczają 25°C, osiągając w miesiącach letnich 27-28°C. Mniejsze są także dobowe i roczne amplitudy temperatur /nawet w okresie występowania "nortes"/, co wiązać można z wpływem ciepłych wód Zatoki Meksykańskiej, łagodzącym kontrasty termiczne.

Obszary wyniesione w obrębie Niziny Nadzatokowej otrzymują opady wyższe niż pas wybrzeża. Roczne ich sumy zbliżają się do 2000 mm. W Tantima, na wysokości 300 m n.p.m., średnia roczna suma opadów wynosi 1898 mm. W wyższych partiach Sierra de Tantima nie ma stacji meteorologicznych. Podobnie jak w całym regionie, zaznacza się tu wyraźna pora deszczowa - od czerwca do listopada. Miesięczne sumy opadów przekraczają wówczas 100 mm, a we wrześniu wynoszą aż 555 mm. Średnie miesięczne temperatury powietrza wahają się od 18 do 27°C. W okresie występowania "nortes" zdarzają się nawet przymrozki.

W Sierra Madre Wschodniej, do wysokości 500-600 mm n.p.m., warunki klimatyczne nie różnią się w istotny sposób od panujących na wyniesionych obszarach Niziny Nadzatokowej. Powyżej tej wysokości klimat staje się chłodniejszy i bardziej wilgotny. Roczne sumy opadów przekraczają 2000 mm /San Juan Acateno - 2222 mm/. Reżim opadów zbliżony jest do występującego na nizinie, chociaż różnice miesięcznych sum opadów w porze deszczowej i suchej są mniejsze. Amplitudy roczne temperatur przekraczają 10°C. W okresie występowania "nortes" notuje się wyraźne ochłodzenia. Co kilka lat zdarzają się przymrozki.

Zróżnicowana rzeźba sprawia, że w obrębie wyróżnionych odmian klimatu występuje wiele mezo- i mikroklimatów decydujących o odrębności klimatycznej niewielkich nawet obszarów i stwarzających zróżnicowane warunki gospodarki człowieka - niekiedy całkowicie odmienne od tych, które wynikają ze strefowych cech klimatu.

4. Cechy pokrywy glebowej

Gleby, występujące w tym regionie, tworzą prawdziwą mozaikę typów i odmian, niemniej jednak w obrębie płaskiej lub pagórkowatej Niziny Nadzatokowej występują tylko niektóre z nich, stanowiąc dominujący element pokrywy glebowej na dużych obszarach. Większe zróżnicowanie pokrywy glebowej cechuje obszar Sierra Madre Wschodniej.

Mimo zwrotnikowego, wilgotnego klimatu nie występują tu gleby glejowe ani tropikalne czerwono- i żółtoziemy. Wyraźnie dominują natomiast - zwłaszcza w nizinnej, północnej części Las Huasteoas - rędziny wykształcone na podłożu skał węglanowych. Gleby te, zasobne w węglany i próchnicę, są bardzo żyzne i stwarzają dobre warunki dla uprawy tytoniu, trzciny cukrowej, cytrusów itp. Część z nich przeznaczona jest pod pastwiska. Ku południowi, obok rędzin pojawiają się płaty gleb łąkowych i sawannowych o czerwonawym zabarwieniu, a w pasie wybrzeża - czarne ziemie i inne gleby hydromorficzne oraz marsze.

W Sierra Madre Wschodniej pośród różnych typów gleb dominują brązowe i żółte gleby leśne a lokalnie - zasobne w próchnicę czarne ziemie łąkowe i podzole.

W dolinach rzek powszechnie występują młode gleby aluwialne reprezentujące różne typy gleb hydromorficznych astrefowych. Część z nich, w dolnym biegu Pánuco, jest zabagniona.

W obrębie poszczególnych typów gleb można wyróżnić kilka, a niekiedy nawet kilkanaście odmian różniących się własnościami fizyczno-chemicznymi i walorami użytkowymi. Uwarunkowane jest to cechami orograficznymi terenu, rodzajem skały macierzystej, stosunkami wodnymi, własnościami mezo- i mikroklimatu, a także sposobami użytkowania ziemi. W wielu przypadkach, zwłaszcza w górach, wylesienie i zajęcie pod uprawę zbyt stromych stoków doprowadziło do daleko idącej degradacji pokrywy glebowej a nawet zupełnego jej zniszczenia. Na mozaikę typów i odmian gleb uwarunkowanych cechami klimatu, skały macierzystej i szaty roślinnej nakładają się więc zmiany pokrywy glebowej spowodowane świadomą i/lub nieświadomą działalnością człowieka.

5. Warunki wodne

Sieć hydrograficzna Las Huastecas jest bardzo bogata i zróżnicowana. Jest to jeden z nielicznych w Meksyku regionów obfitujących w wodę. Duże rzeki występują przede wszystkim w północnej części regionu. Największą z nich jest Pánuco otrzymująca liczne, bardzo zasobne w wodę dopływy: Tamesi, Tamuín, Mactezuma, Tempoal i inne. Dorzecze Pánuco, o powierzchni około 66 tys. km^2, obejmuje prawie całą północ Las Huastecas wykraczając częściowo poza granice regionu, a rzeka wlewa do Zatoki Meksykańskiej średnio 17 mln m^3 wody rocznie. Rzeki południowej części Las Huastecas ustępują pod względem wielkości Pánuco i jej dopływom - są stosunkowo krótkie, ale bardzo zasobne w wodę, zwłaszcza w okresie pory deszczowej. Niżej, w tabeli, przedstawiono ważniejsze rzeki uszeregowane według malejącej wielkości odpływu rocznego.

Tabela 1

Nazwa rzeki	Powierzchnia dorzecza km^2	Odpływ całkowity w mln m^3/rok
Pánuco	66300	17,300
Tecolutla	8080	7,529
Tuxpan	5440	4,231
Tamesí	17690	2,300
Cazones	2760	2,147
Meztitlán	3230	0,419
Tumilco	320	0,191

Sieć rzeczna stwarza bardzo korzystne warunki dla rozwoju gospodarczego regionu. Istnieją duże i tylko częściowo wykorzystane możliwości nawadniania terenów i doskonałe warunki zaopatrzenia w wodę miast i zakładów przemysłowych. W górnych biegach większości rzek tkwią duże potencjalne zasoby hydroenergetyczne, dotychczas nie wykorzystane.

Bardzo liczne są też jeziora, zwłaszcza w dolnej części dorzecza Pánuco i Tamesí /Chairel, Tamós, Alta Mira, Pueblo Viejo

i inne/; wyżej wspomniano o występowaniu przybrzeżnych, częściowo wysłodzonych lagun i bagien. Obok naturalnych zbiorników wodnych liczne są także sztuczne zbiorniki wodne, niewielkich na ogół rozmiarów, gromadzące wodę na okres niedoboru opadów i wykorzystywane w celach gospodarczych. Znaczną długość mają też kanały drenujące podmokłe obszary nizinne /głównie w dolinie Pánuco/ oraz kanały nawadniające, najliczniejsze w dorzeczu Tamasi i jej dopływu Guayalejo.

Większość rzek Las Huastecas jest żeglowna w ciągu całego roku, ale tylko w dolnym biegu. Środkowe biegi rzek są dostępne dla żeglugi jedynie w okresie wysokich stanów wód, w porze deszczowej. Główne trudności w nawigacji powodowane są zamulaniem ujścia rzek.

6. Roślinność

Naturalna roślinność, tj. lasy zwrotnikowe, w ciągu wieków gospodarowania człowieka ustąpiła miejsca polom uprawnym i pastwiskom, zwłaszcza na siedliskach żyznych. Płaty roślinności naturalnej lub mało zmienionej ingerencją człowieka zachowały się jedynie lokalnie - w postaci lasów galeriowych w dolinach rzek oraz w obrębie wzniesień i w górach na trudno dostępnych stokach, na ogół zbyt stromych, by mogły być wykorzystane pod uprawy i pastwiska. Naturalna roślinność występuje z reguły na nadmorskich słonych bagnach i wydmach.

Największe obszary lasów zwrotnikowych /odmiany górskie/ występują w Sierra Madre Wschodniej 1200-1500 m n.p.m. oraz powyżej 600 m n.p.m. w Sierra de Tantima. Dominują tu lasy mieszane z takimi gatunkami, jak: roble, encino, fresno, nogal o dużej wartości użytkowej. Wyżej pojawiają się zwrotnikowe lasy iglaste z dużym udziałem różnych gatunków sosny. W lasach często występują różne elementy flory tropikalnej, takie jak pnącza /m.in. wanilia/ i porośla. W północnej części Las Huastecas charakterystycznym elementem flory występującej zarówno na siedliskach naturalnych, jak i wkraczającej na pola uprawne i pastwiska są gatunki roślinności pustynnej, typowe dla suchych obszarów północnego Meksyku.

Cechy środowiska przyrodniczego, przede wszystkim ukształto-

wanie powierzchni i przestrzenne zróżnicowanie warunków klimatycznych, uzasadniają wyróżnienie w obrębie Las Huastecas czterech podregionów:

- podregion północny - równinny, o cechach klimatu przejściowego między zwrotnikowym wilgotnym i zwrotnikowym półsuchym;
- podregion wybrzeża Zatoki Meksykańskiej - nizinny, z systemami tarasów morskich i typowym dla strefy klimatów zwrotnikowych przebiegiem głównych elementów klimatu;
- podregion "lomeríos", czyli wzniesień wyróżniających się w krajobrazie Niziny Nadzatokowej, znacznie wilgotniejszy niż pas nadmorskiej niziny i o zaostrzonych kontrastach termicznych;
- podregion górski - obejmujący brzeżne pasma Sierra Madre Wschodniej, najbardziej wilgotny i lesisty, ze znacznymi kontrastami termicznymi i dużymi spadkami temperatur, aż do wystąpienia przymrozków.

Granice wyróżnionych podregionów mają charakter umowny i - podobnie jak wszystkie granice przyrodnicze - stanowią raczej pasy lub strefy wzajemnego przenikania się różnych elementów środowiska. Precyzyjne ich wyznaczanie na obecnym etapie badań nie jest konieczne, nie wydaje się też, aby było celowe.

Gospodarowanie człowieka w Las Huastecas przez wiele wieków, obejmujące różne świadome i nieświadome przekształcenia środowiska przyrodniczego, doprowadziło do bardzo dużego jego zróżnicowania, znacznie większego niż by to wynikało z cech położenia geograficznego tego regionu. Różnice te mało czytelne w makroskali, nawet przy uwzględnieniu zaproponowanego podziału na podregiony, stają się oczywiste w skali lokalnej w odniesieniu np. do poszczególnych osiedli wiejskich i otaczających je terenów upraw i pastwisk lub - stosując inne kryteria - do dolin, pasm wzniesień itp. Poszczególne elementy środowiska przyrodniczego uległy przekształceniu w różnym stopniu.

Najbardziej zmieniła się szata roślinna i stosunki wodne. Wylesione zostały przede wszystkim tereny nizinne ustępując miejsca polom i pastwiskom. Lasy naturalne, aczkolwiek silnie zdegradowane, zachowały się jedynie na obszarze "lomeríos", a więc w terenach trudno dostępnych i z tego względu mniej przydatnych do rolniczego wykorzystania. Jednocześnie wśród pól i pastwisk pojawiły się płaty roślinności wtórnej, wkraczającej na silnie zdegradowane i porzucone tereny rolnicze. Te wtórne lasy,

chociaż nie nadają się do przemysłowej eksploatacji drewna, mają duże znaczenie gospodarcze dla miejscowej ludności jako źródło materiału budulcowego i drewna opałowego. Pełnią one też, jak można przypuszczać, ważną funkcję ekologiczną jako ostoja zwierzyny, regulator stosunków wodnych i czynnik modelujący mikroklimat.

Bardzo duże obszary objęła regulacja stosunków wodnych. Wylesienie doprowadziło do pewnego zaburzenia systemu krążenia wody i obniżenia poziomu wód gruntowych, a więc "osuszenia" klimatu regionu. Zmniejszenie amortyzującej roli lasów przyspieszyło cyrkulację wody i doprowadziło do względnego jej nadmiaru w porze deszczowej oraz niedoboru w porze suchej. Nastąpiło więc zaost kontrastów klimatycznych zarówno w czasie /między poszczególnymi porami roku/, jak i w przestrzeni /różnice między obszarami wyniesionymi i dolinami/. Spowodowało to konieczność regulacji stosunków wodnych: nawadniania stałego bądź okresowego obszarów otrzymujących niedostateczną ilość opadów i odwadniania obszarów płaskich, lokalnie stale lub okresowo zabagnionych. Obraz zmian stosunków wodnych został więc dopełniony budową kanałów nawadniających pola i pastwiska, kanałów odwadniających oraz sztucznych zbiorników wodnych.

Zmiany te doprowadziły, w skali lokalnej, do poważnego zróżnicowania przyrodniczych warunków gospodarowania w Las Huastecas. W obrębie gruntów należących do jednej wsi, w promieniu kilku kilometrów od osady można znaleźć obszary całkowicie różne - od upraw z nawadnianiem i całoroczną uprawą oraz nawadnianych wysoko wydajnych pastwisk, dostępnych w ciągu całego roku, po tereny wykorzystywane jedynie okresowo, w wilgotnej porze roku, i to w ograniczonym zakresie z powodu nieregularności opadów.

Takie zróżnicowania warunków gospodarowania, biorąc pod uwagę zarówno niekorzystne zmiany w środowisku, jak i korzystne z punktu widzenia gospodarki melioracje środowiska, są chyba najbardziej charakterystyczną cechą środowiska przyrodniczego Las Huastecas. Ich odbiciem jest bogactwo typów i systemów uprawy i hodowli oraz duże zróżnicowanie zajęć ludności /związane z rolnictwem i poza rolniczych/, jakie można było zaobserwować podczas badań terenowych.

Zróżnicowanie warunków przyrodniczych tego regionu i świadomość ich wpływu na gospodarkę człowieka zadecydowały do pewnego stopnia o wyborze obszarów szczegółowych badań terenowych. Śro-

dowisko przyrodnicze nie było jednak traktowane jako czynnik determinujący zachowania ekonomiczne mieszkającej tu ludności. Przekonanie o istnieniu wzajemnych związków przyroda-człowiek pozwoliło jednakże lepiej dostrzec powiązania charakteru gospodarki ze środowiskiem, umożliwiło znalezienie przykładów dobrego, niekiedy wręcz doskonałego wykorzystania jego walorów, jak również przykładów przekształcania środowiska dla potrzeb gospodarki, eliminującego istniejące niedogodności lub ograniczenia /np. drenowanie terenów podmokłych, nawadnianie, zabiegi przeciwerozyjne itp./.

Joaquín González MARTÍNEZ

CHARAKTERYSTYKA SPOŁECZNO-GOSPODARCZA LAS HUASTECAS

1. Uwagi ogólne

Las Huastecas, podobnie jak wiele innych regionów społeczno-kulturowych w Meksyku, nie stanowi odrębnej jednostki podziału terytorialnego kraju. Fakt ten powoduje trudności w delimitacji granic regionu. Przyjmuje się, iż w skład Las Huastecas wchodzą części sześciu stanów Meksyku: północna część Veracruz, wschodnia San Luis Potosí, południowa Tamaulipas i północno-wschodnia Hidalgo oraz - zgodnie z poczuciem tożsamości regionalnej ludności - północno-zachodnia część stanu Puebla i północno-wschodnia Querétaro. Granice regionu określone na podstawie poczucia tożsamości jego mieszkańców nie są w pełni zgodne z granicami regionu kulturowego, zamieszkiwanego do XVI w. przez Indian Huastecos[1]. Wynika to między innymi z faktu, iż do tego właśnie regionu, zwłaszcza na obszary znajdujące się w dzisiejszym stanie Hidalgo, Hiszpanie przesiedlali Indian Nahua i przedstawiciele tej grupy do dzisiaj stanowią znaczną część jego ludności.

Inne kryterium delimitacji granic regionu Las Huastecas przyjął geograf meksykański Angel Bassols Batalla. Biorąc pod uwagę

1/ "Granice regionu kulturowego Las Huastecas wyznaczały na północy rzeka Soto la Marina /Tamaulipas/, na południu rzeka Cazones /Veracruz/, na zachodzie sięgały po Tambaca /San Luis Potosi/ i Tancojo /Queretaro/, a na południo-wschodzie obejmowały płd.-wschód dzisiejszego stanu Tamaulipas". Bassols Batalla A.,y otros "Las Huastecas en el desarrollo regional de México, Ed. Trillas, México, 1977, s. 58.

charakter gospodarki dominującej na tym terenie, a pomijając kwestie poczucia tożsamości regionalnej, zaproponował włączenie do Las Huastecas municypium Papantla /stan Veracruz/, stanowiącego część dawnego regionu kulturowego Totonicapan oraz wyłączenie obszarów znajdujących się w stanie Querétaro i w południowo-zachodniej części Tamaulipas. Według A.Bassolsa Batalli region Las Huastecas leży między 20°20′ i 22°50′ szerokości geograficznej północnej i między 99°20′ i 96°50′ długości geograficznej zachodniej[2/] i obejmuje 40 086 km^2 w stanach Veracruz, San Luis Potosí, Tamaulipas, Hidalgo i Puebla /por. tab. 1/.

Tabela 1

Podział administracyjny Las Huastecas

Stan	Liczba municypiów	Powierzchnia km^2	Liczba ludności 1980	Gęstość zaludnienia
Veracruz	41	22 212,31	1 400 600	63,0
San Luis Potosí	18	10 238,30	490 000	48,0
Tamaulipas	4	4 891,79	476 800	97,0
Hidalgo	8	1 682,90	178 800	106,0
Puebla	3	1 061,38	45 600	43,0
Las Huastecas	74	40 086,68	2 591 800	65,0

Źródła: Bassols Batalla A., op. cit., s. 25 oraz X Censo General de Población y Vivienda, 1980.

Cytowany autor wydzielił w obrębie Las Huastecas cztery subregiony gospodarcze i z kolei w ich obrębie okręgi /comarcas/ obejmujące po kilka lub kilkanaście jednostek podziału administracyjnego drugiego rzędu - municypiów. W każdym z nich wyróżnił także ośrodki wiodące /biorąc pod uwagę liczbę ludności/ oraz skoncentrowanie w nich różnorodnej działalności gospodarczej. Podział na subregiony i okręgi przedstawiono poniżej.

2/ - Bassols Batalla A., op. cit. s. 47.

Subregion I - Północny:

Okręg 1: Tampico-Ciudad Madero /Tamps/, municypia: González, Altamira, Tampico, Ciudad Madero;

Okręg 2: Pánuco /Ver/, municypia: Ebano /SLP/, Pánuco, Pueblo Viejo, Tampico Alto, Ozuluama;

Okręg 3: Tantoyuca /Ver/, municypia: Tempoal, Chiconamel, Platon Sánchez, Chalma, Tantoyuca, Ixcatepec, Chontla, Tantima, Citlaltepec, Tamalín, Chinampa de Gorostiza.

Subregion II - Północno-zachodni:

Okręg 1: Ciudad Valles /SLP/, municypia: Tamasopo, Ciudad Valles, Tamuín;

Okręg 2:

Subregion III - Wschodni:

Okręg 1: Aquismón /SLP/, municypia: Ciudad Santos, Aquismón, Tanjalas, San Antonio, Coxcatlan, Tampamolón, San Vicente Tanouayalab, Tanquian;

Okręg 2: Tamazunchale /SLP/, municypia: Xilitla, Huehuetlán, Villa Terrazas, Tampacán, San Martín Chalchiouautla, Tamazunchale;

Okręg 3: Huejutla /Hgo/, municypia: Orizatlán, Jaltocan, Huejutla, Atlapexco, Huautla, Yahualica, Xochiatipan;

Okręg 4: Chicontepec /Ver/, municypia: Benito Juarez, Chicontepec, Ixhuatlan de Madero, Huehuetla /Hgo/;

Subregion IV - Południowy:

Okręg 1: Cerro Azul /Ver/, municypia: Amatlán, Tancoco, Tepetzintla, Cerro Azul, Tamiahua, Temapache;

Okręg 2: Pantepec /Pue/, municypia: Francisco Z. Mena, Pantepec, Venustiano Carranza;

Okręg 3: Poza Rica - Tuxpan /Ver/, municypia: Tesyo, Tihuatlán, Tuxpan, Poza Rica, Coatzintla, Cazones, Filomeno Mata, Coahuitlán, Coyutlán, Mecatlán, Chumatlán, Coxquihui, Zozocolco, Espinal, Papantla, Gutiérrez Zamora, Tecolutla.

"Gospodarczy" region Las Huastecas, obejmujący zarówno region "historyczny" jak i większą część regionu "społeczno-kulturowego," zajmuje środkową ozęść Pobrzeża Zatoki Meksykańskiej, między

rzeką Pánuco na północy i Barra de Tecolutla na południu. Pod względem ukształtowania powierzchni wyróżnia się w jego granicach tzw. Huastecas altas, obejmujące przedgórza Sierra Madre Wschodniej leżące na wysokości 500-800 m npm. i tzw. Huastecas bajas obejmujące nizinę nadbrzeżną w stanach Veracruz i Tamaulipas, pomiędzy którymi ciągnie się pas niewysokich wzgórz i pagórków.

Pod względem zasobów naturalnych Las Huastecas należy do najbogatszych regionów Meksyku - występują tam stosunkowo żyzne gleby, znaczne zasoby wody, dobrej jakości zasoby roślinne /formacje leśne i trawiaste/. Linia brzegowa ma długość ok. 335 km. W Las Huastecas występują znaczne zasoby surowców energetycznych /ropa naftowa/. Niektóre miasta regionu są dynamicznie rozwijającymi się ośrodkami handlowymi i przemysłowymi /np. Tampico, Tuxpan, Poza Rica/. Jednakże podstawę gospodarki regionu stanowi rolnictwo zatrudniające większy odsetek ludności zawodowo czynnej niż pozostałe sektory /por. tab. 2/.

Tabela 2

Struktura zatrudnienia ludności zawodowo czynnej według sektorów gospodarki /w procentach/, 1980.

Stan /municypia Las Huastecas/	Ludność zawodowo czynna ogółem	Sektor I	Sektor II	Sektor III	Ludność utrzymująca się z zajęć nieokreślonych[x]
Veracruz	100	42,7	10,9	19,1	26,6
San Luis Potosi	100	45,3	9,3	19,5	25,3
Tamaulipas	100	7,6	24,9	38,6	28,2
Hidalgo	100	55,2	3,3	17,1	23,7
Puebla	100	57,0	6,5	13,2	23,3
Las Huastecas	100	40,0	11,0	22,0	27,0

x/ służba domowa, sprzedawcy zajmujący się handlem obnośnym, itp.
Źródło: X Censo General de Población y Vivienda, 1980.

Bardzo sprzyjające warunki naturalne przyczyniły się do duże-

go zróżnicowania produkcji rolnej w Las Huastecas. Wiodącymi kierunkami rolnictwa w tym regionie są od lat hodowla bydła oraz uprawa trzciny cukrowej, a także drzew owocowych /pomarańcze, mango, awokado/, ananasów, kawy i tytoniu. W ostatnich kilkudziesięciu latach istotne znaczenie ma również uprawa bawełny w północnej części Las Huastecas, w dorzeczu Pánuco.

Wody Zatoki Meksykańskiej obfitują w ryby i skorupiaki morskie, ale zasoby te wykorzystywane są w niewielkim stopniu. Mimo zamieszkiwania w sąsiedztwie wybrzeża, ludność Las Huastecas nie wykazuje cech typowych dla ludów "morskich" i pozostaje wierna zajęciom związanym z uprawą roli i chowem bydła.

W las Huastecas współistnieją rozmaite sposoby i formy produkcji, odzwierciedlające "mozaikę" kulturową, od najbardziej "tradycyjnych", typowych dla wspólnot indiańskich skoncentrowanych w Las Huastecas Altas w stanach Hidalgo, San Luis Potosi i Puebla /por. tab. 3/ i małych gospodarstw rolnych, których użytkownicy produkują głównie na rynek lokalny i/lub regionalny, po nowoczesne, stosowane w wielkich gospodarstwach kapitalistycznych nastawionych na zaopatrzenie rynku krajowego i na eksport.

Z powyższych uwag wynika, że Las Huastecas nie różni się od innych regionów Meksyku położonych w strefie międzyzwrotnikowej. Obszary wiejskie tego regionu wykazują cechy i problemy typowe dla wsi meksykańskiej, a zwłaszcza dla wsi zamieszkałej przez ludność indiańską, eksploatowaną jako tania siła robocza i pozostającą stale w sytuacji konfliktowej z ludnością metyską i białą /"gente de razón"/. Te napięcia społeczne znajdują swój wyraz w strukturze politycznej, zdominowanej przez lokalnych i regionalnych kacyków /caciques/, w większości przypadków utożsamianych z przedstawicielami władzy politycznej na szczeblu krajowym i prowincjonalnym ze względu na sojusze polityczne znajdujące wyraz w nieformalnych związkach /parentesco, compadrazgo/ lub kontaktach towarzyskich. Można zatem stwierdzić, że "krajobrazy społeczne" Las Huastecas, sąsiadujących z nimi obszarów w stanach Veracruz, San Luis Potosí, Hidalgo, Puebla oraz innych obszarów zamieszkałych przez ludność indiańską w stanach Oaxaca, Chiapas i Michoacán wykazują wiele podobieństwa. Również współwystępowanie różnych kierunków, sposobów i technik gospodarowania w rolnictwie - to cechy typowe dla większości obszarów wiejskich położonych w centralnej i południowo-wschodniej części Meksyku. Po-

Tabela 3

Udział ludności indiańskiej i struktura etno-lingwistyczna, 1970

Subregion i okręg	Liczba ludności		Rubr. 2:1	Struktura etnolingwistyczna w procentach			
	ogółem	indiańskiej	%	ogółem	Huastecas	Mexicas /nahuas/	inne grupy[x]
	1	2		3	4	5	6
Subregion I	645 659	53 296	8,2	100	43	55	2
Okręg 1	330 135	1 073	0,3	100	19	33	48
Okręg 2	127 697	482	0,3	100	26	43	31
Okręg 3	187 827	51 741	27,5	100	44	55	1
Subregion II	115 062	8 025	6,9	100	70	27	3
Okręg 1	115 062	8 025	6,9	100	70	27	3
Subregion III	488 257	253 517	51,9	100	15	78	7
Okręg 1	90 372	39 585	43,8	100	70	28	2
Okręg 2	150 571	62 786	41,6	100	7	92	1
Okręg 3	132 832	79 308	59,7	100	-	99	1
Okręg 4	114 482	71 838	62,7	100	6	70	24
Subregion IV	689 379	100 031	14,5	100	4	19	77
Okręg 1	501 250	77 437	15,4	100	3	9	88
Okręg 2	149 586	14 287	9,5	100	24	72	4
Okręg 3	38 543	8 307	21,5	100	-	21	79
Las Huastecas	1 938 357	414 869	21,2	100	17	60	23

x/ najważniejsze grupy: Totonacos z municypium Papantla /Ver./ i Otomíes, żyjące na pograniczu stanów Puebla i Hidalgo

Źródło: Rentería Romero S., Aspectos demográficos, w Bassols Batalla A., op. cit., s. 126.

dobnie techniki chowu zwierząt są zbliżone do stosowanych w innych regionach hodowlanych kraju. Można jednak dodać, że hodowcy w Las Huastecas, mimo silnego przywiązania do tego rodzaju działalności, nie stworzyli własnego typu kulturowego - w przeciwieństwie do hodowców z północnego Meksyku /vaquero/, ze stanów Jalisco i Michoacán /charro/ i - sięgając do bardziej odległych przykładów - do hodowców z Llanos Wenezuelskich /llanero/ i Pampy /gaucho/.

Wielkie miasta regionu, takie jak Tampico i Poza Rica, wykazują wady i zalety typowe dla społeczności miejskich. Są to dynamiczne ośrodki handlowe i przemysłowe o rozległych strefach wpływów. Zamieszkująca je klasa średnia, robotnicy i urzędnicy państwowi, osiąga dochody pozwalające na stosunkowo dostatnie życie. Do miast tych stale napływa ludność w poszukiwaniu pracy tak z Las Huastecas, jak i z innych regionów Meksyku. Imigranci nie zawsze znajdują zatrudnienie, co stwarza problemy określone mianem "przeludnienia miejskiego", których symptomami są dzielnice nędzy, bezrobocie, gwałt, narkomania, prostytucja itp., znane w wielu innych miastach - Mieście Meksyk, Tijuana czy Monterrey.

Można zatem zapytać: co wyróżnia Las Huastecas? Co stanowi o tym, że zasługuje on na potraktowanie jako region sui géneris? Udzielenie jednoznacznej odpowiedzi na to pytanie byłoby ryzykowne. Niemniej warto sformułować kilka uwag wyjaśniających, przynajmniej częściowo, ten problem.

Przede wszystkim należy stwierdzić, że istnieje poczucie tożsamości regionalnej i z tego punktu widzenia mieszkańcy Las Huastecas różnią się wyraźnie od ludności żyjącej na innych obszarach w stanach, których częścią jest ten region. To poczucie tożsamości może być wynikiem oddziaływania czynników społeczno-politycznych, które w pewnym okresie /o czym będzie mowa później/ doprowadziły do konfliktów między interesami lokalnymi i stanowymi /reprezentowanymi przede wszystkim przez stolice stanów/. Trzeba także stwierdzić, że poczucie dumy związane z faktem bycia mieszkańcem Las Huastecas przejawia się nie tylko w życiu codziennym, ale także w najważniejszym wkładzie tego regionu do kultury,

jakim jest son huasteco[3]. Ta muzyka, wywodząca się od andaluzyj - skiego fandango, dzięki swemu pięknu i oryginalności identyfikuje i spaja region Las Huastecas.

2. Zarys historii społeczno-gospodarczej regionu

Położenie Las Huastecas między strefą wilgotnych tropików i półpustynnymi nizinami północnego Meksyku miało istotne konsekwencje natury społecznej. Do XVI w. dorzecze Pánuco stanowiło granicę między dwoma różnymi regionami kulturowymi: Aridameryką - zamieszkałą przez ludy zajmujące się myślistwem i zbieractwem /określane mianem Chichimecas/ i Mezoameryką, zamieszkałą przez ludy rolnicze o wysokim poziomie kultury.

Cechy typowe dla regionu pogranicza utrzymały się również po konkwiście. Położenie Las Huastecas zadecydowało o jego izolacji od innych obszarów Nowej Hiszpanii oraz o całym szeregu zjawisk społeczno-gospodarczych, które przyczyniły się do ukształtowania pewnych cech gospodarki regionu, które przetrwały do chwili obecnej /wiodąca rola hodowli bydła i uprawy trzciny cukrowej/, a także cech społeczno-politycznych /konflikty o ziemię między ludnością indiańską i "białą"/.

Wspomniana wyżej izolacja regionu wynikała nie tylko z faktu oddalenia od osi handlowej Veracruz- Meksyk - Acapulco, ale przede wszystkim ze słabości kontroli polityczno-militarnej Hiszpanów nad tym terytorium. Teoretycznie od roku 1523, tzn. od momentu gdy region Las Huastecas stał się formalnie częścią Nowej Hiszpanii, zachodziły w nim podobne procesy jak na innych obszarach wicekrólestwa: nadania ziemi /mercedes reales/ dla konkwistadorów, podporządkowywanie wspólnot indiańskich prawom Korony, działalność misjonarzy, wprowadzanie nowych dziedzin gospodarki. Niemniej położenie w strefie pogranicza wiązało się z ustawicznymi wojnami, których efektem była wielka niestabilność osadniotwa.

3/ Nie dotyczy to innych dziedzin kultury. Nie istnieje literatura regionalna /poza pieśniami - tekstami do muzyki son/, nie ukształtowały się dialekty regionalne języka hiszpańskiego. Jedynie istnieją baśnie i legendy indiańskie - Huastecas i Nahuas - przekazywane ustnie kolejnym pokoleniom, odzwierciedlające idee i koncepcje artystyczne mieszkańców regionu.

Liczne osady założone przez Hiszpanów zostały zniszczone, inne przenoszono z miejsca na miejsce[4].

Dopiero około roku 1740 ekspedycja hiszpańska, na której czele stał Jose Escandón, zdołała spacyfikować północno-wschodnie obszary Meksyku /Las Huastecas i Nuevo Santander - terytorium dzisiejszego stanu Tamaulipas/. Pozwoliło to na rozwój działów rolnictwa, których początki sięgały XVI wieku, tzn. hodowli bydła i uprawy trzciny cukrowej, a także na zwiększenie produkcji tradycyjnych upraw - kukurydzy, fasoli i chile. W tym też okresie zaczęło się rozwijać rybołówstwo.

Podany niżej cytat z dokumentu pochodzącego z roku 1803 zawiera charakterystykę ówczesnej gospodarki:

"Ludność zajmuje się ... hodowlą bydła, koni i mułów, wyrobem serów ..., niektórzy uprawiają niewielkie ilości kukurydzy .... Indianie na swoich poletkach /milpas/ sieją kukurydzę i fasolę, nadwyżki sprzedają w miastach i w ten sposób uzyskują pieniądze na daniny. W pobliżu osiedli Tantima, Santa Catarina uprawiają trzcinę cukrową i produkują z niej piloncillo z przeznaczeniem na sprzedaż. Ludność nieindiańska /"gente de razón"/ zajmuje się prawie wyłącznie hodowlą bydła, zaledwie około 30 osób posiada w swych majątkach młyn cukrowy i wytwarza niewielkie ilości piloncillo. W regionie brak jest warsztatów rzemieślniczych. Mieszkańcy Pueblo Viejo de Tampico, żyjący nad brzegiem laguny i rzeki zajmują się połowem ryb i skorupiaków, które dzięki pośrednictwu mulników z Atotonilco trafiają na rynek w Mieście Meksyk ..."[5].

Również w drugiej połowie XVIII w. uformowały się ostatecznie główne ośrodki gospodarcze i polityczne Las Huastecas: Ciudad Valles, Huejutla, Tuxpan, Pánuco i przede wszystkim Tampico. Wkrótce po 1750 r. Tampico stało się "biegunem rozwoju", portem o znaczeniu ponadregionalnym, przez który wywożono produkty po-

---

4/ Np. w latach 1530-32 założono klasztor, wokół którego powstał port Tampico, przeniesiony następnie na inne miejsce. Ciudad Valles zostało założone w 1533 r., Tuxpan w 1581.

5/ Raport przesłany 11 czerwca 1803 r. przez Luis Antonio de Colmeros intendentowi Veracruz, cytowany wg. Descripciones económicas regionales de Nueva Espana /Provincias del Centro, Sudeste y Sur 1766 - 1827, SEP-INAH, Mexico, 1976 s. 105-107.

chodzące ze stanów San Luis Potosí, Zacatecas i Nuevo León.

Wiodącą rolę w gospodarce Las Huastecas odegrały produkty cieszące się dużym popytem na rynku, ale równocześnie wymagające znacznych połaci ziemi. Rolnictwo towarowe stało się domeną hacjend. Równocześnie istniały stosunkowo prężne wspólnoty indiańskie, których gospodarką rządziły inne prawa niż w hacjendach. W odróżnieniu od tych ostatnich, podstawowym celem działalności gospodarczej wspólnot było samozaopatrzenie. W okresie kolonialnym istniała pewna równowaga między obszarami znajdującymi się we władaniu "białych" właścicieli i kupców a ziemiami użytkowanymi przez wspólnoty indiańskie. Natomiast po uzyskaniu przez Meksyk niepodległości, ziemie wspólnot zaczęły być traktowane jako ziemie publiczne, które w drodze licytacji mogły stać się własnością prywatną i o które najczęściej zabiegali właściciele okolicznych hacjend. Od tego czasu datują się walki o ziemię między wspólnotami indiańskimi i właścicielami hacjend. Trwają one do chwili obecnej w postaci konfliktów o dostęp do ziemi, w których uczestniczą również bezrolni chłopi i robotnicy rolni nie będący członkami wspólnot indiańskich.

Charakterystyczne dla Las Huastecas były również konflikty między grupami reprezentującymi ośrodki władzy lokalnej oraz federalnej i prowincjonalnej. Wielcy właściciele ziemscy niejednokrotnie prowadzili zbrojne walki dążąc do zdobycia władzy politycznej i pewnej autonomii.

3. Charakterystyka rolnictwa Las Huastecas

W książce napisanej w połowie lat sześćdziesiątych i będącej dzisiaj "klasyką" literatury geograficznej dotyczącej Meksyku, geograf francuski Claude Bataillon zamieścił następujący opis gospodarki rolnej w Las Huastecas:

"Można przedstawić rolnictwo tego regionu na przykładzie wioski położonej u podnóży Sierra Madre Wschodniej, na północ od Ciudad del Mante ..... Wspólnota wiejska El Guavabo, skupiająca mniej niż sto rodzin, użytkuje około 500 ha ziem uprawnych podzielonych na indywidualne parcele od 1937 r. oraz ok. 300 ha częściowo przygotowanych pod uprawę. Obok tych parcel ejidalnych istnieją również ziemie stanowiące własność prywatną. ... Człon-

kowie wspólnoty przeznaczają wiele produktów na sprzedaż a w celu przygotowania ziemi pod uprawę wypożyczają traktor. Trzcinę cukrową sprzedają do cukrowni Xicotencatl. Fasola, sezam i kukurydza sprzedawane w Ciudad del Maíz, trafiają następnie na rynek San Luis Potosí. W ostatnich latach wprowadzono na dużą skalę uprawę bawełny. W przydomowych ogrodach uprawia się wiele drzew owocowych, ale owoce nie są przeznaczone na sprzedaż. Rolnicy kupują ryż i ziemniaki. Plony najważniejszej rośliny - kukurydzy są stosunkowo wysokie - zbiera się do 3 ton z hektara w lecie /maj - sierpień/ i do 2 ton z hektara w zimie /wrzesień - grudzień/[5].

Nie ulega wątpliwości, że powyższy opis przedstawia w sposób wyidealizowany rolnictwo Las Huastecas, ponieważ dotyczy jednego z najbogatszych i stosunkowo łatwo dostępnych jego "subregionów". Nie jest on reprezentatywny dla obszarów Las Huastecas altas, gdzie przeważają drobne gospodarstwa /własnościowe lub użytkowane przez członków wspólnot/ nastawione na samozaopatrzenie, w których stosowane są tradycyjne techniki uprawy. Uprawia się w nich kukurydzę, fasolę i dynię /tzw. "complejo milpa"/, a plony kukurydzy rzadko przekraczają 800 - 1000 kg/ha. Aby zdobyć środki na utrzymanie rodziny, większość użytkowników tych gospodarstw podejmuje sezonową pracę, głównie na plantacjach trzciny cukrowej w stanach San Luis Potosí i Veracruz.

Na wielu obszarach Las Huastecas występuje duża presja na ziemię, potęgowana przez stopniowe migracje ludności przybywającej z wyższych partii Sierra Madre Wschodniej[6].

W ostatnich kilkunastu latach sytuacja ta zaostrzyła się wskutek ekspansji wielkich majątków hodowlanych /"neolatifundios ganaderos"/. Ich właściciele, często uciekając się do pomocy wojska, usiłowali zagarnąć ziemie użytkowane przez wspólnoty /ejidos i comunidades agrarias/. W szczególnie ostrej formie procesy te występują w stanie Hidalgo, gdzie od lat trwa prawdziwa wojna chłopska.

Struktura władania ziemią i kierunki produkcji roślinnej na

5/ Bataillon C., Las Regiones geograficas de México, Siglo XXI editores, México, 1975, 2 wyd., s. 136-137
6/ Bataillon C., op. cit. s. 129

obszarach Las Huastecas, stanowiących części odpowiednich stanów Meksyku, przedstawia się następująco:[7]

Na obszarach znajdujących się w stanie Hidalgo w roku 1980 było 3.049 gospodarstw rolnych o łącznej powierzchni 157 250 ha, z czego 36,5% stanowiły ziemie należące do prywatnych właścicieli i 63,5% ziemie pozostające we władaniu wspólnot wiejskich /ejidos i comunidades agrarias/. Zdecydowana większość ziem w gospodarstwach własnościowych /95%/ należała do gospodarstw o powierzchni ponad 5 ha. Ziemie wykorzystywane co roku pod uprawę zajmują około 52% powierzchni ziem uprawnych /tierras de labor/, pozostałe 48% pozostawiane jest odłogiem. Najważniejsze uprawy to fasola /zwłaszcza w municypiach Huautla i Xochitiapan/, kukurydza, pod którą przeznaczą się ponad 50% ziem /przede wszystkim w ejidos w municypiach Huejutla i Orizatlán/. Z upraw trwałych najważniejsza jest kawa /w latach siedemdziesiątych zajmowała ona 97% ziem pod uprawami trwałymi/, uprawiana głównie w gospodarstwach własnościowych w municypiach Huejutla, Orizatlán i Huehuetla.

Na obszarach znajdujących się w stanie San Luis Potosí w roku 1980 było 4590 gospodarstw rolnych o łącznej powierzchni 858166 ha, z czego 56% stanowiły ziemie należące do prywatnych właścicieli. Co roku uprawia się około 60% ziem uprawnych, przy czym odsetek ziemi pozostawionej odłogiem jest mniejszy w ejidos niż w gospodarstwach własnościowych. Najważniejsze uprawy to trzcina cukrowa /municypia Ciudad Valles, Tamasopo, a także Tanjalás, Aquismón i Ciudad Santos/, kukurydza, powszechnie występująca na całym obszarze, ale o największym znaczeniu w municypiach Ciudad Valles, San Martín Chachicuautla i Xilitla, fasola /municypia:Tamazunchale, Villa Terrazas, Ciudad Valles, Ciudad Santos, Tamuín i Xilitla/ oraz bawełna /municypia:Ciudad Valles, San Vicente Tancuayalab i Tamuín/. Wśród upraw trwałych duże znaczenie ma kawa /municypia:Tamazunchale, Aquismón, Xilitla, Coxoatlán, Villa Terrazas/, pomarańcze /Tamazunchale, Tamuín, Villa Terrazas, Ciudad Valles, Ciudad Santos/, mango /Ciudad Valles/, awokado, banay i papaja

---

7/ Dane dotyczące władania ziemią pochodzą ze spisu rolnego przeprowadzonego w 1980 r. Dane dotyczące struktury upraw zaczerpnięto z Ma.Remedios Hernández, Estudio del sector agrícola de las Huastecas, w Bassols Batalla, op. cit. s. 209-262

/Tamazunchale, Tampamolón, San Martín Chalchicuautla, Tanjalás i Villa Terrazas/.

Na obszarach znajdujących się w stanie Veracruz w 1980 roku istniało 16 285 gospodarstw rolnych o łącznej powierzchni 1 623 423 ha, z czego 61% stanowiły ziemie należące do prywatnych właścicieli. Pod uprawę wykorzystuje się co roku około 50% ziem uprawnych. Najważniejsze uprawy to: trzcina cukrowa /Tantoyuca, Tempoal, Chicontepec i Benito Juárez/, banany /Papantla, Poza Rica, Gutiérrez Zamora, Cazones, Coahuitlan, Temapache, Tihuatlán, Ixhuatlán de Madero/, pomarańcze /Gutiérrez Zamora, Tuxpan, Tihuatlán, Temapache i Papantla/, tytoń /Platón Sánchez, Alamo, Papantla/, wanilia /Papantla/. Powszechnie uprawiana jest kukurydza - 60% zasiewów przypada na wspólnoty wiejskie /municypia: Chicontepec, Papantla, Temapache, Ixhuatlán de Madero, Pánuco, Tantoyuca/. Fasola uprawiana jest głównie w gospodarstwach własnościowych, z przeznaczeniem na sprzedaż /municypia: Papantla, Tantoyuca, Chicontepec, Pánuco, Teayo, Poza Rica, Tihuatlán i Tuxpan/.

Na obszarach znajdujących się w stanie Tamaulipas istniało w roku 1980 1700 gospodarstw rolnych o łącznej powierzchni 386350 ha. Główne obszary rolnicze znajdują się w municypiach Altamira i Gonzalez /w tym ostatnim istnieją duże połacie ziem nawadnianych/. W municypiach Tampico i Ciudad Madero, gdzie podstawą gospodarki jest przemysł i handel, rolnictwo odgrywa niewielkie znaczenie i w odróżnieniu od innych obszarów Las Huastecas większość gospodarstw rolnych ma rozmiary do 5 ha. Pod uprawę wykorzystuje się co roku około 60% areału ziem uprawnych. Najważniejszymi roślinami uprawianymi w tym stanie są pomidory /Altamira/, chile i kukurydza /Gonzalez i Altamira/, trzcina cukrowa /Gonzalez/, bawełna, fasola oraz z upraw trwałych mango /Gonzalez/ i pomarańcze.

Na obszarach znajdujących się w stanie Puebla w roku 1980 istniały 874 gospodarstwa o łącznej powierzchni 88,8 tys. ha, z czego 84% stanowiły ziemie należące do prywatnych właścicieli. Głównymi roślinami uprawnymi są kukurydza i fasola /municypium Pantepec/, trzcina cukrowa, pszenica i drzewa owocowe /zwłaszcza awokado w municypium Francisco Z.Mena/ oraz kawa i pomarańcze, które uprawiane są wyłącznie w gospodarstwach własnościowych.

Reasumując można stwierdzić, że w Las Huastecas wspólnoty wiejskie użytkują około 42,5% ogółu ziem uprawnych regionu. Zróżnicowanie upraw towarowych jest znaczne, co powoduje, że kontrola nad zasobami rolniczymi regionu znajduje się w rękach wielu instytucji, które spekulując artykułami rolnymi uzyskują znaczne dochody. Pośrednictwo handlowe występuje na wszystkich szczeblach /lokalnym, regionalnym, krajowym/ i obejmuje wszystkie produkty, a uczestniczą w nim zarówno instytucje państwowe, jak i sektor prywatny. W celu zilustrowania na czym polega system pośrednictwa omówiono jego funkcjonowanie na przykładzie jednej uprawy - trzciny cukrowej.

W regionie Las Huastecas znajduje się kilka cukrowni, wokół których koncentruje się uprawa trzciny cukrowej. Najważniejsze cukrownie - o mocy przerobowej ponad 50 tys. ton trzciny rocznie - to "Mante" w stanie Tamaulipas, należąca do sektora publicznego i "Plan de Ayala" w stanie San Luis Potosí, reprezentująca sektor prywatny oraz cukrownie o mocy przerobowej od 20 do 50 tys. ton trzciny rocznie - "El Higo" w stanie Veracruz i "Zapoapita-Pánuco", kontrolowane przez kapitał prywatny za pośrednictwem instytucji ONISA /Operadora Nacional de Ingenios Azucareros/.

Relacjami między producentami trzciny a dyrekcją cukrowni zajmuje się instytucja państwowa UNPASA /Unión Nacional de Productores de Azúcar/. Podstawowymi zadaniami tej instytucji są:

1/ organizacja dystrybucji i sprzedaży cukru,
2/ działania mające na celu zwiększenie konsumpcji cukru,
3/ poprawa poziomu uprawy i przetwórstwa trzciny cukrowej,
4/ dostosowywanie wielkości produkcji do popytu na cukier,
5/ udzielanie kredytów producentom cukru[8].

Dążenie do pogodzenia interesów producentów trzciny cukrowej i krajowych odbiorców cukru stało się szczególnie trudne po zrealizowaniu trzech z wymienionych wyżej zadań: pierwszego, drugiego i piątego. System kredytowania uprawy trzciny polega na przyznawaniu kredytów przez UNPASA dyrekcjom cukrowni, a te z kolei udzielają kredytów producentom trzciny. Ten system faworyzuje rolników uprawiających dużo trzciny, natomiast do drobnych producentów kredyty często dochodzą z opóźnieniem, co wpływa ujemnie na

---

8/ Hernandez R.M., op. cit., s. 247 i następne

jakość dostarczanej przez nich trzciny. Ta sytuacja stała się szczególnie trudna w latach sześćdziesiątych, gdy UNPASA - dążąc do zwiększenia konsumpcji cukru - utrzymywała stałą cenę na ten artykuł /w latach 1958-1970 1,75 peso za 1 kg/, ale nie kontrolowała cen środków produkcji, a tym samym nie była w stanie zapobiec stałemu wzrostowi kosztów produkcji.

Jako jedyny odbiorca cukru w skali krajowej, UNPASA była instytucją kontrolującą skup tego artykułu. Cukrownie pełniły rolę pośredników przekazujących dochody ze sprzedaży producentom trzciny. UNPASA przekazywała pieniądze cukrowniom z opóźnieniem /zgodnie z ustawą winna to robić do 30 czerwca każdego roku/, a te z kolei dopiero po trzech-czterech miesiącach wypłacały je producentom /dokonując w tym czasie spekulacji bankowych/. Sprawiało to producentom trudności w pokrywaniu bieżących wydatków związanych nie tylko z utrzymaniem rodziny, ale także z koniecznością ponoszenia innych kosztów /np. związanych z utrzymaniem w odpowiednim stanie dróg dojazdowych na pola/.

UNPASA w stosunkowo niewielkim stopniu zajmowała się działaniami w kierunku podniesienia poziomu uprawy i przetwórstwa trzciny. Cukrownie nie były w stanie zmodernizować swego wyposażenia ani inwestować w poprawę uprawy dla zwiększenia wydajności. Fakt, że w Las Huastecas produkuje się dużo cukru wynika przede wszystkim ze zwiększenia areału uprawy, nie zaś z podnoszenia jakości przetwórstwa. Trzeba również dodać, że cukrownie zwiększają swoje dochody sprzedając pozostałości po zmieleniu trzciny /bagazo/ wytwórniom papieru, podczas gdy producenci trzciny nie mają z tego tytułu żadnych zysków.

Społeczno-gospodarcze konsekwencje przedstawionej wyżej sytuacji zmusiły rząd meksykański do "odmrożenia" cen cukru i do wprowadzenia zmian w systemie zarządzania przemysłem cukrowniczym. Powołano nową instytucję - Krajową Komisję Przemysłu Cukrowniczego /Comisión Nacional de Industria Azucarera/. Jednak nie wprowadzono polityki zmierzającej do przezwyciężenia problemów strukturalnych, istnieją one do chwili obecnej. Sami producenci nie protestują otwarcie przeciw takiemu stanowi rzeczy, gdyż mimo wielu trudności posiadają pewne przywileje, z których nie korzystają inni rolnicy. Po pierwsze, mają prawo do ubezpieczeń społecznych; po drugie, mają dostęp do kredytów "a fortiori" i mogą

ubiegać się o pożyczki udzielane przez cukrownie. Fakty te dowodzą, iż dyrekcje cukrowni i przedsiębiorstwa państwowe /np.UNPASA/ pełnią funkcje "kacyków": nie tylko są pośrednikami między producentami, państwem /a nawet resztą społeczeństwa/, ale wywierają wpływ "paternalistyczny" - chłopi uprawiający trzcinę mają świadomość faktu, że są eksploatowani, ale jednocześnie mają poczucie pewnego bezpieczeństwa.

Te stosunki eksploatacji występują w całym rolnictwie, chociaż bezpośrednia interwencja państwa przejawia się w podobny sposób jak przy uprawie trzciny cukrowej tylko w przypadku uprawy tytoniu /kontrolowanej przez państwowe przedsiębiorstwo Tabacos Mexicanos - TABAMEX/. Podobnie wygląda sytuacja w hodowli, gdzie obok przedsiębiorstw państwowych funkcje pośredników pełnią także firmy ponadnarodowe. Będzie o tym mowa nieco później.

Istotne znaczenie hodowli w gospodarce regionu Las Huastecas utrzymało się aż do chwili obecnej - hodowla dostarcza jedną trzecią wartości produkcji globalnej regionu /w latach siedemdziesiątych 32,3%/. Dominuje hodowla bydła, ale obok niej prowadzona jest hodowla trzody chlewnej, koni i mułów oraz kóz i owiec. Istnieją też nowoczesne fermy drobiarskie, chociaż jest ich jeszcze stosunkowo mało. Na obszarach izolowanych od większych ośrodków /zwłaszcza w największych partiach Huastecas altas/ oraz w drobnych gospodarstwach chłopskich prowadzi się wypas bydła na ugorach oraz przydomowy chów trzody chlewnej i drobiu, a produkty zwierzęce przeznaczane są na własne spożycie lub sprzedawane na lokalnym rynku.

Znakomita większość pogłowia zwierząt hodowlanych koncentruje się w gospodarstwach własnościowych. Zgodnie z prawem meksykańskim górny limit wielkości gospodarstw hodowlanych określono na "obszar wystarczający dla wyżywienia 500 sztuk bydła"[9], a zatem rozmiary tych gospodarstw zależą od jakości pastwisk. Niemniej istnieją hodowcy posiadający gospodarstwa większe niż dopuszcza ustawa, są nimi na ogół osoby ważne w życiu politycznym regionu - regionalni kacykowie i przedstawiciele władz.

9/ - Konstytucja Meksykańskich Stanów Zjednoczonych z 1915 r. artykuł 27, paragraf XV.

Najważniejszą rolę odgrywają hodowcy, którzy posiadają średnio po 200 sztuk bydła i gospodarstwa o rozmiarach nie przekraczających ustalonych limitów wielkości. Stopień wyposażenia gospodarstw w środki produkcji jest bardzo zróżnicowany. Obok gospodarstw, w których przeważa ekstensywny chów bydła i gdzie znaczne połacie ziemi nie są wykorzystywane w celach produkcyjnych, istnieją nowoczesne dynamiczne jednostki hodujące bydło rasowe /"angus", Brahman", "pardo suizo", "indobrasil" i inne rasy/ i inwestujące znaczne środki finansowe. Te ostatnie, dzięki lokalnym Zrzeszeniom Hodowców /Asociaciones Ganaderas/ i łatwości uzyskania kredytów od banków prywatnych i państwowych, posiadają dużą siłę ekonomiczną i polityczną.

Istnieją duże trudności z lokalnym przetwórstwem produktów zwierzęcych ze względu przede wszystkim na brak odpowiedniej infrastruktury. W połowie lat sześćdziesiątych z inicjatywy lokalnych hodowców powstała rzeźnia /Empacadora de carnes de Las Huastecas/. W połowie lat siedemdziesiątych działała ona przez sześć miesięcy w roku /od września do stycznia - w sezonie uboju bydła/, a jej zdolności przerobowe wynosiły 180 sztuk dziennie. Przedsiębiorstwo to miało duże znaczenie dla regionu, nie zdołało jednak zdobyć szerszego rynku zbytu ze względu na konkurencyjną działalność firmy Nestlé /której filia znajduje się w Tamuín/ i kontrolę, jaką nad rynkiem krajowym sprawują inne przedsiębiorstwa: państwowe Industrial de Abastos /IDA/ i prywatne, np. General Foods czy Herdez. Dlatego też większość bydła z Las Huastecas trafia na rynki Miasta Meksyk, Guadalajary i Monterrey.

Hodowla prowadzona przez członków wspólnot wiejskich nie odgrywa większej roli w skali regionu. Ejidatarios z Las Huastecas hodują trzodę chlewną i drób na własne potrzeby. Tylko nieliczni, przede wszystkim sprawujący funkcje kierownicze w ejidos /np. "presidentes del comisariado ejidal"/, zajmują się hodowlą bydła rogatego. Dochody z tej działalności pozwalają im na pełnienie funkcji "kacyków" w ejidos, co w konsekwencji sprzyja utrzymywaniu struktury władzy w regionie.

Władze państwowe podejmują wysiłki w celu utworzenia w Las Huastecas ejidos wyspecjalizowanych w hodowli. Jako przykład można podać ejido Tancojol w municypium Tancualayab, gdzie dzięki kredytom przyznanym przez Bank Rolny /Banco Agropecuario/ powsta-

ło stowarzyszenie hodowców bydła, które stawiało sobie za cel stworzenie ośrodka pilotażowego - stacji eksperymentalnej i centrum doskonalenia hodowców-ejidatarios nie tylko z Las Huastecas, ale i z innych obszarów tropikalnych Meksyku.

Na zakończenie charakterystyki rolnictwa Las Huastecas należy dodać, że większość produktów trafia na rynek krajowy w stanie nie przetworzonym. Sektor przetwórstwa rolnego ogranicza się do wspomnianych już wyżej cukrowni /a także fabryki rumu w Ciudad Valles/, trzech mleczarni w Temapache, Tampico i Tuxpan, rzeźni /wspomnianych już "Empacadora de carnes de Las Huastecas" oraz Nestlé, a także rzeźni "La Ponderosa" w Tampico/, kilku wytwórni soków: w Pánuco, Poza Rica, Tuxpan i Coatzintla oraz zakładu przetwórstwa wanilii w Gutiérrez Zamora.

Przemysł w Las Huastecas nie jest związany z rolnictwem, lecz z innym rodzajem działalności gospodarczej specyficznej dla tego regionu - wydobyciem i rafinacją ropy naftowej.

4. Ropa naftowa w gospodarce Las Huastecas

W roku 1864 rozpoczął się nowy cykl społeczno-gospodarczy w dziejach Las Huastecas. W latach 1864-1868 prowadzono prace poszukiwawcze, których wynikiem było odkrycie złóż ropy naftowej. Podjęcie ich eksploatacji doprowadziło po latach do zmian struktur regionalnych i do włączenia ich w sferę wpływów rynku światowego.

Mimo że rejony wydobycia ropy naftowej znajdowały się w pasie wybrzeża, nie stanowiły one "enklaw" - stymulowały rozwój innych działów gospodarki. Również ustawy dotyczące wydobycia ropy naftowej wywarły bezpośredni wpływ na życie Las Huastecas, jednego z dwóch /obok Przesmyku Tehuantepec/ regionów eksploatacji ropy naftowej w Meksyku.

Do 1938 r. wydobycie i przetwórstwo ropy naftowej były całkowicie kontrolowane przez towarzystwa amerykańskie, brytyjskie i holenderskie /udział kapitału krajowego wynosił zaledwie 1-3%/. Najważniejszymi z nich były: Standard Oil Co. /New Jersey/, Royal Dutch-Shell i Sinclair Oil Corporation.

Początek wydobycia ropy naftowej na dużą skalę przypada na rok 1901 /mimo że pierwsza rafineria w Tuxpan została uruchomiona

już w roku 1875/. 21 października 1901 r. wydano ustawę, na mocy której oboy inwestorzy uzyskali znaczne przywileje; w kilka lat później, 23 listopada 1904 r., zatwierdzono ustawę stanowiącą, iż właściciele ziemi są jednocześnie właścicielami złóż zalegających na danym terenie. Wzrost wydobycia ropy ilustrują następujące dane: w roku 1901 - 10 345 baryłek, w 1912 - 12 mln baryłek, w 1921 - 193,3 mln baryłek. W następnych latach produkcja zmniejszała się: w roku 1925 wydobyto 115 mln baryłek i w 1932 tylko 32 mln baryłek[10]. Spadek wydobycia związany był nie tylko z wyczerpaniem niektórych złóż, ale przede wszystkim z odkryciem ropy naftowej i rozpoczęciem jej eksploatacji w Wenezueli i krajach arabskich, a także z kryzysem gospodarczym, jaki od roku 1929 przeżywał świat kapitalistyczny. Warto podkreślić, że wpływ tych czynników zewnętrznych na wielkość wydobycia był znacznie większy niż czynników wewnętrznych; świadczy o tym fakt, że w latach Rewolucji Meksykańskiej produkcja ropy w Las Huastecas osiągnęła największe rozmiary.

Równocześnie z podjęciem eksploatacji ropy rozpoczęto budowę zakładów jej rafinacji i ropociągów - do roku 1937 powstały rafinerie w Tampico, Mata Redonda /Ver/, Arbol Grande /Tamps/ oraz sieć ropociągów - Ciudad Valles-Pánuco oraz Tantima-Temapache Amatlán - Tampico, o łącznej długości 4 045 km. Zbudowano również ropociąg łączący pola w rejonie Poza Rica z rafinerią Azcapotzalco w Dystrykcie Federalnym, liczący 223 km [11].

Po nacjonalizacji wydobycia ropy w roku 1938 i utworzeniu państwowego przedsiębiorstwa Petroleos Mexicanos /PEMEX/, rozpoczął się nowy etap w dziejach eksploatacji tego surowca - etap, który miał duże znaczenie dla regionu Las Huastecas. Wzrost gospodarczy i rozwój urbanizacji, jakie miały miejsce w Meksyku, spowodowały wzrost popytu na ropę naftową i produkty jej przerobu. Trzy z czterech głównych rejonów wydobycia ropy naftowej w Meksyku znajdowały się w Las Huastecas: Pánuco-Ebano, "Faja de Oro" /municypia: Cerro Azul, Temapache, Amatlán, Tepetzintla/ oraz Poza Rica. Ten ostatni dostarczał w latach 1940-1950 60% ro-

---

10/ Meyer L., El primer tramo del camino, w Historia General de México, El Colegio de México, 1981, t. II, s. 1202
11/ - Bassols Batalla A., op. cit. s. 334-335

py wydobywanej w Meksyku.

W roku 1960 rozpoczęto eksploatację złóż podwodnych /Faja de Oro marítimo/ między Laguna de Tamiahua i Barra de Tecolutla oraz nowych złóż lądowych w Cazones i Tihuatlán, które zastąpiły częściowo wyczerpane złoża eksploatowane od początku stulecia. W latach siedemdziesiątych znaczenie złóż ropy naftowej znajdujących się w Las Huastecas zmniejszyło się znacznie w związku z odkryciem bogatych rejonów roponośnych w południowo-wschodnim Meksyku. Niemniej część ropy wydobywanej w tych rejonach przerabiana jest w rafineriach zlokalizowanych w Las Huastecas, co stanowi gwarancję utrzymania dotychczasowego poziomu zatrudnienia w przemyśle rafineryjnym regionu i rozwoju istniejącej w nim infrastruktury przemysłowej.

5. Uwagi końcowe

Ze względu na założony ogólny charakter niniejszego artykułu, pominięto w nim niektóre działy gospodarki /np. rybołówstwo, transport i łączność/, koncentrując się na przedstawieniu tych, które wpłynęły na ukształtowanie się obecnego profilu gospodarki Las Huastecas. Analiza przeprowadzona wyżej pozwala na wyróżnienie w dziejach gospodarczych regionu następujących cykli produkcyjnych:

1. Przestrzeń regionalna Las Huastecas uformowała się w wyniku dwóch cykli produkcyjnych, których rozwój rozpoczął się w XVI wieku: hodowli bydła i produkcji roślinnej, przede wszystkim uprawy trzciny cukrowej. Niestabilność osadnictwa, będąca wynikiem najazdów plemion indiańskich zamieszkujących tereny położone wzdłuż północnych granic regionu, aż do połowy XVIII wieku uniemożliwiała pełne włączenie regionu Las Huastecas w życie społeczno-gospodarcze centralnej części wicekrólestwa Nowej Hiszpanii. Dopiero w połowie XVIII wieku wymienione wyżej działy rolnictwa oraz inne kierunki produkcji rolnej, ściśle z nimi zawiązane, nabrały znaczenia ponadregionalnego. Dzięki rozwojowi funkcji portowej Tampico i ze względu na przynależność do różnych stanów, produkcja rolna była skierowana na rynki pozaregionalne. Wprawdzie znaczna część popytu mieszkańców regionu była zaspokajana przez wytwarzane w nim produkty rolne, ale jednocześnie znakomita

większość wyrobów przemysłowych była sprowadzana z zagranicy oraz z sąsiednich regionów Meksyku.

2. Od końca XIX wieku obok rolnictwa istotne znaczenie miało wydobycie i przetwórstwo ropy naftowej /aż do lat siedemdziesiątych XX wieku region Las Huastecas był głównym producentem tego surowca w kraju/. W dziejach "gospodarki naftowej" można wyróżnić trzy subcykle. Okres 1901-1938, w którym kontrolę nad wydobyciem i przetwórstwem ropy naftowej sprawowały trzy towarzystwa zagraniczne. Zakończenie tego okresu to nie tylko nacjonalizacja w roku 1938, ale także spadek produkcji, będący m.in. wynikiem wyczerpania eksploatowanych złóż. Odkrycie nowych w rejonie Poza Rica, a następnie /1957-1960/ podjęcie eksploatacji złóż podwodnych spowodowało gwałtowny wzrost produkcji utrzymujących się aż do początku lat siedemdziesiątych. Wówczas to nastąpiło zahamowanie wydobycia, nie tylko wskutek rozpoczęcia eksploatacji złóż w południowo-wschodnim Meksyku, ale przede wszystkim w związku z kryzysem energetycznym. Od tego momentu rozpoczął się kolejny etap, tym razem kryzysowy, trwający do chwili obecnej.

Zwrócono już uwagę na nikłe związki między sektorami gospodarki w Las Huastecas. Chociaż w regionie istnieje sieć dróg /długości 1500 km/ a linie kolejowe łączą główne jego ośrodki z Tampico i głównymi miastami centralnego i północnego Meksyku, nie istnieje baza przemysłowa zapewniająca możliwości przetwórstwa wytwarzanych w nim produktów rolnych. Znaczna część cukru, tytoniu, owoców i bydła trafia na rynki najważniejszych miast Meksyku poprzez cały łańcuch pośredników, na który składają się zarówno instytucje państwowe, jak i sektor prywatny. Dochody z działalności gospodarczej służą raczej odtwarzaniu istniejących struktur i na ogół nie są przeznaczane na poprawę poziomu technologicznego czy na rozwój nowych dziedzin produkcji. To zjawisko jest ściśle związane z istniejącą strukturą społeczną: rolnictwo kontrolowane jest przez wielkich właścicieli /wśród których znaczną grupę stanowią latyfundyści nie wykorzystujący w pełni potencjału produkcyjnego swych gospodarstw/ nastawionych na produkcję na rynki pozaregionalne. Natomiast szeroka rzesza producentów - od właścicieli małych gospodarstw po członków wspólnot - kieruje nadwyżki płodów rolnych do "nowoczesnych" ośrodków regionalnych /np. Ciudad Valles, Tampico/ lub na trady-

cyjne rynki lokalne /najbardziej typowym przykładem jest Huejutla - główny ośrodek dla wspólnot indiańskich ze stanu Hidalgo/.

Chociaż przemysł naftowy przyczynił się do rozwoju rolnictwa, nie spowodował jednak przekształceń jego struktur społeczno-gospodarczych i również nie zmienił zasadniczych kierunków rozwoju regionalnego: oś Tampico-Ciudad Madero - Poza Rica stanowi główny "korytarz" wzrostu gospodarczego. To właśnie tam kieruje się najliczniejsza grupa migrantów, lecz większość z nich ze względu na brak odpowiednich kwalifikacji nie jest w stanie znaleźć zatrudnienia w przemyśle. Z tego powodu podejmują na ogół prace w "zajęciach nieokreślonych" /według terminologii przyjętej w spisach ludności/, a niskie zarobki uniemożliwiają im przystosowanie się do prawdziwie miejskiego stylu życia.

Do jakiego stopnia struktura gospodarcza regionu Las Huastecas została zmodyfikowana przez kryzys gospodarczy /i polityczny/, jaki przeżywa obecnie Meksyk? Nie podjęto jeszcze badań zmierzających do ustalenia skutków kryzysu na szczeblu regionalnym. W latach siedemdziesiątych nastąpiły istotne zmiany w strukturze zatrudnienia: w roku 1970 ludność zatrudniona w sektorze I stanowiła 60% ogółu zawodowo czynnych, a w 1980 już tylko 40%. Zmniejszył się też odsetek zatrudnionych w sektorze II - z 14 do 11% i III - z 26 do 22%. W roku 1980 odnotowano natomiast stosunkowo wysoki odsetek osób zatrudnionych w "zajęciach nieokreślonych - 27% ogółu ludności zawodowo czynnej /por. tab.2/. Przyczyny tych zmian są różne, decyduje o tym splot czynników wewnętrznych i zewnętrznych wywołanych sygnalizowaną wyżej sytuacją kryzysu. Do jakiego stopnia te zjawiska mogą być interpretowane jako początek przekształceń istniejących obecnie struktur regionalnych? Czy zostaną podjęte kroki o charakterze typowo regionalnym w celu rozwiązania istniejących problemów? Wydaje się, że analiza sytuacji w Las Huastecas i w innych regionach Meksyku, przyjmująca jako punkt wyjścia sformułowane wyżej pytania, mogłaby przynieść interesujące wyniki.

Rys. 1 LAS HUASTECAS. GĘSTOŚĆ ZALUDNIENIA.

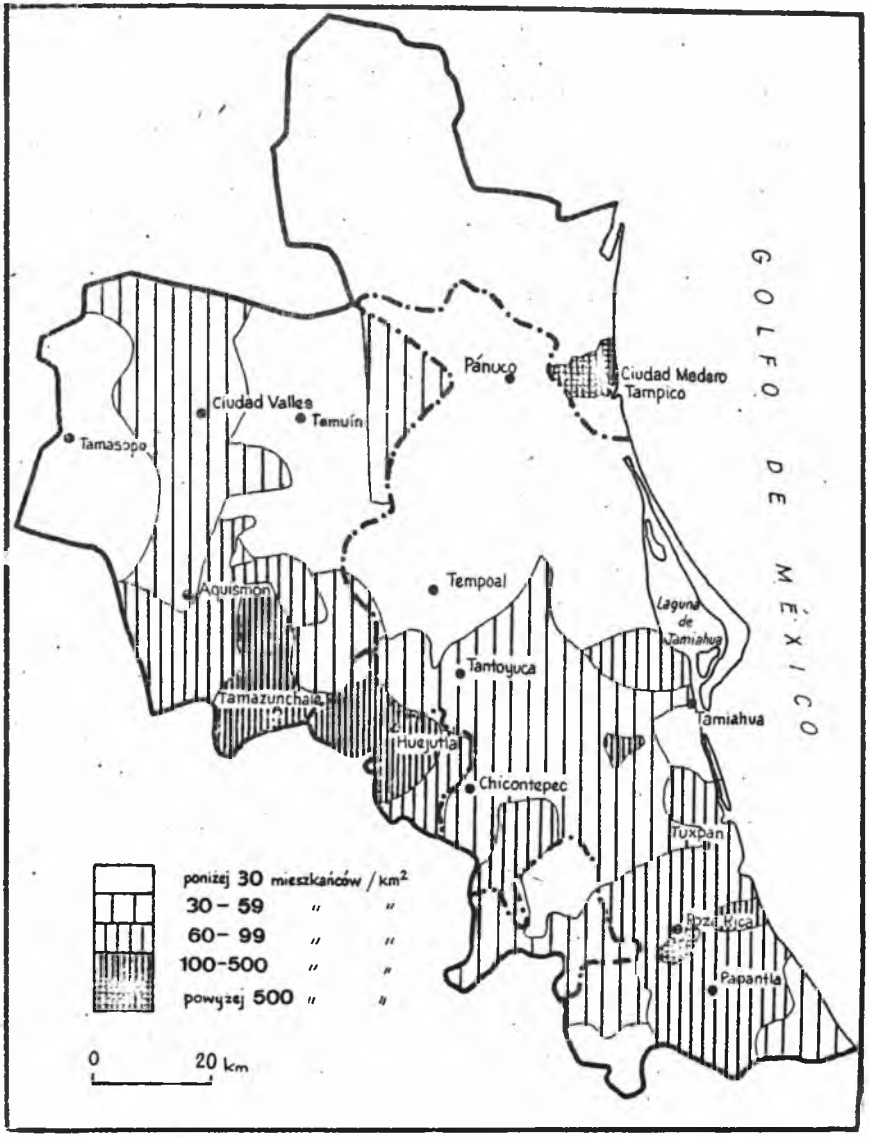

Rys. 2. LAS HUASTECAS. GRUPY JĘZYKOWE.

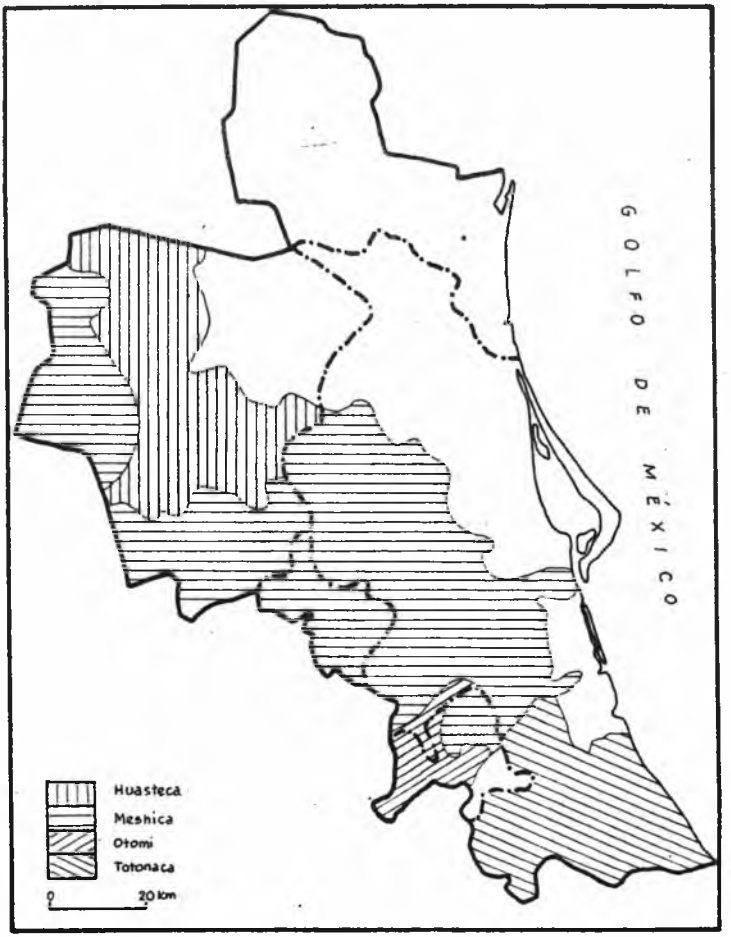

Rys. 3. LAS HUASTECAS. REGIONY ROLNICZE.

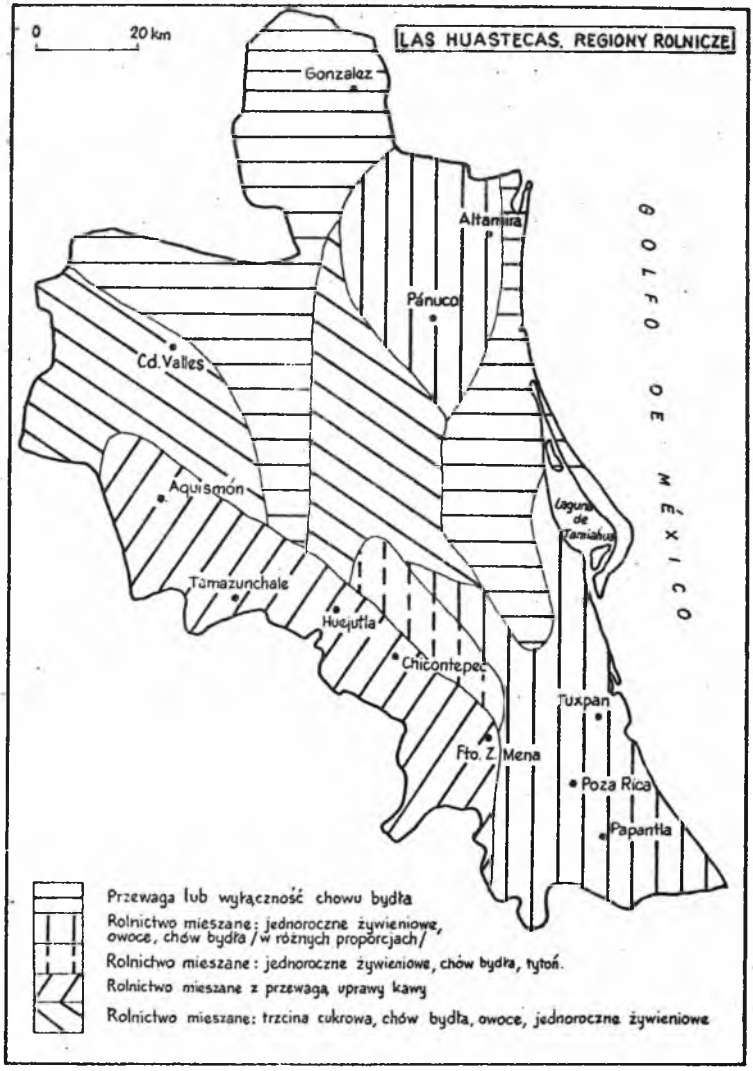

Rys. 4. LAS HUASTECAS. GĘSTOŚĆ ZALUDNIENIA AUTOCHTONICZNEGO.

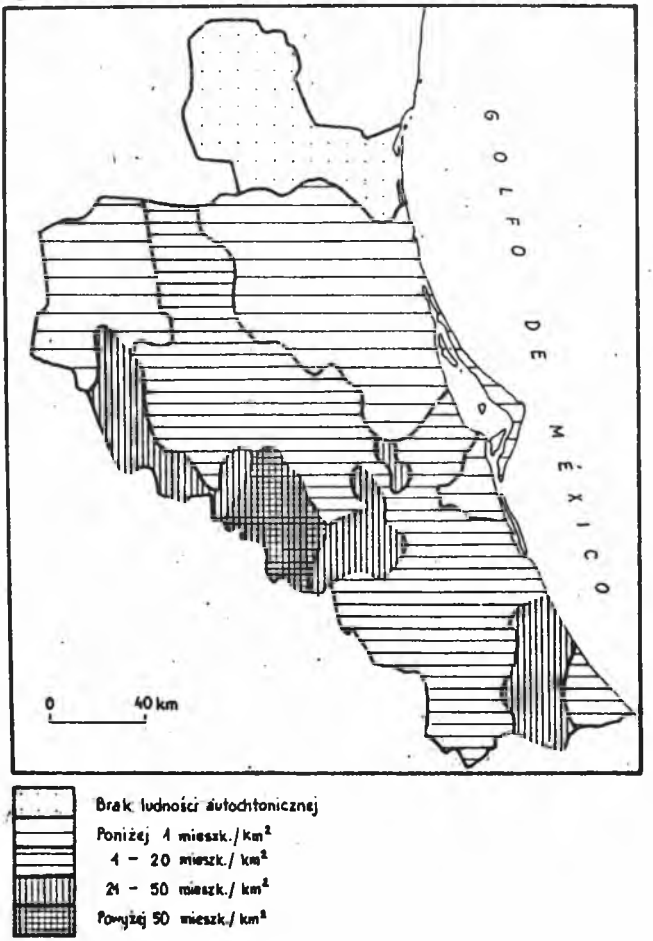

Joaquin González MARTÍNEZ

STRUKTURY POLITYCZNO-ADMINISTRACYJNE WSI MEKSYKAŃSKIEJ

I. Społeczno-polityczne ramy funkcjonowania społeczności wiejskiej. Próba aproksymacji

1. Przesłanki polityki w skali narodowej

Współczesne cechy systemu politycznego Meksyku wyłoniły się z procesu rewolucyjnego zainicjowanego w 1910 roku i są przede wszystkim efektem ścierania się przeciwstawnych interesów grup w nim uczestniczących: chłopstwa reprezentowanego przez ruch agrarny o charakterze rewindykacyjnym: warstw średnich /inteligencja zawodowa, rzemieślnicy, robotnicy wykwalifikowani oraz burżuazji i posiadaczy ziemskich. Każda ze stron poszukiwała korzystnych dla siebie rozwiązań i zmierzała do zapewnienia sobie najlepszych warunków politycznych do funkcjonowania w nowym społeczeństwie.

Oprócz wyżej wymienionych, należałoby uwzględnić jeszcze jedną siłę polityczną identyfikującą się wprawdzie z pozostałymi, ale posiadającą zarazem własne cechy wyróżniające: przywódcy regionalni /caudillos regionales/. Wielu spośród nich wywodziło się z warstwy drobnych i średnich posiadaczy ziemskich /np. prezydenci A.Obregón i P.E.Calles/, stając się w ogniu walki zbrojnej i politycznej prawdziwymi przywódcami politycznymi w kraju, choć rzeczywiste źródła ich siły politycznej nadal tkwiły w ich rodzinnych regionach: P.Obregona i P.Calles w stanie Sonora, gen. F.Villas w Durango a P.Gonzaleza w stanie Tamaulipas. Było to zresztą kontynuacją starej tradycji regionalnych źródeł władzy zainicjowanej w czasach kolonialnych a utrwalonej w XX wieku.

Wielu regionalnych przywódców wkraczało na arenę polityczną kraju jako prezydenci, ministrowie, gubernatorzy dzięki poparciu szerokiego zaplecza klienteli lokalnej, jaką dysponowali ich bezpośredni klienci - kacykowie lokalni /caciques/, działający jako pośrednicy pomiędzy nimi a społecznościami lokalnymi i kontrolujący wolnych wieśniaków, robotników rolnych w hacjendach /peones acasillados/, dzierżawców itp.

Rewolucja 1910 roku tylko częściowo zlikwidowała opisane struktury. Regionalni przywódcy zostali wprawdzie częściowo zneutralizowani, tym niemniej wyłoniła się nowa generacja wiejskich "caciques", uzupełniona szybko rosnącymi w liczbę i siłę przywódcami związkowymi w miastach, pełniąca funkcje pośredników pomiędzy grupami nacisku, elitami władzy i masami ludowymi. Było to tym bardziej konieczne, że spontanicznie rozwijający się ruch rewindykacji agrarnej należ. ło podporządkować wymogom przyspieszonego kapitalistycznego rozwoju kraju.

Osłabienie negatywnych tradycji i zjawi k, w tym przejawów różnego rodzaju regionalizmów, zdołano osiągnąć między innymi poprzez utworzenie w 1929 roku Partido Nacional Rewolucionario /PNR/, tj. Narodowej Partii Rewolucyjnej, przekształconej później w Partido Revolucionario Institucional /PRI - Instytucjonalna Partia Rewolucyjna/.

Utworzenie PNR było czymś więcej niż tylko skupieniem pod jednym sztandarem różnych sił politycznych. Przede wszystkim stanowiło zalążek struktury, w łonie której wypracowana została "dziejowa koncepcja" włączenia kraju w nurt procesów XX wieku, tworząca przesłanki kapitalistycznej nowoczesności i mająca zapewnić odpowiadający jej model organizacji społecznej. Tym sposobem partia przekształciła się w "stos pacierzowy" współczesnego systemu politycznego Meksyku. Dziś zależą od PRI wielkie konfederacje związkowe robotnicze /Confederación de Trabajadores de México - CTM/, chłopskie /Confederación Nacional Campesina - CNC/ i ludowe /Confederación Nacional de Organizaciones Populares - CNOP/, a autentyczny niegdyś ruch ludowy doprowadzony został do samozagłady.

W funkcjonowaniu systemu specjalną rolę odgrywa osoba Prezydenta Republiki, będąca osią i symbolem życia politycznego kraju. Wyposażona w atrybuty władzy quasi-absolutnej i paternalizmu, z jednej strony ułatwia funkcjonowanie systemu z drugiej zaś utoż-

samia wszystkie jego przeciwieństwa.

Ta koncepcja nowoczesności, wypracowana przed kilkudziesięciu laty, jest wszechobecna w życiu ekonomicznym i politycznym Meksyku, stanowiąc w dalszym ciągu podstawę rozwoju i równowagi społecznej i politycznej, którą - jak to już miało miejsce wielokrotnie - utrzymywano przy użyciu środków wyjątkowych.

Z wyraźnymi objawami kryzysu mamy do czynienia w Meksyku od końca lat sześćdziesiątych. Nie jest to jednak kryzys partii rządzącej, jak chcą niektórzy, lecz owej "historycznej koncepcji" zainicjowanej przez P.Callesa w 1929 r., w odniesieniu do której współczesna PRI nie znajduje rozwiązań alternatywnych gwarantujących utrzymanie hegemonii w takim wymiarze, jak dotychczas.

2. Sytuacja wsi w kontekście procesów ogólnonarodowych

Współczesna polityka państwa, które wyłoniło się z Rewolucji Meksykańskiej, jest wypadkową dwóch ścierających się wówczas poglądów na problem wsi i rolnictwa.

Według pierwszego z nich, który umownie określić można jako zachowawczy, uważano, że podstawą przyszłego kapitalistycznego rozwoju rolnictwa powinna być prywatna "drobna własność" ziemi, nie wykluczając jednak możliwości istnienia wielkich majątków /haciendas/ w regionach, w których sytuacja przyrodnicza zezwalałaby na to lub uwarunkowania ekonomiczne tego wymagały /np. konieczność wielkoprzestrzennej specjalizacji produkcji eksportowej/.

Drugi, radykalny nurt reprezentowany przez przywódcę chłopskiego Emiliano Zapata opowiadał się za utworzeniem rolniczych wspólnot wiejskich integrowanych wewnętrznie wspólnym miejscem zamieszkania, tradycyjnymi więzami wzajemności świadczeń i wspólną własnością ziemi - choć z możliwością indywidualnego nią władania[1]. Ten model, mający najszersze poparcie chłopstwa w centrum i na południowym wschodzie kraju, zrealizowany został później w postaci "ejidos" i całkowicie wykluczał istnienie wielkiej włas-

---

1/ L.Meyer, "El primer tramo del camino" w Historia general de México, El Colegio de México, t. 11; J. Womack, "Zapata y la Revolución Mexixana", México, 1969; A. Gilly, "La revolución interrumpida", México, 1979.

ności ziemskiej. Mniej radykalnym przedstawicielem ruchu agrarystów był na północy kraju F.Villa, opowiadający się za parcelacją ziemi - ale na zasadach indywidualnej własności - i tworzeniem gospodarstw typu farmerskiego.

Pod presją powstańczych oddziałów chłopskich i liberalnych odłamów konserwatystów prezydent V.Carranza wydał w 1917 roku dekret o likwidacji latyfundiów i zagwarantował wieśniakom prawo do ziemi. Tym niemniej w latach 1920 - 1934, a więc w okresie rządów przedstawicieli tzw. "Grupo de Sonora" /A.Obregón y P.Calles/, niewiele zdziałano w sferze reformy rolnej choć przygotowano instytucjonalne przesłanki funkcjonowania systemu ejidalnego[2]. Dopiero w czasie populistycznych rządów gen. Lázaro Cardenasa /1934 - 1940/, kiedy rozdzielono ok. 18 mln ha ziemi, realizacja reformy rolnej i tworzenia ejidos nabrała rozmachu /por. tab. 1/. W tym też czasie zainicjowano proces tworzenia "ejidos colectivos" /ejidos kolektywnych/, w których nie tylko własność ziemi, ale jej władanie i użytkowanie były wspólne. Zakładano je przede wszystkim tam, gdzie specjalizacja i przeznaczenie produkcji wymagały wielkoprzestrzennego systemu uprawy.

Koniec lat pięćdziesiątych można uznać za zakończenie pierwszego etapu reformy rolnej. W tym czasie dają się odczuć niekorzystne zjawiska wynikające z dotychczasowego rozwoju kraju i wsi, a mianowicie:

- Wzrost presji demograficznej na ziemię, wynikający z przyspieszonego tempa wzrostu liczby ludności wiejskiej /stopa przyrostu naturalnego wahała się w tym czasie w granicach 3 - 3,5% rocznie/. Prowadziło to do powiększania się liczby "ejidatarios" /członków wspólnot ejidalnych/, implikując konieczność tworzenia nowych wspólnot i powiększania ejidos już istniejących.

- Powiększanie się liczby bezrolnych i proletariatu wiejskiego.

- Mnożenie się sytuacji konfliktowych wynikających z istnienia, pod płaszczykiem drobnej własności rolnej, nielegalnych latyfundiów.

2/ L. Solís, "La realidad económica mexicana: retrovisión y perspectivas", México, 1981.

- Nieoperatywne funkcjonowanie instytucji powołanych do realizacji reformy rolnej, mające swe źródła w biurokratycznej nieudolności i działaniach grup przeciwnych rozdziałowi ziemi.

Tabela 1

Nadziały ziemi dla członków ejidos /1919 - 1966/

Lata	Liczba hektarów	Liczba ejidatarios korzystających z nadania ziemi
do 1919	108 466	
1920 - 1924	1 291 381	154 886
1925 - 1929	4 318 248	407 453
1930 - 1934	2 578 927	201 876
1935 - 1939	16 710 804	885 138
1940 - 1944	6 049 249	190 472
1945 - 1949	2 411 818	57 883
1950 - 1954	2 747 581	106 437
1955 - 1959	2 051 223	104 594
1960 - 1964	5 460 314	162 167
1965 - 1966	2 132 160	43 311

Źródło. Podział na okresy pięcioletnie - Meyer, op. cit. s. 1205 i 1304

Wprawdzie Konstytucja 1917 roku gwarantowała prawną, ekonomiczną i techniczną opiekę państwa nad ejidos i prywatnymi beneficjami reformy rolnej, tym niemniej z działalności instytucji powołanych do realizacji reformy i programów rozwoju społeczno-gospodarczego wsi korzystali prywatni właściciele ziemscy. Tyczyło to szczególnie działalności innowacyjnej w sferze agrotechnicznej i robót publicznych.

Do czuwania nad problemami finansowymi i kredytowania ejidos powołany został Banco de Crédito Ejidal, ale uzyskanie kredytów było i jest obwarowane tyloma warunkami i jest tak uciążliwe, że spowodowało małą efektywność i niestabilność tej formy pomocy państwa dla ejidos. W przypadkach zaś dojścia do porozumienia między stronami, bank stawał się rzeczywistym decydentem w naj-

drobniejszych nawet wewnętrznych, ekonomicznych sprawach wspólnot ejidalnych.

W efekcie działania powyższych czynników akcja integralnego rozwoju wsi objęła głównie "drobną własność prywatną".

Należy przy tym wyjaśnić, co w sensie prawnym rozumie się pod pojęciem "drobna własność prywatna" /pequeña propiedad/.

" 'Pequeña propiedad' to gospodarstwa, których areał nie przekracza powierzchni 100 ha ziem nawadnianych lub o dobrych stosunkach wodnych lub też ich odpowiednik w innych klasach bonitacyjnych ziemi. Należy zastosować następujące przeliczenia: 1 ha uprawnych ziem nawadnianych lub o dobrych stosunkach wodnych odpowiada: - 2 ha ziemi uprawnej bez nawadniania i z występującym sezonowym deficytem wody /temporal/, - 4 ha pastwisk dobrej jakości z sezonowym deficytem wody, /agostadero/, - 8 ha pastwisk w strefie suchej /agostadero en terrenos áridos/. Równocześnie jako 'pequeña propiedad' uznaje się gospodarstwa o powierzchni nieprzekraczającej: 200 ha pastwisk zdatnych do uprawy, 250 ha uprawiające bawełnę ze sztucznym nawadnianiem, 300 ha uprawiające rośliny trwałe i półtrwałe /trzcina cukrowa, banany, kawa, kakao, heneken itp." /Artykuł 27 Konstytucji Stanów Zjednoczonych Meksyku/.

Dodatkowo uznaje się za drobne te wszystkie gospodarstwa, które pierwotnie sklasyfikowane w gorszych klasach bonitacyjnych jako małe, na skutek inwestycji technicznych poprawiły jakość gleby i przekraczają górną granicę wzorcowej jednostki 100 ha, respektując w ten sposób wysiłek finansowy właścicieli.

Prawo wyklucza więc możliwość istnienia gospodarstw powyżej ustalonych ustawowo granic. Tym niemniej nawrót latyfundyzmu jest w Meksyku sprawą ewidentną a usankcjonowany został właśnie powyższą ustawą, dającą dużą swobodę interpretacji i stosowania kryteriów przez urzędników państwowych i lokalnych oraz zależnie od uwarunkowań politycznych. Tym sposobem sytuacja formalna struktury własności ziemi różni się zasadniczo od rzeczywistej, co obrazuje tabela 2.

Począwszy od 1930 r. liczba ejidos szybko rośnie osiągając w 1970 r. ilość 22700 i powierzchnię 60,7 mln ha. Równolegle jednak umacnia się sektor prywatny w rolnictwie, który w 1970 r. kontrolował ok. 70 mln ha, a więc powierzchnię większą niż gospodarstwa wspólnotowe. Warto też zwrócić uwagę, że wśród gospo-

Tabela 2

Struktura własnościowa ziemi w 1970 r.

Gospodarstwa	Liczba jednostek	Powierzchnia w tys. ha
Wielka własność prywatna		
50,1 do 100 ha	48 731	3 683 347 8
100,1 do 200 ha	32 534	4 764 496 2
200,1 do 500 ha	24 124	7 765 070 2
500,1 do 1000 ha	8 924	6 957 289 3
1000,1 do 5000 ha	7 885	18 150 279 1
5000,1 i więcej	2 239	23 689 858 4
	124 437	65 010 341 0
Średnia własność prywatna		
10,1 do 25 ha	101 702	1 712 924 4
25,1 do 50 ha	60 335	2 262 177 7
	162 037	3 975 102 1
Mała własność prywatna		
do 1,0 ha	255 020	154 160 1
1,1 do 5,0 ha	266 756	735 747 0
5,1 do 10 ha	101 908	777 735 9
	623 684	1 658 643 0
Razem własność prywatna	910 158	70 644 086 1
Ejidos i comunidades /wspólnoty/	22 692	69 724 102 2
Ogółem	932 850	140 368 188 3

Źródło. Censo Agrécola ganaderoy ejidal. 1970

darstw prywatnych największe, posiadające powierzchnię powyżej 200 ha /a więc latyfundia/, stanowią 23% liczby gospodarstw i obejmują 80% powierzchni użytków rolnych, podczas gdy najmniejsze, poniżej 10 ha, stanowią 68,5% wszystkich gospodarstw a posiadają jedynie 2,1% ziemi.

Wprawdzie ilościowo ejidos i wspólnoty indiańskie /comunidades indígenas/ dysponują blisko połową użytków rolnych, co uznać by można za dostateczną przeciwwagę dla sektora prywatnego, ale tak nie jest. Poza kwestiami formalno-prawnymi i politycznymi, o których była mowa wyżej, wymienić należy przede wszystkim fakt, że znaczna część ziem ejidalnych to tereny mało urodzajne i nie nadające się do prowadzenia intensywnego rolnictwa towarowego bez uprzednich kosztownych inwestycji technicznych. Wiele problemów wynika również z samej niejednorodności ejidos, objawiającej się przede wszystkim w silnie zróżnicowanych systemach władania ziemią i występowania układów kombinowanych, co implikuje powstawanie zróżnicowania interesów wśród członków tej samej społeczności. Ostatnio pojawiają się też coraz częściej ejidos miejskie powstające na skutek przyspieszonej urbanizacji i zmiany rolniczego użytkowania ziemi na inne, pozarolnicze cele.

3. Struktura społeczna wsi

Wszystkie przedstawione wyżej problemy powodują zróżnicowania społeczne wsi tworząc z politycznego punktu widzenia skomplikowany obraz. Od końca lat sześćdziesiątych zagadnienie to wywołuje duże zainteresowanie kręgów naukowych, czego efektem są liczne propozycje klasyfikacji struktury społecznej wsi meksykańskiej. Większość z nich zgodna jest co do zasadniczych kwestii, różniąc się jedynie w szczegółach, co daje asumpt do intensywnej dyskusji terenowej[3].

Niemożliwe jest podjęcie tutaj szczegółowej analizy tego problemu, dlatego też - aby stworzyć przesłanki do dalszych rozważań - przedstawiony zostanie jedynie schematyczny zarys struktury społecznej wsi.

a/ Burżuazja wiejska:

3/ R.Bartra i inni, "Caciquismo y poder político en el México rural", México, 1975; R.Stevenhagen, "Las clases sociales en las sociedades agrarias", México, 1969; A.Bartra i inni, "Polémica sobre las clades sociales en el campo mexicano", URAM, México, 1979.

- wielcy posiadacze ziemscy /latyfundyści/,
- właściciele dużych gospodarstw rolnych nie przekraczający jednak limitów określonych Prawem Rolnym,
- burżuazja rolno-handlowa i rolno-przemysłowa łącząca działalność rolniczą z handlem lub przetwórstwem surowców pochodzenia rolniczego lub przyrodniczego. Do tej grupy należałoby też zaliczyć właścicieli przedsiębiorstw nierolniczych zlokalizowanych na wsi.

b/ Chłopstwo:
- właściciele drobnych i średnich gospodarstw rolnych,
- członkowie ejidos indywidualnych lub kolektywnych,
- członkowie comunidades indígenas,

/w drugim i trzecim przypadku chodzi o członków dysponujących działkami ziemi/

c/ Proletariat wiejski: robotnicy rolni /teoretycznie wieśniacy bezrolni/.

Tak zarysowana klasyfikacja pozwala na wyróżnienie podstawowych komponentów, tym niemniej zaciera istnienie szeregu sytuacji dualistycznych powszechnie występujących na wsi. Dla przykładu, wielu członków ejidos to właściciele "drobnej własności prywatnej" i licznych stad zwierząt /odnosi się to głównie do hierarchii ejidalnej/, a równocześnie bardzo wielu drobnych właścicieli i członków ejidos wynajmuje się do pracy w innych gospodarstwach rolnych tworząc warstwę proletariuszy.

Z przedstawionego dotychczas obrazu wyłania się wyraźnie hierarchiczny układ stosunków społeczno-politycznych i ekonomicznych wsi meksykańskiej, w ramach którego wyróżnić należy hegemona, jakim jest państwo, oraz istotne ogniwo pośrednie w sprawowaniu przezeń kontroli, którą tworzą osoby lub różnego rodzaju instytucje, wzajemnie się uzupełniające w wykonywaniu przeznaczonej im funkcji pośrednictwa politycznego, nazywanego też "caciquismo" /kacykizmem/.

II. Władza i formy pośrednictwa politycznego na wsi

1. Poziom municypalny

Municypium stanowi podstawową polityczną jednostkę terytorialną w ramach każdej z jednostek federalnych, jakimi są stany. Władze municypalne za pośrednictwem "presidente municipal" /prezydenta municypium/ sprawują funkcje wykonawcze, pośrednicząc pomiędzy ludnością podległego im municypium i władzami stanowymi, a za ich pośrednictwem federalnymi.

Municypia są formalnie autonomiczne i w teorii "presidente municipal" wybierany jest w głosowaniu powszechnym, choć z praktyki politycznej kraju wynika, że władze municypalne powinny być związane z oficjalną partią rządzącą PRI. A zatem również opozycyjne ugrupowania, ubiegające się o władzę w municypium, winny być związane z PRI, w której łonie powinno się rozegrać to współzawodnictwo. Schemat takiego działania pokazuje diagram 1. Kadencja władz municypalnych trwa trzy lata bez prawa reelekcji, z wyjątkiem "presidente", który może być ponownie wybrany na to stanowisko po upływie następnych trzech kadencji.

Sprawujący jakiekolwiek funkcje we władzach municypalnych osiągają dane stanowisko w wyniku reprezentowania określonego zaplecza interesów i sił /własność ziemska, handel, rzadziej natomiast przemysł lub usługi/ uznanych i aprobowanych przez PRI w postaci na przykład którejś z podporządkowanych partii sfer działalności politycznej: najczęściej jest to wiejski sektor reprezentowany przez któryś ze związków chłopskich afiliowanych w CNC.

Zgodnie z procedurą, kandydatura na stanowisko "presidente municipal" zgłaszana jest przez któryś ze związków lub organizacji afiliowanych na stanowym zjeździe PRI, który powinien ją zatwierdzić. Jeśli jednak zjazd postanowi inaczej preferując innego kandydata, a w grę wchodzą przecież relacje układ lokalny - układ ponadlokalny, "przegrana" organizacja lub związek decyzję tę musi respektować. Wynika to przede wszystkim z faktu, że stanowisko "presidente municipal" ma kluczowe znaczenie w polityce stanowej. Odpowiednia osoba zapewnia bowiem nie tylko odpowiednie wykorzystanie zasobów /w szerokim tego słowa znaczeniu/ municypium, lecz także stanowi gwarancję efektywnej kontroli wiejskiego zaplecza politycznego.

Konfiguracja lokalnych warunków politycznych zależy od stop-

Diagram 1

Struktura władzy i władz municypalnych

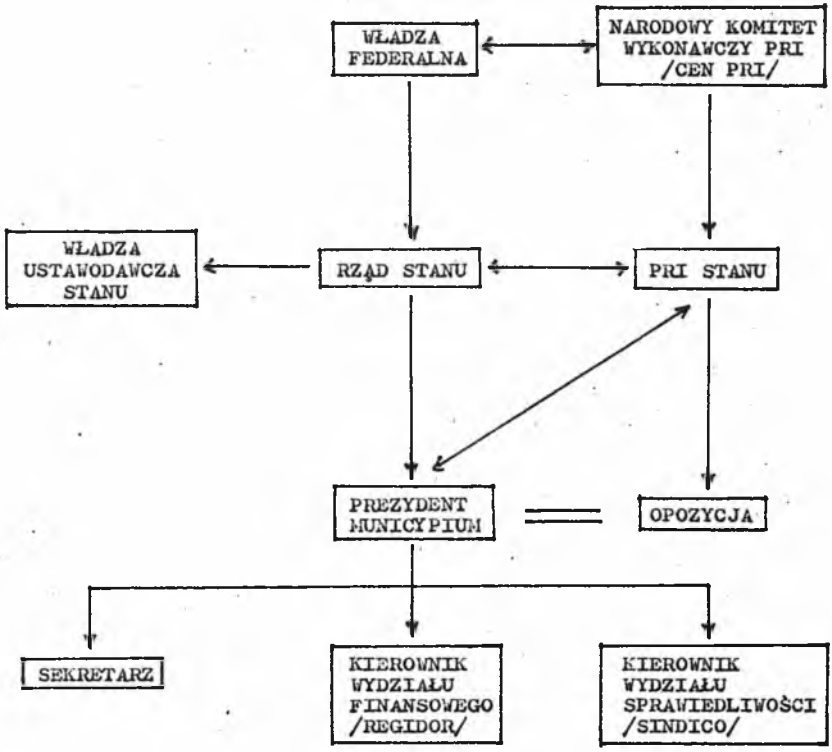

Stosunki zależności

Relacje opozycyjne

Stosunki współzależności

nia zróżnicowania elity władzy, której przywództwo spoczywa najczęściej w rękach burżuazji rolno-handlowej. Zazwyczaj różne grupy składające się na lokalną elitę władzy koncentrują się wokół dwóch najważniejszych spośród nich, tworząc barwną mozaikę frakcyjną zabiegającą o wpływy w municypium. Implikuje to z kolei konieczność istnienia rozgałęzionej sieci sojuszy na różnych poziomach terytorialnych: lokalnym, regionalnym, stanowym, a nawet federalnym. Opierają się one nie tylko na wspólnocie interesów /politycznych czy ekonomicznych/, lecz co ważniejsze w Meksyku wzmacniane są poprzez związki pokrewieństwa, kumostwa /compadrazgo/ i przyjaźni. Posiadanie bowiem sojuszników na dobrych pozycjach /bien colocados/ w różnych sferach życia społecznego, mających równocześnie poparcie przedstawicieli lokalnych elit i grup nacisku, zwiększa szanse na zwycięstwo i usadowienie swego człowieka na stanowisku "presidente municipal". To właśnie przywódcy poszczególnych frakcji w municypium są zazwyczaj owymi powolnymi pośrednikami władzy lub inaczej "caciques". W praktyce struktura władzy na poziomie municypalnym jest taka, jak przedstawiona na diagr. 3 /ilustrującym stosunki w Mixqiahuala/.

2. Formy pośrednictwa politycznego na poziomie stanowym i federalnym

W niektórych sytuacjach i na niektórych poziomach terytorialnych zakresy władzy formalnej i nieformalnej mogą współwystępować. Przykładem "cacique" lokalny - "presisente municipal". Legitymizacja statusu "cacique" lokalnego może mieć charakter oficjalny, gdy jest on uznawany przez odpowiednie władze /np. PRI lub rząd stanowy/ lub nieoficjalny, gdy w grę wchodzi poparcie ze strony osobistości politycznej na odpowiednio wysokim stanowisku, która sama może spełniać podobne funkcje na poziomie regionalnym lub stanowym. Do dziś nie jest w Meksyku rzadkością słyszeć, co niegdyś było dość rozpowszechnione, że ten lub inny region czy stan są "czyjeś", lub komuś podporządkowane /osobie, grupie społecznej - jak to miało miejsce w przypadku tzw. "casta divina" na Jukatanie - czy rodzinie/. Ten "ktoś" może być lub był kiedyś ministrem, gubernatorem, niekiedy prezydentem[4]. Są to za-

4/ Wielu spośród prezydentów kraju pochodziło z rodzin "caciques": Manuel Ávila Camacho z Puebla, Luis Echeverría związany był więzami krwi z grupami władzy w stanie Jalisco, podobnie zresztą jak jego następca José López Portillo. /cd. na str. 67/

tem osoby sprawujące władzę nieformalną w miejscu swego pochodzenia, równocześnie posiadające formalne wpływy polityczne na poziomie narodowym. Stabilność pozycji "caciques" na poziomie krajowym zależy od przebiegu koniunktur politycznych, które niekiedy powodują utratę przez nich zajmowanych pozycji. Aby nie być gołosłownym, w ubiegłym dziesięcioleciu /1970-1980/ wielu polityków utraciło swoje pozycje a wśród nich Alfonso Corona del Rosal-były prezydent PRI i Regent Miasta Meksyk, Manuel Sánchez Vite-były gubernator stanu Hidalgo, Gonzalo N. Santos z Las Huastecas stanu San Luís Potosí.

Relacje "cacique" lokalny /municypalny/ - pozostałe instancje polityczne na wyższych poziomach zależą od rodzajów i form zawartych sojuszów. Oczywiście lokalny pośrednik władzy zawsze i w każdej sytuacji pozostaje do dyspozycji stanowych i wyższych grup władzy i nacisku, co w ostatecznym rachunku oznacza zorganizowane poparcie ze strony zaplecza wiejskiego na rzecz sprawy wynikającej z potrzeb chwili. Równocześnie popadnięcie w niełaskę polityka-pośrednika władzy na wyższym poziomie /stanowym lub krajowym/ może prowadzić do zachwiania się całego systemu równowagi regionalnej. W związku z tym, sprawą zasadniczą jest stałe odnawianie sojuszy politycznych przez lokalnych "caciques", co zapewnia im stałość poparcia przez sfery i instytucje wyższych szczebli. Jest to wprawdzie gra znana uniwersalnie, doprowadzona jednak w Meksyku do specyficznej perfekcji i rozmiarów.

Współcześnie obserwuje się nowe formy pośrednictwa politycznego /lub kacykizmu politycznego/, wynikające częściowo z faktu zmian na najwyższych stanowiskach wskutek masowych w ostatnich trzech dziesięcioleciach ruchów migracyjnych i przenoszenia wielkich "caciques" regionalnych, co prowadzi do zjawiska możliwego do określenia jako "korespondencyjne sprawowanie patronatu politycznego". Skutki tego odczuwa wielu lokalnych pośredników władzy atakowanych i zagrożonych w swojej pozycji przez frakcje przeciwne. Obecnie odbywa się to bez uciekania się do przemocy i zgodnie z politycznymi regułami gry, przy użyciu środków i poparcia z zewnątrz-pochodzących od osób, które wyemigrowawszy niegdyś zdobyły

---

4/ cd. ze str. 66. Wyjątkami od tej reguły byli Lázaro Cárdenas, Adolfo Ruiz Cortines, Adolfo Lopez Mateos.

Diagram 2

Wzorcowy schemat kacykizmu na poziomie municypalnym

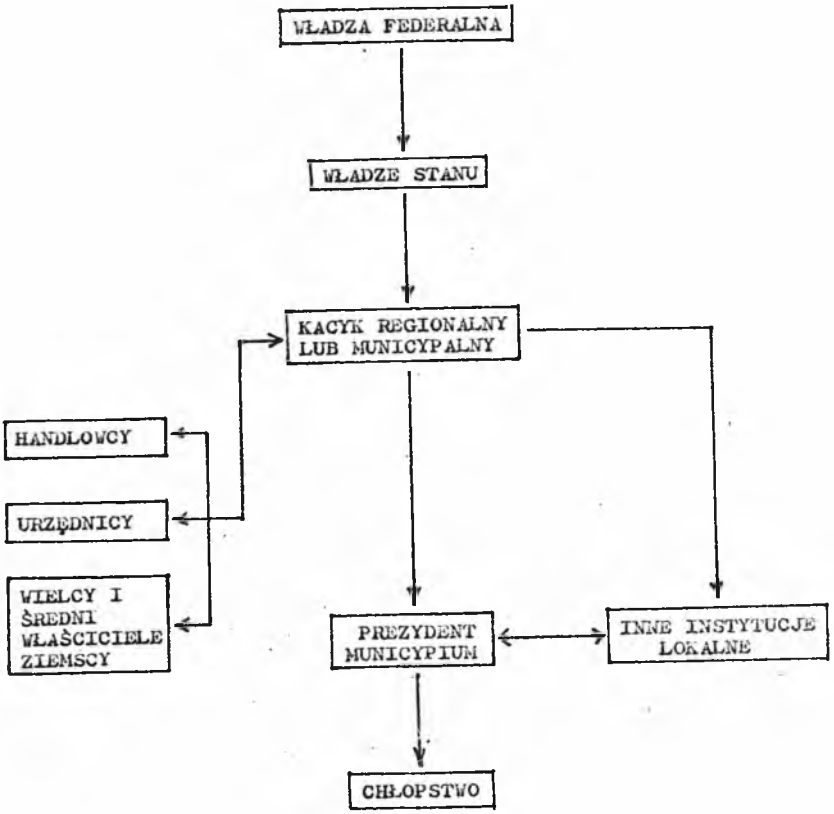

→ Stosunki zależności

↔ Stosunki współzależności

odpowiednie pozycje zawodowe i teraz kierują swoje zainetresowania polityczne i ekonomiczne ku rodzinnym municypiom, inwestując w handel, przyspieszając budownictwo socjalne i rozwój infrastruktury technicznej. Przybierając postawy paternalistyczne lub filantropijne i wykorzystując wpływy w stolicy kraju lub stanu oraz kontakty na poziomie lokalnym, realizują "korespondencyjnie" funkcje pośrednictwa władzy pomiędzy strukturami lokalnymi i krajowymi.

3. Pośrednictwo polityczne na poziomie ejidalnym

Pośrednictwo polityczne na poziomie ejidalnym i jego powiązania z innymi sferami władzy lokalnej, stanowej i federalnej zgodne jest z ogólnym schematem obowiązującym na poziomie municypalnym. Różnica polega tylko na tym, że ejidos mają podwójny system zależności. Z jednej strony zależą bowiem od władz municypalnych, z drugiej zaś posiadają swój własny samorząd, wybierany w drodze wyborów powszechnych i składający się z przewodniczącego, sekretarza i skarbnika, tworzący "Comisariado Ejidal", poza którym istnieje również jego przeciwwaga w postaci Rady Rewizyjnej /Consejo de Vigilancia/, w skład której wchodzą zazwyczaj członkowie grupy przegrywającej wybory do "Comisariado".

Władze ejidos, sprawując nie tylko funkcje samorządowe lecz reprezentując także ejidos na zewnątrz, zapewniają sobie zdobycie kontaktów i osiągnięcie siły politycznej na najniższym poziomie terytorialnym. Teoretycznie kadencja, a zatem i wpływy polityczne, trwać winna 3 lata. Można więc powiedzieć, że ejido jest wiernym odbiciem ogólnych zasad funkcjonowania politycznego Meksyku, tym bardziej, że ono samo jest produktem meksykańskiego radykalizmu agrarnego, który w długim procesie sprowadzony został do właściwych wymiarów i zneutralizowany przez siły zachowawczo reprezentujące interesy wielkiej własności ziemskiej.

Owego "sprowadzenia do właściwych wymiarów" dokonały stopniowo same władze ejidalne, które - choć ich siła została zrodzona z siły i pozycji niekwestionowanych przywódców ruchów chłopskich lat rewolucji 1910, począwszy od lat czterdziestych poddały się regułom gry i zasadom politycznym obowiązującym w kraju, umniejszając rolę ejidos na arenie politycznej. Paradoks polega jednak na tym, że równocześnie w efekcie tego wzrosło znaczenie komisariatów ejidalnych, a szczególnie ich przewodniczących, w ogólnej

strukturze władzy na poziomie lokalnym i regionalnym, dając im możliwości czerpania znacznych niekiedy korzyści materialnych. Doprowadziło to w prostej linii do wykształcenia struktur o charakterze "caciquismo" na poziomie submunicypalnym. Dobrym przykładem takiej sytuacji jest przypadek Ejido Mixquiahuala /diagr. 3/ w Valle del Mezquital w stanie Hidalgo[5].

Ejido to jest położone w jednym z najważniejszych w Meksyku obszarów rolnictwa nawadnianego /tzw. Distrito de Riego 03/. Ten fakt oraz bliskość stolicy kraju spowodowały, że od samego początku jego oficjalnego powstania w roku 1921 było terenem ścierania się dwóch tendencji. Z jednej strony radykalnych agrarystów domagających się równego podziału ziem pomiędzy wszystkie rodziny wspólnoty /ok. 4 ha na rodzinę/, z drugiej zaś popieranej przez niektóre sfery władz centralnych grupy zmierzającej do zawładnięcia najlepszymi ziemiami ejido. Ta ostatnia w roku 1928 zajęła siłą, przy użyciu wynajętych rewolwerowców, "comisariado ejidal" wydalając ze wspólnoty swoich przeciwników. W roku 1933 przywódca tej grupy i de facto lokalny "cacique" został oficjalnie przewodniczącym ejido, pozostając na tym stanowisku do roku 1938. W latach następnych sprawował władzę nieformalną, decydując o tym kto ma zajmować urząd przewodniczącego.
Fakt, że "cacicazgo" /władza kacyka/ w Mixquiahuala utrwalił się po roku 1940, w czasie prezydentury Avila Camacho a następnie Miguela Alemán, nie jest niczym wyjątkowym. W tym bowiem czasie "... wielu skorumpowanych przewodniczących ejidos utrzymywano na ich stanowiskach przez szereg kadencji, wbrew postanowieniom Kodeksu Rolnego, decyzjami odgórnymi. Wiele było sposobów przeprowadzenia reelekcji: przekupstwo, szantaż, cofnięcie kredytów bankowych lub pozbawienie prawa w nieskończoność zgromadzeń członków wspólnoty, co uniemożliwiało demokratyczne jej funkcjonowanie"[6].

W przypadku omawianego ejido, w pierwszej fazie władza kacyka miała głównie oparcie w sile fizycznej. Po zlikwidowaniu opozycji,

---

5/ Przykład zaczerpnięto z V. Martínez Vázquez, "Despojo y manipulación campesina: historia y estructura de dos cacicazgos en el Valle del Mezquital", w R. Bartra, op. cit.
6/ H. Gerrit, "Las luchas campesinas en México", Centro de Investigaciones Agrarias, Mexico, 1970.

Diagram 3

Struktura władzy politycznej w Ejido Mixquiahuala

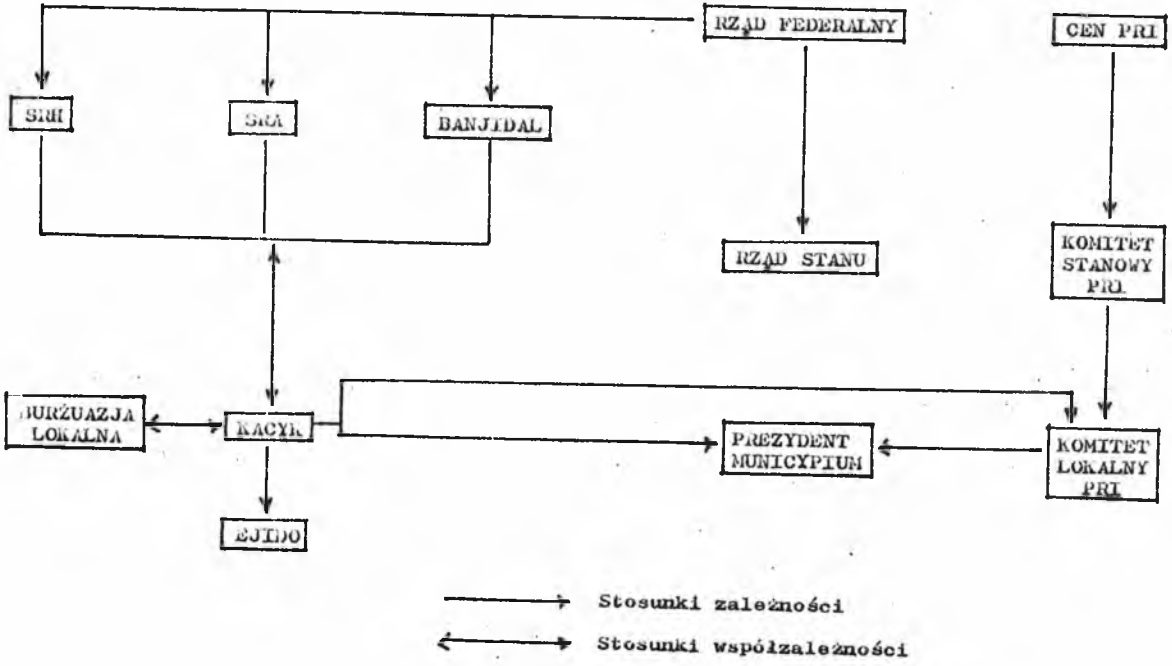

rozdzieleniu jej ziem pomiędzy popleczników oraz nawiązaniu kontaktów na zewnątrz osiągnął on niekwestionowany autorytet i zaczął wywierać wpływ na poziomie lokalnym i ponadlokalnym:

- doprowadził do podporządkowania sobie władz municypalnych, określając kierunki polityki wewnętrznej w sferze szkolnictwa, robót publicznych i kredytowej;

- ustalił również swoją pozycję w instancjach stanowych, głównie poprzez zabiegi korupcyjne w Stanowym Urzędzie Zasobów Wodnych, Wydziale Spraw Rolnych i w aparacie sprawiedliwości.

Taka struktura władzy formalnej i nieformalnej zapewniała nie tylko politykę, lecz także ekonomiczną kontrolę chłopstwa i ciągnięcie ogromnych osobistych korzyści materialnych. Szantażem wymuszano wyłączność pośrednictwa handlowego, dzierżawy i trybutów na rzecz "cacique".

Przedstawiony przypadek Mixquiahuala można uznać za typowy, przyjmując jednak poprawkę na rozmiary zjawiska. Ejido to jest bowiem jednym z największych i najzasobniejszych w kraju. W innych, biedniejszych, siła ejidalnych "caciques" nie wykracza na ogół poza społeczność ejidalną lub granice municypium. Ważny jest jednak nie terytorialny zasięg oddziaływania, lecz sam model funkcjonowania zjawiska, a ten zawsze pozostaje taki sam.

Nieco inny wariant funkcjonowania modelu reprezentuje przypadek niżej omawiany.

4. Ingerencja i pośrednictwo oficjalne w funkcjonowaniu wsi

W okresie ostatnich lat prasa wielokrotnie ujawniła niewłaściwe formy działania instytucji państwowych wobec wsi, szczególnie zaś wobec ejidos. Lokalna i regionalna administracja, powoływana dla zapewnienia rozwoju ejidos, często przekracza swoje kompetencje ingerując w politykę gospodarczą ejidos. W poprzednim rozdziale pokazane zostały przykłady kontrolowania producentów trzciny przez UNPASA. Przypadkiem dobrze ilustrującym taką sytuację i reprezentatywnym jest wspomniany już wcześniej Banco Nacional de Crédito Rural /BANJIDAL/ - instytucja powołana do dysponowania kredytami dla wspólnot ejidalnych. Korupcja oraz bezpośrednie zaangażowanie materialne powodują, że instytucja ta funkcjonuje w rzeczywistości jako "cacique - tecnócrata" /kacyk-technokrata/. Ilustruje to następujący przykład, pochodzący z Ejido

Misión Chichimeca /diagr. 4/.

Jest to ejido kolektywne o bardzo starej tradycji sięgającej czasów kolonialnych, położone w Sierra Gorda, 5 km od San Luís de la Paz, stolicy municypium o tej samej nazwie, w stanie Guamajuato.

Po długiej historii walk o przetrwanie w roku 1928 prezydent P. Calles zagwarantował jego istnienie i nadział ziemi, przyznając mu status "ejido colectivo". W roku 1980 ejido liczyło około 1480 osób zawodowo czynnych, uprawiających blisko 1000 ha /głównie chile, kukurydza, lucerna i czosnek/. Poza tym posiadało oborę /około 100 krów mlecznych/ w pełni zmechanizowaną.

Działalność produkcyjna nadzorowana jest przez dwie instytucje: BANJIDAL oraz INI /Instituto Nacional Indigenista/. INI powołane w roku 1940 do sprawowania pieczy nad procesami integracji mniejszości etno-lingwistycznych z kulturą narodową, założyło w Misión Chichimeca swoją delegaturę /Centro Coordinador/. Przyjrzyjmy się bliżej działaniom obu tych instytucji.

Jednym z zadań, jakie postawiło sobie INI - Chichimeca było wprowadzenie innowacji agrobiologicznych i agrotechnicznych i unowocześnienie struktury upraw, przy zobowiązaniu się do komercjalizacji produkcji rolnej. INI decyduje o tym, co należy uprawiać i w jakim wymiarze, i jakie wynagrodzenie członkowie wspólnoty powinni otrzymywać za swoją pracę. Tym sposobem INI przejęło na siebie rolę administratora ziem wspólnoty.

BANJIDAL ze swej strony postępuje podobnie wobec działalności hodowlanej. Bank sfinansował założenie obory mlecznej, przeszkolił obsługę i zorganizował komercjalizację produkcji mleka, stwarzając między sobą i ejido relacje pracodawca - pracownik najemny, z wykluczeniem innych opcji i nie zgadzając się na sprzedaż mleka innym odbiorcom oferującym wyższe ceny.

Stosunki zależności wspólnoty od obu instytucji są ewidentne. Tym niemniej, aby mogły one być utrzymywane niezbędna jest możliwość kontrolowania działalności samorządu, szczególnie zaś przewodniczącego. Dokonuje się to za pośrednictwem członków wspólnoty sprawujących faktyczną nad nią władzę. Przez wiele lat osobami takimi byli Don Leoncio i Doña Clemencia.

Siła polityczna Don Leoncia pozwoliła mu na nieprzerwane piastowanie godności przewodniczącego przez kilka kadencji. Wykonywał

Diagram 4

Struktury władzy politycznej w Ejido Misión Chichimecas

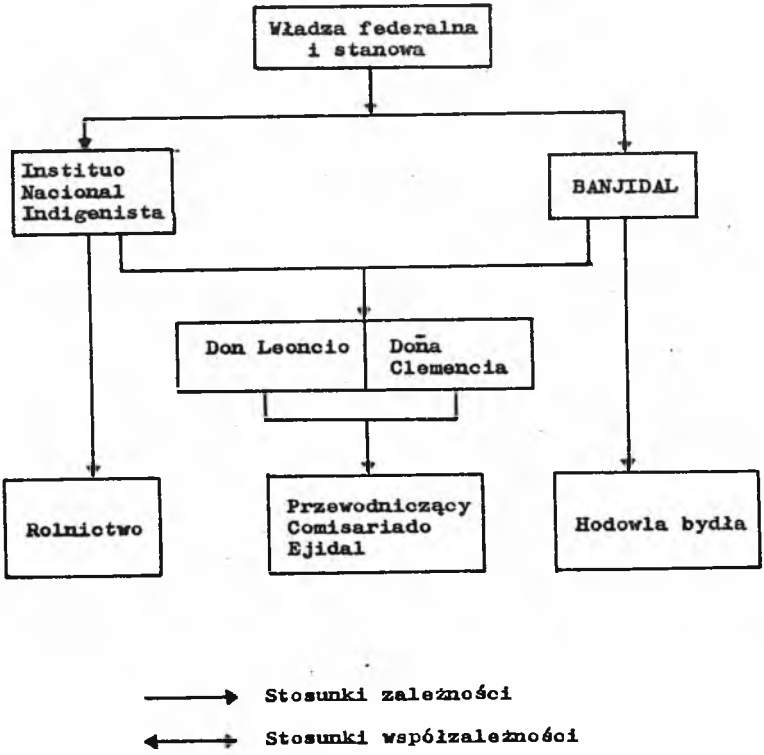

nie tylko polecenia obu instytucji, lecz także był pośrednikiem pomiędzy grupą etno-lingwistyczną Chichimeków i wyższymi instancjami politycznymi kraju, a nawet reprezentował swoich ziomków w Najwyższej Radzie Ludów Indiańskich założonej w roku 1979. Te ostatnie godności zawdzięczał z kolei poparciu INI.

Pod koniec lat siedemdziesiątych jego wpływy w ejido osłabły nieco i w roku 1978 stanowisko przewodniczącego ejido objął Don Felix, przeciwny tak głębokiej zależności od INI i BANJIDA. Gdy próby ugody zawiodły, obydwie instytucje doprowadziły do upadku jego autorytetu. Reszty dokonał alkohol i marskość wątroby. W funkcjonowaniu ejido i jego relacjach z oficjalnymi protektorami nic się nie zmieniło.

Druga z wymienionych osób, Doña Clemencia, uosabiająca wszystkie cechy indiańskości, sprawowała przez lat kilkadziesiąt kontrolę duchową nad społecznością.

W młodości była służącą w jednym z najbogatszych domów w San Luís de la Paz, co pozwoliło jej zadzierzgnąć dobre stosunki z rodziną, z której pochodził późniejszy prezydent kraju Luís Echeverría. W miarę postępów kariery politycznej przyszłego prezydenta rosły też znaczenie i autorytet Doñi Clemenci, we wspólnocie i okolicy. Zmarła ona w roku 1982, pozostawiając po sobie puste miejsce. Wydaje się jednak, że wobec presji instytucji państwowych i dobrze już zakorzenionych ich wpływów w ejido, jak również procesów modernizacji przeżywanych przez ostatnie już chyba pokolenie Chichimeków, zastąpienie jej nie jest nawet potrzebne.

III. Uwagi końcowe

W największym skrócie przedstawiono tu formy działań instancji administracyjno-politycznych i ich rozgałęzionych powiązań, których efektem jest kontrola wsi przez grupy nacisku i władzy na poziomie lokalnym i pozostałych. Pozycja "cacique" - pośrednika jest w tej strukturze komponentem kluczowym.

Powierzchowna ocena mogłaby prowadzić do wniosku, że samo zjawisko jest przeżytkiem przeszłości, anachronizmem. Z punktu widzenia funkcjonalnego tak jednak nie jest. Niezależnie bowiem od głębokości tradycji, która je stworzyła, "cacique" znajduje swoje miejsce w strukturze władzy nieformalnej wprawdzie, ale

funkcjonującej i uprawomocnionej przez system polityczny będący efektem Rewolucji Meksykańskiej.

Jakim celom służył zatem i służy? W pierwszym etapie po Rewolucji - niewątpliwie neutralizowaniu dalszych dążeń rewolucyjnych i rewindykacyjnych zrodzonych ze zrywu ludowego agrarystów. Tak więc owe lokalne i regionalne indywidualności zrodzone w łonie autentycznej wsi meksykańskiej, rozumiejące język i filozofię wieśniaków, którzy boją się ich i szanują, a zarazem rozumiejące ideologię i rację stanu i umiejące wykorzystać je dla swoich celów, wprowadzone zostały na scenę polityczną w wyniku potrzeb samego systemu. Gdy zaś neutralizacja została dokonana, spełniały i spełniają funkcje usługowe wobec burżuazji wiejskiej, kreującej się na awangardę modernizacji i kapitalistycznego rozwoju kraju.

Jakie były zachowania i reakcje wsi wobec tych procesów. Różne, w zależności od rozwoju sytuacji i koniunktur politycznych i gospodarczych kraju w ciągu ostatnich kilkudziesięciu lat. W okresie 1940 - 1965 przeważała tendencja akceptacji, stwarzająca wrażenie całkowitej apolityczności wieśniaków. Z jednej strony bowiem wspólny front trzech podstawowych członków: "cacique" - PRI - administracja lokalna był zbyt trudnym przeciwnikiem, z drugiej zaś zakorzenione w tradycji wsi meksykańskiej wzorce zachowań /wzajemność świadczeń i wdzięczność wobec dobroczynnych aktów i paternalistycznych postaw "cacique"/ uniemożliwiały na najniższym poziomie przedsięwzięcie jakichkolwiek akcji zaradczych. Istniały oczywiście wyjątki, których przebieg potwierdza jednak wcześniej wyłożoną regułę.

Pod koniec lat sześćdziesiątych wpływy zewnętrzne /w tym Rewolucji Kubańskiej/ i początek wewnętrznego kryzysu politycznego dają znać o sobie, w związku z czym lata siedemdziesiąto zaznaczyły się nasileniem ruchów rewindykacyjnych. Przejawiło się to w zajęciach ziem latyfundystów, konfrontacjach zbrojnych między wieśniakami i właścicielami ziemskimi, zrywaniu z oficjalnymi chłopskimi związkami zawodowymi i tworzeniu organizacji niezależnych.

Wydarzenia te podważyły oczywiście pozycję "kacyka-pośrednika" w tradycyjnej wersji. W roku 1974 prezydent L.Echeverría potępił system "caciquismo", publicznie ogłaszając zarazem nowe Prawo Rolne preferujące "ejidos colectivos".

Wydaje się jednak, że ta niezbyt udana inicjatywa rozwiązania problemu była tylko próbą nadania nowej formy starej meksykańskiej tradycji funkcjonowania wsi na najniższym poziomie terytorialnym. Zastąpienia nieefektywnych już działań indywidualnych instytucjami rządowymi, za pośrednictwem których wieśniak stawałby się w rzeczywistości robotnikiem rolnym. Taka jest dziś faktyczna pozycja członków niemal wszystkich "ejidos colectivos", a najbardziej drastycznym tego przykładem jest funkcjonowanie tychże w strefie henekenowej na Jukatanie.

Można więc uznać, że problem funkcjonowania politycznego, administracyjnego i ekonomicznego wsi na najniższym, lokalnym poziomie nadal jest aktualny i czeka na rozwiązanie.

Bogumiła LISOCKA-JAEGERMANN

TRADYCJA A WSPÓŁCZESNOŚĆ - WPŁYWY ZEWNĘTRZNE A ŻYCIE SPOŁECZNE WSI REGIONU LAS HUASTECAS

Jedną z dominujących cech społeczności wiejskich Las Huastecas jest zróżnicowanie etniczne i kulturowe. Burzliwa historia regionu i związane z nią ruchy migracyjne ludności sprawiły, że na niewielkich obszarach z przeważającą dziś liczebnie ludnością metyską sąsiadują potomkowie przedhiszpańskich mieszkańców - Indianie z grupy huasteca oraz społeczności posługujące się najważniejszym językiem tubylczym Meksyku - nahuatl.

Mimo iż wykazywany statystycznie procentowy udział ludności tubylczej wśród ogółu mieszkańców regionu jest niewielki /27,9%/, jej obecność wyraźnie rzutuje na charakter wsi Las Huastecas. Dotyczy to nie tylko rejonów wyraźnej koncentracji ludności tubylczej /np. municypium Huejutla zamieszkuje 85% Indian i tylko 15% Metysów, wskaźnik dla Chalmy wynosi 55%, dla Platón Sánchez 45%/, czyli obszarów górskich Stanów Hidalgo i Veracruz, ale także pozostałej części Las Huastecas, dla której wskaźniki są znacznie niższe /dla wybrzeża Stanu Veracruz wahają się one od 4% dla municypium Tamiahua do 22% w Chinampa de Gorostiza; dla Las Huasteca Stanu San Luis Potosi od 6% w municypium Tamhuin do 10% w Ciudad Valles/. Warto zauważyć, że podane wartości statystyczne dotyczą całości obszaru każdego municypium, bez wyróżniania większych osiedli i miasteczek zamieszkiwanych przeważnie przez Metysów. Odsetek ludności tubylczej na terenach o wyraźnym charakterze wiejskim byłby w większości podanych przypadków nieco wyższy.

Na całym badanym obszarze regionu zauważalne jest znaczne

zróżnicowanie społecznego oblicza wsi. W każdej z trzech stref badań można znaleźć społeczności o charakterze tradycyjnych wspólnot wiejskich, społeczności tradycyjne znajdujące się w różnych stadiach procesu przemian społecznych i gospodarczych oraz wsie, w których kultura tradycyjna uległa całkowitej dezintegracji.

Zarówno ograniczony zasięg badań /objęto nimi wybrane rejony Las Huastecas/, jak i zbyt krótki z punktu widzenia badań społecznych czas przeznaczony na pobyt w poszczególnych miejscowościach sprawiły, że zebrane informacje nie pozwalają na pełne prześledzenie procesów przemian zachodzących w społecznościach wiejskich tej części Meksyku. Techniki gromadzenia danych, jakie stosowano jedynie w niewielkim stopniu, umożliwiały wniknięcie na przykład w sferę świadomości mieszkańców ankietowanych osiedli. Poza zasięgiem badań pozostały niuanse wyznawanej skali wartości, prestiżu społecznego czy odczuć religijnych. Bogactwo poczynionych w terenie obserwacji oraz rezultaty badań interdyscyplinarnych stanowią jednak wystarczające przesłanki do podjęcia próby określenia podstawowych kierunków, mechanizmów i uwarunkowań zmian.

Największą trudnością w wychwytywaniu prawidłowości obserwowanych przemian jest podkreślone już kilkakrotnie zróżnicowanie społeczności wiejskich. Trudno porównać postęp w osadzie, w której od dawna przeważają duże, często zmechanizowane gospodarstwa o produkcji towarowej z ewolucją, której niewątpliwie podlegają tradycyjne wspólnoty tubylcze.

Literatura przedmiotu wprowadza liczne klasyfikacje społeczności wiejskich Meksyku, oparte przede wszystkim na dwóch kryteriach: własności gruntów oraz sposobu ich wykorzystania. Nie ma potrzeby przytaczania w tym miejsou wszystkich podziałów odpowiadających przecież bardzo różnym potrzebom badawczym ich autorów. Podstawowa klasyfikacja odwołuje się do historii wsi meksykańskiej. Wychodząc od faktu, że w epoce przedkolonialnej większość ziem uprawnych należała do wspólnot rolnych, wprowadza użyteczne dla celu niniejszego artykułu rozróżnienia między wspólnotami położonymi na obszarach, które stanowiły przedmiot zainteresowania kolonistów europejskich oraz tymi, które kolonizatorzy - ze względu na niską produktywność czy trudności komunikacji - pozostawili na uboczu głównego nurtu życia gospodarczego. W pierwszym przypadku mamy do czynienia z tzw. wspólnotami "otwartymi": pod wpływem drastycznych zmian gospodarczych ich społeczności musiały za-

akceptować nowy, odmienny od własnego system wartości, przyjąć za własną stratyfikację społeczną opartą na statusie ekonomicznym, przestając de facto tworzyć wspólnotę. Wchłonęły one hiszpańskich kolonistów, ale same zmieniły charakter pod ich wpływem. Kulturę indiańską zastąpiła kultura metyska łącząca w sobie elementy tradycji z tym, co wnieśli przybysze.

W drugim przypadku wspólnoty pozostały "zamknięte". Utrzymały komunalne prawa do gruntów. Ich niepodważalności strzegła miejscowa kultura odrzucająca wartości społeczeństwa dominującego. Społeczności te broniły się przed tymi elementami wpływów zewnętrznych, które nie dawały się pogodzić z systemem wspólnoty własności i pracy. Terminu "wspólnota zamknięta" nie należy utożsamiać z gospodarką zamkniętą. Na ogół społeczności takie wytwarzały nadwyżki z przeznaczeniem na rynek. Specyfika ich organizacji społecznej polegała na istnieniu mechanizmów redystrybucji dóbr uzyskanych ze sprzedaży lub wymiany nadwyżek. Redystrybucję tę zapewniało istnienie przechodnich funkcji polityczno-religijnych, których pełnienie zakładało znaczne wydatki na rzecz wspólnoty. Takimi funkcjami obdarzano najbogatszych mieszkańców wioski, zmuszając ich do wydania na cele obrzędowo-ceremonialne wszystkich posiadanych środków, a często także do zaciągnięcia długów spłacanych przez kilka następnych lat. Warto w tym miejscu podkreślić, że zespół cech określanych współcześnie jako "indiańskość" czy też "tożsamość tubylcza" istnieje wyłącznie wewnątrz wspólnot tego typu lub też w bezpośrednim z nimi powiązaniu.

Ze względu na wspomniane już trudności badawcze w odniesieniu do bardzo zróżnicowanych środowisk społecznych wsi Las Huastecas, przedmiotem dalszych rozważań będą jedynie społeczności o charakterze pokrywającej się lub zbliżonej do systemu "wspólnoty zamkniętej". Jej model został dokładnie określony w istniejącej literaturze a struktura jest stosunkowo jednorodna, nawet w skali całego kraju, co ułatwia obserwację zachodzących zmian.

Procesy leżące u podstaw przyjętej tu klasyfikacji wspólnot rolnych nie zanikły wraz z końcem epoki kolonialnej, która dała im początek. Współcześnie zachodzą nadal, choć nie można wiązać ich charakteru jedynie z płaszczyzną stosunków gospodarczych między nowoczesnymi miastami meksykańskimi i tradycyjną wsią. Życie wspólnot wiejskich wpisane jest w skomplikowaną rzeczywistość społeczną i polityczną kraju, uwikłane w jego problemy. Zachowa-

nie "indiańskości" to nie tylko uparte podtrzymywanie pewnej tradycji - jest ono także efektem przemian, jakim podlega wieś. Niniejszy artykuł jest próbą określenia czynników sprawiających, że w jednych przypadkach zmiany te koncentrują się wokół układu opartego na stosunkach wspólnoty, podporządkowując się im jako wartości nadrzędnej, w innych zaś niszczą ten układ i doprowadzają do całkowitego przekształcenia kultury danej społeczności.

Terminy "tubylczy" oraz "indiański", używane przeze mnie wielokrotnie, nie odwołują się w swej konotacji do elementów rasy biologicznej. Tak jak jest już przyjęte w literaturze socjologicznej, określają pewien status społeczny i kulturowy.

Społecznością w największym stopniu zbliżoną do modelu tradycyjnej wspólnoty wiejskiej i funkcjonującą jako taka są mieszkańcy wioski Ixcatlán położonej w górskiej części municypium Huejutla /stan Hidalgo/. Licząca około 1 500 członków wspólnota stanowi wyraźną jedność nie tylko ze względu na określone ukształtowanie terenu terytorium, jakie zajmuje, lecz także swą wewnętrzną organizację. Przynależność jednostki do wspólnoty nie opiera się na fakcie, że jest ona jej miejscem urodzenia i zamieszkania. Przynależność ta polega przede wszystkim na respektowaniu praw rządzących życiem społeczności i na wypełnianiu szeregu narzuconych przez nią obowiązków.

Ixcatlán jest "ejido indywidualnym". Grunty należą więc do wspólnoty, choć użytkowane są indywidualnie. Praw do ziemi nabywa się głównie poprzez dziedziczenie; transakcje kupna i sprzedaży, które mogą zawierać między sobą wyłącznie członkowie wspólnoty, są rzadsze i mają miejsce w przypadkach małżeństw, zgonów, a także podczas długotrwałych nieurodzajów. Ziemia traktowana jest nie tylko jako źródło środków utrzymania. Oprócz wartości w sensie ekonomicznym stanowi istotną wartość kulturową. Z jej posiadaniem, nawet w bardzo ograniczonym zakresie, wiąże się tożsamość jednostki jako członka wspólnoty. Dlatego też, mimo dużej presji demograficznej /w jednej rodzinie wychowuje się od 6 do 12 dzieci, a prawa do dziedziczenia gruntów mają zarówno mężczyźni, jak i kobiety/ i kolejnych podziałów - wszyscy członkowie wspólnoty, a więc głowy rodzin mają własną ziemię, choć bywa to działka o powierzchni nie osiągającej 1 ha.

Drugim czynnikiem wyraźnie integrującym społeczność Ixcatlán jest język. Mimo wysokiego wskaźnika dwujęzyczności /jedynie naj-

starsi mieszkańcy nie znają hiszpańskiego/, członkowie wspólnoty i ich rodziny porozumiewają się między sobą w nahuatl - także w obecności osób z zewnątrz. Język potwierdza przynależność do grupy, stanowi świadectwo pewnej ciągłości historycznej i pokoleniowej. Ixcatlán jest jedyną z badanych miejscowością, w której językiem tubylczym posługują się także dzieci. Upowszechnienie szkolnictwa podstawowego, w którym naukę prowadzi się wyłącznie w języku hiszpańskim sprawiło, że w odwiedzanych miejscowościach indiańskich dzieci na ogół nie mówiły w nahuatl, ani w huasteco, choć w większości wypadków rozumiały jeden z tych dwóch języków. Ankiety wykazały, że nauczyciele zabraniają używania w szkole języka tubylczego /najczęściej jako osoby przysłane z innego regionu kraju nie znają go/, a często proszą też dwujęzycznych rodziców, by w obecności dzieci mówili wyłącznie po hiszpańsku. Przyjęcie przez dzieci w Ixcatlán języka tubylczego jako pierwszego wiąże się z kontynuowaniem tradycyjnego wychowania dziecka w rodzinie. Nie bez znaczenia wydaje się być także fakt, że do roku 1982 w miejscowej szkole realizowano program nauczania dwujęzycznego. Programy takie opracował Narodowy Instytut Tubylczy /INI/ przy współpracy meksykańskiego ministerstwa oświaty /SEP/ dla wszystkich mniejszości indiańskich kraju. Miały one na celu alfabetyzację dzieci i dorosłych przy użyciu pojęć, wartości i wyobrażeń wywodzących się z ich własnej kultury. Dopiero po zakończeniu tego etapu rozpoczynano nauczanie języka hiszpańskiego i kultury narodowej. Mimo deklaracji instytucji oświatowych zapowiadających kontynuację i rozszerzenie nauczania dwujęzycznego, określanego obecnie jako "komunitarne", na obszarze Las Huastecas daje się zaobserwować odejście od tej formy pracy z dziećmi. W żadnej z objętych badaniami miejscowości już jej nie prowadzono. Tam gdzie kiedyś funkcjonowała, władze szkolne zlikwidowały ją na początku lat 80-tych. Elementem mogącym dodatnio wpływać na przypisywanie znaczenia i wartości własnemu językowi w Ixcatlán jest okresowa obecność antropologów badających miejscową kulturę. Są oni wykształconymi ludźmi z miasta i mówią lub też pragną nauczyć się mówić w nahuatl.

Kolejnym elementem życia w Ixcatlán, stanowiącym przejaw silnej integracji grupowej, jest tradycja wspólnej pracy na rzecz

społeczności, czyli tzw. "faena"[1]. Wszyscy dorośli mężczyźni mają obowiązek przepracowania jednego dnia roboczego w tygodniu zgodnie z potrzebami określonymi wcześniej na zebraniu mieszkańców, np. przy naprawie uszkodzonej przez deszcze drogi, remoncie szkoły itp. /W Ixcatlán dniem faeny jest wtorek, ale podkreśla się, że w razie potrzeby może ona trwać kilka kolejnych dni/. Obowiązek ten jest skrupultanie egzekwowany przez wspólnotę. Osoby nie mogące wziąć udziału w pracy wnoszą opłatę w wysokości dniówki roboczej. Faenę nadzorują lokalni urzędnicy:"Gobernador" i "Juez Auxiliar". Wymienione urzędy są pozostałością dawnego systemu stanowisk polityczno-religijnych. Są one obecnie prawie wyłącznie funkcją honorową, jeśli nie liczyć drobnych obowiązków natury organizacyjnej.

Nie istnieje w Ixcatlán tradycyjny system redystrybucji dóbr. Osoby najbogatsze nie ponoszą wydatków związanych z organizacją ceremonii i obrzędów religijnych. Zanikły lokalne święta, gdyż - jak tłumaczono - nie było na nie środków. Prawdopodobnie w pewnym okresie nadwyżka wypracowana przez wspólnotę była zbyt niska. Gdy znów zaczęła się pojawiać, wpływy zewnętrznego systemu wartości okazały się zbyt silne, by mógł odrodzić się tradycyjny układ. Dziś jest w Ixcatlán kilka osób określanych jako "bogatsi niż wszyscy". Dysponują większą ilością gruntów i wykorzystują je inaczej niż nakazuje tradycja - są hodowcami lub plantatorami kawy. Cecha równości majątkowej członków wspólnoty straciła więc w Ixcatlán rację bytu, co może zapowiadać dalsze wkraczanie innych wartości. Za namiastkę dawnego systemu redystrybucji uznać można usługi świadczone nieodpłatnie przez "bogatszych" na rzecz wspólnoty, w celu zaskarbienia sobie jej przychylności, np. pożyczanie środków transportu. Dzięki tym świadczeniom wzajemne stosunki oparte są na tolerancji i określane jako bardzo dobre.

Ograniczone zasoby ziemi nie zawsze pozwalają na zaspokojenie bieżących potrzeb licznych rodzin. Wyjazd do miasta lub praca w charakterze najemnego robotnika rolnego są jedyną możliwością uzupełnienia budżetów. Migracje stanowią trwały element życia społecznego meksykańskiej wsi. O ile na terenach zamieszkałych

---

1/ Zwyczaj zespołowych prac na rzecz wspólnoty przestrzegany jest nadal w większości ejidos.

głównie przez Metysów są zjawiskiem powszechnym i mają charakter wyjazdów na dłuższe okresy, często z rodziną, bądź na stałe, wśród Indian są to raczej krótsze wyjazdy sezonowe. Tak jest też w Ixcatlán. Wyjeżdżają na ogół młodzi mężczyźni. Pracują sezonowo, lub przez kilka dni - jeśli podróż związana jest ze zgromadzeniem środków na określony, konkretny cel. Najczęstszym miejscem zatrudnienia są duże budowy w stolicy - łatwiej tam o pracę niż w Veracruz i Tampico, gdzie kierowano się dawniej. Migracje mają charakter komplementarny w stosunku do zajęć rolniczych w ramach wspólnoty. Wyraźnie nasiliły się po 1983 roku, kiedy fala przymrozków zniszczyła uprawy kawy w Sierra Madre Oriental, pozbawiając także mieszkańców Ixcatlán części dochodów. Wyjazdy na stałe są w Ixcatlán rzadkością. Dwie rodziny mieszkają w stolicy; podkreśla się, że utrzymują bliski kontakt ze swą wsią odwiedzając ją dwukrotnie w ciągu roku, w tym zawsze spędzają tu dzień święta zmarłych.

Inne zewnętrzne przejawy tradycji widoczne w Ixcatlán to obecność elementów stroju ludowego typowego dla ludności nahuatl w Stanie Hidalgo. Stroje tradycyjne noszą głównie kobiety; widoczne jest ich przestylizowanie - nie stosuje się do ich wyrobu naturalnych i naturalnie barwionych włókien. Tkaniny syntetyczne są znacznie tańsze i łatwiej dostępne, dlatego one przeważają w konfekcji ubiorów kobiecych, narzucając także odmienną kolorystykę. Przykład Ixcatlán - wspólnoty silnie zróżnicowanej wewnętrznie, choć nie pozostającej w izolacji od świata zewnętrznego może stanowić punkt wyjścia obserwacji najważniejszych czynników kształtujących ewolucję, jakiej podlegają społeczności tubylcze badanego regionu. Większość z nich znajduje się na różnych etapach przemian posuniętych dalej, niż miało to miejsce w wypadku Ixcatlán. W celu uproszczenia analizy oprę dalsze wywody na przykładach dwóch miejscowości zamieszkanych przez Indian Huasteków. Jedna z nich - Chinampa de Gorostiza jest siedzibą władz municypium w pasie równin na wybrzeżu Veracruz; druga - Tantóbal położona jest na obszarze Stanu San Luis Potosi. W obydwu, tak jak we wszystkich pozostałych społecznościach tubylczych, podstawowym problemem jest brak ziemi.

Chinampa leży na terenach ekstensywnej hodowli bydła. Rozszerzając zasięg pastwisk Metysi wypierali stopniowo wspólnoty indiańskie z ziem położonych na równinach. W wielu rejonach prawa

do tych terenów są do dziś kwestią sporną. Zdarzają się "inwazje" - zajmowanie pastwisk przez wspólnoty uważające się za legalnych użytkowników gruntów.

W Chinampa de Goróstiza 70% rodzin nie posiada własnych gruntów. Utworzone przed 15 laty ejido dysponuje 55 parcelami o powierzchni 5 ha każda. W Chinampa zamieszkuje około 5 500 mieszkańców. Pozostałe tereny stanowią własność prywatną. Zgodnie z danymi udostępnionymi przez władze municypalne, 80 osób posiada po 80 lub więcej hektarów pastwisk. Część rodzin nie posiadających własnej ziemi dzierżawi niewielkie parcele. Większość /w tym także oni/ pracuje poza Chinampą, najczęściej w gospodarstwach wyspecjalizowanych w towarowej uprawie warzyw na wybrzeżu Veracruz. Wyjeżdżają w styczniu, po siewach kukurydzy, podpisują kontrakty na pracę od kilku dni, do kilku miesięcy. W wielu wypadkach wyjazdy sezonowe są wstępnym etapem wyjazdu na stałe. Około stu miejscowych rodzin przeniosło się do miast: w Tampico, Dystrykcie Federalnym, Reynosa oraz w Stanach Zjednoczonych. Przyjeżdżają do Chinampa na święto zmarłych.

Brak ziemi oraz konieczność szukania środków na utrzymanie rodziny poza własną społecznością są tu /oraz w innych miejscowościach/ podstawowym czynnikiem dezintegrującym wspólnotę. Wszystkie inne wydają się być konsekwencjami tego stanu rzeczy. Język huastecki używany jest na codzień tylko w niektórych domach. Dzieci rozumieją go lecz nie mówią już po huasteku częściowo dlatego, że takie są zalecenia nauczyciela, częściowo dlatego, że rodzice nie nalegają by go używały wierząc, że w ten sposób lepiej będą mówić po hiszpańsku, co oznacza lepsze możliwości zdobycia pracy.

Zanika tradycja wspólnej pracy. Przez większą część roku zobowiązani do niej mężczyźni przebywają poza społecznością, która ulega coraz większemu rozwarstwieniu i coraz mniej problemów uznaje za wspólne.

Jedyne cechy pozwalające uznawać mieszkańców Chinampa za społeczność zintegrowaną /choć w niewielkim już stopniu/ to utrzymywanie się języka tubylczego, przywiązanie do własnej "małej ojczyzny" /większość pytanych odpowiadała, że nie chciałaby wyjeżdżać/ oraz tradycja wspólnego spędzania ważnych dla lokalnego systemu wartości świąt.

Sytuacja mieszkańców Tantóbal pod wieloma względami przypomina stan panujący w Chinampa. Brak ziemi zmusił około jedną trze-

cią rodzin do przeniesienia się na tereny nowo utworzonego, przy znacznym wsparciu organizacyjnym i finansowym władz ejido, co fizycznie rozbiło istniejący układ społeczny. Przypadek Tantóbalu ilustruje jednak jeszcze jedno istotne zagadnienie; napływu ludności metyskiej na tereny indiańskie i efektów ich bliskiego sąsiedztwa. We wsi istnieje ejido indywidualne grupujące 59 członków, wśród których są zarówno Indianie huasteca jak i metysi. Parcele mają od 2 do 30 ha powierzchni, przy czym najwięcej ziemi jest w posiadaniu metyskich członków wspólnoty. Termin "wspólnota" określa tu jedynie prawną formę posiadania gruntów. Stosunki między dwoma sektorami: ejido - indiańskim i metyskim ograniczone są do minimum. Ponieważ znaczna część gruntów przeznaczona jest pod uprawę trzciny cukrowej, wspólnie przeprowadza się podstawowe zabiegi agrotechniczne. O wzajemnych relacjach świadczyć może fakt, że prawie wszyscy ankietowani Metysi zaprzeczyli jakoby w Tantobal ktokolwiek posługiwał się językiem tubylczym. Podział na dwie odrębne grupy odzwierciedla także zewnętrzna fizjonomia osiedla. Domy metyskie, w tym kilka sprawiających wrażenie zasobnych, stoją wzdłuż drogi wspinającej się po łagodnym stoku wzgórza, na którym położona jest wieś. Tutaj znajduje się także kościół i trzy niewielkie, należące również do Metysów sklepiki. Domostwa huasteckie, o całkiem odmiennych formach /ściany w kształcie walca pokryte stożkowatą strzechą/ porozrzucane są na przeciwległym, stromym stoku wzgórza i są zupełnie niewidoczne od strony głównej drogi.

Stosunki majątkowe i organizacja ejido /funkcję przewodniczącego pełni zawsze Metys/ wskazują na wyraźne uzależnienie Indian od metyskich mieszkańców Tantóbal. To ci ostatni mają więcej ziemi /ankietowani Metysi nie potrafili do końca sprecyzować, w jaki sposób weszli w jej posiadanie/, wydzierżawiają parcele i pastwiska Indianom, oni kontrolują handel, Huastekowie z Tantóbal stanowią spójną grupę, ale podstawą ich integracji jest konieczność samoobrony przed naporem potężniejszych sąsiadów.

Relacje między społecznościami indiańskimi a pobliskimi osiedlami metyskimi zawsze zawierają element zależności gospodarczej - lokalnie przybierają różne formy od pewnego rodzaju współzawodnictwa, jak w przypadku dużego Ixcatlán i uzależnionego od niego administracyjnie osiedla Tehuetlán /zamieszkałego przez Metysów/, aż po paternalizm. Najlepszym przykładem tej ostatniej sytuacji

są stosunki panujące między mieszkańcami osady El Humo i sąsiadującego z nią osiedla zamożnych hodowców Las Cañas /Veracruz/. Najważniejsi członkowie wspólnoty związani są z hodowcami poprzez kumostwo /compadrazgo/. Jeden z hodowców organizuje dla młodych mężczyzn i ojców rodzin z El Humo wyjazdy do pracy, zapewniając transport i pobierając od każdego z nich opłatę. Skłania też mieszkańców El Humo do dokonywania zakupów w należącym do niego sklepie. Mimo, że układ ten wyraźnie opiera się na wyzysku Indian, ci uważają go za korzystny. Nie muszą podejmować ryzyka wyjeżdżając w nieznane w poszukiwaniu pracy. Sytuacja mieszkańców El Humo pozostaje stabilna dzięki paternalizmowi hodowców, którzy czerpią z tej stabilizacji określone korzyści.

Przedstawione przykłady pozwalają na wysnucie ogólnych wniosków. Wydaje się, że koniecznym warunkiem aby wspólnoty tubylcze zachowały charakter zwartych, współdziałających społeczności jest zachowanie przez nie praw do ziemi. Stopień dezintegracji społeczności tradycyjnych jest niemal że odbiciem stopnia ingerencji w ich strukturę własności gruntów, aż po przypadki osiedli całkowicie pozbawionych ziem, których mieszkańcy są już przedstawicielami proletariatu wiejskiego. Z problemem własności ziemi związana jest więc także kwestia bezpośredniego udziału członków wspólnoty w procesach produkcyjnych przebiegających poza jej granicami.

Za drugi czynnik kształtujący tryb i charakter przemian uznać można relacje między wspólnotami i pozostałymi sektorami społeczeństwa, wynikające z handlu i wymiany.

Trzeci zespół czynników to efekty działalności instytucji systemu dominującego, z którymi styka się wspólnota, a więc m.in. systemu szkolnictwa.

Obserwacje poczynione w miejscowościach, które w związku z dezintegracją społeczności lokalnej i napływem ludności z zewnątrz utraciły własną tożsamość wykazują, że w momencie rozkładu tradycyjnego systemu społeczno-kulturowego nie jest on zastępowany przez inny. Czynniki będące przyczyną upadku jednych wartości nie są siłą, która byłaby w stanie skupić ludzi wokół wartości zastępczych. Ma więc miejsce coś w rodzaju pustki kulturowej - brak autorytetów moralnych czy religijnych, obojętność wobec problemów innych mogą prowadzić do patologii społecznej. Zjawisko to zauważa się w niektórych skupiskach ludności tubylczej /np. Carmona Y Valle w Veracruz/, objawiające się ze szczególną siłą w osadach

o mieszanej ludności napływowej /Tampache w Veracruz czy Pujal w San Luis Potosi/. Dążenie, by nieuniknione przecież przemiany oblicza współczesnej wsi, którą stopniowo obejmuje kapitalistyczny sposób produkcji,przebiegały możliwie harmonijnie jest więc zbieżne nie tylko z interesem wspólnot rolnych, ale także z dobrem ogólnospołecznym.

Bibliografia:

- Chamoux M.N.: Indiens de la Sierra. La communauté paysanne au Mexique, Paris 1981
- Coronado G.: Continuidad y cambio en una comunidad bilingüe Mexico, 1984
- Ferre d'Amare R.: Asimetria de la Huasteca, INI, México 1974
- Kula W., Kochanowicz J.: Chłopstwo. Problem intelektualny i zagadnienie nauk społecznych, Warszawa 1981
- Pozas R.L.: Los Indios en las clases sociales de México, 1971
- Prawda J.: Teoria y praxis en la planeación educativa en México, México 1984
- Programa Integrado. Aona Huastoca. Cóplamar. México.
- Stavenhagen R.: Las clases sociales en las sociedados agrarias, Mexico 1969.

Mirosława CZERNY

OSADNICTWO W LAS HUASTECAS

Układy osadnicze występujące w regionie Las Huastecas tworzą sieć niezwykle zróżnicowaną zarówno pod względem hierarchii, jak i stopnia nasycenia. Wyróżnić można trzy lokalne podsystemy osadnicze związane z wymienionymi już trzema strefami[1]. Zaobserwować można specyficzną sekwencję w rozwoju tych układów w każdej ze stref. Na ich przemiany oraz stan obecny miało wpływ wiele czynników, spośród których najważniejszymi są: stosunki społeczno-własnościowe panujące na wsi meksykańskiej, poziom sił wytwórczych i zmiany w strukturze gospodarczej oraz warunki środowiska naturalnego, głównie rzeźba terenu oraz klimat.

Dokładną analizą funkcjonalną i strukturalną objęto 33 osady regionu Las Huastecas. W liczbie tej znalazły się zarówno osiedla bardzo małe /poniżej 1000 mieszkańców/, jak i niewielkie miasteczka /od 5000 do 15000 mieszkańców/ /tab. 1/.

W badaniach tych najliczniej reprezentowane były osiedla najmniejsze, poniżej 1000 mieszkańców. Taki dobór badanych jednostek wynikał z celu całego opracowania, w którym przedmiotem badań były obszary wiejskie. Spośród 33 osiedli 10 to stolice municypiów: Tamiahua, Cerro Azul, Naranjos, Chinampa de Garoztiza, Tepetzintla, Huejutla de Reyes, Chalma, Ptatón Sánchéz, Tempoal, Tamuín. Jeśli natomiast rozpatrywać strukturę ilościową osiedli, w których przeprowadzono badania ankietowe, to najliczniej reprezentowana jest strefa I /22 osiedla/, na drugim miejscu znalazła się

1/ zob. s. 5 - A.Dembicz: Koncepcja i tematyka badań w Las Huastecas.

Tabela 1

Osiedla według liczby ludności, 1985

Liczba mieszkańców	Liczba osiedli
poniżej 1000	11
1000 - 2000	6
2000 - 5000	3
5000 - 10000	6
10000 - 15000	5
powyżej 15000	5
Ogółem	33

strefa II /11 osiedli/, zaś najmniej analiz przeprowadzono w jednostkach osadniczych strefy III /10 osiedli/.

Przyjmując stopień koncentracji miejsca pracy jako główne kryterium podziału jednostek osadniczych, B.Malisz[2] wyróżnił trzy podstawowe typy:

- układy pierwotne - związane z rolnictwem lub kopalnictwem[3],
- układy wtórne - oparte na lokalizacji przemysłu przetwórczego,
- układy trzeciego rzędu /terojarne/ - wydzielone na podstawie lokalizacji usług.

Podział ten, chociaż bardzo ogólny, umożliwia uporządkowanie układów osadniczych ze względu na ich cechy przestrzenne. Jest on również na tyle uniwersalny, że nadaje się do zastosowania przy analizie układów osadniczych w różnych częściach świata. Stąd też zdecydowano się na wprowadzenie go do badań nad systemem osadniczym w regionie Las Huastecas.

Należy jednocześnie podkreślić, za B.Maliszem, że niezwykle rzadko mamy do czynienia z czystymi formami układów osadniczych

2/ B.Malisz. Zarys teorii kształtowania układów osadniczych. Arkady. Warszawa 1981.
3/ - autorka wprowadza tu jeszcze rybołówstwo.

scharakteryzowanymi w poszczególnych klasach podziału.

Wśród 33 zbadanych układów osadniczych w regionie Las Huastecas występują jedynie układy osadnicze elementarne i proste. Brak natomiast układów osadniczych złożonych. Zarówno wśród układów osadniczych elementarnych, jak i prostych wyróżnia się następnie układy pierwotne, wtórne i trzeciego rzędu.

Spośród badanych układów osadniczych w Las Huastecas układami elementarnymi pierwotnymi są duże i wielkie gospodarstwa rolne i hodowlane, m.in. plantacja cytrusów wraz z całą zabudową gospodarską w pobliżu Naranjos, plantacje trzciny cukrowej w okolicach El Higo lub gospodarstwa hodowlane w rejonie Tamuin. Charakterystyczną cechą tych układów jest koncentracja zabudowy mieszkaniowej i gospodarskiej w jednym miejscu /hacjenda lub ranczo/. Jedynym stałym miejscem pracy ludzi tam zatrudnionych jest takie właśnie gospodarstwo. Ruchy dzienne do pracy odbywają się więc najczęściej w kierunku odśrodkowym: z centrum na pola. W niektórych strefach badanego regionu występują układy elementarne wtórne, gdzie elementem kształtującym wewnętrzną strukturę przestrzenną jest zakład przemysłu przetwórczego, w pobliżu którego rozwinęła się osada przemysłowa. Najbardziej charakterystycznym układem tego typu jest osada przycukrowniana w El Higo.

Większość analizowanych układów osadniczych w regionie Las Huastecas należy do drugiego typu według klasyfikacji B.Malisza, tj. do układów prostych. Wśród nich występują układy osadnicze proste pierwotne - wieś, osada rybacka; układy proste wtórne - miasta o dominancie przemysłowej oraz układy proste trzeciego rzędu - miasta o dominancie usługowej. Przejdźmy teraz do charakterystyki poszczególnych typów osadniczych prostych.

Wieś meksykańska nie jest jednorodna pod względem struktury przestrzennej, chociaż schematy charakterystyczne dla pracy w rolnictwie rysują się tu wyraźnie. Obszarem miejsca pracy jest suma pól należących bądź do różnych właścicieli /w przypadku drobnej własności rolnej/, bądź do jednego właściciela /ejido lub comunidad agraria/, ale również suma pól należących do jednego indywidualnego właściciela. Siedliska najczęściej skupione są w pobliżu środka ciężkości obszaru, chociaż nie stanowi to reguły. Obserwować można całą gamę typów siedlisk, od silnie skupionych do bardzo rozproszonych, niezależnie od tego czy mamy do czynienia z indywidualną, czy ze zbiorową własnością ziemi. Większość badanych

wsi w Huasteca Veracruzana i Huasteca Hidalguenze charakteryzowała się skupioną zabudową. Najczęściej topografia /położenie na wzgórzu czy na stoku/ zadecydowała o planie wsi. W wielu przypadkach /np. Tepatzintla, Tehuetlán/ wyróżnia się centralny plac, przy którym znajduje się siedziba lokalnej władzy, a pozostałe zabudowania rozmieszczone są koncentrycznie wokół tego placu. Prowadzą do nich ścieżki i drogi polne. Pola uprawne otaczają siedlisko ze wszystkich stron, lecz nie zawsze tworzą zwarty obszar. Jeśli, jak to ma miejsce w wielu ejido, rolnicy obrabiają kilka działek ziemi położonych w różnych stronach w stosunku do ich domostw, sieć ruchów do pracy jest gęsta i często się krzyżuje. Wiele wsi rozmieszczonych jest na bardziej złożonym układzie dróg /Chalahuiyapa, Zacamuxtle, Coacuilco, El Humo, Tantobal/. Zarys siedlisk jest wówczas rozciągnięty wzdłuż jednej lub kilku dróg. Zasięg ruchów dziennych do pracy może wynosić tu kilkanaście kilometrów, gdyż pola uprawne położone są często w znacznej odległości od siedliska.

Przykładem układu prostego opartego na działalności pozarolniczej jest Tamiahua - wieś rybacka położona nad laguną o tej samej nazwie. Jest ona skupiskiem ludności związanej z pracą w rybołówstwie. Działalność ta wpłynęła na plan wsi rozciągniętej wzdłuż wybrzeża. Urządzenia związane z połowem, magazynowaniem i transportem ryb zlokalizowane są nad samym morzem, stąd dzienne ruchy ludności do pracy odbywają się głównie w tym właśnie kierunku.

Teoretycznie zakłada się, że proste układy osadnicze wtórnego i trzeciego rzędu znacznie różnią się między sobą pod względem organizacji przestrzeni. Ale obserwuje się wyraźne przenikanie oddziaływania miejsc pracy w przemyśle i w usługach. O ile o Huejutla de Reyes można mówić jako o mieście z wyraźną dominantą działalności usługowej, nie można tego odnieść do Tamuin i Cerro Azul. O rozwoju i obecnej strukturze przestrzennej tych dwóch miast zadecydowała lokalizacja przemysłu. Historia przemysłu w Cerro Azul jest znacznie dłuższa niż w Tamuín, stąd też wywodzą się m.in. wyraźne różnice w fizjonomii obu miast. Rozwój Cerro Azul, znaczny wzrost jego liczby mieszkańców oraz przestrzenna ekspansja na tereny rolnicze były związane w latach sześćdziesiątych z przemysłem naftowym. Od tego czasu zdążyło się ukształtować centrum handlowo-usługowe oraz powstała dzielnica przemysło-

wa. Ponieważ ok. 50% ludności czynnej zawodowo jest związane z przemysłem naftowym, dosyć prosty jest układ dojazdów do pracy - ze wszystkich dzielnic w kierunku dzielnicy przemysłowej. Na ten układ nakłada się układ rozgwiazdy /z peryferii do centrum/ dojazdów do pracy w usługach.

Inny jest układ przestrzenny w Tamuín, gdzie jeden z zakładów znajduje się na peryferiach miasta, drugi zaś oddalony jest od niego o kilka kilometrów. Lokalizacja tych dwóch zakładów wyznacza podstawowy schemat ruchów do pracy. Na ten układ nakłada się drugi, nie mniej intensywny, Tamuín jest bowiem także ośrodkiem usługowym /głównie handlowo-gastronomicznym/. Przez rozciągnięte wzdłuż głównej drogi miasto przejeżdżają dziennie setki samochodów ciężarowych wiozących towary z wybrzeża Zatoki Meksykańskiej do wnętrza kraju. Tamuín jest jednym z miejsc postoju na tej drodze. Dlatego też prawie wszystkie sklepy, bary, restauracje etc. leżą przy głównej drodze. Stąd dzienne ruchy ludności do pracy w usługach mają schemat dośrodkowy podłużny.

Każdy układ osadniczy rozumiany jest jako zbiór wzajemnie oddziałujących na siebie elementów. Układ taki tworzy pewną całość funkcjonalną /centrum + jego zaplecze, np. wieś i pola należące do niej/ i jest różny od układu sąsiedniego, chociaż łączy go z nim relacja współzależności. Charakter struktury wewnętrznej każdego układu osadniczego określają dwa składniki:

1. Specjalizacja poszczególnych komponentów układu, która wynika ze zróżnicowania wewnętrznego funkcji.

2. Hierarchia poszczególnych komponentów w danym układzie, od niej bowiem zależy pozycja układu w całym systemie osadniczym regionu.

Ponieważ nie dysponowano danymi dotyczącymi ogólnej liczby zatrudnionych we wszystkich osiedlach, analizę struktury funkcjonalnej osiedli oparto na danych dotyczących rozmieszczenia działalności gospodarczej. Dla ułatwienia analizy tego zjawiska przeprowadzono prostą klasyfikację osiedli, przyjmując jako kryterium liczbę placówek usługowych i produkcyjnych znajdujących się w danej miejscowości. Uwzględniono informację o dwóch składowych: 43 kategoriach działalności /zarówno produkcyjnej jak i nieprodukcyjnej/ i 33 badanych osiedlach. Po uporządkowaniu i pogrupowaniu informacji uzyskano cztery grupy elementów:

1. Osiedla, w których liczba kategorii wynosi 1 lub 2.

2. Osiedla z liczbą kategorii od 3 do 10.
3. Osiedla z liczbą kategorii od 11 do 15.
4. Osiedla, w których liczba kategorii przekracza 15.

Ad. 1. Do pierwszej grupy osiedli - najsłabiej wyposażonych w jakikolwiek typ działalności pozarolniczej należą: Palma Morelos[4], Zapotitlan /400 osób/ i La Lima /600 osób/. We wszystkich trzech istnieje szkoła podstawowa. W dwóch pierwszych niewielkie sklepiki, w których można nabyć podstawowe produkty spożywcze, napoje oraz najniezbędniejsze artykuły przemysłowe. W obu przypadkach placówki te prowadzone są przez jedną rodzinę.

Ad. 2. Do grupy drugiej należą: El Chote, Celera, Tierra Blanca, Zaragoza, Chinampa de Goroztiza, Raya Obscura, Carmen y Valle, Coloman, El Palmar Prieto. Liczba ludności zamieszkującej te osady jest różna i wynosi od 300 osób do 5500 /w Chinampa de Goroztiza/. Zarówno osiedla wymienione w punkcie 1, jak i w punkcie 2 są wsiami, niekiedy małymi ejidos, gdzie wszelka działalność pozarolnicza ogranicza się do drobnego handlu. Czasem spotkać można niewielkie jadłodajnie, w których stołują się robotnicy rolni oraz niewielkie warsztaty rzemieślnicze. Prawie zawsze istnieje też kantyna. Brak natomiast jakiejkolwiek działalności kulturalnej. Tylko w jednym przypadku - El Chote podano, że istnieje sala, w której organizowane są imprezy z okazji świąt religijnych.

Ad. 3. W tej grupie znalazły się już podstawowe zakłady usługowe oraz warsztaty rzemieślnicze /np. piekarnia, fryzjer, rzeźnik, sklep z odzieżą/. Do tej grupy zakwalifikowano takie osiedla, jak: Chalahuiyapa, Zacanuxtle, Tampache, Juan Felipe, Coaouilco, El Humo, Tantobal, Ixcatlan, Pujal. Liczba ludności w tych osiedlach wynosi od 1000 do 2000 osób. Zgodnie z przyjętą w Meksyku zasadą podziału na ludność wiejską i miejską /granicą między miastem i wsią jest liczba 2000 mieszkańców/ są to jeszcze wsie. Istnieje tu jeden wyjątek - Coaouilco, które liczy 7000 mieszkańców. Z ankiet wynika jednak, że jego wyposażenie w usługi oraz różnego rodzaju działalność pozarolniczą jest bardzo skąpe i odbiega ilościowo od miasteczek zaliczonych do grupy 4.

4/ brak danych o liczbie ludności.

Ad. 4. W skład tej grupy wchodzą: El Higo, Platón Sánchez, Tamuín, Cerro Azul, Naranjos, Tamiahua, Tempoal, Huejutla, Tepetzintla, Rascón, Tehuetlan i Chalma. Z diagramu wynika, że trzy ostatnie miejscowości znajdują się na granicy grup 3 i 4. O włączeniu ich do grupy 4 zadecydowała liczba ludności, która jest znacznie wyższa niż w osiedlach wchodzących do grupy 3 i wynosi odpowiednio: 6000, 3000 i 6500 osób. Zgodnie z oficjalnymi danymi są to więc miasta. W pozostałych przypadkach liczba ludności waha się od 7000 /Tamiahua/ do 50 000 /Cerro Azul/. Analiza struktury działalności usługowych i produkcyjnych wymienionych miast wykazuje duże podobieństwo. Różni je natomiast /czasem bardzo wyraźnie/ stopień nasycenia zakładami usługowymi. Można twierdzić, że w badanych osiedlach ten stopień nasycenia powiększa się wraz ze wzrostem liczby ludności. To natomiast, co różnicuje tę grupę miast jest występowanie lub brak zakładów przemysłowych.

Z przedstawionej prostej klasyfikacji osiedli z punktu widzenia koncentracji działalności pozarolniczej wynika, że w większości wsi i małych miasteczek zlokalizowane są różnorodne usługi nastawione na zaspokojenie potrzeb lokalnych. Jednakże trudno na podstawie samych tylko usług przeprowadzić klasyfikację funkcjonalną osiedli. Rozmieszczenie usług charakteryzuje się strukturą hierarchiczną, wynikającą z różnej częstotliwości korzystania z nich. Na miejscu zaspokajane są potrzeby codzienne i najbardziej powszechne /handel - głównie artykułami spożywczymi, szkolnictwo, drobne warsztaty naprawcze/. Na przykład handel jest tym działem gospodarki, w którym zatrudniona jest największa liczba osób poza rolnictwem. Zazwyczaj w każdej osadzie istnieje jeden lub kilka sklepów, w których można nabyć żywność i podstawowe artykuły gospodarstwa domowego. Najwięcej placówek handlowych jest w miastach i tam też znajduje zatrudnienie znaczna liczba osób /w Huejutla 1000, Tamuín 985, Naranjos 600, Tempoal 550, Cerro Azul 500//tab.2/.

Jedynie więc miasta oferują większą liczbę miejsc pracy w handlu. Inaczej sytuacja przedstawia się na wsiach. Liczba placówek handlowych jest tu ograniczona popytem na określone towary. Konkurencję dla miejscowych interesów stanowią też wędrujący kupcy.

Miejsce usług mniej powszechnych czy rzadziej odczuwalnych jest oddalone, często znacznie, od osiedli. Dotyczy to głównie

Legenda do rys. 1.

Miejscowości w kolumnach:

1. El Higo, 2. Platon Sanchez, 3. Tamuin, 4. Cerro Azul, 5. Naranjos, 6. Tamiahua, 7. Tempoal, 8. Huejutla, 9. Tepetzintla, 10. Rascon, 11. Tehuetlan, 12. Chalma, 13. Chalahuiyapa, 14. Zacamixtle, 15. Tampache, 16. Juan Felipe, 17. Coacuilco, 18. El Humo, 19. Tantobal, 20. Ixcatlan, 21. Pujal, 22. El Chote, 23. Calera, 24. Tierra Blanca, 25. Zaragoza, 26. Chinampa de Gorostiza, 27. Raya Obscura, 28. Carmona y Valle, 29. Colomon, 30. El Palmar Prieto, 31. Palma Morelos, 32. Zapotitlan, 33. La Lima.

Usługi w wierszach:

1. Wodociągi, 2. Teatr, 3. Dom kultury, 4. Zakłady przemysłowe, 5. Wytwórnie pulque, 6. Hala targowa, 7. Kawiarnia, 8. Warsztaty elektryczne, 9. Muzeum, 10. Magazyny, 11. Restauracje, 12. Rzeźnia, 13. Kino, 14. Hotel, 15. Szkoła pomaturalna, 16. Banki, 17. Sklepy żelazne, 18. Szewc, 19. Inne usługi, 20. Technikum lub szkoła zawodowa, 21. Punkty sprzedaży warzyw, 22. Sala gry w bilard, 23. Warsztaty mechniczne, 24. Hurtownie, 25. Kanalizacja, 26. Wytwórnie tacos /placków kukurydzianych/, 27. Sprzedaż napojów chłodzących, 28. Apteka, 29. Inne sklepy, 30. Fryzjer, 31. Sprzedaż odzieży, 32. Masarnia, 33. Piekarnia, 34. Sala tańca, 35. Warsztaty rękodzielnicze, 36. Kantyny, 37. Szkoła średnia, 38. Placówki służby zdrowia, 39. Kościoły, 40. Przedszkola, 41. Elektryfikacja, 42. Sklepy wielobranżowe, 43. Szkoły podstawowe.

Rys. 1.

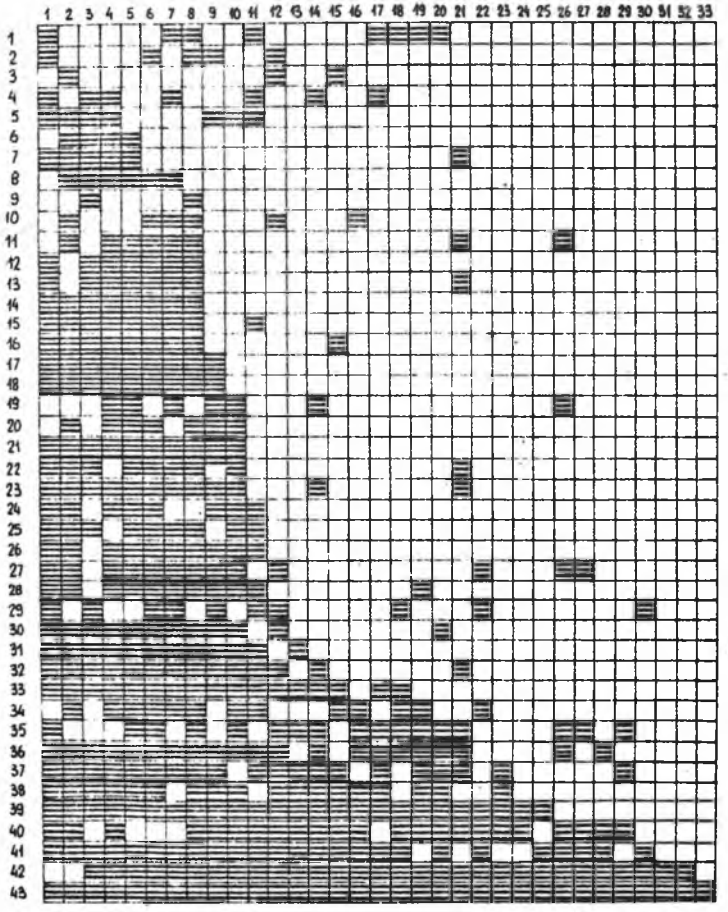
1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12 13 14 15 16 17 18 19 20 21 22 23 24 25 26 27 28 29 30 31 32 33
1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12 13 14 15 16 17 18 19 20 21 22 23 24 25 26 27 28 29 30 31 32 33 34 35 36 37 38 39 40 41 42 43

Tabela 2

Zatrudnienie w handlu w badanych miejscowościach,1985

Średnie zatrudnienie	Liczba osiedli
0 - 50	22
50 - 100	3
100 - 500	3
500 - 1000	5

placówek kulturalnych, szkolnictwa wyższego i wyspecjalizowanego średniego, wyspecjalizowanych placówek służby zdrowia etc. Powszechne i codzienne potrzeby usługowe są zaspokajane w granicach wsi lub też obszaru wyznaczonego dojazdami do pracy /kilka wsi, wieś - małe miasto/. Usługi bardziej selektywne zlokalizowane są w większych miastach regionu. Na wybrzeżu, takim lokalnym centrum usługowym jest Tuxpan, w centrum regionu - Tantoyuca lub Huejutla, na zachodzie zaś Tamuin, chociaż w tym ostatnim przypadku można mówić o wyraźnym ciążeniu całego równinnego obszaru środkowej doliny rzeki Panuco do miasta Ciudad Valles.
Ważną rolę w zaspokajaniu potrzeb na usługi spełniają ośrodki, w których utrzymywana jest tradycja organizowania cotygodniowych targów /zw. tianguis/. Pełnią one nie tylko funkcje handlowe, ale również kulturalne i inne. Takimi ośrodkami na przykład obok Huejutla de Reyes są /na mniejszą skalę/ Platón Sánchez i Tantoyuca. zasięg przestrzenny oddziaływania ośrodka usługowego zależy od poziomu rozwoju sieci komunikacyjnej. Gęsta sieć dróg w rejonie Huejutla de Reyes ułatwia wzajemne więzi tego miasta z otaczającym je obszarem.

Powiązania, które powstały w wyniku specjalizacji i komplementarności funkcji poszczególnych układów osadniczych mają charakter ahierarchiczny. Tego typu powiązania obserwować można między wspomnianymi ośrodkami miejskimi. Natomiast powiązania wynikające z niedoboru pewnych funkcji, np. we wnętrzu regionu, wykazują charakter hierarchiczny. W każdym z trzech podregionów Las Huastecas szczeble hierarchii różnią się między sobą.

W strefie I głównym ośrodkiem przyciągania jest port Tampico. Z przeprowadzonych ankiet wynika na przykład, że udaje się tam więcej mieszkańców Las Huastecas niż do miasta Meksyk. Obustronne powiązania Tampico z jego strefą wpływów /której granice przekraczają znacznie granice stanu Veracruz/ mają wieloraki charakter. Są to powiązania produkcyjne; zakłady przemysłowe i port zlokalizowane w Tampico zaopatrywane są w surowce pochodzenia rolniczego z rozległej strefy rolniczo-hodowlanej stanów: Veracruz, San Luis Potosí i Tamaulipas. Powiązania demograficzne przejawiają się w wahadłowych dojazdach do pracy /ze strefy bezpośrednio sąsiadującej z miastem/ oraz wyjazdach dłuższych /do pracy lub do szkoły/ ludności młodej z obszarów rolniczych. Również silne są powiązania handlowo-usługowe. W Tampico na przykład naukę w różnych typach szkół średnich pobiera znaczna część młodzieży z Las Huastecas. Z wypowiedzi ankietowanych wynika też, że częstym motywem podróży do Tampico jest chęć robienia zakupów lub korzystania z placówek kulturalnych. Natężenie wymienionych zjawisk związane jest ze znacznym potencjałem gospodarczym miasta - portu.

Podobną funkcję jak Tampico na wybrzeżu Zatoki Meksykańskiej spełnia Ciudad Valles położone u podnóży Wschodniej Sierra Madre. Miasto jest położone na szlaku łączącym Tampico /i całe środkowe wybrzeże Zatoki Meksykańskiej/ z San Luis Potosi i innymi miastami we wnętrzu kraju. Ukształtowało się jako silny ośrodek usługowy. Stąd też powiązania handlowo-usługowe oraz techniczno-przestrzenne /w zakresie połączeń drogowych i telekomunikacyjnych/ odgrywają najistotniejszą rolę przy delimitacji jego strefy wpływów.

W południowej części Las Huastecas ośrodkiem przyciągania, o silnych powiązaniach z regionem i ze znaczną częścią kraju, jest Poza Rica - centrum przemysłu petrochemicznego Meksyku.

Te trzy miasta tworzą główny szkielet powiązań w Las Huastecas. Na niższym szczeblu hierarchii znajdują się miasta średnie i małe, których powiązania mają zasięg bardziej ograniczony, np. przewagę jednostek handlowo-usługowych lub produkcyjnych. Z badanych ośrodków należą do nich Cerro Azul, Huejutla de Reyes i Tamuín. Do nich z kolei ciążą miasta małe i osady wiejskie.

Trudno obecnie mówić o znacznym wpływie tych miast na swój region, chociaż spotkać można pozytywne przykłady ośrodka stymulu-

jącego rozwój i przemiany społeczno-gospodarcze w otaczającym je obszarze wiejskim. Jednakże innowacyjne oddziaływanie większych ośrodków napotyka wiele barier natury ekonomiczno-społecznej, kulturowej, politycznej, przestrzennej. Pokonanie tych barier i harmonijny przebieg procesów rozwoju we wszystkich układach osadniczych stanowi jeden z podstawowych problemów przestrzennej organizacji regionu Las Huastecas.

Ryszard RÒZGA

STRUKTURA FUNKCJONALNA MAŁYCH OŚRODKÒW MIEJSKICH REGIONÒW LAS HUASTECAS

Wstęp

System miast, który wytworzył się w Meksyku, jest rezultatem oddziaływania wielu czynników. Oprócz niewątpliwie ważnej spuścizny historycznej, jest on przede wszystkim wynikiem działania mechanizmów gospodarki kapitalistycznej zależnej w warunkach kraju dość dynamicznie rozwijającego się. W kraju takim państwo nie jest w stanie prowadzić racjonalnej polityki regionalnej a mechanizmy gospodarki kapitalistycznej i presja oczekiwań społecznych prowadzą do nadmiernej koncentracji ludności i sił wytwórczych.

Jednakże istnieje także druga strona procesów koncentracji, są to procesy zacofania i stagnacji na znacznych obszarach rolnych oraz w małych osadach i miasteczkach. Opracowanie to jest próbą przybliżenia problemów funkcjonowania małych ośrodków miejskich w dość typowym regionie rolniczym kraju rozwijającego się. W poprzednim artykule zarysowana została struktura pod względem wielkości i podstawowe cechy jakościowe badanych ośrodków osadniczych. W niniejszej pracy przeprowadzona zostanie analiza funkcjonowania miast uznanych za małe oraz podjęta zostanie próba wykazania ich roli w kształtowaniu i funkcjonowaniu społeczności lokalnych oraz ich wkładu w życie regionalne.

Podobnie jak pozostałe, prezentowane opracowanie opiera się również w całości na wynikach badań terenowych. Dane liczbowe dotyczące ośmiu analizowanych miast zawierają rysunki 1 - 3. Wyrażone w tym opracowaniu komentarze i opinie poczynione są jednakże na odpowiedzialność autora.

Miasta zlokalizowane na obszarze objętym badaniami - biorąc

Legenda do rys. 1 – 3

OŚWIATA, KULTURA I REKREACJA

- E — Zespół szkół
- I — Szkoły podstawowe
- II — Szkoły średnie
- K — Przedszkola i ogródki jordanowskie
- Biblioteki
- AUD — Ośrodki kulturalno-rozrywkowe
- C — Kina
- B — Sale bilardowe

HANDEL I USŁUGI

- Centrum handlowe
- Sklepy jednobranżowe
- Sklepy wielobranżowe
- Targowiska
- Usługi rzemieślnicze
- Usługi gastronomiczne
- Usługi telekomunikacyjne

SŁUŻBA ZDROWIA

- CL — Szpitale i ośrodki zdrowia
- Gabinety stomatologiczne

INSTYTUCJE I ORGANIZACJE

- ADM — Administracja
- AG — Związki hodowców
- Banki
- Ratusze
- Cmentarze

INSTYTUCJE GOSPODARCZE

- Przedsiębiorstwa skupu i hurtu

- Tereny zielone

Rys. 1. TEMPOAL DE SANCHEZ. CENTRUM HANDLOWE.

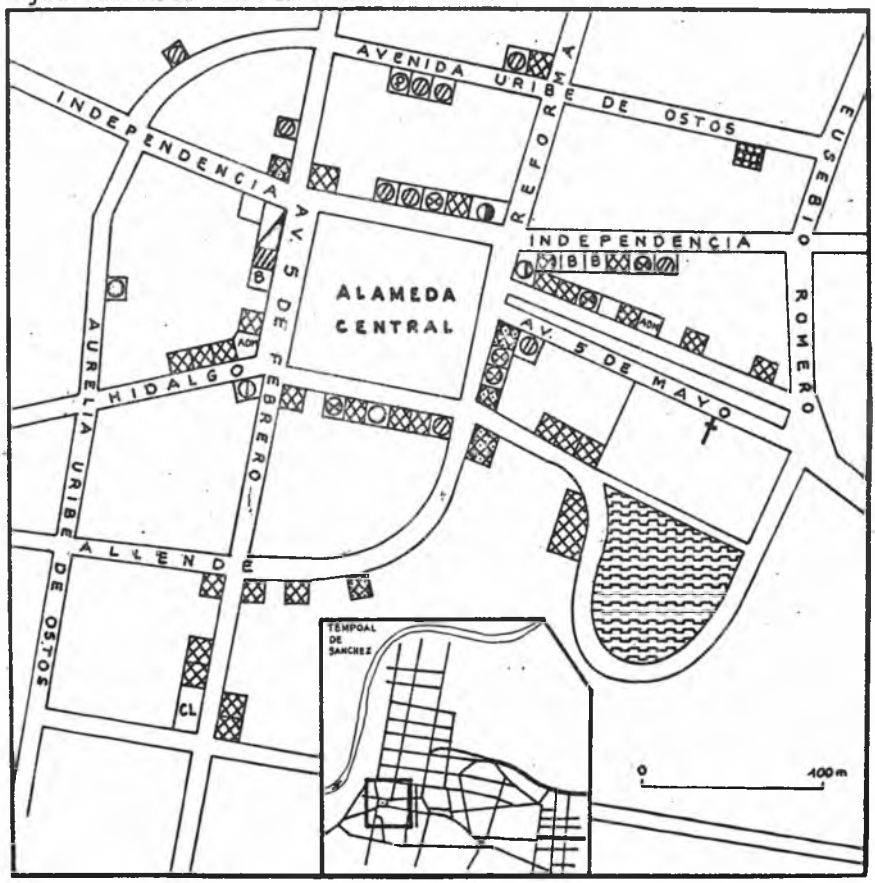

Rys. 2. PLATON SANCHEZ. CENTRUM HANDLOWE.

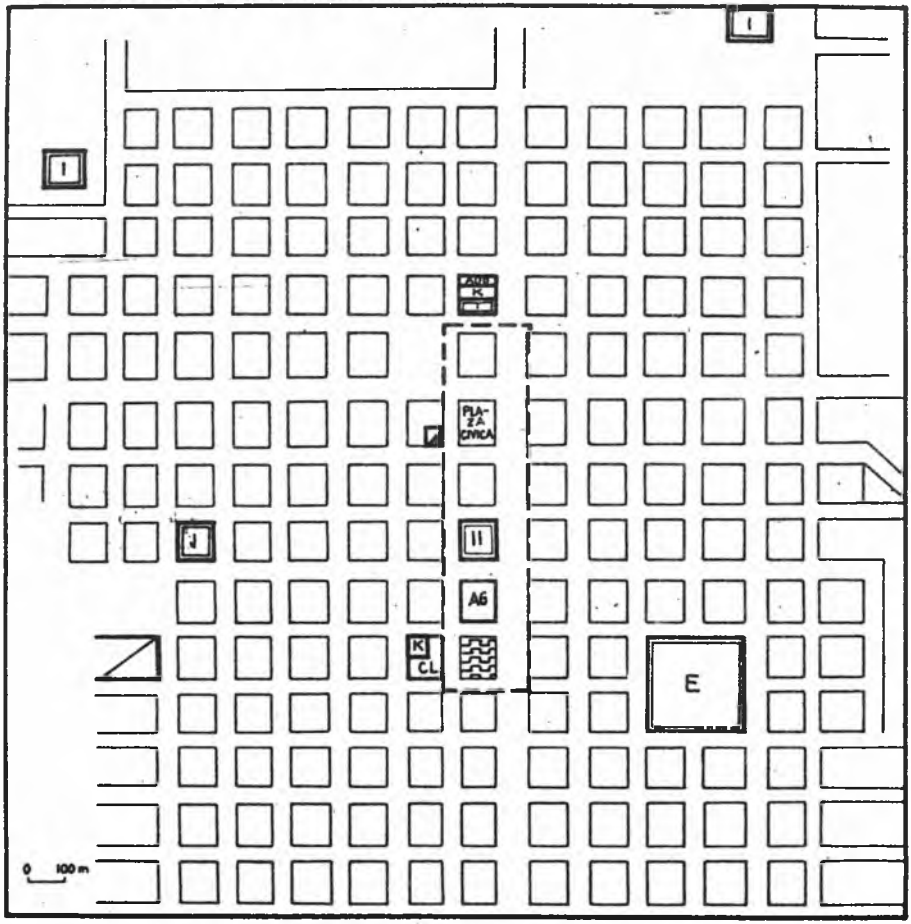

Rys. 3. NARANJOS. CENTRUM HANDLOWE.

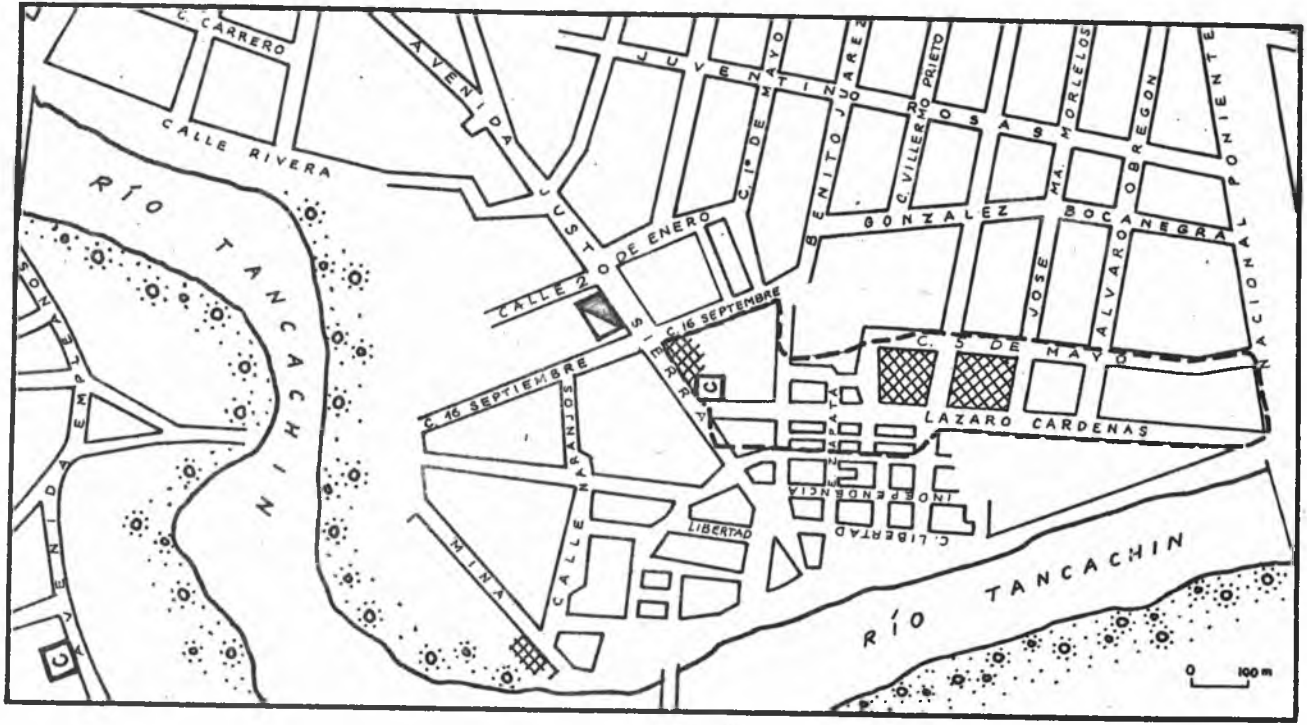

pod uwagę wielkość, pełnione funkcje i potencjał gospodarczy - można podzielić na kilka grup. Miasta największe, jak Tuxpan /56 tys. mieszkańców/ i Ciudad Valles /66 tys./, ze względu na to, że podstawowym celem badań była analiza czynników zachowań struktur rolnych i lokalnych w regionie Las Huastecas oraz że w tej skali badań są to już miasta duże - nie były badane. Drugą grupę miast badanego obszaru stanowią miasta średniej wielkości, będące ośrodkami administracyjnymi municypiów i pełniące również wyraźnie funkcje ośrodków usługowych dla otaczających je terenów. Do nich należą: Cerro Azul /30 tys. mieszkańców/, Pánuco /26 tys./, Tantoyuca /20 tys./, Naranjos /21 tys./, Huejutla /12 tys./, Tempoal /12 tys./ i Tamuín /12 tys./. Trzecią grupę stanowią miasta małe, będące również ośrodkami administracyjnymi municypiów ale o znacznie słabiej wykształconych funkcjach miejskich, takie jak Tamiahua /7 tys. mieszkańców/ i Planón Sánchez /9 tys./. Czwartą i ostatnią grupę stanowią małe miejscowości /liczące około 5 tys. mieszkańców/, które wprawdzie zgodnie z obowiązującymi w Meksyku kryteriami są w spisach ludności podawane jako miasta, ale pełnią funkcje wsi /na przykład Coacuilco, Pascón/.

Ze względu na założony cel badań interesują nas miasta małe i średnie nie przekraczające kilkudziesięciu tysięcy mieszkańców. Trzeba dodać, że wszystkie dane liczbowe pochodzą ze spisu ludności przeprowadzonego w roku 1980[1] i na ogół są znacznie niższe, niż deklarowali w badaniach ankietowych urzędnicy i przedstawiciele władz lokalnych. Różnice są dość znaczne, nawet jeżeli weźmiemy pod uwagę okres pięciu lat pomiędzy ostatnim spisem ludności a przeprowadzonymi przez nas badaniami - w skrajnych przypadkach różnica ta przekracza 100% liczby ludności według spisu. Jako przykład może służyć Huejutla, która według spisu w roku 1980 miała mieć około 12 tys. mieszkańców, a szacunkowa ocena dotycząca roku 1985, dokonana przez lokalne władze, wykazywała ponad 30 tys. osób.

Do badań wybrano osiem miast zaliczonych do grupy drugiej i trzeciej /tab. 1/. Są to miasta liczące od kilku do kilkudziesięciu tysięcy mieszkańców, charakteryzujące się tym, że posiada-

---

1/ Powszechny Spis Ludności 1980 /X Censo General de Población y Vivienda, 4.06.1980/.

ją na ogół pełny zestaw urządzeń usługowych dla otaczającego je obszaru rolniczego. Urządzenia te wykształcone są lepiej w miastach grupy drugiej, nieco gorzej w miastach grupy trzeciej.

W celu określenia struktury funkcjonalnej badanych miast, najwygodniej byłoby podzielić pełnione przez nie funkcje na egzogeniczne i endogeniczne[2]. Wydzielenie tych grup nie jest zadaniem łatwym, bowiem-szczególnie w przypadku tego typu jednostek osadniczych, jakimi są małe miasta- silnie się one przeplatają. Istotne jest także określenie, co znaczą w tym przypadku funkcje egzogeniczne. W moim przekonaniu można je podzielić na dwie grupy: funkcje lokalne i regionalne. Funkcje egzogeniczne lokalne odnoszą się do otaczających małe miasta obszarów /w praktyce administracyjnych obszarów municypiów/. Funkcje egzogeniczne regionalne odnoszą się do roli małych miast w rozwoju regionu Las Huastecas.

Trzeba podkreślić, że przy tego typu zaproponowanym podziale funkcji zaciera się precyzja podziału na funkcje endogeniczne i egzogeniczne /wg teorii bazy ekonomicznej/ oraz na funkcje lokalne i ponadlokalne /np. regionalne/. W moim przekonaniu wynika to ze zbytniego "ekonomizmu" teorii bazy ekonomicznej miast, która nie uwzględnia żadnych grup pośrednich /np. społeczności lokalnych/, które w swoim działaniu przekraczają granicę miasta, najczęściej nie mając ambicji odgrywania istotnej roli na następnym szczeblu, np. regionalnym. Biorąc to wszystko pod uwagę, dalszą analizę podporządkowuję dwom problemom: warunkom,jakie stwarza miasto dla jego mieszkańców i formom jego oddziaływania na zewnątrz. Pozwoli to na lepsze przyjrzenie się problemom funkcjonowania tych ośrodków jako społeczności lokalnych w środowisku wiejskim i ich oddziaływaniom na typowo wiejskie zaplecze.

Warunki życia społeczności małych miast

W ramach tego problemu poddano analizie trzy zagadnienia: warunki mieszkaniowe, możliwość otrzymania pracy i utrzymania się oraz

---

2/ Podział ten wynika z teorii bazy ekonomicznej. Została ona omówiona szerzej w pracach: K.Dziewoński, Baza ekonomiczna i struktura funkcjonowania miast, "Prace Geograficzne" t. 87, Warszawa 1971 oraz J.Regulski, Ekonomika miast, Warszawa 1982.

możliwości nauki i wypoczynku.

Warunki mieszkaniowe w Meksyku są zdecydowanie lepsze w miastach niż na wsi. To ogólne stwierdzenie odnosi się również do badanych małych miast. Jednakże nawet w przypadku tych małych miast zaobserwować można silne zróżnicowanie warunków mieszkaniowych pomiędzy poszczególnymi grupami ludności. Warunki te, od bardzo dobrych w centrum miasta /wszystkie udogodnienia i solidny charakter budynków/ stają się coraz skromniejsze wraz z oddalaniem się od niego. Na ogół różnice te ujawniają się tym silniej, im większe jest miasto. Udział poszczególnych grup standardu mieszkań można określić na podstawie wyposażenia miast w wodociąg i kanalizację. Na przykład, w Tamiahua istniał tylko lokalny wodociąg i kanalizacja /źle funkcjonująca/ w centralnej części miasta; w Huejutla dostęp do wodociągu miało trzy czwarte mieszkańców miasta, a do kanalizacji nieco więcej niż 50%; w Platón Sánchez zarówno wodociąg, jak i kanalizacja obejmowały przeważającą część miasta. Tak więc, z wyjątkiem grup marginalnych /a te w małych miastach nie są tak znaczne/, warunki mieszkaniowe w badanych miastach uznać należałoby za dostateczne. Handel i usługi opisane zostaną dalej, w tym miejscu można stwierdzić, że ich dostępność można uznać również za wystarczającą.

Gorzej natomiast kształtuje się sytuacja w zakresie możliwości otrzymania pracy i utrzymania się w małych miastach. Brak jest bezpośrednich danych o zatrudnieniu i bezrobociu w miastach. O ich wielkości można wnioskować tylko pośrednio z danych spisowych dotyczących municypiów. Uderza w tych danych przede wszystkim wysoka liczba zatrudnionych w grupie "zajęć nieokreślonych" /sięgająca w przypadku Platón Sánchez jednej trzeciej ludności aktywnej zawodowo/. W tej kategorii mieszczą się przypadki częściowego bezrobocia lub tzw. zajęć nieformalnych, występujące przede wszystkim w miastach - stolicach municypiów. Na małe możliwości uzyskania zatrudnienia w tych miastach wskazuje również niski udział zatrudnionych w sektorze II /przemysł przetwórczy, budownictwo, górnictwo, dostarczanie gazu i energii elektrycznej/ oraz bardzo mały udział zatrudnionych w działalności wytwórczej o charakterze przemysłowym.

W żadnym z badanych miast nie ma większego zakładu przemysłowego, który mógłby radykalnie poprawić sytuację w zakresie moż-

liwości otrzymania zatrudnienia. Tylko w dwu z wyszystkich badanych miast znajdują się większe zakłady produkcyjne inne niż przetwarzające produkty rolne i w obu przypadkach wykorzystują one występujące na miejscu surowce. Są to zakłady przetwórcze ropy naftowej PEMEX-u[3] w Cerro Azul i cementownia w Tamuín przetwarzająca wapienie z pobliskiego kamieniołomu. Zakłady PEMEX-u zatrudniają ok. 2 tys. osób, a cementownia ok. 900 osób. W skali regionu są to zakłady duże. W pozostałych miastach zlokalizowane są tylko niewielkie zakłady przetwórcze, najczęściej przemysłu spożywczego /np. cukrownia w El Higo zatrudnia ok. 400 pracowników/ oraz warsztaty rzemieślnicze. Powoduje to, że zatrudnienie w przemyśle tylko w trzech municypiach przekracza 10%. W tej sytuacji jeszcze trudniejsze jest udzielenie odpowiedzi na pytanie o możliwości utrzymania się w tych miastach. Wydaje się jednakże, biorąc pod uwagę powyższe uwarunkowania, że są one bardzo ograniczone, co powoduje, że badane małe miasta nie rozwijają się /z wyjątkiem Huejutli, która wykazuje pewne tendencje wzrostowe/, a ludność emigrująca ze wsi przenosi się raczej do dużych i wielkich miast.

Brak perspektyw i stagnacyjny charakter badanych małych miast pogłębiany jest zapewne w ich trzeciej funkcji - stwarzania możliwości nauki i wypoczynku. Wydaje się, że pod tym względem sytuacja jest również niekorzystna. Nieliczne są kina, trochę liczniejsze sale tańców, a tylko w pojedynczych ośrodkach występują inne urządzenia kulturalne. Z wyjątkiem Cerro Azul i Tamuin miasta te nie stanowią ważnych ośrodków szkolnictwa ponadpodstawowego. Tylko w dwu miastach istnieją nieduże szpitale, natomiast we wszystkich państwowe ośrodki zdrowia /IMSS/[4]. Brakuje w nich jednak ogólnodostępnych urządzeń rekreacyjnych i sportowych, które by zaspokajały potrzeby ambitniejszych mieszkańców małych miast. Te fakty świadczą, że w zakresie grupy potrzeb wyższego rzędu badane małe miasta nie zapewniają odpowiedniego standardu życia dla swych mieszkańców, nawet jeśli przyjąć, że wymagania ich, wynika-

---

3/ PEMEX - Petroleos Mexicanos, państwowy koncern zajmujący się wydobyciem i przetwórstwem ropy naftowej.
4/ IMSS - Instituto Mexicano de Seguridad Social /Meksykański Instytut Ubezpieczeń Społecznych/.

jące z dotychczasowych przyzwyczajeń bytowych i kulturowych nie są zbyt wygórowane.

Małe miasta jako środowiska kształtowania się społeczności lokalnych

Na podstawie zebranych danych dotyczących funkcjonowania małych miast w płaszczyźnie ekonomicznej /temu głównie służy podział na funkcje endogeniczne i egzogeniczne miasta/, trudno jest ocenić ich funkcjonowanie w płaszczyźnie socjologicznej. Tym niemniej poczynione obserwacje oraz niektóre dane dotyczące bazy ekonomicznej miast pozwalają na sformułowanie pewnych wniosków.

Pierwsza uwaga dotyczy zawartości etnicznej ludności małych miast. O ile na obszarach wiejskich typowe jest dość znaczne rozwarstwienie etniczne, to w małych miastach znacznie większy jest stopień jednorodności. Wydają się one etnicznie dość jednolite. Charakteryzuje również te miasteczka, przynajmniej zewnętrznie, jednolitość wierzeń religijnych - czego wyrazem jest to, że w większości z nich znajduje się tylko jeden kościół - katolicki, a jeżeli nawet istnieją inne, to katolicki niewątpliwie dominuje /patrz tab. 1/.

Znacznie ciekawiej prezentowała się różnorodność poglądów politycznych, czego zewnętrznym objawem mogła być dość krzykliwa wizualnie kampania propagandowa w okresie wyborów do meksykańskiego parlamentu. Jakkolwiek w strukturze władzy, tzn. wśród ankietowanych funkcjonariuszy państwowych /alkaldowie, sekretarze lokalnych jednostek władzy/, nie spotkano nikogo, kto byłby spoza rządzącej partii PRI. Biorąc więc pod uwagę przynajmniej formalną siłę tej partii /o jakiekolwiek wpływy konkurować mogła tylko druga wielka partia - PAN[5]/ oraz istniejące związki i zrzeszenia formalne /np. związki handlowców bydła/ - stwierdzić trzeba, że najprawdopodobniej również przez tę partię kanalizują swoje wpływy istniejące niewątpliwie i na tym obszarze grupy interesów.

Najwięcej natomiast uwag można by poczynić na temat rozwarstwienia powstającego na tle ekonomicznym, którego ten kraj jest

---

5/ PAN /Partido de Acción Nacional/ - Partia Akcji Narodowej, tj. partia prawicy społecznej.

niemalże "klinicznym przykładem". Ponieważ jednakże nie to jest głównym celem badania - a są to raczej zewnętrzne cechy funkcjonowania małych miast, zwróćmy tylko uwagę na wcześniej sygnalizowane duże zróżnicowanie warunków mieszkaniowych. Sugeruje to również występowanie rozwarstwienia na tle ekonomicznym.

Formy oddziaływania na zewnątrz

Jak powiedziano wcześniej, uwagi dotyczyć będą oddziaływania o zasięgu lokalnym i ponadlokalnym. W pierwszym przypadku, ze względu na dostępność danych, uwzględniono obszar municypium związanego administracyjnie z danym miastem. W drugim starano się określić rolę małych miast w rozwoju regionu Las Huastecas i jednocześnie odpowiedzieć na pytanie: czy badane miasta odgrywają w tym procesie istotną rolę?

Małe miasta względem otaczających je obszarów

Analizując dane dotyczące badanych miast i otaczających je obszarów /por. tab. 1 i 2/ stwierdzić można przede wszystkim, że dominują one w sposób umiarkowany nad pozostałymi obszarami wchodzącymi w skład danego municypium. Jedynie dwa z nich /Cerro Azul i Naranjos/ skupiają większość ludności. O fakcie słabej dominacji ośrodków administracyjnych municypiów nad otaczającymi je obszarami świadczy również struktura zatrudnienia w tych municypiach, w której wysoki jest udział /z dwoma wyżej wymienionymi wyjątkami/ zatrudnionych w dziale I /rolnictwie/.

Spróbujmy wobec tego zanalizować, jak ośrodki te pełnią funkcje usługowe względem otaczających je obszarów. Wszystkie posiadają stałe mercado /halę targową/, gdzie okoliczni wieśniacy mogą zaopatrzyć się w podstawowe artykuły i zbyć nadwyżki swoich produktów rolnych /na ogół na targach odbywających się raz lub dwa razy w tygodniu/. Dość dobrze rozwinięta jest sieć sklepów a ich liczba przyrasta skokowo. Wraz z przekroczeniem pewnej liczby mieszkańców /ok. 10 tys./ liczba sklepów gwałtownie wzrasta. Gwałtownie zwiększa się również liczba osób zatrudnionych w handlu w municypium. Pojawia się również sprzedaż hurtowa. Przypuszczać można, że po przekroczeniu tej liczby mieszkańców,

miasto staje się rzeczywistym ośrodkiem handlowym dla otaczającego go obszaru /np. Cerro Azul, Naranjos, Huejutla/, a nie tylko ośrodkiem administracyjnym municypium.

Znacznie gorzej przedstawia się natomiast wyposażenie tych miast w usługi wyższego rzędu, zwłaszcza w odniesieni. do tak zwanych usług fakultatywnych /np. kulturalnych/, o czym wspomniano poprzednio. W tym zakresie ośrodki te wypełniają swoje funkcje względem otaczających je obszarów w sposób ograniczony.

Trzeba jeszcze odpowiedzieć na pytania: Czy ośrodki te spełniają funkcje produkcyjne względem otaczających je obszarów? Czy istnieją w nich magazyny produktów rolnych, zakłady produkcyjne i zakłady rzemieślnicze /por. tabl. 1/

Tylko w czterech spośród badanych miast istnieją większe magazyny produktów rolnych. W trzech zlokalizowane są duże zakłady przetwórstwa rolno-spożywczego, przy czym w dwu przypadkach są to zakłady firmy NESTLE. Świadczyłoby to, że małe i średnie miasta nie odgrywają istotnej roli w przejmowaniu, przechowywaniu i przetwarzaniu produktów rolnych. Z badań prowadzonych na obszarach wiejskich wynika, że większość produktów rolnych trafia bezpośrednio do dużych, bądź wielkich miast kraju i tam jest magazynowana i przetwarzana.

Podobnie niekorzystna jest sytuacja małych miast jeżeli chodzi o lokalizację w nich innych zakładów przemysłowych. Jak już wspomniano, tylko w dwóch badanych miastach zlokalizowane są inne niż przetwarzające produkty rolne, większe zakłady produkcyjne i to wykorzystujące miejscowe surowce. W pozostałych miastach znajdują się tylko niewielkie zakłady /gorzelnie, przetwórnie tytoniu/ oraz warsztaty rzemieślnicze. Wszystko to powoduje, że udział zatrudnionych w sektorze II na ogół we wszystkich municypiach jest niewysoki. Natomiast we wszystkich tych municypiach znaczny odsetek ludności zawodowo czynnej stanowią zatrudnieni w zajęciach nieokreślonych. Szczególnie dużą wartość osiąga on w tych municypiach, które mają na swoim obszarze większe ośrodki miejskie. Świadczy to, że właśnie te miasta skupiają dużą liczbę ludności zatrudnionej w tak zwanym sektorze nieformalnym /w drobnym handlu, często „obnośnym", usługach osobistych bądź drobnej wytwórczości, często bez oficjalnego zgłoszenia i płacenia podatków/.

Tabela 2

Charakterystyka municypiów, których stolicami są badane miasta

Nazwa municypium	Liczba mieszkańców /w tys./	Powierzchnia /w km²/	Struktura zatrudnionych w sektorach /% ludności czynnej zawodowo/			Zatrudnienie w handlu, restauracjach i hotelach		Zatrudnienie w działalności przemysłowej		Zatrudnienie w działalności nieokreślonej	
			I	II	III	liczba osób /w tys./	%	liczba osób /w tys./	%	liczba osób /w tys./	%
Tamiahua	34,9	958,4	66,7	4,3	29,0	452	6,0	291	2,6	2133	18,9
Cerro Azul	33,1	92,5	13,1	23,2	63,7	924	9,8	1180	12,5	2972	31,4
Amatlán-Tuxpan /stolica Naranjos/	29,0	200,7	21,9	19,7	58,4	905	10,3	979	11,3	2241	26,0
Huejutla	58,8	377,8	51,0	5,1	43,8	766	3,8	793	3,9	5836	28,7
Platón Sanchez	18,2	227,8	49,8	5,5	44,7	276	4,3	185	2,9	2140	33,6
Tempoal	58,5	1487,2	46,4	7,7	45,9	1200	6,5	742	4,0	5746	30,8
Tamuín	26,4	2427,5	34,3	18,1	47,9	432	5,5	973	12,5	2287	29,4

Źródło: Dane Powszechnego Spisu Ludności 1980.

Rola małych miast w rozwoju regionalnym

Wnioski dotyczące małych miast względem otaczającego je obszaru prowadzą do konkluzji, że również rola w rozwoju regionalnym nie może być duża.

Jeżeli chodzi o potencjał demograficzny, to w miastach regionu Las Huastecas liczących od 5 tys. mieszkańców do 30 tys. zamieszkiwało w roku 1980 12,2% ludności, natomiast w miastach powyżej 30 tys. mieszkańców - 29,1%, zaś w ośrodkach wiejskich /poniżej 5 tys. mieszk./ - 58,7%. Tak więc potencjał demograficzny małych miast nie był znaczący.

Jeżeli chodzi o charakterystykę gospodarczą regionu Las Huastecas, zaliczany jest on do regionów przemysłowo-rolniczych. Wynika to z niskiego udziału rolnictwa w tworzonym produkcie materialnym.

Tabela 3

Wielkość i struktura produkcji przemysłowej i rolniczej regionu Las Huastecas w początku lat 70-tych

Produkcja	mld peso	%
Produkcja przemysłowa i rolnicza ogółem	5,84	100,0
w tym:		
Produkcja przemysłowa ogółem	4,84	82,9
w tym:		
- wydobycie ropy naftowej i gazu	2,28	39,0
- produkcja przemysłowa w dużych miastach /bez wydobycia ropy naftowej i gazu/	1,84	31,5
Produkcja rolnicza ogółem	1,00	17,1

Według: R.Bassola Batalla, Las Huastecas. México 1979.

Ponad 80% wartości materialnej produkcji przemysłowej i rolniczej tworzy przemysł. Jeżeli weźmiemy pod uwagę, że z tego około 50% przypada na wydobycie ropy naftowej i gazu oraz że ponad

30% wartości produkcji przemysłowej wytwarza się w dużych miastach, to łatwo stwierdzić, że udział małych miast w produkcji materialnej regionu nie może być większy niż kilkanaście procent, nawet jeżeli uwzględnić wytworzoną w nich produkcję rolną.

Wydaje się, że główna rola małych miast w rozwoju regionu sprowadza się do funkcji administracyjno-politycznych wobec najbliższego zaplecza. Są one również ośrodkami handlowymi, w których mieszkańcy obszarów wiejskich dokonują zakupów i sprzedaży - najczęściej raz na tydzień, na tradycyjnych targach /tianguis/. W niewielkim stopniu stanowią one ośrodki oświatowo-kulturalne, które mogłyby odgrywać znaczną rolę w rozwoju regionu. Taką rolę w regionie Las Huastecas odgrywają niewątpliwie większe miasta portowe/Tuxpan, Tampico/ oraz inne duże miasta /Poza Rica, Ciudad Valles/.

Pewne wyjątki w tym względzie stanowić mogą dwa, a być może trzy z badanych przez nas miast, każde zresztą z innego powodu. Największe z nich, Cerro Azul, pełni funkcje ponadlokalne zapewne z dwu powodów - znajduje się w nim duży zakład przetwórczy PEMEX-u oraz liczne szkoły podstawowe i kilka szkół pomaturalnych /Wyższy Instytut Techniczny, Akademia Handlowa oraz Specjalna Szkoła Pedagogiczna/. Ponieważ są to jedne z nielicznych szkół tego typu w Las Huastecas, sądzić można, że oddziaływują one na znaczną część regionu. Wydaje się, że Cerro Azul przejęło przynajmniej częściowo rolę ośrodka subregionalnego, pełnioną poprzednio przez Naranjos.

Trochę inną rolę odgrywa Huejutla. Leży ona na obszarze, gdzie znaczny odsetek mieszkańców stanowią Indianie; stanowi więc dla tej ludności swoiste centrum kulturalne. Świadczy o tym to, że w mieście znajduje się centro coordinador del Instituto Nacional Indigenista, a także fakt, że cotygodniowe targi /tianguis/ ściągają Indian handlujących swoimi wyrobami z sąsiednich municypiów.

O roli Tamuin decyduje fakt, że żyje ono w symbiozie z pobliskim Ciudad Valles - miastem, które stanowi bez wątpienia centrum subregionu. Tamuin nie posiadające zbyt wielu urządzeń usługowych, które predystynowałyby je do funkcji ponadlokalnych, posiadające za to dwa duże zakłady /spożywczy i cementowy/ stanowi swoiste zaplecze przemysłowe dla Ciudad Valles.

Zakończenie.

Przedstawiona analiza ukazuje dość pesymistyczny obraz funkcjonowania małych miast na obszarach rolniczych Meksyku. W niezadowalający sposób wypełniają one funkcje tworzenia środowiska lokalnego dla żyjącej w nich ludności. Małe są możliwości otrzymania w nich pracy i utrzymania się, niewielkie możliwości nauki i wypoczynku. Nie stwarza to dobrych perspektyw i stanowi o stagnacyjnym charakterze małych miast. Również obraz różnorodności życia społecznego wydaje się w tych miastach dość ubogi, grupy interesu kształtują się głównie na bazie interesu ekonomicznego i kanalizują swoje działanie poprzez lokalne struktury polityczne.

W odniesieniu do otaczających obszarów miasta te w niewielkim stopniu spełniają inne funkcje niż administracyjne: w pewnym stopniu pełnią jedynie funkcje ośrodków handlowych, jako miejsca dystrybucji towarów. Nie mają natomiast większego znaczenia jako ośrodki skupu płodów rolnych z otaczających je obszarów, znaczna bowiem ich część trafia bezpośrednio do wielkich miast. Poza kilkoma wyjątkami nie stanowią centrów oświatowo-kulturalnych ze względu na niewielki potencjał edukacyjny i kulturotwórczy.

Małe miasta mają stosunkowo nieznaczny udział w potencjale demograficznym regionu, a także w małym stopniu uczestniczą w wytwarzaniu jego produktu materialnego ze względu na brak większych skupisk potencjału produkcyjnego. Tym samym niewielki jest ich wpływ na rozwój regionu, w którym się znajdują. Wydaje się, że sytuacja ta wynika z ogólniejszych uwarunkowań rozwoju regionalnego Meksyku, w którym potencjał demograficzny i produkcyjny koncentruje się w wielkich i częściowo dużych miastach, innym pozostawiając rolę ośrodków peryferyjnych dostarczających siłę roboczą i surowce.

Nie wydaje się, by przed miastami tymi - w obecnej strukturze gospodarczo-przestrzennej Meksyku - istniały zbyt optymistyczne perspektywy. Bodźcem do ich rozwoju mógłby być znaczny "zastrzyk" inwestycyjny i rozbudowa ich potencjału produkcyjnego. W moim przekonaniu, nie nastąpi to na pewno w najbliższym czasie. Region Las Huastecas nie jest atrakcyjny dla kapitału krajowego i zagranicznego ze względu na duże oddalenie od metropolii i zanikającą eksploatację złóż ropy naftowej.

Maria SKOCZEK

CECHY INFRASTRUKTURY SPOŁECZNEJ NA POZIOMIE LOKALNYM

Rozwój infrastruktury społecznej - różnego typu szkół oraz ośrodków zdrowia można uznać za drugi, obok rozwoju infrastruktury technicznej /budowy i modernizacji dróg lokalnych, elektryfikacji oraz budowy ujęć wody pitnej/, przejaw poprawy warunków życia ludności mieszkającej w osiedlach wiejskich i małych miastach Meksyku.

Poprawa stanu infrastruktury społecznej i technicznej była jednym z celów programów rozwoju wsi inicjowanych od początku lat siedemdziesiątych przez rząd Meksyku, adresowanych głównie do mieszkańców ubogich regionów kraju. Najbardziej znany z tych programów - PIDER /Programa de Inversiones para el Desarrollo Rural/ miał na celu udostępnienie środków umożliwiających podniesienie poziomu produkcji rolnej oraz poprawę warunków życia ludności w wioskach liczących od 300 do 3000 mieszkańców, a liczbę potencjalnych beneficjentów tego programu szacowano w skali całego kraju na 11,8 mln osób, czyli około 50% ogółu ludności wiejskiej Meksyku[1]. W roku 1977 powołano specjalną instytucję - COPLAMAR /Coor-

---

1/ W latach 1973-1979 na inwestycje realizowane w ramach PIDER przeznaczono 8,8% ogółu wydatków na rolnictwo z budżetu państwa. Blisko 50% środków finansowych przeznaczono na cele produkcyjne, 36% na kredyty dla rolników, a tylko 15% na rozwój infrastruktury społecznej. Ocenia się, że do 1980 r. objęto tym programem 6,1 mln osób /wg Apeldoorn van G.J., Hardman J., The significance of an IRD Programme for the Mexican peasantry. Opinions on PIDER, Department of Human Geography of Developing Countries, Free University, Amsterdam 1981, mimeo/.

dinación General del Plan Nacional de Zonas Deprimidas y Grupos Marginados/, której powierzono koordynację programów realizowanych przez różne instytucje państwowe wśród ludności mieszkającej na obszarach uznanych za depresyjne. W 1978 roku COPLAMAR opracował integralne programy rozwoju wsi dla 28 obszarów obejmujących około 4 tys. osiedli wiejskich. W regionie Las Huastecas miano realizować te programy w 41 municypiach, czyli w ponad połowie podstawowych jednostek administracyjnych tego regionu. W programach koordynowanych przez COPLAMAR wysuwano na pierwszy plan tworzenie nowych miejsc pracy, głównie w rolnictwie, poprzez zwiększanie areału użytków rolnych i wprowadzanie nowych kierunków produkcji roślinnej i zwierzęcej, a także rozwój lokalnego przetwórstwa rolnego. Niemniej do połowy lat osiemdziesiątych widoczne skutki realizacji programów integralnego rozwoju wsi obserwowano przede wszystkim w zakresie robót publicznych: budowy dróg lokalnych, ujęć wody pitnej, lokalnych systemów kanalizacji, elektryfikacji oraz tworzenia nowych placówek oświaty i służby zdrowia. Powyższa opinia, przewijająca się w wielu publikacjach poświęconych ocenie programów COPLAMAR, znalazła swój wyraz również w wypowiedziach mieszkańców wsi i przedstawicieli lokalnych władz wśród których prowadzono badania w regionie Las Huastecas.

Odpowiadając na pytanie o zmiany, jakie nastąpiły w badanych miejscowościach w ostatnich dziesięciu latach /1975-1985/, ich mieszkańcy wymieniali najczęściej budowę nowych sal szkolnych, ośrodków zdrowia, doprowadzenie drogi łączącej wieś z główną szosą, elektryfikację. Przedstawiciele lokalnych władz, pytani o problemy lub sprawy wymagające szybkiego załatwienia, znacznie częściej mówili o konieczności nowych inwestycji w zakresie infrastruktury technicznej /np. poprawa stanu nawierzchni dróg lokalnych, budowa systemów kanalizacji i wodociągów w osiedlach miejskich/, łączności oraz infrastruktury społecznej /nowe szkoły, zwłaszcza ponadpodstawowe, ośrodki zdrowia/ niż o problemach związanych z brakiem miejsc pracy, brakiem kredytów dla rolników czy trudnościach w komercjalizacji produktów rolnych.

Duże zainteresowanie społeczności wiejskich regionu Las Huastecas zwiększeniem dostępu do oświaty i placówek ochrony zdrowia świadczy o istnieniu wśród nich potrzeb w zakresie kształcenia dzieci i młodzieży oraz opieki lekarskiej. Zjawisko to zasługuje na szczególną uwagę przede wszystkim ze względu na fakt, że jesz-

cze przed kilkunastu laty zdecydowana większość dorosłej ludności regionu nie miała ukończonej szkoły podstawowej, a na niektórych obszarach ponad 50% ludności w wieku powyżej 15 lat nie umiało czytać i pisać. Również z usług służby zdrowia mogli korzystać nieliczni mieszkańcy regionu, w praktyce jedynie ci, którzy mieszkali w miastach - ośrodkach administracyjnych municypiów, bowiem właśnie tam przyjmował jedyny lekarz /por. tabl. 2/.

Celem niniejszego opracowania jest przedstawienie stanu infrastruktury społecznej, tzn. wyposażenia badanych miejscowości w placówki oświaty, służby zdrowia, placówki kilturalne oraz próba oceny jakości świadczonych przez nie usług, a także zasygnalizowanie pewnych problemów związanych z ich działalnością, istotnych dla zrozumienia niektórych zachowań społeczno-gospodarczych mieszkańców regionu.

Należy podkreślić, że miejscowości, w których prowadzono badania są prawdopodobnie lepiej wyposażone w placówki oświaty i służby zdrowia niż wiele innych osiedli wiejskich w Las Huastecas. Po pierwsze, wynika to z ich położenia w pobliżu /w promieniu ok. 20 km/ większych ośrodków miejskich regionu i stosunkowo znacznej dostępności komunikacyjnej /wszystkie badane osiedla znajdowały się w odległości nie przekraczającej 2-3 km od dróg przejezdnych przez cały rok i do większości z nich, przynajmniej raz dziennie, docierały środki transportu publicznego/. Właśnie ta dostępność komunikacyjna sprawiła, że niektóre miejscowości stały się przedmiotem badań. Już w trakcie realizacji badań terenowych kilkakrotnie trzeba było rezygnować z dotarcia do wsi wytypowanych we wstępnej fazie przygotowywania programu, bowiem prowadzące do nich drogi okazały się nieprzejezdne. Po drugie, municypia, na terenie których prowadzono badania, wykazywały wyższy poziom rozwoju społeczno-gospodarczego niż niektóre inne jednostki administracyjne regionu /por. tabela 1 i 2/, chociaż w większości z nich wartości wskaźników określających ten poziom nie odbiegały od przeciętnych dla Las Huastecas. Wydaje się więc, że problemy związane z funkcjonowaniem szkół, ośrodków zdrowia i placówek kulturalnych, jakie udało się zaobserwować w badanych miejscowościach, są wspólne dla całego regionu.

Tabela 1

Syntetyczny wskaźnik poziomu rozwoju społeczno-gospodarczego w regionie Las Huastecas, 1970

Stan		Liczba municypiów					
		ogółem	stopień marginalizacji[x]				
			bardzo wysoki	wysoki	średni	niski	bardzo niski
Veracruz	I	41	8	19	10	4	-
	II	12	-	7	2	3	-
Hidalgo	I	8	6	2	-	-	-
	II	3	1	2	-	-	-
San Luis Potosi	I	18	4	11	2	1	-
	II	3	-	1	2	-	-
Las Huastecas	I	67	18	32	12	5	-
	II	18	1	10	4	3	-

I - łączna liczba municypiów w regionie Las Huastecas w danym stanie

II - liczba municypiów objętych badaniami

x/ względny wskaźnik poziomu rozwoju społeczno-gospodarczego opracowany przez COPLAMAR, będący sumą kilkunastu wskaźników określających stopień ruralizacji, poziom dochodów ludności, poziom wyżywienia, wykształcenia, opieki zdrowotnej oraz standart wyposażenia mieszkań. Bardzo wysoki stopień marginalizacji oznacza najniższy poziom rozwoju społeczno-gospodarczego, bardzo niski - najwyższy poziom rozwoju w skali kraju.

Źródło: obliczono wg danych z Geografía de la marginación, COPLAMAR i Siglo XXI editores, México, 1983, 2 wyd.

Wstępna analiza danych zawartych w tabeli 2 wskazuje na istnienie wyraźnej korelacji między stopniem ruralizacji a poziomem wykształcenia oraz opieki lekarskiej. Jedynie w najbardziej zurbanizowanych municypiach Las Huastecas /Cerro Azul, Amatlan, Ciudad Valles/ wartości wskaźników określających poziom wykształcenia przekraczają średnie krajowe, a wartości wskaźnika poziomu opieki lekarskiej nieznacznie ustępują średniej krajowej. W pozostałych municypiach natomiast poziom wykształcenia, opieki le-

karskiej, a także podstawowych usług komunalnych jest znacznie niższy od przeciętnego w kraju. Wyniki badań terenowych przeprowadzonych w 1985 roku wskazują, że przynajmniej na niektórych obszarach Las Huastecas dostęp ludności do szkół i placówek służby zdrowia uległ poprawie w stosunku do stanu z 1970. Nadal jednak istniejący poziom szkolnictwa i opieki lekarskiej oceniany jest jako niezadowalający zarówno przez mieszkańców regionu, jak i przedstawicieli władz lokalnych. Bardziej szczegółowemu omówieniu tych zagadnień poświęcona jest dalsza część opracowania.

Placówki oświatowe

Liczba i rodzaj placówek oświatowych znajdujących się w badanych miejscowościach zależą od liczby mieszkańców i funkcji administracyjnej /tab. 3/.

Szkoły podstawowe z pełnym sześcioletnim cyklem nauczania znajdowały się we wszystkich badanych miejscowościach. W osiedlach wiejskich /do 2500 mieszkańców/ była to jedna szkoła, w której pracowało przeciętnie od 3 do 7 nauczycieli. Niektóre z tych szkół dopiero w ostatnich kilku latach przekształciły się z dwu , trzech lub czteroklasowych w szkoły 6-klasowe, których ukończenie wiąże się z otrzymaniem świadectwa ukończenia szkoły podstawowej, jakie zgodnie z obowiązującymi przepisami winni posiadać wszyscy mieszkańcy kraju. W miastach pełniących funkcje ośrodków administracyjnych municypiów znajdowało się po kilka szkół podstawowych zatrudniających kilkudziesięciu nauczycieli.

Drugim pod względem częstotliwości występowania rodzajem placówek oświatowych są przedszkola. Znajdowały się one w prawie wszystkich osiedlach liczących ponad tysiąc mieszkańców, a także w kilku mniejszych wsiach. Zdecydowana większość przedszkoli to małe placówki, w których jedna lub dwie wychowawczynie opiekują się kilkudziesięciorgiem dzieci. Powszechne występowanie przedszkoli na obszarach wiejskich, odnotowane podczas badań terenowych, jest zjawiskiem stosunkowo nowym w Meksyku, większość tych placówek działa dopiero od kilku lat.

Przedstawiciele miejscowych społeczności pytani o problemy związane z funkcjonowaniem szkół wymieniali najczęściej dużą fluk-

Tabela 3

Rozmieszczenie placówek oświatowych
według wielkości i funkcji administracyjnych osiedli, 1985

Rodzaj szkoły		Ośrodki administracyjne municypiów		Pozostałe miejscowości				Razem
		poniżej 15 tys. mieszkańców	ponad 15 tys. mieszkańców	poniżej 500 mieszkańców	500-999 mieszkańców	1000-2499 mieszkańców	ponad 2500 mieszkańców	
przedszkola /kinder/	I	4	2	4	4	7	4	25
	II	6	27	5	4	7	6	55
podstawowa /primaria/	I	5	5	6	7	7	5	35
	II	22	65	6	7	7	9	116
średnia Ist. /secundaria basica/	I	5	5	2	3	3	4	22
	II	5	16	2	3	3	4	33
śr. techniczna /secundaria tecnica/	I	3	3	-	-	1	2	9
	II	3	3	-	-	1	2	9
średnia II st. /preparatoria/	I	2	5	-	-	-	1	8
	II	2	6	-	-	-	1	9
półwyższa	I	-	1	-	-	-	-	1
	II	-	3	-	-	-	-	3
Razem	I	5	5	6	7	7	5	35
	II	38	120	13	14	18	22	225

I - liczba miejscowości, w których znajdują się placówki oświatowe

II - liczba placówek oświatowych /ogółem w danej grupie miejscowości.

tuację nauczycieli. Wynika ona między innymi z faktu, że na ogół nauczyciele nie mieszkają na wsi, lecz dojeżdżają do nich z pobliskich ośrodków miejskich. Tylko w kilku badanych wioskach niektórzy nauczyciele mieszkali na ich terenie, przeważnie w wynajętych pokojach, ale żaden z nich nie był stałym mieszkańcem danej wsi. W tej sytuacji nauczyciele w minimalnym stopniu uczestniczą w życiu wsi, ich udział ogranicza się wyłącznie do organizowania obchodów świąt państwowych. O luźnych związkach nauczycieli ze społecznością wioski świadczy fakt, że zaledwie w trzech przypadkach w odpowiedzi na pytanie o osoby cieszące się szacunkiem i prestiżem mieszkańców wymieniono nauczycieli. Tylko w jednej z badanych wsi wychowawczyni pracująca w przedszkolu pełniła równocześnie funkcję opiekunki społecznej /promotora social/.

Warto podkreślić, że bardzo skromny stan wyposażenia większości szkół nie tylko w pomoce naukowe, ale również w podstawowe sprzęty, a także fakt, że sale lekcyjne znajdowały się czasami w kilku oddalonych od siebie budynkach, nie budziły zastrzeżeń ani mieszkańców wsi, ani przedstawicieli lokalnych władz.

Na podstawie odpowiedzi na pytania zawarte w ankietach nie można ocenić jak wygląda frekwencja na zajęciach lekcyjnych i jaki odsetek uczniów kończy szkołę podstawową. Odpowiedzi na tego typu pytania, udzielane przez przedstawicieli władz, były sprzeczne. Na przykład: urzędnicy wioskowi /comisarios ejidales, delegados municipales/ twierdzili najczęściej, że wszystkie dzieci są zapisane do szkoły podstawowej i kończą ją, podczas gdy przedstawiciele władz municypalnych podkreślali różnice w stopniu szkolaryzacji istniejące między dziećmi z rodzin indiańskich i metyskich i oceniali, że większość dzieci indiańskich kończy tylko 3 lub 4 klasy szkoły podstawowej. Być może różnice te są konsekwencją faktu, że w wielu bardziej izolowanych wsiach indiańskich brak jest dotychczas szkół podstawowych o pełnym cyklu nauczania. W kilku przypadkach informowano nas o dyskryminacji dzieci indiańskich w szkołach - przez nauczycieli, a częściej nawet przez kolegów wywodzących się z rodzin metyskich.

We wszystkich szkołach podstawowych nauka odbywa się wyłącznie w języku hiszpańskim, co powoduje, że większość dzieci z rodzin indiańskich posługuje się na codzień tym językiem, nawet w rozmowach z rodzicami, którzy mówią między sobą językiem tubyl-

czym. Obok upowszechnienia znajomości języka hiszpańskiego szkoła, a ściślej nauczyciele, propagują odmienny od lokalnego system wartości i pewne elementy "miejskiego" stylu życia. Należy dodać, że we wszystkich szkołach meksykańskich obowiązuje jednakowy program nauczania, a pochodzący z miast nauczyciele nie są na ogół w stanie dostosować jego treści do sytuacji specyficznych dla danej społeczności. Trzeba jednak stwierdzić, że powyższa sytuacja nie jest oceniana jako niekorzystna przez mieszkańców wsi. Ważny jest dla nich po prostu fakt, że we wsi istnieje szkoła zapewniająca dzieciom zdobycie wykształcenia. Charakterystyczne jest również dążenie społeczności wiejskich do posiadania na terenie swojej wsi szkoły średniej /secundaria básica/.

Z danych zamieszczonych w tabeli 3 wynika, że mniej więcej w co drugiej z badanych wsi znajdowała się szkoła średnia. Większość z nich została otwarta w ciągu ostatnich kilku lat, niektóre działają w ramach upowszechnianego w coraz większym stopniu w Meksyku systemu szkół "telewizyjnych" /telesecundaria básica/. Wydaje się, że w wioskach posiadających szkoły średnie znaczna część absolwentów szkół podstawowych kontynuuje naukę, a różnice między wsiami indiańskimi i metyskimi są pod tym względem minimalne /tab. 4/.

Tabela 4

Liczba dzieci uczęszczających do szkół podstawowych i średnich w wybranych miejscowościach, 1985

Nazwa miejscowości	Liczba ludności /ogółem/	Liczba uczniów w szkole		Rok otwarcia szkoły średniej
		podstawowej	średniej	
Coacuilco /Hgo/[x]	6000	800	290	1981
Ixcatlán /Hgo/[x]	1500	300	125	1979
Chalahuiyapa /Hgo/[x]	1000	290	87	1983
Coloman /Ver/	450	180	92	.
Los Sabinos /SLP/	600	150	30	.
Gustavo Garmendia /SLP/	490	130	20	1982

x/ miejscowości zamieszkałe głównie przez ludność indiańską

Wśród szkół średnich w badanych miejscowościach zdecydowanie przeważają szkoły ogólnokształcące /secundaria básica/ z trzyletnim cyklem nauczania. Są one na ogół niewielkie, nawet w miastach skupiają na ogół od kilkudziesięciu do stu kilkudziesięciu uczniów i zatrudniają po kilku nauczycieli. Znacznie mniej jest szkół technicznych, przygotowujących absolwentów do wykonywania konkretnego zawodu. Większość tych szkół znajduje się w miastach - ośrodkach administracyjnych municypiów. Zaledwie w trzech z 25 badanych miejscowości nie pełniących funkcji administracyjnych otwarto szkoły techniczne, dwie z tych miejscowości: El Higo i Rascón znajdują się w rejonach uprawy trzciny cukrowej, natomiast jedna - Ixcatlán to wieś indiańska pełniąca funkcje lokalnego ośrodka dla ludności indiańskiej zamieszkującej okoliczne przysiółki. Szkoły techniczne są większe od szkół ogólnokształcących /zatrudniają średnio po 20-30 nauczycieli/ i są stosunkowo dobrze wyposażone.

Szkoły średnie drugiego stopnia /preparatorias/, których ukończenie daje prawo wstępu na wyższe uczelnie, znajdują się tylko w większych ośrodkach municypalnych Las Huastecas. Kształci się w nich niewielki odsetek młodzieży mieszkającej w regionie; wśród uczniów przeważają stali mieszkańcy danego ośrodka. Młodzież wiejska w celu kontynuowania nauki wyjeżdża częściej do ośrodków poza granicami regionu, gdzie mieszkają krewni lub znajomi. Wydaje się jednak, że w tych migracjach szkolnych uczestniczą przeważnie dzieci zamożniejszych mieszkańców wsi /przede wszystkim właścicieli indywidualnych gospodarstw rolnych lub osób będących członkami władz wspólnot - ejidos/. Według opinii miejscowych władz municypalnych, szkolnictwo ponadpodstawowe jest zbyt słabo rozwinięte w stosunku do potrzeb regionu. W zasadzie tylko dwa z badanych miast pełniły funkcje ośrodków szkolnych dla obszarów większych niż municypia i posiadały szkoły wyposażone w internaty /Platón Sánchez i Cerro Azul[2]/.

2/ Cerro Azul jest największym ośrodkiem szkolnictwa wśród badanych miejscowości. Posiada 20 przedszkoli, 25 szkół podstawowych, 3 ogólnokształcące szkoły średnie I stopnia, średnią szkołę techniczną, szkołę średnią ogólnokształcącą drugiego stopnia oraz trzy szkoły półwyższe: techniczną /Instituto Técnico Superior/, handlową /Academia Comercial/ i pedagogiczną, w których kształci się łącznie 14 600 uczniów i pracuje 184 nauczycieli. Według opinii władz municypalnych lokalizacja na

c.d. na str.128

Stosunkowo znaczny postęp w dziedzinie rozbudowy szkół, jaki nastąpił w ostatnich kilku latach na obszarach wiejskich w Las Huastecas jest odbiciem szerokiego zasięgu krajowych programów rozwoju oświaty, zgodnie z którymi przewiduje się stopniowe upowszechnienie 9- lub 10-letniego cyklu nauczania oraz różnicowanie oferty w zakresie szkolnictwa ponadpodstawowego.

W badanych miejscowościach nie odnotowano natomiast realizacji żadnych programów oświatowych dla dorosłych. W dwóch wsiach przed paru laty prowadzono kursy nauki rzemiosła /meblarstwa i hafciarstwa/, ale ze względu na brak zainteresowania mieszkańców nie były one kontynuowane. Zastanawiający jest również brak jakichkolwiek form upowszechniania wiedzy rolniczej w regionie, w którym rolnictwo stanowi podstawowe źródło utrzymania ludności. Znamienne jest, że przedstawiciele miejscowych władz i lokalnych zrzeszeń producentów rolnych nie widzą potrzeby rozwoju tego typu działalności. Być może sytuacja ta wynika z nieobecności na obszarach wiejskich służb agrotechnicznych i zdominowania niektórych z tych obszarów przez instytucje branżowe działające wśród określonych grup producentów rolnych - uprawiających trzcinę cukrową, kawę i tytoń.

W tej sytuacji można przypuszczać, że zwiększenie zasięgu szkolnictwa i umożliwienie większej grupie młodzieży zdobycia średniego wykształcenia będzie stymulowało odpływ coraz liczniejszych przedstawicieli młodego pokolenia do dużych ośrodków miejskich kraju. Zaledwie w kilku badanych wsiach mieszkali ludzie z wykształceniem zawodowym lub średnim ogólnokształcącym, natomiast stosunkowo często informowano nas o przypadkach emigracji do miast członków rodzin, którzy zdobyli przygotowanie do wykonywania zawodów pozarolniczych. Znamienne jest również, że stanowiska wymagające wyższych kwalifikacji zajmują przeważnie osoby przybywające z innych stron Meksyku. Dotyczy to nauczycieli, personelu służby zdrowia, pracowników nielicznych zakładów przemysłowych, a także wielu osób zajmujących się handlem. Wydaje się, że wobec

---

c.d. ze str. 127

2/ terenie miasta dużych szkół ponadpodstawowych przyczyniła się do szybkiego wzrostu liczby jego mieszkańców - z około 30 tys. w roku 1980 do 50 tys. w 1985. Do Cerro Azul przeniosło się wiele zamożniejszych rodzin z okolicznych wsi i mniejszych miasteczek.

stosunkowo małego związania szkolnictwa w Las Huastecas z realnymi specyficznymi problemami tego regionu, bardziej racjonalne wykorzystanie miejscowych zasobów siły roboczej pozostaje nadal sprawą przyszłości.

Placówki służby zdrowia

Budowa wiejskich ośrodków zdrowia i punktów sanitarnych była jednym z ważniejszych kierunków programów realizowanych przez COPLAMAR przy współpracy z Ministerstwem Zdrowia i Krajowym Instytutem Ubezpieczeń Społecznych /IMSS - Instituto Mexicano de Seguridad Social/. W ciągu ostatnich kilku lat prawie we wszystkich badanych miejscowościach liczących ponad tysiąc mieszkańców, a także w kilku mniejszych wioskach, zorganizowano placówki służby zdrowia /por. tab. 5/

Tabela 5

Rozmieszczenie wiejskich placówek służby zdrowia /wg. wielkości osiedli/, 1985

Rodzaj placówki	Liczba osiedli posiadających placówki służby zdrowia			
	poniżej 500 mieszk.	500-999 mieszk.	1000-2499 mieszk.	ponad 2500 mieszk.
Ośrodek zdrowia	-	-	-	2
Punkt sanitarny czynny	1	4	6	2
Punkt sanitarny nieczynny	-	2	1	-
Ogółem	1	6	7	4
Liczba badanych osiedli	6	7	7	5

Większość owych placówek stanowią małe punkty sanitarne obsługiwane przez personel dojeżdżający z pobliskich miast. Zazwyczaj lekarz przyjmuje w danej wsi tylko raz w tygodniu, w pozos-

tałe dni pełni dyżur pielęgniarka. Z wypowiedzi przedstawicieli władz municypalnych wynikało, że w całym regionie istnieje poważny deficyt personelu medycznego, zarówno lekarzy jak i pielęgniarek, co w konsekwencji powoduje, że część punktów sanitarnych jest stale nieczynna. Mieszkańcy wsi, w których uruchomiono punkty sanitarne uznawali fakt ich istnienia za istotny element poprawy warunków życia, chociaż oceniają, że zakres pomocy świadczonej w tych punktach i ich wyposażenie w sprzęt medyczny są niewystarczające. Podobne zastrzeżenia zgłaszają również pod adresem większych placówek służby zdrowia - szpitali i klinik zlokalizowanych w ośrodkach administracyjnych municypiów.

Można przypuszczać, że korzystanie z opieki lub porady lekarskiej w przypadku choroby, zwłaszcza dzieci, staje się zjawiskiem coraz bardziej powszechnym wśród mieszkańców wsi. Świadczy o tym fakt, że stosunkowo często wymienianym powodem podejmowania dorywczej pracy poza własnym gospodarstwem rolnym była konieczność zdobycia pieniędzy na opłacenie wydatków związanych z wizytą u lekarza i kupnem lekarstw. Znamienne było również, że mieszkańcy wsi pozbawionych czynnych punktów sanitarnych wymieniali uruchomienie placówki służby zdrowia jako najpilniejszą potrzebę w zakresie infrastruktury społecznej. Zwraca jednak uwagę brak inicjatywy lokalnych społeczności w zakresie poprawy istniejącej sytuacji, chociażby przez udział mieszkanek danej wsi w pracy istniejącego w niej punktu sanitarnego. Tylko w jednej z badanych miejscowości poinformowano nas, że wobec trudności ze znalezieniem stałej pielęgniarki powierzono prowadzenie punktu sanitarnego mieszkance tej wsi, która ukończyła krótki kurs udzialania pierwszej pomocy w nagłych przypadkach zachorowań. Wydaje się, że w programach zmierzających do poprawy opieki medycznej na obszarach wiejskich powinno się uwzględniać lokalne możliwości złagodzenia deficytu personelu służby zdrowia, o których istnieniu świadczy podany wyżej przykład.

Placówki kulturalne

Wyposażenie badanych miejscowości w placówki kulturalne przedstawia się bardzo skromnie. Stałe sale kinowe znajdują się tylko w większych miastach - ośrodkach administracyjnych municypiów, a

do niektórych wsi docierają sporadycznie kina objazdowe, przy czym projekcje filmów odbywają się najczęściej "pod gołym niebem". Tylko w jednej z badanych miejscowości imprezy kulturalne odbywają się w budynkach szkolnych /w Platón Sanchez, gdzie znajduje się stosunkowo niedawno przekazany do użytku zespół szkół/. Również sale taneczne istniały prawie wyłącznie w miastach, a jedynie w dwóch większych wsiach zabawy taneczne organizowano w sali, w której zazwyczaj odbywają się zebrania członków wspólnoty /ejido/.

Znamienne jest jednak, że zdecydowana większość mieszkańców wsi oraz przedstawicieli władz lokalnych nie wymieniła braku placówek kulturalnych wśród istotnych problemów związanych z życiem danej społeczności. Potrzebę budowy ośrodków tego typu zadeklarowały jedynie władze jednego z badanych miast /Tamiahua/ i również tylko w jednym przypadku odnotowano podczas badań terenowych fakt budowy ośrodka kultury /w Chalma, będącym podobnie jak Tamiahua ośrodkiem administracyjnym municypium/.

x

x x

Dzięki dążeniu władz państwowych do zwiększenia dostępu ludności wiejskiej do szkół i placówek służby zdrowia, a w wielu przypadkach także dzięki aktywnemu uczestnictwu lokalnych społeczności w budowie nowych sal lekcyjnych, przedszkoli i punktów sanitarnych, odnotowano w ostatnich kilku latach wyraźną poprawę wyposażenia wiosek i małych miast w tego typu inwestycje. Rozbudowa placówek oświaty i ochrony zdrowia następuje szybciej niż przygotowanie personelu zapewniającego ich funkcjonowanie. W całym regionie Las Huastecas odczuwany jest nadal deficyt służb medycznych i kadry nauczycielskiej. Zdecydowana większość osób pracujących w szkołach i placówkach służby zdrowia przybywa z innych stron Meksyku i na ogół w minimalnym stopniu czuje się związana z miejscem pracy. Powoduje to nie tylko zakłócenia w systematycznej działalności tych placówek, ale przede wszystkim ogranicza zasięg oddziaływania nauczycieli i personelu medycznego na życie lokalnych społeczności.

Zaniepokojenie budzi również fakt, że brak jest dotychczas widocznych skutków wzrostu poziomu wykształcenia ludności regionu w postaci stosowania bardziej nowoczesnych technik produkcji rolnej, rozwoju działalności pozarolniczej czy rozbudzenia potrzeb w zakresie dostępu do placówek i imprez kulturalnych.

Maria SKOCZEK

KIERUNKI ROLNICZEGO UŻYTKOWANIA ZIEMI I SPOSOBY GOSPODAROWANIA W ROLNICTWIE W LAS HUASTECAS

Wstęp

W poprzednich rozdziałach podkreślano znaczenie, jakie odgrywa rolnictwo w funkcjonowaniu społeczności lokalnych w Las Huastecas. Badania terenowe wykazały, że zróżnicowanie gospodarki rolnej jest w dużym stopniu związane z różnorodnością zachowań społeczno-kulturowych i poziomem życia ludności regionu. Wśród wielu aspektów rolnictwa zasługujących na szczegółowe omówienie wybrano dwa: kierunki rolniczego użytkowania ziemi oraz sposoby gospodarowania - wychodząc z założenia, iż przedstawienie ich zróżnicowania i próba wyjaśnienia przyczyn tego zróżnicowania pozwolą na stworzenie ogólnego obrazu rolnictwa na objętych badaniami obszarach regionu. Bardziej szczegółowa analiza cech rolnictwa w poszczególnych gospodarstwach rolnych jest przedmiotem następnego rozdziału.

W niniejszym opracowaniu przyjęto wstępne założenie, iż dwoma czynnikami wpływającymi w istotnym stopniu na wybór kierunków rolniczego użytkowania ziemi oraz na stosowanie środków i zabiegów technicznych dla uzyskania produkcji rolnej są wielkość gospodarstw oraz warunki przyrodnicze. Zgodnie z powyższym analizowano kierunki użytkowania ziemi i sposoby gospodarowania w odniesieniu do gospodarstw różnej wielkości i w powiązaniu z warunkami środowiska przyrodniczego.

Na podstawie zebranych ankiet i wywiadów gospodarstwa, w których prowadzono badania podzielono na trzy grupy:

- duże gospodarstwa rolne o powierzchni od 100 do 500 ha
- średnie gospodarstwa rolne o powierzchni od 10 do 25 ha
- małe gospodarstwa rolne o powierzchni poniżej 10 ha.

Wśród objętych badaniami 41 gospodarstw znalazło się 5 zaliczonych do pierwszej grupy, 15 do drugiej i 20 do trzeciej /tab. 1/[1].

Obszary, na których prowadzono badania, znajdują się w czterech podregionach /por. rozdział I/, różniących się między sobą pod względem wysokości n.p.m., ukształtowania powierzchni oraz rocznego rozkładu opadów. Lokalizację podregionów oraz podstawowe dane o warunkach przyrodniczych, istotnych dla gospodarki rolnej, przedstawiono w tabeli 2 oraz na diagramach rocznego rozkładu opadów /rys. 1/.

Przy przygotowywaniu opracowania wykorzystano przede wszystkim informacje zawarte w ankietach przeprowadzanych z właścicielami gospodarstw rolnych i członkami wspólnot wiejskich oraz informacje uzyskane podczas wywiadów z przedstawicielami lokalnych zrzeszeń producentów rolnych /hodowców bydła i producentów trzciny cukrowej/ i cukrowni. W celu odniesienia sytuacji zaobserwowanej w badanych gospodarstwach do warunków typowych dla obszarów, na jakich są one zlokalizowane uwzględniono również materiały spisu rolnego z roku 1970 /wyniki spisu z roku 1980 nie zostały dotychczas opublikowane/. Posłużyły one przede wszystkim do określenia kierunków rolniczego użytkowania ziemi w municypiach, w których znajdują się badane gospodarstwa.

1/ W przypadku wspólnot wiejskich /ejidos i comunidades agrarias/ podstawą zaliczenia do danej grupy była średnia wielkość parcel użytkowanych przez poszczególne rodziny. Tylko w niektórych wspólnotach udało się uzyskać informacje o zróżnicowaniu powierzchni ziemi użytkowanej przez ich mieszkańców. Zostały one wykorzystane w opisowej części opracowania. W przypadku gospodarstw indywidualnych /własnościowych/ kwestia zaliczenia do danej grupy nie przedstawiała żadnej trudności. Tylko jedno z nich /o powierzchni 60 ha/ nie mieści się w wartościach granicznych, ale cechy tego gospodarstwa pozwalają zaliczyć je do pierwszej grupy.

Rys.1. DIAGRAMY ROCZNEGO ROZKŁADU OPADÓW W LAS HUASTECAS.

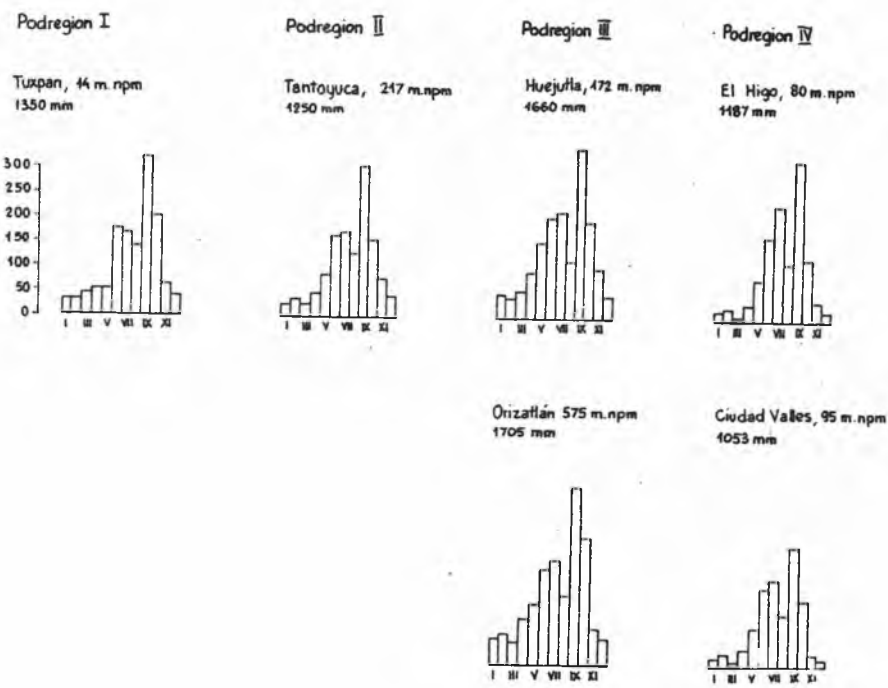

Tabela 2

Charakterystyka warunków przyrodniczych w Las Huastecas

Podregion	Lokalizacja	Ukształtowanie powierzchni	Wysokość n.p.m.	Opad roczny /w mm/	Okres pory suchej /miesiące z opadem poniżej 50 mm/	Okres pory deszczowej	Odsetek rocznej sumy opadu w porze deszczowej
I	Wybrzeże Zatoki Meksykańskiej w stanie Veracruz	przewaga terenów równinnych	poniżej 100 m	1300-1400	grudzień-marzec /4 miesiące/	czerwiec-październik /5 miesięcy/	75%
II	Między wybrzeżem Zatoki Meksykańskiej i przedgórzem Sierra Madre Wschodniej	przewaga terenów pagórkowatych /lomerios/	200-300 m	1200-1300	grudzień-kwiecień /5 miesięcy/	czerwiec-październik /5 miesięcy/	75%
III	Przedgórze Sierra Madre Wschodniej	rzeźba silnie urozmaicona	200-800 m	1600-1700	grudzień-luty /1-3 miesięcy/	maj-październik /6 miesięcy/	75%
IV	Wybrzeże Zatoki Meksykańskiej - północnej części stanu Veracruz i płd.-wschodniej stanu San Luis Potosí	przewaga terenów równinnych	poniżej 100 m	1000-1200	listopad-kwiecień /6 miesięcy/	maj/czerwiec-październik /5-6 miesięcy/	80%

I. Kierunki rolniczego użytkowania ziemi

Struktura użytkowania ziemi w Las Huastecas charakteryzuje się wyraźną przewagą użytków określanych w statystykach meksykańskich mianem ziem uprawnych /tierras de labor/. W większości municypiów zajmują one od 60 do 80% powierzchni gospodarstw rolnych /tab. 3/. Sposób wykorzystania tych ziem jest dość zróżnicowany. Dlatego też kierunki rolniczego użytkowania ziemi określono na podstawie proporcji między powierzchnią zajętą przez trzy rodzaje użytków wchodzące w skład ziem uprawnych: grunty orne, uprawy trwałe i pastwiska uprawiane. W tym celu wykorzystano metodę wyznaczania elementów wiodących w strukturze użytkowania ziemi, opracowaną w Zakładzie Rolnictwa Instytutu Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania PAN /tzw. metodę sześciu kolejnych ilorazów/[2].

W municypiach objętych badaniami występują dwa kierunki użytkowania ziem uprawnych /tab. 3/:

1. wyraźna przewaga pastwisk uprawianych - kierunek typowy dla obszarów nizinnych w stanach Veracruz i San Luis Potosí /podregiony I, II i IV/

2. wyraźna przewaga gruntów ornych - kierunek typowy dla obszarów leżących u przedgórzy Sierra Madre Wschodniej w stanie Hidalgo /podregion III/.

Powyższemu zróżnicowaniu odpowiada zróżnicowanie form władania ziemią. W objętych badaniami obszarach stanów Veracruz i San Luis Potosí większość ziem /60-95%/ należy do gospodarstw indywidualnych /pequeña propiedad/, natomiast w stanie Hidalgo do wspólnot wiejskich /ejidos i comunidades agrarias/.

Na podstawie badań ankietowych stwierdzono, że zróżnicowanie kierunków użytkowania ziemi jest znacznie większe niż ustalone na podstawie danych spisu rolnego. Na poziomie lokalnym zróżnicowanie to występuje przede wszystkim wśród dużych i średnich gospodarstw. Analizując kierunki użytkowania ziem uprawnych w poszczególnych gospodarstwach stwierdzono występowanie następujących wariantów:

2/ zob. przypis do tabeli 3.

Tabela 3

Kierunki rolniczego użytkowania ziemi w badanych municypiach w Las Huastecas - 1970[1] /powierzchnia w hektarach/

Municypium	Powierzchnia gospodarstw ogółem	Ziemie uprawne	Grunty orne GR	Uprawy trwałe UT	Pastwiska uprawiane PU	kierunek rolniczego użytkowania ziemi[x]
Tamiahua	55 237	31 197	6 526	629	24 042	PU_5GR_1
Amatlán	12 959	10 033	1 468	62	8 503	PU_5GR_1
Cerro Azul	8 241	5 647	660	68	4 920	PU_6
Chinampa de Gorostiza	6 828	4 009	895	16	3 098	PU_5GR_1
Tamalín[2]	19 324	4 585	1 374	5	3 205	PU_4GR_2
Chalma	19 642	13 122	3 516	70	9 536	PU_5GR_1
Platón Sánchez	26 304	18 437	3 416	184	14 837	PU_5GR_1
Huejutla	38 774	30 543	24 784	392	5 368	GR_5PU_1
Tempoal	104 011	79 596	12 151	453	66 992	PU_5GR_1
Ciudad Valles[2]	183 517	50 015	19 894	1 178	28 943	PU_4GR_2
Tamuín[2]	152 456	28 425	9 805	196	18 424	PU_4GR_2

1/ Kierunek rolniczego użytkowania ziemi wyznaczono na podstawie generalizacji proporcji między trzema rodzajami użytków rolnych za pomocą metody sześciu kolejnych ilorazów. Polega ona na dzieleniu powierzchni gruntów ornych, upraw trwałych i pastwisk uprawianych kolejno przez liczby naturalne 1, 2, 3, 4, 5, 6. Następnie ustala się, z którego rodzaju użytków /bądź rodzajów użytków/ pochodzi sześć największych ilorazów i na podstawie ich rozkładu określa kierunek użytkowania rolniczego ziemi. O zastosowaniu tej metody - zob. prace: Biegajło W., Kulikowski R., Kierunki użytkowania gruntów ornych. Studium poznawcze na przykładzie Polski, Czechosłowacji i Węgier, Przegląd Geograficzny, t.XLIV, z. 3, 1972, s. 539-545 oraz Kulikowski R., Zmiany w kierunkach użytkowania gruntów ornych w Polsce w latach 1958-1965, Przegląd Geograficzny, t.XLI, z. 2, 1969, s. 281-286, a także Jasiński A., Przewodnik do ćwiczeń z geografii rolnictwa, Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, 1985, s. 50-51.

2/ Municypia, w których ziemie uprawne zajmują znacznie mniejszy niż przeciętnie w Las Huastecas odsetek powierzchni gospodarstw rolnych.

Źródło: dane dotyczące powierzchni gospodarstw i użytków rolnych wg V Censo Agrícola, Ganadero y Ejidal 1970, t. Estado de Veracruz, Estado de Hidalgo, Estado de San Luis Potosí, México, D.F., 1975.

1. Duże gospodarstwa rolne

Tabela 4

Kierunki użytkowania ziem uprawnych w dużych gospodarstwach rolnych

Przykład	Stan	Powierzchnia w hektarach				Kierunek użytkowania ziem uprawnych
		Ogółem	Grunty orne GR	Uprawy trwałe UT	Pastwiska uprawiane PU	
1.	San Luis Patosi	500	480	-	-	GR_6
2.	San Luis Patosi	150	20	-	80	PU_5GR_1
3.	Veracruz	480	80	220	180	$UT_3PU_2GR_1$
4.	Veracruz	150	40	20	90	$PU_4GR_1UT_1$
5.	Veracruz	100	3	-	97	PU_6
6.	Veracruz	60	-	-	60	PU_6

Duże gospodarstwa rolne charakteryzują się wysokim stopniem specjalizacji produkcji. W pierwszym gospodarstwie uprawia się wyłącznie trzcinę cukrową, w drugim obok uprawy trzciny cukrowej prowadzona jest hodowla bydła, natomiast w dwóch ostatnich /przykład 5 i 6/ wiodącym kierunkiem jest hodowla bydła. Bardziej zróżnicowany profil produkcji mają dwa pozostałe gospodarstwa /przykład 3 i 4/.

Dwa przebadane gospodarstwa rolne w stanie San Luis Potosí reprezentują najczęściej spotykane typy gospodarstw w znajdujących się w tym stanie rejonach uprawy trzciny cukrowej. Monokultura trzciny cukrowej charakterystyczna jest zwłaszcza dla gospodarstw obejmujących żyzne gleby występujące na tarasach zalewowych /vegas/. Większość z nich nie przekracza 50 ha, zdarzają się jednak i "latyfundia trzcinowe", o czym świadczy zbadany przypa-

dek[3].

Wiele dużych gospodarstw łączy uprawę trzciny cukrowej z hodowlą bydła, przeznaczając pod trzcinę od 20 do 40%, a czasem nawet więcej powierzchni użytków rolnych. Jednoczesne prowadzenie tych dwóch kierunków produkcji jest oceniane przez właścicieli gospodarstw jako bardzo korzystne. Umowy zawierane z cukrownią gwarantują producentom trzciny dostęp do maszyn rolniczych, potrzebnych do przygotowania ziemi pod uprawę /wykorzystywane są one także do przygotowania i pielęgnacji pastwisk/ oraz dostawy melasy, która, podobnie jak liście trzciny, stanowi dodatkową paszę dla bydła. Natomiast na samą hodowlę bydła trudno jest otrzymać kredyty. Według informacji uzyskanej w Zrzeszeniu Hodowców Bydła w Ciudad Valles, w ciągu ostatnich dziesięciu lat /1975-1985/ ten kierunek produkcji rolnej tracił stopniowo znaczenie w południowej części stanu San Luis Potosí, ustępując miejsca uprawie roślin, zwłaszcza popieranej przez sektor publiczny uprawie trzciny cukrowej.

Objęte badaniami dwa duże gospodarstwa rolne w stanie Veracruz /przykład 3 i 4/ reprezentują typ nowoczesnych przedsiębiorstw rolnych, które coraz częściej można spotkać w tej części Las Huastecas. Ich właściciele mieszkają zazwyczaj w miastach regionu i powierzają prowadzenie gospodarstw zarządcom. Nierzadko dany przedsiębiorca posiada więcej niż jedno duże gospodarstwo[4]. W badanych gospodarstwach prowadzi się równolegle kilka kierunków produkcji, przy czym jeden z nich jest dominujący. W pierwszym przypadku /przykład 3/ jest nim uprawa drzew cytrusowych, obok

---

3/ Charakterystyka tego gospodarstwa została przedstawiona dalej - w opracowaniu A.Dembicza "Zróżnicowanie i dynamika zmian rolnictwa Las Huastecas". Z informacji uzyskanej w Zrzeszeniu Producentów Trzciny Cukrowej w Ciudad Valles wynika, że uprawą trzciny zajmują się właściciele gospodarstw o powierzchni około kilkudziesięciu hektarów.

4/ Tego typu przypadki, niezgodne z obowiązującym w Meksyku ustawodawstwem agrarnym, są często sy malizowane w literaturze /m.in. w dotyczącym Las Huastecas opracowaniu R.Krama "Oil, oranges and invasions. Economic development and political mobilization in Eastern Mexico", Bergen 1985/ oraz w codziennej prasie. Niejednokrotnie informowali nas o ich występowaniu ankietowani chłopi.

której prowadzona jest uprawa drzew mango oraz tucz bydła i trzody chlewnej. Całość produkcji przeznaczona jest na sprzedaż - cytryny eksportowane są do Stanów Zjednoczonych i Kanady, zwierzęta zaś trafiają na rynek Miasta Meksyk. W drugim przypadku wiodącym kierunkiem produkcji jest hodowla bydła mlecznego, a uzupełniającymi uprawa tytoniu, owoców /papai i melonów/ oraz kukurydzy. Również w tym gospodarstwie stopień towarowości produkcji osiąga 100%.

Interesującym przykładem jeszcze jednego typu gospodarstw rolnych występujących na badanych obszarach jest duże gospodarstwo /przykład 5/, wykazujące cechy organizacyjne i produkcyjne właściwe gospodarstwom rodzinnym. Jego właściciel w 1975 r. kupił gospodarstwo o powierzchni 15 ha i w ciągu następnych 10 lat nabył 5 dalszych, powiększając swój stan posiadania do 100 ha. Specjalizacją produkcyjną jest w tym przypadku chów cieląt, które sprzedawane są hodowcom zajmującym się tuczem młodych sztuk bydła. Mniej niż 5% użytków rolnych przeznacza się pod uprawę kukurydzy i fasoli, ale ich zbiory wraz z artykułami pochodzenia zwierzęcego wystarczają na zaspokojenie potrzeb rodziny. W gospodarstwie pracują członkowie rodziny i jeden stały robotnik /dojarz/, natomiast przy odchwaszczaniu pastwisk zatrudniani są robotnicy /przez parę tygodni w roku/.

2. Średnie gospodarstwa rolne

Gospodarstwa zaliczone do tej grupy reprezentują dwie formy władania ziemią: własność indywidualną oraz parcele użytkowane przez członków wspólnot wiejskich. Prawie wszystkie gospodarstwa o powierzchni 10-25 ha objęte badaniami wykazywały cechy typowe dla gospodarstw rodzinnych. Stale pracuje w nich właściciel bądź użytkownik i w nielicznych przypadkach inni członkowie rodziny. Do większości prac wymagających wykonania w określonym i krótkim czasie /przygotowanie ziemi pod uprawę, odchwaszczanie, zbiory/ zatrudniani są robotnicy. Produkcja wytwarzana w tych gospodarstwach obejmuje żywność na potrzeby własne i zwykle jeden /rzadziej kilka/ artykuł przeznaczony na sprzedaż. Na podstawie wyników ankiet i wywiadów można stwierdzić, że o ukierunkowaniu produkcji towarowej decydują trzy czynniki:

1. położenie w stosunku do rynku zbytu /jego oddziaływanie jest szczególnie widoczne w przypadku gospodarstw znajdujących się w pobliżu cukrowni/;

2. tradycje gospodarki rolnej w danym rejonie, wynikające często z jego warunków ekologicznych /czynnik ten ma większe znaczenie w przypadku gospodarstw użytkowanych przez członków wspólnot niż w przypadku gospodarstw własnościowych/;

3. relacje cen na artykuły rolne /wzrost cen mięsa notowany w Meksyku od roku 1984 jest jedną z przyczyn przestawiania niektórych gospodarstw na tucz trzody chlewnej i /lub młodych sztuk bydła/.

Zróżnicowanie kierunków użytkowania ziemi w grupie gospodarstw średnich jest dość znaczne. Ilustrują to niżej podane przykłady.

Tabela 5

Kierunki użytkowania ziemi w średnich gospodarstwach

Przykład	Stan	Powierzchnia w hektarach			Kierunek użytkowania ziemi
		Grunty orne GR	Uprawy trwałe UT	Pastwiska uprawiane PU	
Gospodarstwa indywidualne /pequena propiedad/					
1.	Veracruz	13	-	10	GR_3PU_3
2.	Veracruz	8	-	10	GR_3PU_3
3.	Veracruz	14	1	-	GR_5UT_1
4.	Veracruz	-	-	12	PU_6
Ejidos					
1.	Veracruz	2	4	14	PU_5UT_1
2.	Veracruz	2	-	10	PU_5GR_1
3.	Veracruz	10-18	-	10-8	GR_6 lub GR_4PU_2
4.	San Luis Patosi	6	2	8	$PU_3GR_2UT_1$

W gospodarstwach, w których wiodącym kierunkiem użytkowania ziemi jest uprawa, występują najczęściej dwa kierunki użytkowania gruntów ornych:

- dominacja kukurydzy - typowa zwłaszcza dla gospodarstw znajdujących się w stanie Veracruz w podregionach I i II,
- dominacja trzciny cukrowej z niewielkim udziałem kukurydzy - gospodarstwa położone w pobliżu cukrowni, w podregionie IV.

W gospodarstwach specjalizujących się w hodowli, z których większość znajduje się w podregionach I i II, produkcja roślinna obejmuje zazwyczaj tylko kukurydzę i fasolę.

3. Małe gospodarstwa rolne

Większość gospodarstw zaliczonych do tej grupy stanowią parcele użytkowane przez członków wspólnot wiejskich. Małe gospodarstwa indywidualne są w Las Huastecas nieliczne, a ich właściciele zazwyczaj łączą uprawę ziemi z inną działalnością /np. rybołówstwem lub handlem/, będącą głównym źródłem dochodów pieniężnych.

W małych gospodarstwach dominującym kierunkiem użytkowania ziemi jest uprawa, hodowla ma znaczenie drugorzędne i ograniczona jest do przydomowego chowu trzody chlewnej i drobiu, ewentualnie chowu 1-2 sztuk bydła, wypasanego na ugorze.

Kierunki produkcji roślinnej wykazują wyraźne związki z warunkami ekologicznymi. Na obszarach nizinnych, zwłaszcza w podregionach I i II, dominuje kukurydza z niewielkim udziałem fasoli. W podregionie III /przedgórze Sierra Madre Wschodniej/ pod kukurydzę przeznacza się zwykle ok. 50% ziem /1-2 ha/, a pozostałe 50% zajmuje kawa i trzcina cukrowa, bądź kawa i drzewa owocowe. W ogrodach przydomowych /huertas/ uprawia się warzywa, czasami także bananowce i drzewa owocowe.

Parcele o powierzchni kilku hektarów występują również w niektórych ejidos wyspecjalizowanych w uprawie trzciny cukrowej. W tych przypadkach większość ziemi przeznaczana jest pod tę roślinę, ale prawie wszyscy ejidatarios uprawiają również kukurydzę i fasolę, zachowując tradycję zaspokajania własną produkcją zapotrzebowania na żywność.

II. Sposoby gospodarowania w rolnictwie

W tej części opracowania omówiono sposoby zmianowania, nawożenia i mechanizacji prac polowych, a także zagadnienia zaopatrzenia gospodarstw w siłę roboczą. Stosunkowo wiele uwagi poświęcono zagadnieniom siły roboczej, uznając je za bardzo istotne dla zrozumienia zachowań społeczno-ekonomicznych mieszkańców wsi w Las Huastecas.

1. Zmianowanie

W większości badanych gospodarstw stwierdzono bardzo intensywne wykorzystanie gruntów ornych. Zróżnicowanie stopnia intensywności związane jest głównie z warunkami przyrodniczymi, przede wszystkim z wielkością i rozkładem opadów w ciągu roku. W Las Huastecas warunki termiczne umożliwiają uprawę roślin przez cały rok, toteż czynnikiem limitującym długość okresu wegetacyjnego jest czas trwania pory suchej. Na rodzaj rotacji pól wpływa także jakość gleb.

W podregionie I /wybrzeże Zatoki Meksykańskiej w stanie Veracruz/ tradycyjnie zbiera się dwa, a nawet trzy razy w roku. Rolnicy stosujący zwyczaj dwukrotnych zbiorów sieją na przemian kukurydzę i fasolę. Siew kukurydzy odbywa się w czerwcu, pierwszym miesiącu pory deszczowej, zaś jej zbiór w październiku. Również w październiku sieje się fasolę, którą zbiera się w styczniu. W porze najmniejszych opadów ziemia jest ugorowana. W przypadku trzech zbiorów w roku rotacja wygląda następująco: kukurydza - fasola - kukurydza. Uprawa kukurydzy odbywa się od czerwca do października /tzw. cykl temporal/ i od stycznia/lutego do czerwca /tzw. cykl tonalmil/. Przerwa między tymi cyklami, od października do stycznia, wykorzystywana jest na uprawę fasoli, co stwarza możliwość, częściowej przynajmniej, regeneracji gleby.

W podregionie II /między wybrzeżem Zatoki Meksykańskiej i przedgórzem Sierra Madre Wschodniej/ otrzymuje się dwa zbiory w roku. Najbardziej typowa rotacja to dwa kolejne cykle uprawy kukurydzy: temporal /czerwiec-październik/ i tonalmil /grudzień/styczeń - maj/. Na tych obszarach wyższe plony uzyskuje się zwykle z cyklu tonalmil, gdyż zasiewy cyklu temporal bywają często nisz-

czone w wyniku wysokich opadów występujących w okresie poprzedzającym zbiór /we wrześniu spada 20-25% rocznej sumy opadów/. Fakt wysokich zbiorów z cyklu tonalmil ułatwia komercjalizację produkcji, ponieważ na większości terytorium Meksyku rozkład opadów w ciągu roku uniemożliwia uprawę kukurydzy w tym cyklu. Innym rodzajem rotacji upraw w tym podregionie jest kukurydza /temporal/ - fasola.

W podregionie III /przedgórze Sierra Madre Wschodniej/ zazwyczaj uzyskuje się jeden zbiór kukurydzy w roku /temporal/. Tylko na terenach położonych poniżej 200 m npm udaje się zebrać kukurydzę dwa razy w roku. Podobnie jak w strefie 2, plony z cyklu tonalmil są wyższe niż z cyklu temporal.

W podregionie IV /wybrzeże Zatoki Meksykańskiej w północnej części Veracruz i w płd.-wschodniej San Luis Potosi/, gdzie pora sucha trwa sześć miesięcy, a przeciętne miesięczne sumy opadów w tym okresie są niższe niż w pozostałych strefach, występuje zwykle tylko jeden zbiór w roku - kukurydza temporal. Do wyjątków należy rotacja kukurydza - fasola. W tych przypadkach siew fasoli odbywa się bezpośrednio po zebraniu kukurydzy. W gospodarstwach znajdujących się w tym podregionie częściej niż na innych obszarach Las Huastecas stosuje się uprawę współrzędną kukurydzy i fasoli.

O ile w przypadku rocznej rotacji upraw można określić jej związki z warunkami klimatycznymi, to nie udało się ustalić podobnych zależności między długością okresu uprawy ziemi i okresu jej ugorowania. W tym przypadku obserwuje się dość znaczne różnice w gospodarstwach tej samej wsi bądź położonych w pobliżu. Stosunkowo najczęściej występuje rotacja pól polegająca na kilkuletniej /3-5 lat/ ciągłej uprawie i następnie kilkuletnim /2-5 lat/ ugorowaniu. W tym czasie ugór wykorzystywany jest do wypasu bydła. W niektórych gospodarstwach już po roku uprawy następuje rok ugorowania, ale są i takie, w których uprawia się ziemię bez przerwy przez 10 lat i ugoruje tylko przez dwa lata. Nie stwierdzono, by rodzaje rotacji pól były uwarunkowane rozmiarami gospodarstw, zasobami siły roboczej czy też rodzajami rocznej rotacji upraw. Rolnicy pytani o przyczyny wyboru danego rodzaju rotacji pól odpowiadali najczęściej, że zależy ona od tempa "wyczerpywania się" gleby. Można zatem przypuszczać, że

lokalne zróżnicowanie warunków glebowych ma w tym przypadku decydujące znaczenie.

2. Nawożenie

Stosowanie nawozów sztucznych jest powszechnie praktykowane w Las Huastecas tylko przy uprawie trzciny cukrowej i tytoniu. Jest ona kredytowana przez sektor publiczny reprezentowany przez cukrownie oraz przedsiębiorstwo Tabacos Mexicanos /TABAMEX/.

Producenci trzciny zakontraktowanej przez cukrownie otrzymują dostawy nawozów, przy czym ich ilość i rodzaj są ustalane przez agronomów zatrudnianych przez cukrownie. Natomiast w małych gospodarstwach, w których uprawia się trzcinę z przeznaczeniem na wyrób nierafinowanego cukru /piloncillo/ lub wódki, nie nawozi się ziemi.

Pod inne rośliny na ogół nie stosuje się nawozów sztucznych, nawet w tych gospodarstwach, w których używa się ich pod tytoń lub trzcinę cukrową. Wynika to prawdopodobnie z wysokich cen nawozów i trudności w ich zakupie. Czasami przy uprawie kukurydzy stosuje się jako nawóz łodygi roślin z poprzedniego cyklu. W nielicznych przypadkach odnotowano stosowanie nawozów w średnich i dużych gospodarstwach na uprawianych pastwiskach. W tych gospodarstwach praktykuje się również okresowe opryskiwanie traw środkami owadobójczymi.

3. Mechanizacja prac polowych

Stosowanie maszyn rolniczych w celu przygotowania ziemi pod uprawę jest zjawiskiem dość powszechnym w dużych gospodarstwach rolnych oraz we wspólnotach /ejidos/. Jak już wspomniano, istotną rolę w udostępnianiu maszyn rolniczych bądź kredytów na ich zakup czy wypożyczenie spełniają cukrownie i lokalne związki producentów trzciny cukrowej. Również niektóre ejidos leżące poza rejonami uprawy trzciny posiadają traktory. Zazwyczaj stanowią one własność pewnej grupy członków wspólnoty, która otrzymała kredyt na ich kupno. Opłata pobierana od innych ejidatarios za

wypożyczenie traktora jest bardzo wysoka[5], niemniej jednak wiele osób korzysta z tej możliwości.

Wszelkie inne zabiegi agrotechniczne wykonywane są ręcznie. Tylko w niektórych gospodarstwach /zwykle indywidualnych/ od stosunkowo niedawna zaczęto wprowadzać mechanizację zbiorów trzciny cukrowej. W 1985 r. koszt zbioru trzciny kombajnem wypożyczanym przez cukrownię był średnio o 20% wyższy niż zbioru ręcznego. Również ilość kombajnów była niewspółmiernie mała w stosunku do areału uprawy. Z tych względów w Las Huastecas nadal powszechnie stosuje się tradycyjne metody cięcia trzciny, a tylko jej załadunek na ciężarówki, obsługujące transport z pól do cukrowni, odbywa się mechanicznie.

4. Sposoby zaopatrzenia w siłę roboczą

W większości gospodarstw rolnych w Las Huastecas wszystkie prace polowe wykonywane są ręcznie i jak wspomniano wyżej poza członkami rodziny uczestniczą w nich robotnicy najemni. Ich liczba, a także okres zatrudnienia zależą od wielkości gospodarstw, własnych zasobów siły roboczej i kierunków użytkowania ziemi. W dużych gospodarstwach, łączących hodowlę z uprawą, zatrudnionych jest zwykle na stałe kilkunastu robotników, natomiast w gospodarstwach prowadzących wyłącznie hodowlę od 1 do 4 robotników. W średnich i małych gospodarstwach na ogół nie spotyka się osób zatrudnionych na stałe, nie będących członkami rodziny.

Ustalenie podobnych prawidłowości odnośnie do liczby robotników zatrudnianych okresowo i czasu ich zatrudnienia jest bardziej skomplikowane. Nawet w gospodarstwach podobnych rozmiarów, wykazujących zbliżone kierunki użytkowania rolniczego ziemi i produkcji rolnej, liczba osób najmowanych do pomocy w pracach polowych może się różnić kilkakrotnie /por. tab. 6/.

5/ Według informacji uzyskanych w czasie wywiadów, za zaoranie 1 ha ziemi przy użyciu traktora pobierano wiosną 1985 r. od 6 do 12 tys. pesos. Przy założeniu, że w danym gospodarstwie uprawia się kukurydzę i z 1 ha zbiera średnio ok. 1 tony ziarna, opłata ta jest równa 25-50% wartości rynkowej zbiorów.

W gospodarstwach, które specjalizują się w uprawach żywieniowych oraz hodowli bydła i trzody chlewnej robotnicy najmowani są zwykle na okres kilku tygodni w roku do wykonania następujących robót: odchwaszczanie pastwisk i pól, zbiór kukurydzy. Rzadziej korzysta się z pomocy najemnych robotników przy przygotowywaniu ziemi pod uprawę, gdyż ten rodzaj prac polowych w wielu przypadkach wykonywany jest przy użyciu maszyn. W siewie kukurydzy biorą zazwyczaj udział członkowie rodziny, czasami pomagają sąsiedzi.

W gospodarstwach, w których uprawia się kawę, drzewa owocowe lub trzcinę cukrową podstawowym rodzajem robót wymagających dużych nakładów pracy są zbiory. We wspólnotach /ejidos i comunidades agrarias/ zamieszkanych przez ludność indiańską kawa zbierana jest przez mieszkańców danej wsi. Dla uboższych członków wspólnot zarobki uzyskane w ten sposób stanowią istotne źródło dochodów pieniężnych. Świadczy o tym sytuacja dwóch wspólnot - Coacuilco i Ixcatlán w municypium Huejutla de Reyes w stanie Hidalgo. Fale przymrozków, jakie nawiedziły ten obszar w latach 1983 i 1984 /tzn. w dwóch kolejnych latach poprzedzających nasze badania/, zniszczyły poważną część plantacji kawy. Zmusiło to wielu mieszkańców do wyjazdu w poszukiwaniu pracy. Według władz wspólnoty Coacuilco, w tej wsi zniszczeniu uległo 60-70% drzewek, co spowodowało opuszczenie wsi przez około 30% jej mieszkańców.

Przy zbiorach owoców pracują mieszkańcy danej wsi lub okolicznych wspólnot. W przypadku niektórych dużych plantacji drzew cytrusowych, organizacją zbiorów zajmują się odbiorcy owoców. Są nimi pośrednicy handlowi przybywający najczęściej ze stolicy Meksyku, którzy kontraktują robotników wyspecjalizowanych w tym typie prac.

Zbiory trzciny cukrowej są w Las Huastecas jedynym rodzajem prac polowych, w których obok ludności miejscowej uczestniczą robotnicy przybywający z terenów oddalonych nawet o 100 km od rejonów uprawy. Jednak w tym przypadku sposób zaopatrzenia w siłę roboczą gospodarstw wykazuje duże zróżnicowanie. Świadczą o tym niżej podane przykłady.

W ejidos i gospodarstwach indywidualnych dostarczających trzcinę do cukrowni El Higo /municypium Tempoal w stanie Veracruz/ zatrudnia się przy zbiorach około 700 robotników, z których 400 pochodzi z najbliższej okolicy, a pozostałych 300 sprowadzanych

jest ze wspólnot indiańskich z municypium Huejutla de Reyes /stan Hidalgo/, z terenów oddalonych od cukrowni o 80-100 km. Rekrutacją robotników pochodzących ze stanu Hidalgo zajmują się zarządcy /capataces/, do których należy także organizowanie pracy przy zbiorach trzciny cukrowej oraz zapewnienie robotnikom mieszkania i wyżywienia. Na takich zasadach odbywa się zbiór trzciny w ejido El Palmar Prieto. Do sprzątnięcia trzciny z 400 ha sprowadza się tam na 4 miesiące /styczeń-kwiecień/ około 100 Indian z okolic Huejutla de Reyes. Natomiast w sąsiadującym z El Palmar Prieto ejido El Chote przy zbiorze trzciny pracują przede wszystkim miejscowi robotnicy - pozbawieni ziemi mieszkańcy tego ejido. W El Chote w zbiorach trzciny cukrowej z 360 ha bierze udział zwykle 70-80 robotników.

W zbiorach trzciny cukrowej dostarczanej do cukrowni Alianza Popular /municypium Tamasopo w stanie San Luis Potosí/ uczestniczyło w 1984/1985 r. 1170 robotników, w tym 620 mieszkających w rejonach uprawy trzciny i 550 z innych obszarów stanu San Luis Potosí. Proporcja między robotnikami miejscowymi i sprowadzanymi z innych obszarów w obu przedstawionych wyżej przypadkach była podobna.

Natomiast zbiór trzciny dostarczanej do największej w Las Huastecas cukrowni Plan de Ayala /municypium Ciudad Valles w stanie San Luis Potosí/ dokonywane są głównie przez członków wspólnot /ejidatarios/ zajmujących się uprawą tej rośliny, bądź mieszkających we wsiach sąsiadujących z rejonami uprawy. W zależności od warunków pogodowych w danym roku /wpływających w dużym stopniu na wielkość zbiorów/ a także od długości czasu, na jaki udaje się zatrudnić robotników[6], liczba osób najmowanych do zbioru trzciny przez producentów zaopatrujących cukrownię Plan de Ayala wynosi od 800-1600 osób. Zaledwie 2-5% ogółu robotników, tzn. 20-80 osób, przybywa z okolic miejscowości Iximiquilpan w stanie Hidalgo, ze wspólnot zamieszkałych przez Indian Otomí. W wyniku wzrostu liczby ludności, w ejidos leżących w pobliżu Ciudad Valles zwiększyły się lokalne zasoby siły roboczej. Dlatego też liczba robotników

---

6/ Robotnicy przybywający na zbiór trzciny z okolicznych wsi rzadko pracują przez cały okres zafry, zwykle najmują się do tej pracy na kilka tygodni.

sprowadzanych z dalszych okolic stopniowo zmniejsza się. Inną przyczyną ograniczania zatrudnienia przy zbiorach trzciny cukrowej jest ich częściowa mechanizacja. Wydaje się, że ta tendencja utrzyma się w najbliższych latach.

Zjawisko ograniczania liczby robotników najemnych i skracania okresu ich zatrudnienia występuje także w dużych gospodarstwach wyspecjalizowanych w hodowli bydła. Jest ono również skutkiem postępującej mechanizacji prac polowych.

Na podstawie ankiet i wywiadów można stwierdzić, iż w Las Huastecas podaż siły roboczej przekracza ofertę zatrudnienia w gospodarstwach rolnych. Tylko w nielicznych przypadkach właściciele gospodarstw informowali o trudnościach z zakontraktowaniem wystarczającej liczby osób do pracy. Tego typu przypadki odnotowano wyłącznie w miejscowościach położonych w pobliżu większych miast regionu /Cerro Azul i Naranjos w stanie Veracruz, Ciudad Valles w stanie San Luis Potosí/, w których stosunkowo łatwo o dorywczą pracę, lżejszą i być może lepiej płatną niż praca na roli.

Najczęściej spotykaną formą zapłaty za pracę najemną w gospodarstwach rolnych jest wynagrodzenie w gotówce, za dniówkę lub wykonane zadanie. Jego maksymalna wysokość równa jest ustawowej płacy minimalnej[7], można jednak sądzić, że tej wysokości wynagrodzenie otrzymują tylko robotnicy zatrudnieni przy najcięższych pracach /np. przy zbiorze trzciny cukrowej, zbiorze owoców cytrusowych lub odchwaszczaniu pastwisk/. Na ogół pracodawcy nie zapewniają robotnikom wyżywienia, a w przypadku oferowania posiłków potrącają ich koszt z wynagrodzenia. Na podkreślenie zasługuje to, że część robotników kontraktowanych do zbiorów trzciny cukrowej otrzymuje bony uprawniające do kupna po niskich cenach podstawowych artykułów spożywczych. Fakt ten można interpretować jako przejaw swoistej konkurencji wśród pracodawców zatrudniających robotników rolnych.

7/ Wysokość płacy minimalnej /salario mínimo/ ustalana jest przez państwową komisję dla poszczególnych obszarów Meksyku /tzw. zonas de salario mínimo/. W lipcu 1985 r. wynosiła ona 500 pesos w stanie Hidalgo, 500-700 pesos w stanie Veracruz i około 1000 pesos w municypium Ciudad Valles w stanie San Luis Potosí.

Znacznie rzadziej, i wyłącznie we wspólnotach zamieszkanych głównie przez Indian, pomoc sąsiedzka przy pracach polowych odbywa się na zasadach wzajemności /reciprocidad/, tzn. przez odpracowanie. Na przykład w ejido Tierra Blanca /municypium Tepetzintla w stanie Veracruz/ zasada reciprocidad utrzymała się tylko w przypadku jednego rodzaju prac - siewu kukurydzy, za pomoc przy innych robotach polowych płaci się gotówką. Wydaje się, iż przykład ten stanowi dobrą ilustrację współistnienia różnych wzorców zachowań społecznych. Z jednej strony warunkuje je tradycja i religia /rytualne znaczenie siewu kukurydzy/, z drugiej zaś coraz większe uzależnienie od gospodarki pieniężnorynkowej /posiadanie gotówki staje się niezbędne wobec konieczności opłat za usługi komunalne i socjalne oraz kupna wielu artykułów codziennego użytku/. Zanik tradycyjnych form wynagrodzenia za pomoc sąsiedzką wynika po części także z postępującego różnicowania poziomu życia mieszkańców wspólnoty. Między innymi zasoby siły roboczej /a także gotówki/, jakimi dysponują poszczególne rodziny są niejednakowe, wobec częstych wyjazdów młodzieży do miast - w poszukiwaniu pracy lub w celu kontynuowania nauki.

III. Wnioski

Analiza kierunków rolniczego użytkowania ziemi i sposobów gospodarowania wykazała, że w Las Huastecas występują bardzo różnorodne sytuacje społeczno-gospodarcze na obszarach wiejskich. Duże znaczenie w kształtowaniu kierunków gospodarki rolnej ma sektor publiczny, reprezentowany na badanych przez nas terenach przede wszystkim przez cukrownie oraz przez TABAMEX /w municypium Platón Sánchez, w stanie Veracruz/. Bardzo ważne znaczenie ma także kapitał prywatny, oddziałujący za pośrednictwem mechanizmów rynkowych. Jego wpływy są wyraźnie widoczne w postaci rosnącej specjalizacji produkcyjnej gospodarstw, nawiązującej do popytu na rynku wewnętrznym: tucz bydła i trzody chlewnej, hodowla bydła mlecznego, uprawa owoców cytrusowych. Najbardziej tradycyjne formy gospodarowania - z uprawą kukurydzy jako dominującym kierunkiem rolniczego użytkowania ziemi - zachowali właściciele i

użytkownicy małych gospodarstw.

Można więc twierdzić, że wielkość zasobów ziemi, jakimi dysponują poszczególne rodziny chłopskie, jest czynnikiem decydującym o zróżnicowaniu produkcji i możliwościach zwiększania dochodów ze sprzedaży płodów rolnych. W wielu wspólnotach występują dość znaczne różnice w wielkości parcel użytkowanych przez ich członków, przy czym większość rodzin dysponuje bardzo małymi działkami /1-2 ha/, a nieliczne - kilku lub kilkunastokrotnie większymi. Stosunkowo częste są przypadki zamieszkiwania we wspólnotach rodzin w ogóle pozbawionych dostępu do ziemi, a niejednokrotnie liczba takich rodzin przekracza liczbę posiadających ziemię. Bezrolni i małorolni członkowie wspólnot stanowią siłę roboczą umożliwiającą funkcjonowanie dużych gospodarstw rolnych, a także wybór przez te gospodarstwa nawet pracochłonnych kierunków i technik produkcji.

Andrzej DEMBICZ

ZRÓŻNICOWANIE I DYNAMIKA ZMIAN ROLNICTWA LAS HUASTECAS. STUDIUM TYPOLOGICZNE.

Wstęp

Wcześniejsze rozdziały, szczególnie zaś "Charakterystyka społeczno-gospodarcza Las Huastecas" i "Kierunki rolniczego użytkowania ziemi i sposoby gospodarowania w rolnictwie" wskazują uwarunkowania i niektóre aspekty zróżnicowania produkcyjnego i przestrzennego rolnictwa Las Huastecas. Na działalność rolniczą składa się jednak bardzo wiele komponentów o charakterze społecznym, produkcyjnym i operacyjnym. Efekty ich współdziałania nie tylko określają ostateczny kształt rolnictwa, lecz także rzutują na charakter sprzężenia zwrotnego: rolnictwo - lokalna społeczność wiejska i na charakter powiązań tej społeczności z układami ponadlokalnymi. Ten właśnie problem jest przedmiotem studium, którego cele są następujące:

- określenie zróżnicowania rolnictwa w skali regionu i w skali poszczególnych mniejszych jego fragmentów;
- stworzenia modeli lokalnego zróżnicowania rolnictwa, reprezentatywnych dla różnych środowisk społeczno-kulturowych;
- ocena dynamiki zmian w ostatnich latach i próba projekcji potencjalnych kierunków zmian ze wskazaniem ich roli dla funkcjonowania lokalnych struktur społecznych i ekonomicznych.

Zgodnie z powyższym studium składa się z trzech części:

I. Zróżnicowanie rolnictwa w skali regionalnej Las Huastecas;
II. Lokalne asocjacje typów rolnictwa;
III. Kierunki zmian rzeczywistych i potencjalnych.

W celu zagwarantowania maksymalnego obiektywizmu analizy i porównywalności jej efektów, zastosowano metodę typologii rolnictwa wypracowaną przez Komisję Typologii Rolnictwa M.U.G. pod kierunkiem J.Kostowickiego. Zastosowana już poprzednio do badań nad zróżnicowaniem przestrzennym i dynamiką czasową rolnictwa tropikalnego - przyniosła pozytywne wyniki[1]. Metoda ta pozwoli na określenie skali regionalnego i lokalnego zróżnicowania rolnictwa oraz będzie pomocna przy ocenie zmian rzeczywistych i potencjalnych. Jej uzupełnieniem w trzeciej fazie analizy będzie interpretacja stanów zmian deklarowanych przez ankietowanych rolników.

I. Zróżnicowanie rolnictwa w skali regionalnej Las Huastecas

Metoda typologii rolnictwa doczekała się wielu zastosowań i w tym zakresie dysponujemy już dość obszerną literaturą - nie ma zatem potrzeby szczegółowego jej prezentowania[2]. W niniejszym opracowaniu zastosowano jej wersję opartą na 27 zmiennych zgrupowanych w czterech zespołach cech: społeczne, operacyjne /organizacyjno-techniczne/, produkcyjne, strukturalne[3].

W przypadku tego studium, wyjściowy materiał empiryczny, obejmujący 38 gospodarstw indywidualnych /prywatnych i ejidalnych/ oraz kolektywnych, powiększony został o 8 przypadków wariantowych, dla których zespół wartości zmiennych typologicznych wprowadzony został przy założeniu nieco odmiennego poziomu wyjściowego wielkości produkcji i siły roboczej. Procedurę tę zastosowano w przypadkach gospodarstw, co do których zachodziło podejrzenie uzyskania niezbyt rzetelnej informacji ze strony rolników. Pozwoliło to na weryfikację otrzymanych we wstępnej fazie analizy typologicznej wyników i uwiarygodnienie próby.

1/ A.Dembicz, 1985, "Ewolucja plantacji. Typologiczne studium plantacji trzciny cukrowej na Kubie", WUW, Warszawa, s. 263.

2/ Por. J.Kostrowicki, 1979, "Twelve years' activity of the IGU Commission on Agricultural Typology", Geographia Polonica, 40, s. 235 - 253.

3/ Lista cech oraz klasy rozpiętości każdej z 27 zmiennych zawarte są w aneksie do niniejszej pracy.

Wstępnego wyjaśnienia wymaga też zastosowana w tym opracowaniu interpretacja niektórych cech społecznych rolnictwa meksykańskiego; związane jest to z niejednorodnością statusu prawnego "ejidos" /tzn. wspólnot wiejskich/ będących od kilkudziesięciu lat podstawową formą władania ziemią w tym kraju. W dotychczasowych[4], nielicznych zresztą opracowaniach typologicznych na temat rolnictwa meksykańskiego, gospodarstw indywidualnych funkcjonujących w ramach "ejidos individuales" nie kwalifikowano do żadnej z dwu ewentualnie adekwatnych do ich sytuacji cech: - władanie/własność indywidualna; - władanie/własność kolektywna /dotyczy to odpowiednio cech 3 i 4/. Ów brak kwalifikacji miał oddawać specyfikę sytuacji meksykańskiej. Moim zdaniem tego rodzaju postępowanie nie jest jednak właściwe. Bo choć "ejidatario" /członek wspólnoty wiejskiej/ użytkujący indywidualnie przyznaną mu działkę /gospodarstwo/ nie jest jej właścicielem, niemniej w myśl prawa meksykańskiego pozostaje ona w jego suwerennym władaniu /z wyłącznością decydowania o jej rolniczym użytkowaniu i sposobach wykorzystania uzyskiwanych zbiorów/ z zagwarantowanym prawem do przekazania jej swym spadkobiercom. Status ten jest zbliżony do wieczystej, nieodpłatnej dzierżawy odnawianej każdorazowo ze spadkobiercami. W związku z powyższym, w niniejszym studium indywidualne gospodarstwa członków wspólnot ejidalnych traktowane będą tak samo jak gospodarstwa prywatne. W skali wartości zmiennych typologicznych, zmiennej nr 3 przypisana zostaje automatycznie wartość 5.

A. Formalne efekty postępowania typologicznego

W efekcie zastosowania procedury typologicznej stwierdzono stosunkowo niewielką przydatność dotychczas wyodrębnionej siatki typów podstawowych /najniższego, III rzędu/, co raz jeszcze potwierdziło słuszność stawianej już poprzednio tezy o konieczność-

---

4/ Przykładem takiego opracowania jest A. Sánchez Munguía, 1982, "Tipologia agricola del - Estado de Mexico", praca doktorska wykonana w IGiPZ PAN, maszynopis.

ci rozszerzenia badań typologicznych nad rolnictwem tropikalnym. Spośród 46 uwzględnionych przypadków, tylko 7 udało się zakwalifikować do któregoś z wcześniej wyodrębnionych przez innych autorów typów rolnictwa.

Aby zatem móc ocenić głębię zróżnicowania rolniczego regionu, należało przeprowadzić grupowanie badanych przypadków w zespoły o najwyższym stopniu podobieństwa, wyprowadzając dla każdego z nich reprezentatywny kod wartości zmiennych /kod model/. Postępowanie to pozwoliło na wyodrębnienie 15 takich zespołów typologicznych /nazywanych dalej dla uproszczenia typami/[5]. Łącznie z przypadkami wcześniej przyporządkowanymi do 4 typów rolnictwa, dało to w sumie 19 typów rolnictwa istniejących w Las Huastecas. Biorąc pod uwagę, że jest to stosunkowo niewielki /ok. 40 tys. km^2/ obszar tropikalny jest to zróżnicowanie ogromne, wskazujące na zachodzenie dość intensywnych procesów modernizacyjnych w zróżnicowanym środowisku kulturowym i przyrodniczym.

Fakt wykrycia tak głębokiego zróżnicowania rolnictwa potwierdza trafność wyboru Las Huastecas jako obszaru badań terenowych. Region ten stanowi bowiem prawdziwy poligon do badań nad rolnictwem tropikalnym Ameryki Łacińskiej, oferując współistnienie w skali regionalnej typów głęboko tradycyjnych i zaawansowanych pod względem organizacyjno-technicznym i produkcyjnym. Znaczna rozpiętość jakościowa istnieje także, jak to zostanie wskazane dalej, w skali lokalnej.

5/ W procedurze grupowania i wyprowadzania kodów modeli dla wyodrębnionych nowych zespołów typologicznych /typów/ przestrzegana była stosowana w postępowaniu typologicznym zasada formalna odległości dewiacyjnych dla typów podstawowych III rzędu: 11 odchyleń + 25% marginesu przewiększenia. Oznacza to, że maksymalna odległość pomiędzy przypadkami grupowanymi w jeden zespół nie powinna być większa niż 13 odchyleń, zaś minimalna odległość pomiędzy dwoma różnymi zespołami /typami/ mniejsza niż 14 odchyleń.

Tabela 1

Kody modele typów rolnictwa, których istnienie stwierdzono w Las Huastecas[x]

Zestawienie zawiera: - liczbę porządkową, - symbole literowe i kody modele typów rolnictwa opisanych wcześniej przez innych autorów, którym udało się podporządkować niektóre z badanych przypadków oraz, - proponowane kody modele 15 zespołów typologicznych w Las Huastecas, będące punktem wyjścia do opracowania propozycji nowych typów rolnictwa.

1.	Tir	1151211 - 4411244 - 2211211 - 114111		
2.		1151222 - 3121151 - 2222423 - 315111		/Ts/
3.		1151221 - 3211154 - 2221323 - 132331		/Tm/
4.	Tmm	1151222 - 3323143 - 3323321 - 113231		
5.		1151232 - 2111144 - 2233434 - 151551		/Tm-Mm/
6.		1151212 - 4111143 - 4422545 - 413114		/Ts/
7.		1151222 - 3111144 - 3433434 - 232333		/Ts/
8.		1151232 - 2151154 - 2233423 - 133341		/Mm/
9.		1151122 - 3133155 - 4433443 - 142332		/Mm/
10.		1151344 - 3153255 - 4544443 - 232331		/Ml-Mm/
11.		1151444 - 2153443 - 3334534 - 423221		/Ml/
12.		1151222 - 3134144 - 4533544 - 431214		/Ms/
13.	Mss	1151233 - 2233342 - 4455545 - 521115		
14.		1151343 - 2155243 - 3544444 - 241224		/Ml/
15.	Add	1151323 - 5050005 - 5055555 - 151551		
16.		1151243 - 2050004 - 2034435 - 151551		/Ad/
17.		1124554 - 3233243 - 4434544 - 342115		/Ss/
18.		1124554 - 3121143 - 2323433 - 332212		/Sm/
19.		1124454 - 2311143 - 1322423 - 151451		/Sm-Sg/

x/ W przypadku typów /zespołów typologicznych/ wyodrębnionych na podstawie materiałów empirycznych, w nawiasach podano ich kwalifikację do typów II rzędu.

B. Opis typów rolnictwa III rzędu wyodrębnionych w Las Huastecas

Typy rolnictwa tradycyjnego /T/

1. Tradycyjne rolnictwo drobnoskalowe o wysokich nakładach siły roboczej, niskoproduktywne, intensywne, samozaopatrzeniowe z wyłącznością lub przewagą produkcji roślinnej /Tir/.

Zbadany przypadek tego rolnictwa to bardzo drobnoskalowe gospodarstwo /2 ha/ prowadzone przez rodzinę dwuzawodową trudniącą się morskim rybołówstwem przybrzeżnym, dla której gospodarstwo rolne jest źródłem zaopatrzenia w podstawowe artykuły żywnościowe pochodzenia roślinnego. Produkcja w całości jest przeznaczana na samozaopatrzenie. Kod wartości zmiennych tego przypadku:

1151211 - 5111152 - 2211111 - 315211

pozostaje w odległości 13 odchyleń od kodu modelu typu "Tir". Sugeruje to prawdopodobieństwo wyodrębnienia w przyszłości nowego, "całkowicie samozaopatrzeniowego typu rolnictwa funkcjonującego jako uzupełnienie pozarolniczych zajęć zarobkowych". Potwierdzają to poczynione w strefie przybrzeżnej obserwacje i wywiady przeprowadzone wśród rybaków z Tamiahua, wskazujące, że zbadany przypadek jest typowym przykładem licznych w tej strefie gospodarstw minifunkcjonalnych prowadzonych przez rodziny dwuzawodowe.

Przedstawiona sytuacja nie pozostaje oczywiście bez wpływu na funkcjonowanie lokalnych struktur społecznych i ekonomicznych nadmorskiej strefy Las Huastecas.

2. Tradycyjne rolnictwo drobnoskalowe o średnich nakładach siły roboczej, intensywne, niskoproduktywne, średniotowarowe, o produkcji wyłącznie lub w przeważającej mierze roślinnej, wśród której dominują żywieniowe uprawy jednoroczne z niewielkim lub średnim udziałem wieloletnich owocowych /banany, cytrusy, mango/.

Gospodarstwa tego typu zlokalizowano w strefie nadmorskiej.

3. Tradycyjne rolnictwo drobnoskalowe o średnich nakładach siły roboczej, intensywne, nisko lub bardzo nisko produktywne, średnio towarowe, mieszane o średnim udziale lub lekkiej przewadze produktów zwierzęcych w produkcji globalnej i towarowej.

Przedstawiony wcześniej kod wartości zmiennych tego typu wyprowadzony został z analizy 6 przypadków gospodarstw zlokalizowanych w strefie I i II regionu. Ich cechy charakterystyczne to:

- przewaga pastwisk w strukturze użytkowania ziemi,
- uprawa kukurydzy oraz niewielkich ilości innych żywieniowych jednorocznych w celach głównie samozaopatrzeniowych,
- wysoka intensywność uprawy, wyrażająca się w większości przypadków dwoma zbiorami kukurydzy w roku,
- niska produktywność wynikająca z wyczerpania żyzności gleby i tradycyjnych technik uprawy. Wydajności najczęściej nie przekraczają 1200 kg/ha,
- waga produktów pochodzenia zwierzęcego uzyskiwanych z ekstensywnego chowu wynika z przeznaczania niemal w całości produkcji roślinnej na samozaopatrzenie.

Ten typ rolnictwa, najliczniej reprezentowany w Las Huastecas obejmuje dwa "subtypy":

3.1. Gospodarstwa większe, o powierzchni 10-20 ha, które - prowadząc rolnictwo według tradycyjnych wzorców kulturowych - posiadają zasoby ziemi zezwalające na względny dobrobyt, tzn. na zaspokajanie potrzeb wynikających z kultywowanego wzorca zachowań kulturowych. Istnieje nawet margines zezwalający na wprowadzenie innowacji, takich jak tucz trzody chlewnej. Ten subtyp reprezentuje gospodarstwo ze wsi Zaragoza /Strefa 1/:

Użytki rolne	- 18 ha
Ziemie uprawne	- 8 ha /wyłącznie kukurydza, dwa zbiory do roku, wydajność około 500 kg z 1 ha/
Pastwiska	- 10 ha
Siła robocza:	4 osoby /w tym 2 to członkowie rodziny oraz około 10 robotników najemnych na około 8 tygodni w okresie przygotowań do siewu i zbiorów.
Chów zwierząt:	- 20 krów - 10 tuczników rocznie
Komercjalizacja:	- ok. 4000 kg kukurydzy - ok. 3000 l. mleka

- ok. 1000 kg cieląt /waga żywa/
- ok. 1000 kg wieprzowiny /waga żywa/

Stopień towarowości: ok. 70 - 75%

3.2. Drobne gospodarstwa, na ogół poniżej 5 ha; produkcja ich nie wystarcza na pokrycie minimalnych potrzeb najczęściej bardzo licznych rodzin powodując konieczność dodatkowej, sezonowej pracy zarobkowej. Ten subtyp reprezentuje gospodarstwo z ejido El Humo /Strefa 1/:

Użytki rolne - 3,5 ha
Ziemie uprawne - 2,0 ha /głównie kukurydza, dwa zbiory w roku, wydajność 600 kg z 1 ha/
Pastwiska - 1,5 ha
Siła robocza: 3 osoby /członkowie rodziny/
Chów zwierząt: - 2 krowy
- 1 maciora
- 10 sztuk ptactwa domowego
Komercjalizacja: - ok. 300 kg kukurydzy,
- ok. 200-250 kg zwierząt żywych
- niewielkie ilości mleka i jaj kurzych

Stopień towarowości: ok. 35-40% produkcji globalnej.
Kody wartości zmiennych cytowanych przypadków przedstawiają się następująco:
Zaragoza : 1151222 - 3311154 - 2222423 - 133341
El Humo : 1151211 - 4111153 - 2211223 - 133451

4. Tradycyjne, drobnoskalowe rolnictwo mieszane, o średnich nakładach siły roboczej, początki mechanizacji, intensywne, nisko lub średnio produktywne, średnio towarowe z przewagą produkcji roślinnej /Tmm/.

W obrębie tego typu sklasyfikowano jeden zbadany przypadek: gospodarstwo z miejscowości Tierra Blanca /Strefa 1/, którego kod wartości zmiennych przedstawia się następująco:
Tierra Blanca : 1151222 - 3221153 - 2222423 - 115231

Metryczka tego gospodarstwa przedstawia się następująco:

Użytki rolne - 9 ha
Ziemie uprawne - 7 ha, w tym:
kukurydza 4 ha podwójny zbiór
3 ha jeden zbiór /wydajności 1000 kg z 1ha/
fasola 3 ha jeden zbiór / " 500 " " /
Pastwiska i ugór - 2 ha
Siła robocza: 3 osoby /w tym 2 członków rodziny/
Chów zwierząt: - 1 koń,
- 1 krowa,
- 2 maciory,
- ptactwo domowe
Komercjalizacja: - ok. 6-7 tys. kg kukurydzy
- ok. 500 kg zwierząt /waga żywa/

5. Drobno i średnioskalowe rolnictwo, o niskich nakładach siły roboczej, niskiej produktywności i wysokiej lub bardzo wysokiej towarowości, wyspecjalizowane w ekstensywnym chowie zwierząt uzupełnianym niewielką produkcją roślinną w celach samozaopatrzenia. Propozycja kodu tego typu wyprowadzona została na podstawie trzech przypadków gospodarstw.

Za reprezentatywny można uznać dla tego typu przypadek gospodarstwa Zacamixtle /Strefa 1/, którego kod i metryczka przedstawiają się następująco:

1151232 - 2151144 - 2233424 - 151551

Użytki rolne - 100 ha
Ziemie uprawne - 3 ha w tym:
kukurydza 2 ha /jeden zbiór, wydajność 1000 kg z 1 ha/
fasola 1 ha /jeden zbiór, wydajność 600 kg z 1 ha/
Pastwiska - 97 ha
Siła robocza: 5-6 osób /w tym 2 członków rodziny/
Chów zwierząt: - 70 krów /w tym 15 mlecznych/
- 40 cieląt
- 5 koni
- 1 maciora
Komercjalizacja: - 30-35 tys. litrów mleka
- 6 tys. kg mięsa /waga żywa/
Stopień komercjalizacji: 97% produkcji globalnej

6. Bardzo drobno skalowe trydycyjne rolnictwo, o wysokich nakładach siły roboczej, wysoko-intensywne, średnio lub wysoko-produktywne, wysoko-towarowe, wyspecjalizowane w uprawie roślin trwałych /głównie używek/ z uzupełnieniem roślin żywieniowych na samozaopatrzenie.

W Las Huastecas gospodarstwa reprezentatywne dla obszarów górskich Sierra Madre Oriental gęsto zaludnionych przez ludność autochtoniczną, wyspecjalizowane w uprawie kawy. Propozycję prezentowanego tu typu wyprowadzono na podstawie przypadków z miejscowości Coacuilco i Ixcatlán. Za typowy można uznać przypadek gospodarstwa z Coacuilco /Strefa 1/, którego kod i metryczka przedstawiają się następująco:

1151111 - 4111143 - 4422545 - 413115

Użytki rolne - 1 ha
Ziemie uprawne - 1 ha w tym:
kawa 0,5 ha
kukurydza 0,5 ha /dwa zbiory, wydajność 500 kg z 1 ha/.
Siła robocza: 2 osoby /członkowie rodziny/
Chów zwierząt: - 2 prosiąt
- 10 kur
Komercjalizacja: - ok. 1000 kg kawy
- ok. 50 kg wieprzowiny /waga żywa/
Stopień komercjalizacji: 90% produkcji globalnej

7. Drobnoskalowe, mieszane rolnictwo tradycyjne o średnich nakładach siły roboczej, wysokiej intensywności, średniej produktywności i wysokiej towarowości, łączące specjalizację w produkcji używek /kawa/ z towarowym chowem zawierząt, uzupełnianą uprawą niewielkiej ilości jednorocznych roślin żywieniowych /kukurydza/ w celach samozaopatrzeniowych.

Ten typ charakterystyczny jest, podobnie jak poprzedni, dla górskich obszarów Sierra Madre Oriental. Wyprowadzony został na podstawie przypadków z miejscowości Coacuilco i Ixcatlán.

Gospodarstwa tego typu prowadzone są przez zamożniejszych drobnych właścicieli lub "ejidatarios", Metysów lub Indian. Stanowią jednak bardzo niewielki odsetek gospodarstw wymienionego obszaru. Za typowy można uznać przypadek gospodarstwa z Coacuilco,

którego kod i metryczka przedstawiają się następująco:

1151222 - 3111144 - 3433544 - 332224

Użytki rolne - 10 ha

Ziemie uprawne - 5 ha w tym:

kukurydza 2,5 /dwukrotny zbiór, wydajność ok. 800 kg z 1 ha/

kawa 2,0 /wydajność ok. 2 tys. kg z 1 ha/

trzcina cukrowa 0,5 /wydajność ok. 30 t z 1 ha/

Pastwiska - 5 ha

Siła robocza: 4 osoby /3 członków rodziny/

Chów zwierząt: - 2 krowy,
- 7 cieląt /tucz/
- 5 prosiąt /na tucz/
- ptactwo domowe 15

Komercjalizacja: - ok. 4 tys. kg kawy,
- ok. 10-12 tys. kg trzciny cukrowej
- ok. 1,5-1,8 tys. kg wagi żywej zwierząt

Stopień towarowości: ok. 85% produkcji globalnej.

Typy rolnictwa rynkowego /M i A/

8. Średnioskalowe rolnictwo mieszane o niskich nakładach siły roboczej, zmechanizowane, intensywne, średnioproduktywne, wysokotowarowe. Podstawą produkcji są uprawy żywieniowe jednoroczne /kukurydza/ i chów bydła rogatego.

W trakcie badań zidentyfikowano tylko jedno gospodarstwo tego typu, a kod jego wartości znormalizowanych /zmiennych/ znajduje się w zestawieniu kodów typów i zespołów typologicznych przedstawionych wcześniej. Metryczka gospodarstwa Palma Morelos /Strefa1/:

Użytki rolne - 25 ha

Ziemie uprawne - 13 ha w tym:

kukurydza 10 ha /2 zbiory, wydajność 1000 kg z 1 ha/

fasola 3 ha /1 zbiór, wydajność 600 kg z 1 ha/

Pastwiska - 12 ha

Siła robocza: 3-4 osoby /w tym 3 członków rodziny/

Chów zwierząt: - 20 krów
- 9 macior

- 2 konie
- ptactwo domowe

Komercjalizacja: - 5-8 tys. kg kukurydzy
- ok. 1 tys. kg fasoli
- ok. 2,5 tys. kg zwierząt /waga żywa/
- ok. 5 tys. l. mleka

Stopień towarowości: 65-70% produkcji globalnej.

9. Drobnoskalowe rolnictwo mieszane z udziałem jednorocznych roślin przemysłowych, o średnich nakładach siły roboczej, średniej mechanizacji, wysokiej intensywności, produktywności i towarowości, o równowadze udziału produkcji roślinnej i zwierzęcej. W strukturze produkcji roślinnej podstawową uprawą towarową jest tytoń.

Gospodarstwo tego typu zlokalizowano w Corralillo, w sąsiedztwie Platón Sánchez /Strefa 2/. Jego kod zamieszczony jest w zestawieniu typów. Metryczka:

Użytki rolne - 9 ha
Ziemie uprawne - 3 ha, w tym:
kukurydza 2 ha /2 zbiory, wydajność 2500 kg z 1 ha/
tytoń 1 ha /wydajność ok. 1500 kg/
Pastwiska - 5 ha
Siła robocza: 2 osoby /członkowie rodziny/
Chów zwierząt: - 9 krów, 5 tuczników
- 5 cieląt, 10 kur
- 2 konie,
Komercjalizacja: - ok. 5 tys. kg kukurydzy
- ok. 1,5 tys. kg tytoniu
- ok. 1,2 tys. kg zwierząt /waga żywa/
- ok. 7 tys. l. mleka

Stopień towarowości: 80-85% produkcji globalnej

10. Wielkoskalowe rolnictwo mieszane o średnich nakładach siły roboczej, średnich nakładach środków produkcji, wysoko intensywne, produktywne i towarowe o równowadze pomiędzy produkcją roślinną i zwierzęcą.

Zidentyfikowano jedno gospodarstwo tego typu /okolice Platón

Sánchez/. Na produkcję roślinną składają się rośliny jednoroczne żywieniowe, jednoroczne przemysłowe /tytoń/ i jednoroczne oraz wieloletnie owoce. Produkcja zwierzęca to bydło żywe i mleko.

W lokalnej hierarchii społecznej i ekonomicznej Platón Sánchez, gospodarstwo to /oraz kilka podobnych istniejących/ zajmuje specjalną pozycję, którą można określić następująco: nośnik innowacji ekonomiczno-technicznych i "protektor" polityczny, którego klientelą są gospodarstwa wcześniej wymienionych typów, a szczególnie 4, 8 i 9. W mniej eleganckim języku, na określenie pozycji właścicieli tego gospodarstwa używany jest termin "cacique". Do kwestii tej wrócimy jeszcze.

Metryczka gospodarstwa Platón Sánchez:

Użytki rolne - 150 ha

Ziemie uprawne - 60 ha, w tym:

kukurydza 30 ha /2 zbiory, wydajność 2,5 tys. kg z 1 ha/

tytoń 2 ha /wydajność ok. 1,5 tys. kg z 1 ha/

papaya 20 ha

melon 20 ha /uprawiany wśród drzewek papaya/

Pastwiska - 90 ha

Siła robocza: 16 osób stałego personelu

40 osób zatrudnianych okresowo, łącznie na okres około 3 miesięcy, co daje ok. 12 pracowników w pełnym wymiarze rocznym.

Razem ok. 25 zatrudnionych w skali rocznej.

Struktura zatrudnienia stałych pracowników:

- hodowla: 10 osób
- traktorzyści i mechanicy: 5 osób
- 1 administrator

Chów zwierząt:
- 250 krów,
- 100 jałówek,
- 50 cieląt,
- 10 koni

Komercjalizacja:
- kukurydza ok. 25 ton
- melony ok. 100 ton
- papaya ok. 500 ton
- tytoń ok. 3 ton
- bydło żywe ok. 30 ton
- mleko ok. 500 tys. litrów

/Kod wartości zmiennych tego gospodarstwa podany został w zestawieniu kodów typów wyodrębnionych w Las Huastecas/.

11. Wielkoskalowe rolnictwo wyspecjalizowane w produkcji roślinnej pochodzącej z trwałych upraw owocowych /cytrusy, mango/, z niewielkim udziałem produktów pochodzenia zwierzęcego. Niskie nakłady siły roboczej, wysokie nakłady środków produkcji, wysoka intensywność, średnia produktywność, wysoka towarowość.

Zbadany przypadek takiego gospodarstwa /Rancho Fantomas w /Strefie 1/ prezentował cechy przedsiębiorstwa rolniczego na etapie rozruchu, nie w pełni produkcyjnego.
Prezentowany wcześniej kod typu wyprowadzono na podstawie danych rzeczywistych i wariantowych zbadanego gospodarstwa, które stan pełnej produktywności powinno osiągnąć około roku 1990.
Kod rzeczywistych wartości i metryczka gospodarstwa są następujące:

1151343 - 2153443 - 2233524 - 423221

Użytki rolne - 480 ha
Ziemie uprawne - 300 ha, w tym:
cytryny 200 ha /częściowo produkcyjne/
mango 20 ha /nieprodukcyjne/
kukurydza 20 ha /jeden zbiór, wydajność ok. 1 tys. kg z 1 ha/
w przygotowaniu pod cytrusowe 60 ha
Pastwiska - 180 ha
Siła robocza: 15 osób stałego personelu
30 osób zatrudnianych okresowo przez ok. 180 dni w roku
Razem ok. 30 zatrudnionych w skali rocznej.
Chów zwierząt: - 180 krów mięsnych, 10 koni
- 50 tuczników
Komercjalizacja: - cytryny ok. 400 ton
- trzoda chlewna ok. 5 ton /waga żywa/
- bydło rogate ok. 12 ton /waga żywa/
Stopień towarowości: 95-99% produkcji globalnej.

Pozycja społeczna, ekonomiczna i polityczna tego gospodarstwa i tego typu rolnictwa jest bardzo zbliżona do opisanego wcześniej "Platón Sánchez."

12. Drobnoskalowe rolnictwo rynkowe wyspecjalizowane w produkcji przemysłowych roślin trwałych i półtrwałych /trzcina cukrowa/, ale z elementami rolnictwa mieszanego w postaci roślin jednorocznych żywieniowych i chowu zwierząt na użytek własny. Wysoka intensywność, wysoka produktywność i towarowość. Gospodarstwa tego typu łączą w sobie elementy nowoczesności /towarowość, organizacja produkcji/ z elementami tradycji w strukturze użytkowania ziemi.

Kod proponowanego typu wyprowadzono na podstawie analizy 5 zbadanych gospodarstw położonych w strefie II i III badań terenowych. Reprezentatywnym przykładem tego typu gospodarstw jest gospodarstwo indywidualne z ejido Casa Blanca /Strefa 3/:

kod: 1151223 - 3134144 - 4533544 - 431214

Metryczka:

Użytki rolne - 16 ha
Ziemie uprawne - 8 ha w tym:
trzcina cukrowa 6 ha /wydajność ok. 60 ton z 1 ha/
kukurydza 0,5 ha
pomarańcze 1,5 ha
Pastwiska - 8 ha
Siła robocza: 6 osób w skali rocznej w tym 3 członkowie rodziny
Chów zwierząt: - 10 krów,
- 8 cieląt /tucz/,
- 1 koń,
- 10 tuczników,
- 20 sztuk ptactwa domowego
Komercjalizacja: - 360 ton trzciny cukrowej
- ok. 3 ton pomarańczy
- ok. 10 tys. litrów mleka
- ok. 2000 kg wagi żywej zwierząt
Stopień towarowości: ok. 90-95% produkcji globalnej.

13. Średnioskalowe rolnictwo wysoko-wyspecjalizowane w towarowej uprawie trzciny cukrowej. Niskie nakłady siły roboczej, średnie lub wysokie nakłady środków produkcji, wysoka intensywność oraz wysokie produktywność i towarowość.

Do tego typu zakwalifikowane zostały 4 gospodarstwa zbadane w strefie III badań terenowych w Las Huastecas. Reprezentatywnym przykładem jest gospodarstwo El Canal w municypium Tamasopo /koło Tambaca w Strefie 3/:

kod: 1151344 - 2155241 - 4455555 - 511115

Metryczka:

Użytki rolne - 480 ha

Ziemie uprawne - 480 ha w tym:

trzcina cukrowa 480 ha /wydajność średnia ok. 60 ton z 1 ha/

Siła robocza: 18 stałych pracowników w tym:

- 1 administrator
- 5 traktorzystów i mechaników,
- 12 robotników rolnych
- ok. 75 robotników rolnych na okres zbiorów, tzn. ok. 4 miesięcy

Razem: ok. 40 osób w skali rocznej

Mechaniczna siła pociągowa:

- 4 traktory lekkie,
- 4 traktory ciężkie,
- 5 dźwigów do ładowania trzciny montowanych na traktory lekkie,
- 2 samochody ciężarowe,
- 4 przyczepy do transportu trzciny,
- 1 buldożer,
- w próbnej eksploatacji 1 kombajn trzcinowy

Komercjalizacja: 20-25 tys ton trzciny

Stopień towarowości: 100% produkcji globalnej.

W związku z funkcjonującym w Meksyku ustawodawstwem nt. wielkości prywatnych gospodarstw rolnych, gospodarstwo El Canal jest klasycznym przykładem omijania prawa: poszczególne fragmenty gospodarstwa zarejestrowane są na właściciela, jego żonę i syna. Nie wykluczone natomiast, że w innej części Las Huastecas właściciel posiada również duże gospodarstwo hodowlane.

14. Średnioskalowe rolnictwo mieszane o podwójnej specjalizacji: w produkcji roślinnej towarowa uprawa trzciny cukrowej /lub innych roślin trwałych i półtrwałych wymagających przetwórstwa/, w produkcji zwierzęcej - mięsny chów bydła rogatego.

Na podstawie trzech zbadanych przypadków wyprowadzono propozycję kodu tego typu rolnictwa. Reprezentatywnym przykładem jest gospodarstwo oznaczone jako El Pujal z miejscowości Alvaro Obregón /Strefa 3/:

Kod: 1151233 - 2145144 - 3555544 - 241224

Metryczka:

Użytki rolne - 100 ha
Ziemie uprawne - 20 ha, w tym:
trzcina cukrowa 20 ha /wydajność 60 ton z 1 ha/
Pastwiska - 8 ha
Siła robocza: 3 stałych pracowników /w tym właściciel/
30-40 robotników rolnych sezonowych zatrudnianych w okresie zbiorów na 7-10 dni.
Razem w skali rocznej 4 osoby.
Chów zwierząt: - 100 krów,
- 50 cieląt,
- 2 konie,
Komercjalizacja: - ok. 1200 ton trzciny cukrowej
- ok. 7 ton bydła /waga żywa/
- ok. 25 tys. litrów mleka
Stopień towarowości: 99-100% produkcji globalnej.

15. Drobnoskalowy, rynkowy chów zwierząt o wysokich nakładach siły roboczej, wysokiej produktywności, wysokiej intensywności i wysokiej towarowości /Add/.

W ramach tego typu sklasyfikowano jedno ze zbadanych gospodarstw z okolic Cerro Azul /Strefa 1/. Jak jednak wynika z obserwacji i wywiadów jest ono charakterystyczne dla wymienionego obszaru. Kod i metryczka tego gospodarstwa określonego umownie nazwą miejscowości, w której się znajduje Juan Felipe są następujące:

kod: 1151222 - 4050005 - 4033545 - 151551

W stosunku do kodu modelu cechuje je zatem nieco niższa produktywność. Metryczka:

Użytki rolne - 12 ha
Pastwiska - 12 ha

Siła robocza: 5 stałych pracowników /w tym właściciel/
30 robotników rolnych zatrudnianych sezonowo na około 15 dni
Razem w skali rocznej 6-7 osób.
Chów zwierząt: - 40 opasów rocznie
- 10 koni
Komercjalizacja: 10-15 ton bydła /waga żywa/
Stopień towarowości: 100% produkcji globalnej

16. Średnioskalowy, rynkowy chów zwierząt o niskich nakładach siły roboczej, wysokich nakładach środków produkcji, średniej produktywności i wysokiej towarowości.

Zaproponowany wcześniej kod nowego typu wyprowadzono z analizy trzech przypadków. Typ ten, charakterystyczny współcześnie dla chowu bydła rogatego w Las Huastecas, stanowi formę przejściową pomiędzy wielkoprzestrzenną hodowlą opartą na wolnym wypasie stad /ranczerstwo/ istniejącym jeszcze w niektórych częściach Meksyku /np. Meksyk północny/ i intensywnym chowem zwierząt, opisanym w poprzednim typie "Add" /typ 15/.

Cechy charakterystyczne tego typu dobrze reprezentuje gospodarstwo Las Cañas /Strefa 2/:

kod: 1151233 - 2040004 - 2033535 - 151551

Metryczka:

Użytki rolne - 60 ha
Pastwiska - 60 ha
Siła robocza: 4 stałych pracowników
50 robotników zatrudnianych sezonowo na około 15 dni.
Razem około 6 osób w skali rocznej
Chów zwierząt: - 60 krów
- ok. 70 cieląt opasowych rocznie
- 6 koni
Komercjalizacja: - ok. 10 ton zwierząt /waga żywa/
- ok. 20 tys. litrów mleka
Stopień towarowości: 100%

Typy rolnictwa częściowo uspołecznionego /S/ reprezentowane przez Ejidos Colectivos

17. Wielkoskalowe, częściowo kolektywne rolnictwo wyspecjalizowane w towarowej produkcji upraw trwałych i półtrwałych wymagających przetwórstwa, z niewielkim udziałem produkcji roślinnej i zwierzęcej, częściowo w celach samozaopatrzeniowych /kukurydza, chów bydła rogatego/.

Zaproponowany wcześniej kod nowego typu wyprowadzono z analizy trzech zbadanych przypadków. Za reprezentatywne można uznać ejido El Palmer Prieto /Strefa 2/:

kod: 1133444 - 3233443 - 4444544 - 422115

Metryczka:

Użytki rolne - 800 ha
Ziemie uprawne - 600 ha, w tym:
trzcina cukrowa 400 ha /wydajność około 70 ton z 1 ha/
kukurydza 200 ha
Pastwiska - 200 ha
Siła robocza: w skali rocznej ok. 200 osób, w tym ok. 120 stałych /głównie członków rodzin/ i ok. 150-200 sezonowych robotników rolnych do zbioru i siewu trzciny cukrowej, zatrudnianych na okres 3-4 miesięcy.
Chów zwierząt: - bydło rogate ok. 200 sztuk
- trzoda chlewna ok. 200-250 sztuk
- konie ok. 50 sztuk
Komercjalizacja: - trzcina cukrowa ok. 25 tys. ton
- kukurydza ok. 50 ton
- mleko ok. 50 tys. litrów
- zwierzęta żywe ok. 15 ton

Podstawą działalności kolektywnej jest uprawa trzciny cukrowej.

18. Wielkoskalowe, częściowo kolektywne rolnictwo mieszane, o średnich nakładach siły roboczej, średniej intensywności, niskiej i średniej produktywności i średniej towarowości.

W produkcji roślinnej współistnieją trzy rodzaje upraw: jednoroczne żywieniowe /kukurydza/, trwałe i półtrwałe wymagające

mniejszego lub większego przetwórstwa /trzcina cukrowa/ oraz używki /kawa/ lub owoce /cytrusowe, mango/. W produkcji globalnej dominują produkty pochodzenia roślinnego. Chów zwierząt, który uwidacznia się przede wszystkim w strukturze użytkowania ziemi, ma stosunkowo niewielki udział w produkcji globalnej.

Spośród badanych przypadków najlepiej reprezentuje ten typ rolnictwo Ejido Chalahuiyapa /Strefa 2/:

kod: 1133453 - 3121142 - 2323423 - 232113

Metryczka:

Użytki rolne - 1150 ha
Ziemie uprawne - 470 ha, w tym:
kawa 120 ha
trzcina cukrowa 120 ha /wydajność ok. 30 ton z 1 ha/
kukurydza 230 ha
Pastwiska - 680 ha
Siła robocza: łącznie w skali rocznej ok. 150-200 osób
Chów zwierząt: - bydło rogate ok. 350 sztuk /głównie opasowych/
- trzoda chlewna ok. 300 sztuk
Komercjalizacja: - ok. 3500 ton trzciny cukrowej przetwarzanej lokalnie na głowy cukru / piloncillo/
- ok. 200 ton kawy
- ok. 80 ton kukurydzy
- ok. 30 ton zwierząt żywych

Podstawą działalności kolektywnej jest wspólny program hodowli opasowej i częściowo uprawa kukurydzy.

19. Wielkoskalowe, częściowo kolektywne rolnictwo mieszane, średniointensywne, niskoproduktywne, średniotowarowe z przewagą produkcji zwierzęcej w produkcji globalnej i towarowej.

Jedynym zbadanym przypadkiem tego typu jest ejido Los Sabinos /Strefa 3/, którego kod został zaprezentowany już wcześniej, natomiast metryczka przedstawia się następująco:

Użytki rolne - 2900 ha
Ziemie uprawne - 100 ha, w tym: kukurydza, fasola i sezam
Pastwiska - 2800 ha

Siła robocza: ok. 200 osób

Chów zwierząt: - bydło rogate ok. 1000 sztuk
- konie ok. 200 sztuk
- trzoda chlewna ok. 400-500 sztuk

Komercjalizacja: - sezam ok. 25 ton
- kukurydza ok. 50 ton
- zwierzęta żywe ok. 70 ton

Działalność kolektywna obejmuje uprawę sezamu oraz opasowy chów zwierząt /częściowo/.

W uzupełnieniu charakterystyki tego ejido zacytować warto opinie zanotowane przez przeprowadzających tam wywiady. Notatka podsumowująca brzmiała: "Jest to najbiedniejsze ejido spośród wszystkich jakie odwiedziliśmy w Las Huastecas" /wywiady przeprowadzone zostały w przedostatnim dniu badań/. Na pytania dotyczące zakresu usług, z jakich korzystają ejidatarios oraz możliwości wyjścia z trudnej sytuacji odpowiedzi brzmiały odpowiednio:

- "Nie korzystamy prawie z żadnych usług ze względu na brak środków finansowych",
- "Uprawa trzciny cukrowej dla pobliskiej cukrowni w Ciudad Valles ułatwiłaby sytuację. Niestety ani administracja cukrowni, ani bank nie chcą udzielić niezbędnego kredytu".

C. Skala podobieństw i związków pomiędzy wyodrębnionymi typami rolnictwa

Współwystępowanie w skali regionalnej wyodrębnionych typów rolnictwa nie jest przypadkowe. Z jednej strony odzwierciedla istnienie określonych struktur społecznych, z drugiej zaś oddaje mniej lub bardziej jawne ich powiązania funkcjonalne. Typy rolnictwa nie mają charakteru statycznego lecz dynamiczny, dysponują jednak zróżnicowanymi możliwościami przeobrażeń wynikającymi z ich cech własnych i stopnia podatności na wpływy zewnętrzne, a także z uwarunkowań zewnętrznych. Zatem zagadnienie wzajemnych powiązań pomiędzy wyodrębnionymi typami jest kwestią zasadniczą.

Już pobieżna analiza wartości liczbowych kodów, zezwalająca na grupowanie typów według stopnia zaawansowania jakościowego, pozwala zorientować się we wzajemnych "odległościach" i kierun-

Rys. 1. Diagram powiązań wzajemnych typów rolnictwa w Las Huastecas.

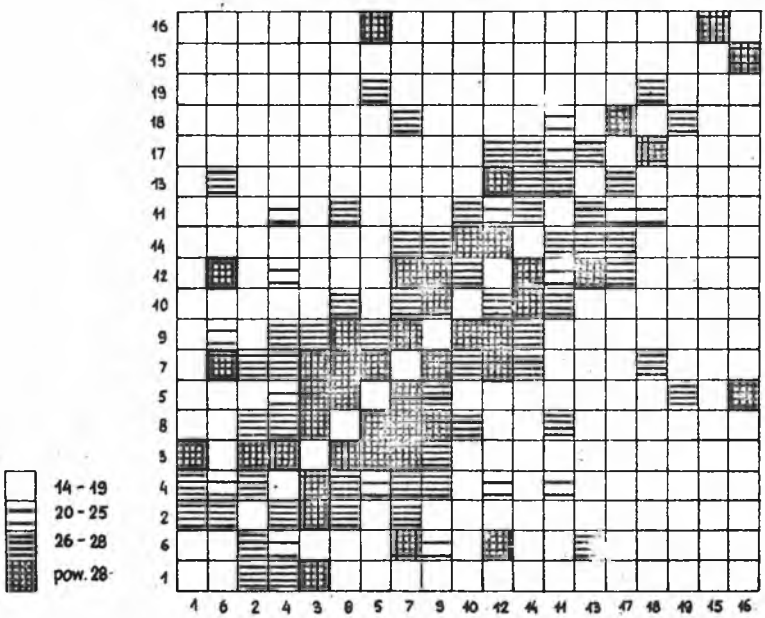

kach związków. Ich pełniejszy obraz pokazano na Rys. 1 - "Powiązania wzajemne typów rolnictwa Las Huasteoas".

Dla skonstruowania diagramu posłużono się wartościami wzajemnych odległości /odchyleń/ liczonych od znormalizowanych kodów /por. tab. 1/ oraz zasadą, że kolejność typów na osiach powinna być taka, aby dawała w efekcie jak najbardziej zwartą figurę lub zespół maksymalnie zwartych figur. Uzyskany obraz jest zatem efektem wielu kolejnych prób i można go uznać za wynik obiektywnego współdziałania zespołu parametrów badanego zjawiska.

Zakres przyjętych w diagramie wartości różnic wynika z zasad obliczeń zastosowanych w postępowaniu typologicznym. Wartość 14 jest najniższą wartością oddzielającą dwa odrębne typy III rzędu, zaś wartość 28 /dokładnie 27,5/ to górna, graniczna odległość istnienia teoretycznych możliwości sklasyfikowania określonego przypadku jako przejściowego pomiędzy dwoma typami. Empirycznie jednak sprawdzono występowanie takich sytuacji do przedziału 23 - 25 włącznie.

Diagram zarysowuje pięć podstawowych bloków /rodzin/ typów wskazując równocześnie częściowo sekwencję od prymitywniejszych do bardziej zaawansowanych. Uwidacznia się też, co istotne, specyficzna pozycja rolnictwa częściowo uspołecznionego /semikolektywnego/ jak również rynkowego chowu zwierząt. Owych 5 rodzin to:

a/ głęboko tradycyjne rolnictwo /typy: 1, 2, 6, 4 i częściowo 3/,

b/ rolnictwo o cechach przejściowości pomiędzy tradycyjnym i rynkowym /typy 5 i 7 oraz częściowo 3 i 8/,

c/ rynkowe rolnictwo mieszane i wyspecjalizowane w produkcji roślinnej /typy: 8, 9, 10, 11, 12, 13 i 14 oraz częściowo 17 i 18/,

d/ rynkowy chów zwierząt /typy 15 i 16/,

e/ częściowo uspołecznione /kolektywne/ rolnictwo o różnym stopniu specjalizacji /typy 17, 18 i 19/.

Wskazując strefy kontaktów, diagram zezwala odczytać teoretyczne kierunki przeobrażeń. Dotyczy to, jak się wydaje szczególnie, niektórych typów z bloku "b" i "c", a przede wszystkim gospodarstw sklasyfikowanych w typach: 5, 7, 8, 14 i 16.

Kwestie te będą omawiane szczegółowiej w ostatniej części opracowania.

Natomiast istnienie powiązań strukturalnych i funkcjonalnych pomiędzy poszczególnymi typami pozwoliło na wyodrębnienie asocjacji typów rolnictwa, rozumianych jako układy, w obrębie których poszczególne komponenty /typy/ wzajemnie się uzupełniają. Fakt, że występują one w określonej przestrzeni pozwala z kolei na przybliżone określenie zasięgu każdej z asocjacji i analizy ich roli w funkcjonowaniu lokalnych społeczności wiejskich.

II. Lokalne asocjacje typów rolnictwa

Analizę tego problemu należy zacząć od liczebności poszczególnych typów i ich udziału w całokształcie rolnictwa Las Huastecas. Oceny takiej można dokonać jedynie szacunkowo, brak bowiem - jak to już wskazywali wcześniej inni autorzy - materiałów statystycznych zezwalających na stworzenie dokładnego obrazu. Wychodząc od fragmentarycznych statystyk i obserwacji teoretycznych, obraz ten przedstawia się następująco:

Tabela 2

Szacunkowy udział wyróżnionych typów rolnictwa w liczbie ludności i produkcji rolniczej Las Huastecas /w procentach/

Typ	Liczba gospodarstw	Liczba osób w gospodarstwach	Wartość produkcji towarowej
1	0,0	0,0	0
2	2-5	2-5	1-2
3	25-30	30-35	5
4	5-10	5-10	3-5
5	5	3	5
6	15-20	20-25	5
7	3-5	5	3-5
8	5-10	5-10	5-10
9	5	5	5
10	0,1	0,0	5-10
11	0,1	0,0	5-10
12	5	5	8-12
13	5	1	10-15
14	5	2	10
15	1-3	1-3	3-5
16	5	3-5	10
17	0,1	0,5	1-2
18	0,1	0,5	1-2
19	0,0	0,1	0,0
Typy rolnictwa tradycyjnego 1 - 7:			
około	65	70-75	20-25
Typy rolnictwa rynkowego 8 - 16:			
około	35	25-30	70-75
Typy rolnictwa częściowo uspołecznionego 17 - 19:			
	0,2-0,3	1-2	3-5

Widoczne w zestawieniu proporcje nie wymagają komentarza.

Na podstawie analizy empirycznej zdołano wyróżnić 5 lokalnych asocjacji typów rolnictwa odpowiadających różnym warunkom środowiska przyrodniczego i społeczno-kulturowego. Są to:

A - wybrzeża zewnętrznego /metyska/,

B - wybrzeża wewnętrznego /metysko - indiańska/,

C - środkowego przedgórza /metysko - indiańska/,

D - gór /indiańska/,

E - północnych nizin podgórskich i pogórza /metyska lub metysko - indiańska/.

W tabeli 3 wyszczególnione są typy rolnictwa najczęściej występujące w poszczególnych asocjacjach. Właściwa interpretacja problemu wymaga równoczesnej analizy obydwu tabel, tzn. 2 i 3. Dla ułatwienia, w tabeli 3 przy liczbach reprezentujących poszczególne typy podkreślono problem presji demograficznej w rolnictwie, którą w zespole cech typologicznych wyrażają zmienne 5 i 8 bezpośrednio oraz 17 i 18 pośrednio /por. Aneks/. Symbol /+/ wyraża nadwyżkę siły roboczej, /-/ niedobory, /±/ względną równowagę w zaopatrzeniu w siłę roboczą.

Tabela 3

Asocjacje typów rolnictwa Las Huastecas na poziomie lokalnym

A	B	C	D	E
1 /+/	2 /+/	3 /+/	2 /+/	4 /+/
2 /+/	3 /+/	4 /+/	3 /+/	18 /+/
3 /+/	4 /+/	5 /±/	4 /+/	19 /+/
5 /±/	5 /±/	9 /±/	6 /+/	11 /-/
8 /±/	8 /±/	10 /-/	18 /+/	12 /-/
10 /-/	10 /-/	12 /-/	5 /±/	13 /-/
11 /-/	11 /-/	13 /-/	7 /-/	14 /-/
16 /-/	15 /-/	14 /-/		15 /-/
	16 /-/	16 /-/		16 /-/
		17 /-/		17 /-/

Asocjacja A, występuje w nadbrzeżnych municypiach Tamiahua i Tuxpan, Asocjacja B w municypiach Topetzintla, Cerro Azul Naranjo i innych wewnętrznego pobrzeża, asocjacja C charakterystyczna

jest dla municypiów Platón Sánchez, częściowo Tantoyuca, Tempoal de Sánchez, asocjacja D dla górskich municypiów, a wśród badanych w terminie przede wszystkim dla Huejutla de Reyes, zaś E dla municypiów Tamuín, Cd. Valles i Tamasopo. Przybliżone zasięgi ich występowania przedstawia załączony szkic.

Przedstawione materiały pozwalają na wysnucie następujących wniosków na temat lokalnych struktur i powiązań funkcjonalnych:

1/ Najmniejsze możliwości wewnętrznego rozwiązania lokalnych problemów społeczno-ekonomicznych rolnictwa i wsi istnieją niewątpliwie w asocjacji D, która nie tylko strukturalnie i funkcjonalnie, lecz również terytorialnie stanowi układ silnie zamknięty, co wynika z dominacji elementów autochtonicznych i tradycyjnych stosunków społeczno-kulturowych. W hierarchii społecznej, ekonomicznej i politycznej w skali lokalnej dominującą pozycję odgrywają gospodarstwa typu "7", których właściciele /w przypadku własności prywatnej/ lub użytkownicy /w przypadku ejidos individuales/ są klientami znacznie silniejszych czynników ekonomicznych i politycznych od asocjacji sąsiednich, głównie C i E. Do kwestii tej powrócimy jeszcze pod koniec tej części opracowania.

2/ Asocjacjami, w obrębie których istnieje teoretycznie możliwość komplementarności demograficznej i ekonomicznej są A, B i C. Jednakże przy bliższym oglądzie sytuacja jest nieco bardziej skomplikowana.

a/ Sytuacja najtrudniejsza istnieje w obrębie asocjacji B zdominowanej z jednej strony przez tradycyjne typy 3 i 4, a z drugiej - przez ekstensywną hodowlę reprezentowaną przez typ 16. Napięcia tu występujące mają zatem dwojaki charakter: wynikający z silnej nadwyżki siły roboczej i z niewłaściwych stosunków własnościowych i struktury wielkości gospodarstw. Te dwa skrajne typy /3 i 16/ nie uzupełniają się. Udział pozostałych typów, mogących równoważyć napięcia na rynku pracy lub mogących stanowić nośnik innowacji agrotechnicznych, jest nadal stosunkowo niewielki, choć jak wynika z poczynionych obserwacji powiększa się dość dynamicznie.

W hierarchii ekonomicznej i politycznej dominującą pozycję - zarówno w skali mikro-lokalnej, jak i municypalnej - odgrywają właściciele gospodarstw typu 16 silnie związani więzami pochodze-

Rys. 2. ASOCJACJE ROLNICTWA.

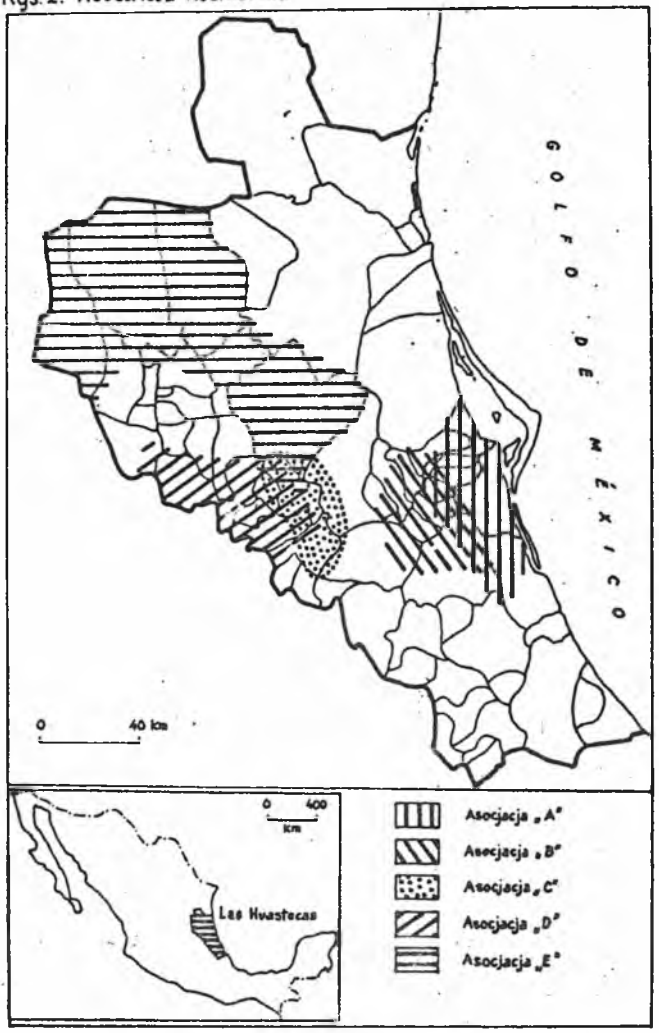

nia z terenem /najczęściej ich obecne gospodarstwa są fragmentami byłych latyfundiów hodowlanych okrojonych z etapów reformy rolnej/ i realizujący tradycyjne sposoby dominacji, niezależnie od stopnia modernizacji swych gospodarstw /przedsiębiorstw/ hodowlanych.

W układzie dwubiegunowości, gospodarstwa typów 5 i 8 można zaliczyć do grupy gospodarstw starających się uzyskać autonomię ekonomiczną /rynki zbytu, środki produkcji/, co - jak się wydaje - nie jest dotychczas zbyt trudne, ze względu na ich niezbyt wielką wagę ekonomiczną.

Przykładem tradycyjnych układów zależności - dominacja w skali mikrolokalnej może być wzmiankowany już wcześniej przypadek powiązań pomiędzy El Humo /typ 3/ i Las Cañas /typ 16/, który poza elementami czysto ekonomicznymi /siła robocza - rynek pracy/, usankcjonowany został dodatkowo relacją "compadrazgo" /kumostwa/ pomiędzy Comisario Ejidal z El Humo i właścicielem gospodarstwa hodowlanego w Las Cañas. Godzi się przy okazji powiedzieć, że przed 50 laty ziemie ejido El Humo należały do przodka obecnych właścicieli Las Cañas.

b/ Sytuacja znacznie korzystniejsza istnieje w asocjacji A, gdzie - jeśli nie brać pod uwagę marginalnego społecznie i ekonomicznie typu 1 - występują tylko dwa typy wyraźnie tradycyjne. Istnieje też, co ważne, względna równowaga w proporcjach ilościowych i demograficznych pomiędzy gospodarstwami reprezentującymi typy o nadwyżkach i niedoborach siły roboczej. Dodatkowym czynnikiem wpływającym korzystnie na lokalne układy wsi i rolnictwa jest stosunkowo znaczna możliwość zatrudnienia w zawodach pozarolniczych, wynikająca z bliskości portów rybackich Tamiahua i Tuxpan, oraz dość znaczne zapotrzebowanie na lokalne produkty pochodzenia roślinnego, a przede wszystkim cytrusy i banany /bliskość portów i ośrodków turystycznych/, co ułatwia przeobrażenia w samym rolnictwie.

c/ Najkorzystniejsza sytuacja ma miejsce w asocjacji C, gdzie występuje nie tylko przewaga typów o niedoborach siły roboczej lecz również, jak się wydaje, gospodarstw typy te reprezentujących. Asocjacja ta zaspokaja potrzeby zatrudnienia własnych nadwyżek siły roboczej i oferuje rynek pracy dla asocjacji sąsiednich, w szczególności D.

Jak wynika z obserwacji terenowych oraz analizy danych ret-

rospektywnych w asocjacji tej zachodzą w ciągu ostatnich lat szybkie procesy modernizacji. W sferze ekonomicznej i pozaekonomicznej /społecznej i politycznej/ wyraża się to procesami rywalizacji o dominację pomiędzy typami 10 i 13 z jednej strony i 16 z drugiej, reprezentującymi tendencje nowoczesności i tradycji. Typ 14 należałoby w tym układzie określić jako grawitujący ku tej pierwszej.

Sytuację lokalnych układów tej asocjacji dobrze reprezentuje przykład zasygnalizowany przy omawianiu typu 10 i gospodarstwa Platón Sánchez. Istotną rolę narzędzia i pośrednika w relacjach ekonomicznej i politycznej zależności i komplementarności odgrywa w przypadku lokalnych układów municypiów Platón Sánchez, Tantoyuca przedsiębiorstwo Tabamex /Tabacos Mexicanos/ i Stowarzyszenie Producentów Tytoniu /Unión de Productores de Tabaco/.

3/ Asocjacja E prezentuje sytuację zdecydowanego niedoboru siły roboczej. Presja demograficzna wywierana przez typy oferujące nadwyżki siły roboczej jest stosunkowo niewielka. Strukturalnie i terytorialnie asocjacja ta jest typowym układem imigracyjnym głównie sezonowej siły roboczej.

Z punktu widzenia stratyfikacji społecznej i ekonomicznej na poziomie lokalnym /głównie municypalnym ze względu na dość znaczne rozmiary terytorialne municypiów w tej części Las Huastecas/, główną rolę odgrywają Stowarzyszenie Hodowców Bydła /Asociación de Ganadera/ i Stowarzyszenie Producentów Trzciny Cukrowej /Unión de Pequeños Cañeros/. Jak się wydaje, w ciągu ostatnich lat dominującą pozycję w hierarchii ekonomicznej, a co za tym idzie i politycznej, zdobyły gospodarstwa należące do obydwu tych stowarzyszeń, klasyfikujące się w typie 14. Są one, jak to wskazano wcześniej, efektem modernizacji gospodarstw typu 16, zachodzącej szczególnie od połowy lat sześćdziesiątych, kiedy zainicjowany został przez rząd Meksyku program rozwoju przemysłu cukrowniczego w Las Huastecas.

Najwyższy poziom w lokalnej hierarchii ekonomicznej i społecznej stanowią gospodarstwa typów 16 i 14 uzupełniane przez gospodarstwa typów 13 i 11. Poziom średni stanowią gospodarstwa typów 12, 15 i 17, zaś najniższy gospodarstwa typów 4, 18 i 19, przy czym ten ostatni typ lokuje się stanowczo najniżej.

Rys. 3. STRUKTURA POPRAWY OGÓLNEJ WEDŁUG GRUP WŁADANIA ZIEMIĄ

Liczba składników	Kombinacje						Ilość przypadków
Gospodarstwa prywatne							
	PR	IT	ZH	UZ	SM	ZZ	
6	////	////	////	////	////	////	1
5	////	////	////	////	////		2
4	////	////	////			////	3
4	////	////	////	////			1
3	////			////	////		2
3	////	////	////				1
3	////	////			////		1
2	////			////			1
Ejidos individuales							
	PR	UZ	ZZ	ZH	IT	SM	
4	////	////	////	////			1
4	////	////		////		////	1
4	////		////	////	////		1
3	////	////			////		2
3	////	////				////	1
3	////		////		////		1
2	////	////					2
Ejidos colectivos							
	PR	UZ	ZH	ZZ	SM		
5	////	////	////	////	////		1
4	////	////	////	////			1
3	////	////	////				1

x

x x

Na zakończenie tej części opracowania należy zatrzymać się nad problemem wzajemnych zależności występujących pomiędzy obszarami podporządkowanymi poszczególnym asocjacjom typów rolnictwa. Dotyczy to w szczególności relacji pomiędzy asocjacjami B i C, D i E oraz C i D. O ile relacje pomiędzy asocjacjami B i C oraz D i E ograniczają się niemal wyłącznie do bezkonfliktowych przepływów siły roboczej w sezonach nasilenia prac polowych, a więc mają charakter ekonomiczny, o tyle relacje między asocjacjami C i D, ze względu na ich bezpośrednie sąsiedztwo i przenikanie się oraz całkowicie odmienne cechy kulturowe, mają charakter wzajemnej presji kulturowej i ekonomicznej, uzupełnianej jednostronnym przepływem siły roboczej. Powoduje to specyficzny układ lokalnych warunków społecznych i politycznych, wyrażający się częstymi napięciami i konfliktami w sferze kulturowej i ekonomicznej, które na tym poziomie ogniskują się w miasteczkach Huejutla, Tantoyuca, Platón Sánchez i Tehuetlán. Niewątpliwie największa presja na obszary asocjacji D /najbardziej autochtonicznej i tradycyjnej/ wywierana jest przez gospodarstwa dominujące w asocjacji C, a przede wszystkim tradycyjne gospodarstwa hodowlane typu 16, których klientami są dominujące ekonomicznie w asocjacji D gospodarstwa typu 7.

Bardziej szczegółowo problematyka społeczno-kulturowych napięć w Las Huastecas omawiana jest w opracowaniu B.Lisockiej-Jaegermann, zaś zagadnienie funkcjonowania i roli administracji lokalnej w opracowaniu J.González Martínez.

III. Kierunki zmian rzeczywistych i potencjalnych

Jak wyjaśniono we wstępie do niniejszego zbioru, ankieta "Struktury społeczne i ekonomiczne gospodarstwa rolnego" we wszystkich zezwalających na to punktach zawierała pytanie o stan obecny i sprzed mniej więcej dziesięciu lat. Zgromadzony dzięki temu materiał zezwolił na analizę kierunków zmian zaistniałych i próbę częściowego określenia kierunków zmian potencjalnych.

A. Interpretacja stanów deklarowanych: kierunki zmian w ostatnich latach.

Analiza zgromadzonych materiałów empirycznych pozwoliła na wyodrębnienie następujących cząstkowych wskaźników zmian w sytuacji społeczno-gospodarczej badanych gospodarstw:

1. Status prawny /SP/
2. Zasoby ziemi /ZZ/
3. Liczba zwierząt hodowlanych /ZH/
4. Mechaniczna siła robocza /SM/
5. Użytkowanie ziemi /UZ/
6. Infrastruktura techniczna /IT/
7. Produkcja rolnicza /PR/
8. Presja demograficzna /PD/
9. Warunki przyrodnicze /WP/

W przypadku każdego ze wskaźników zaznaczane były stany: poprawy /+/, pogorszenia sytuacji /-/, a w przypadku braku zmian - brak było symbolu.

Dla większej jasności przedstawiamy krótkie omówienie każdego ze wskaźników.

1/ Status prawny. Status prawny władania ziemią. Ten wskaźnik uwzględniono wyłącznie w przypadkach ejidos indywidualnych i kolektywnych z pominięciem gospodarstw prywatnych.

2/ Zasoby ziemi. Dotyczy powiększenia, zmniejszenia lub ewentualnie utraty ziemi.

3/ Liczba zwierząt hodowlanych. Zmniejszenie liczby zwierząt hodowlanych zaznaczano wyłącznie w przypadkach, gdy nie było ono związane z pozytywną zmianą w użytkowaniu ziemi dokonaną np. kosztem ekstensywnej hodowli /powiększenie lub intensyfikacja upraw kosztem chowu zwierząt/.

4/ Siła mechaniczna. Dotyczy zmian w stanie posiadania traktorów, samobieżnych maszyn rolniczych i samochodów transportowych.

5/ Użytkowanie ziemi. Dotyczy zmian w strukturze użytków rolnych i strukturze upraw. Wszelkie zmiany prowadzące do efektywniejszego wykorzystania zasobów ziemi, takie jak: zastąpienie ekstensywnej hodowli tuczem cieląt lub uprawą owoców cytrusowych, zastąpienie uprawy kukurydzy uprawą tytoniu, dywersyfikacja upraw dająca możliwość lepszego wykorzystania siły roboczej i powięk-

szenia korzyści finansowych - uznano za postęp.

6/ Infrastruktura techniczna. Dotyczy budownictwa mieszkaniowego, budynków gospodarskich, elektryfikacji.

7/ Produkcja rolnicza. Dotyczy globalnej /roślinnej i zwierzęcej/ produkcji gospodarstw.

8/ Presja demograficzna. Dotyczy zmian ilości osób w rodzinie. Biorąc jednak pod uwagę tradycje wielodzietności w rodzinach meksykańskich zaznaczono wyłącznie te sytuacje, w których - przy braku innych pozytywnych zmian - nastąpiło znaczne powiększenie liczby członków gospodarstwa rolnego /zazwyczaj w sytuacjach takich miało miejsce podwojenie liczby mieszkańców/.

9/ Warunki przyrodnicze. Dotyczy to klęsk żywiołowych, które jednorazowo spowodowały długotrwałe pogorszenie sytuacji. W przypadku badanych gospodarstw odnosi się to do fali silnych przymrozków, która nawiedziła Sierra Madre Oriental w 1983 r.

Wskaźnik 8 i 9 potraktowano jako pomocnicze, nie włączając ich do określenia stanu zmian.

Analiza omówionych wyżej siedmiu wskaźników podstawowych oraz dwóch pomocniczych pozwoliła na wyodrębnienie następujących stanów zmian:

- Poprawa ogólna /PO/
- Poprawa cząstkowa /PC/
- Brak zmian /BZ/
- Oznaki pogorszenia /OP/

- P o p r a w a o g ó l n a ma miejsce, gdy postęp odnotowano co najmniej w dwóch wskaźnikach /także przewaga dwóch wskaźników/, przy czym w takiej sytuacji jednym z nich winno być powiększenie produkcji;

P o p r a w a c z ą s t k o w a ma miejsce, gdy w przypadku co najmniej jednego wskaźnika zanotowano postęp /również przewaga jednego wskaźnika in plus/;

B r a k z m i a n ma miejsce w przypadku braku jakichkolwiek zmian lub przy równowadze zmian negatywnych i pozytywnych. W tym ostatnim przypadku jednakże z wyjątkiem sytuacji, gdy wśród zmian negatywnych ma miejsce zmniejszenie produkcji rolnej kwalifikujące dany przypadek do stanu z oznakami pogorszenia;

O z n a k i p o g o r s z e n i a występują, gdy istnieje przewaga zmian negatywnych lub w sytuacji opisanej w stanie po-

przednim, tzn. równowagi ze spadkiem produkcji rolnej.

Są to założenia ogólne. W rzeczywistości jednak układ, jak to pokazuje Diagram 1 , okazał się mniej skomplikowany.

Wyniki analizy są znacznie korzystniejsze niżby to wynikało z doświadczeń wyniesionych z obserwacji terenowych /krajobraz wiejski bowiem w wielu wypadkach sprawia deprymujące wrażenie z powodu ubóstwa infrastruktury wiejskiej i zagospodarowania rolniczego/:

Poprawę ogólną odnotowało	około	60%	gospodarstw
Poprawę cząstkową	"	15%	"
Brak zmian	"	15%	"
Oznaki pogorszenia	"	10%	"

Zatem znakomita większość prezentuje poprawę ogólną, a "tylko" około 10% mniej lub bardziej wyraźne ślady pogorszenia.

Nie sprawia natomiast większych niespodzianek pod tym względem stan trzech podstawowych form władania ziemią.

Tabela 4

Proporcje stanów zmian według form władania ziemią /w procentach/[x]

Forma władania ziemią	Poprawa ogólna PO	Poprawa częściowa PC	Bez zmian BZ	Oznaki pogorszenia OP
Ejidos individuales	50	5	30	15
Ejidos colectivos	40	40	20	-
Własność prywatna	90	10	-	-

x/ Dla uproszczenia odsetki podano w zaokrągleniu.

Stany pogorszenia i braku zmian pojawiają się wyłącznie wśród gospodarstw ejidalnych. Zwraca też uwagę wysoki udział postępu cząstkowego wśród ejidos colectivos. Znajomość sytuacji meksykańskiej i regionalnej Las Huastecas skłania do interpretowania tego zjawiska jako stanu dość typowego, wynikającego z niemożności odpowiedniego wykorzystania pozytywnych elementów cząstkowych do globalnej poprawy sytuacji. Przyczyny takiego stanu rzeczy

Diagram 4

Układ wskaźników zmian w badanych gospodarstwach według form władania ziemią.

Miejscowość	Typ	SP	ZZ	ZH	SM	UZ	IT	PR	PD	WP	Kwalifikacja
Własność prywatna /propiedad privada/											
A. Obregón°	14				+		+	+			PO
El Canal°	13				+	+		+			PO
Felipe V-nueva°	11		+	+	+	+	+	+			PO
Las Cañas	16			+		+	+	+			PO
Palma Morelos	8			+	+	+	+	+			PO
Platón Sánchez	10			+	+	+	+	+			PO
Raya Obscura 1	2		+	+			+	+			PO
Raya Obscura 2	1						+		-		PC
Raya Obscura 3	2		+	+			+	+			PO
Cd. Valles 1°	13					+		+			PO
Cd. Valles 2°	14				+	+		+			PO
Zacamixtle	5		+	+			+	+			PO
Zaragoza	3			+			+	+			PO
Ejidos individuales											
Aguacate Terrero	-		-					-			OP
Calera	12				+	+		+			PO
Casa Blanca	12										BZ
Coacuilco 1	6						+	-		-	OP
Coacuilco 2	7					+	+	+		-	PO
Colomán	3										BZ
Corralillo	9					+		+			PO
Chinampa de Gorostiza	3		+	+		+		+			PO
El Humo	3								-		BZ
Ixcatlán	6						+	-		-	OP
Juan Felipe	15			+	+	+		+			PO
Palma Morelos	3		+	+			+	+			PO
Paso del Norte	3					+		+			PO
Rascón	12										BZ
Tampache	5			+			+	+			PO
Tepetzintla	3					+	+	+			PO
Tierra Blanca	4						+				PC
Zapotitlán	3								-		BZ
Ejidos colectivos											
Chalahuiyapa	18		+	+		+		+			PO
Chalma	18	+									PC
El Chote	17			+		+		+			PO
El Palmar Prieto	17				+						PC
G. Garmendia	17		+	+	+	+		+			PO
Los Sabinos	19			+							PC
La Lima	18										BZ

Uwaga: w gospodarstwach prywatnych symbolem /o/ zaznaczono jednostki powyżej 100 ha użytków rolnych.

tkwią w sferze czynników strukturalnych i koniunkturalnych, a przede wszystkim w przestarzałej i tradycyjnie mało elastycznej organizacji społecznej i ekonomicznej gospodarstw ejidalnych, ich niskim poziomie kultury oraz braku zainteresowania zewnętrznego poprawą sytuacji w ejidos. Najczęściej ów brak zainteresowania przejawia się w inercji i nie wychodzeniu naprzeciw przez czynniki municypalne, stanowe lub federalne lokalnym inicjatywom zgłaszanym przez ejidos. Dobrym przykładem takiego stanu rzeczy jest Ejido Colectivo Los Sabinos /por. jego opis w pierwszej części opracowania/.

Wyraźne pogorszenie sytuacji zanotowano w trzech przypadkach. Pierwszy z nich to bezrolny ejidatario uprawiający dotychczas wypożyczoną mu przez ejido działkę ziemi, której pozbawiono go na rzecz kogo innego. Nie jest to niestety sytuacja w badanym regionie wyjątkowa. Dwa pozostałe reprezentują górskie ejidos indiańskie /typ 6/. W obu przypadkach fala przymrozków w 1983 r. spowodowała znaczne zniszczenie upraw kawy, co zmniejszyło dochody wieśniaków o ok. 40-60%.

Spośród sześciu wyróżnionych przypadków braku zmian, cztery możnaby zakwalifikować jako "brak zmian na gorsze jest postępem", zezwala bowiem na takie odczytanie sytuacji nasilający się w ostatnich latach kryzys gospodarczy i społeczny rolnictwa i wsi meksykańskiej. Nie sposób jednak interpretować w ten sposób sytuację ejidatarios z El Humo i Zapotitlán: przy całkowitym braku zmian na lepsze w sferze ekonomicznej i agrotechnicznej nastąpiło znaczne powiększenie liczebności rodzin i presji demograficznej na niewielkie zasoby ziemi. W obydwu przypadkach liczba mieszkańców badanych gospodarstw wzrosła o ponad 100%. Sytuacja taka jest charakterystyczna dla pokaźnej części wieśniaków z gęsto zaludnionych przedgórzy i gór Sierra Madre Oriental. Wychodząc od szacunków zaprezentowanych w tabeli 2, można przyjąć, że sytuacja ta dotyczy co najmniej 20-25% wszystkich gospodarstw Las Huastecas, a głównie zakwalifikowanych do typów 3 i 6.

W analizie zbioru przypadków, wśród których zanotowano postęp ogólny, najbardziej interesujące sprawy to ilość wskaźników postępu oraz kompozycja ich zespołów. Posługując się częstotliwością występowania poszczególnych wskaźników w trzech grupach gospodarstw, skonstruowano diagramy porządkujące obraz /Rys.3/.

Większość gospodarstw prywatnych wykazała postęp oparty na co najmniej 4 jego wskaźnikach, przy czym oprócz powiększenia produkcji najczęściej występowały infrastruktura techniczna, pogłowie bydła, użytkowanie ziemi i nakłady siły mechanicznej. Modelowy układ wskaźników w tej grupie wynikający z częstotliwości ich występowania wyglądałby zatem następująco:

PR - IT - ZH - UZ/SM

Należy jednak wziąć pod uwagę, że grupa ta jest dość niejednorodna pod względem wielkości gospodarstw i orientacji produkcji. Wydaje się zatem, że znacznie bliższe rzeczywistości jest rozpatrywanie struktury postępu w obu podgrupach wielkości: gospodarstw małych i średnich do 100 ha oraz większych od 100 do 500 ha, takie bowiem było największe spośród zankietowanych gospodarstw.

Dla gospodarstw do 100 ha modelowy układ wskaźników postępu w ciągu ostatnich 10 lat przedstawia się następująco:

PR - ZH - IT - ZZ

Natomiast dla dużych, powyżej 100 ha użytków rolnych:

PR - UZ - SM - IT

Istnieje zatem zdecydowana różnica jakościowa.

W podgrupie pierwszej zwraca uwagę przewaga i wyższe hierarchicznie miejsce wskaźników prostych, a przede wszystkim zwiększenia pogłowia zwierząt i zasobów ziemi, co wolno interpretować jako wykorzystanie głównie ekstensywnych dróg postępu. W podgrupie drugiej natomiast układ wskaźników sugeruje osiąganie postępu drogą zmian strukturalnych. Jest to logiczne, biorąc pod uwagę wyższy poziom kultury i większe ekonomiczne możliwości manewru.

W przypadku ejidos individuales, wśród których średnia ilość wskaźników postępu ogranicza się do trzech, modelowa poprawa sytuacji zasadza się na postępie w produkcji i zmianach w użytkowaniu ziemi wywołanych, jak się wydaje, przede wszystkim powiększeniem liczby pogłowia bydła i zasobów ziemi:

PR - UZ - ZZ/ZH

Mamy tu zatem do czynienia ze współdziałaniem elementów tradycyjnych, ekstensywnych z nowoczesnymi. Można to również odczytywać, choć z dużą ostrożnością jako umiarkowany udział elementów modernizacyjnych /o charakterze strukturalnym/ w postępie wspólnot ejidalnych. Poparciem na to jest wypowiedź zanotowana w ejido Palma Morelos: "... przed 15 laty żyło się tu znacznie gorzej. Nikt praktycznie nie uczęszczał do szkoły. Obecnie na około 50 rodzin zrzeszonych w ejido mamy 20 uczniów szkół średnich i wyższych. Aby to osiągnąć należało zmienić nieco styl gospodarowania wprowadzając znacznie wyższą komercjalizację produkcji rolnej. Z płodów rolnych na samozaopatrzenie pozostawia się obecnie nie więcej niż 15%, zaś z produkcji zwierzęcej przeznacza się na sprzedaż ponad połowę". Cytowane tu zdania pokazują znaczenie czynnika edukacyjnego jako elementu generującego poprawę sytuacji. Pozwalają też dostrzec większą inercyjność hodowli, co wynikać może z faktu, że tradycyjny chów zwierząt miał znaczenie bardziej samozaopatrzeniowe i prestiżowe niż ekonomiczne.

Sytuacja w ejidos prowadzących równocześnie gospodarkę indywidualną i kolektywną jest znacznie trudniejsza do oceny. Wynika to zarówno z płynności w czasie proporcji pomiędzy gospodarowaniem zespołowym i indywidualnym, jak i stosunkowo niewielkiej ilości przypadków. Przebadane gospodarstwa wskazują jednak na istnienie pewnego podobieństwa ich modelu do wzorca ejidos individuales:

PR - UZ - ZH - ZZ

Tu również łatwo zauważyć, że zmiany w użytkowaniu ziemi generowane były raczej przez czynniki proste.

Na zakończenie tego fragmentu analizy należy dokonać oceny uzyskanych tu wyników, posługując się wcześniej wyprowadzonymi wnioskami na temat typologicznego zróżnicowania rolnictwa Las Huastecas. Otóż wydaje się, że proporcje w stanach postępu, ustalone w oparciu o interpretację stanów deklarowanych przez ankietowanych rolników, odbiegają nieco od rzeczywistości regionalnej. W skali Las Huastecas mniej liczna wydaje się być grupa gospodarstw, które osiągnęły postęp ogólny, większa zaś ilość gospodarstw wykazujących poprawę cząstkową lub brak zmian. Sugeruje to porównanie cech typologicznych wyodrębnionych typów rolnictwa

oraz udziału wyróżnionych typów w zaludnieniu i produkcji towarowej rolnictwa Las Huastecas /tab. 2/ z efektami analizy zachowania się wskaźników zmian w badanych gospodarstwach /diagram 2/.

Biorąc pod uwagę stopień postępu zanotowany wśród gospodarstw poszczególnych typów oraz udział tych ostatnich w całości rolnictwa regionu, wydaje się, że proporcje te układają się następująco:

- rzeczywisty, ogólny postęp społeczno-gospodarczy osiągnięty został prawdopodobnie w około 45-50% gospodarstw,
- poprawę cząstkową lub brak zmian zanotowało 35-45% gospodarstw,
- pogorszenie sytuacji natomiast dotknęło około 10-15% gospodarstw.

Gdyby zaś uwzględnić element presji demograficznej, przyjmując jako jednostkę podstawową mieszkańca gospodarstwa rolnego nie zaś gospodarstwo, wówczas okazałoby się prawdopodobnie, że ta ostatnia kategoria przekracza 20%.

Jak łatwo zauważyć, prowadzone tu rozważania dotyczą wyłącznie rolniczej sfery działalności bez uwzględnienia elementów pozarolniczych. Wyniki badań byłyby pełniejsze, gdyby analizę uzupełnić o kwestię pozarolniczych źródeł zarobkowania. Interesującym przypadkiem pod tym względem jest Ixcatlán, jedna z "comunidades indígenas" dotkniętych klęską przymrozków i załamaniem się produkcji kawy, która tym niemniej wykazała dość istotny postęp w sferze budownictwa mieszkaniowego. Było to możliwe dzięki dopływowi środków finansowych z zewnątrz w wyniku intensywnych, sezonowych migracji zarobkowych. Jednakże przedmiotem naszych rozważań jest funkcjonowanie rolnictwa.

B. Potencjalne kierunki zmian

Dotychczasowa analiza typologiczna oraz deklarowanych zmian pozwalają na wyodrębnienie trzech grup typów o różnych możliwościach przeobrażeń w bliższej lub dalszej przyszłości. Są to:

- Grupa pierwsza to typy, które osiągnęły - jak się wydaje - określony pułap rozwoju jakościowego i w najbliższej przyszłości zmiany, zachodzące w reprezentujących je gospodarstwach, będą miały głównie charakter ilościowy. Powinien się zatem odbywać wzrost produkcji poprzez podnoszenie produktywności w oparciu o funkcjonujące już wzorce organizacyjno-techniczne i strukturalne.

Do tej grupy zaliczyć należy typy oznaczone numerami: 9, 10, 11, 12, 13 i 15;

- Grupa druga to typy gospodarstw, które ze względu na swe cechy typologiczne oraz uwarunkowania zewnętrzne, głównie kulturowe i przyrodnicze, dysponują znacznymi szansami przeobrażeń i przejścia do wyższych, bardziej zaawansowanych ekonomicznie typów. Zaliczyć tu należy gospodarstwa zakwalifikowane do typów: 5, 7, 8, 14 i 16 oraz niektóre sklasyfikowane w typie 3, przede wszystkim zaś w podtypie 3a;

- Grupa trzecia to gospodarstwa, które ze względu na cechy typologiczne, głównie społeczne i organizacyjno-techniczne oraz strukturalne i koniunkturalne bariery zewnętrzne, dysponują minimalnymi możliwościami przeobrażeń jakościowych, chyba że postęp w sposób celowy indukowany będzie z zewnątrz, a i możliwości poprawy ilościowej produkcji są znikome. Grupę tę tworzą typy: 2, 3, 4 i 6.

Pominięte zostały celowo gospodarstwa sklasyfikowane w typach częściowo uspołecznionych /ejidos colectivos/, gdyż prowadzenie rozważań na ich temat w aktualnej sytuacji społeczno-gospodarczej Meksyku byłoby zbyt ryzykowne oraz typ 1, który reprezentuje rolnictwo "niesamodzielne" będące uzupełnieniem działalności pozarolniczej.

1. Grupa pierwsza.

Wśród włączonych do niej typów wyróżnić można dwie podgrupy. Pierwsza to gospodarstwa prezentujące wysoką lub większą dojrzałość typologiczną - te, które w sytuacji uzyskania wyższego poziomu parametrów ilościowych /np. produktywności lub nakładów środków produkcji/ nie spowodują zmian o charakterze typologicznym, zaś radykalna zmiana kierunku produkcji jest mało prawdopodobna. Są to gospodarstwa prowadzące rolnictwo sklasyfikowane w typach 10 i 13. Druga zaś, to gospodarstwa znajdujące się w początkowej fazie osiągania dojrzałości typologicznej. Są to jednostki sklasyfikowane w typach: 9, 11, 12 i 15. Gospodarstwa reprezentujące wymienione wyżej typy przechodzą różne drogi przeobrażeń. Warto je zatem prześledzić.

a/ Typ 9: Gospodarstwo Corralillo. Jak wynika z poprzedniego rozdziału, zaszły w nim w ciągu ostatnich lat zasadnicze zmiany, które indukowane z zewnątrz /wpływ środowiska społecznego/ tra-

fiły na pozytywną reakcję rolnika. Badania terenowe w okolicach Platón Sánchez i informacje uzyskane z Tabacos Mexicanos wskazują, że nie jest to przypadek odosobniony a tego rodzaju ewolucja prowadzi do istotnych zmian w lokalnym układzie sił społecznych i ekonomicznych.

Pozycja wyjściowa w roku 1975:

1151121 - 3211153 - 2211323 - 142331

Sytuacja w roku 1985:

1151122 - 3133155 - 4433443 - 142332

Następna zatem zmiana z niskoproduktywnego i niskotowarowego rolnictwa mieszanego na średnioproduktywne i dość wysoko towarowe rolnictwo mieszane specjalizujące się w uprawie tytoniu i chowie zwierząt.

Sądząc z dotychczasowego przebiegu zmian oraz obecnych uwarunkowań nastąpi zapewne zmniejszenie udziału pastwisk, wzrost uprawy kukurydzy w celach paszowych oraz zwiększenie tuczu trzody chlewnej i wzrost udziału produkcji zwierzęcej w produkcji globalnej. Mało prawdopodobne jest natomiast zwiększenie produkcji tytoniu, a to ze względu na funkcjonowanie kwot produkcyjnych przydzielanych poszczególnym rolnikom. Wymienione wyżej uwarunkowania to czynnik edukacyjny /kształcenie dzieci w szkole średniej/ i wzrost potrzeb i świadomości ekonomicznej oraz koniunktura na żywiec wieprzowy /jest to obszar zdominowany przez chów bydła rogatego/. Jest zatem wielce prawdopodobne, że około roku 1990 kod typologiczny podanego jako przykład gospodarstwa będzie wyglądał następująco: 1151222 - 3143155 - 4444543 - 133342

b/ Typ 12. W większości gospodarstw tego typu nie nastąpiły w ostatnich latach żadne istotne zmiany. Wydaje się jednak, że zainteresowanie rządu federalnego Meksyku rozwojem cukrownictwa w Las Huastecas z jednej strony, z drugiej zaś konieczność utrzymania się na rynku trzcinowym spowoduje w najbliższych latach, że część gospodarstw tego typu będzie ewoluowała ku wyższej specjalizacji, co powinno się wyrazić zmianami w strukturze użytkowania ziemi i stopniowym zarzucaniem upraw żywieniowych i zmniejszaniem areału pastwisk na rzecz trzciny cukrowej. Z wywiadów przeprowadzonych w cukrowniach w El Higo i Tambaca dość niedwuznacznie bowiem wynika niechęć producentów cukru do kontraktowania surowca u rolników traktujących uprawę jako działalność uboczną. Sądzić

zatem należy, że część gospodarstw sklasyfikowanych w typie 12, w zależności od wielkości gospodarstw będzie ewoluowała ku którymś z dwu typów wysoko wyspecjalizowanych w uprawie trzciny cukrowej: drobnoskalowego Mso lub średnioskalowego Mss.

kod typu 12 : 1151222 - 3134144 - 4533544 - 431214

kod typu Mso : 1151122 - 2143132 - 3334534 - 411115

kod typu Mss : 1151233 - 2233342 - 4455545 - 521115

Tego rodzaju proces doprowadzi w efekcie do dość głębokich przeobrażeń w skali lokalnej i mikroregionalnej obszarów trzcinowo-cukrowniczych, wśród których wymienić należy: zwiększone zapotrzebowanie na siłę roboczą w rolnictwie, rozwój usług rolniczych, zwiększone zapotrzebowanie na artykuły żywnościowe oraz na chemiczne środki produkcji a także oświatę ogólną i rolniczą. Jeśli proces ten będzie się odbywał, a został on już częściowo zapoczątkowany, wówczas w ciągu najbliższych lat zostałby znacznie osłabiony tradycyjny wzorzec społecznych struktur wsi trzcinowych obszarów Las Huastecas.

c/ Typ 15. W przypadku tego studium reprezentowany jest przez gospodarstwo „Juan Felipe", które jest dość typowym przypadkiem całkowitej transformacji typologicznej w analizowanym okresie dziesięcioletnim. Korzystne uwarunkowania zewnętrzne o charakterze koniunkturalnym /popyt na wołowinę/ oraz lokalne o charakterze strukturalnym, wyrażające się zainteresowaniem władz administracyjnych i bankowych rozwojem intensywnej hodowli, jak również otwartość rolników na innowacje spowodowały przeobrażenie znacznej ilości tradycyjnych, półtowarowych gospodarstw mieszanych, mieszczących się poprzednio w typach 3 i 4, w wyspecjalizowane gospodarstwa chowu bydła mięsnego. Proces zmian w Juan Felipe:

kod wyjściowy : 1151222 - 3221153 - 2222423 - 133331

kod w 1985 r. : 1151222 - 4050005 - 4033545 - 151551

Jeżeli korzystne tendencje utrzymują się, Juan Felipe i podobne do niego gospodarstwa mają szansę znacznie poprawić produktywność zbliżających się znacznie do kodu modelu typu Add, choć nie wydaje się prawdopodobne, aby w istniejących obecnie warunkach w Meksyku było opłacalne osiąganie maksymalnej produktywności. Natomiast zwiększenie produkcji o około 35-40% pozwoliłoby na osiągnięcie poniższych parametrów:

1151223 - 4050005 - 4034555 - 151551

Dawałoby to roczną produkcję ok. 17 - 18 ton mięsa /waga żywa/ i ok. 1,5 t/ha /por. kod model typu Add str.157 studium/.

Przy okazji warto zwrócić uwagę na specyficzną sytuację w lokalnych układach społecznych, gospodarczych i politycznych, jaka wytworzyła się po zaistniałych zmianach i powstaniu silnego ośrodka drobnej intensywnej hodowli w okolicach miasta Cerro Azul, gdzie zlokalizowane są liczne gospodarstwa tego typu. Prowadzenie tej grupy ejidatarios wpływa niewątpliwie pobudzająco na sąsiednie ejidos, z drugiej strony zaś łagodzi polityczne i ekonomiczne wpływy wielkich hodowców.

d/ Typ 11. Reprezentowany przez gospodarstwo Rancho Fantomas. Produkcja ewolucji tego gospodarstwa przedstawiona została w pierwszej części opracowania przy omawianiu typu 11 i nie wydaje się, aby mogła ona przebiegać inaczej. Jest bowiem mało prawdopodobne, aby właściciel zdecydował się na odejście od równoległego kontynuowania /równoległego do intensywnej uprawy cytrusowych/ ekstensywnego wielkoprzestrzennego chowu zwierząt.

Na zakończenie tego fragmentu analizy warto zwrócić uwagę na fakt znacznego uzależnienia zaistniałego już lub potencjalnego postępu w gospodarstwach trzech omawianych typów /9, 12 i 15/ od zewnętrznych uwarunkowań, szczególnie zaś układów lokalnych działających w sposób wzbudzający lub wymuszający postęp.

2. Grupa druga.

W obrębie tej grupy również wyróżnić można dwa zespoły typów. Pierwszy to gospodarstwa rolne, dla których warunkiem dalszego postępu są korzystne uwarunkowania zewnętrzne o charakterze zarówno strukturalnym i koniunkturalnym. Zaliczyć należy do nich gospodarstwa sklasyfikowane w typach 5 i 8 oraz w podtypie 3a, a także niektóre z gospodarstw typu 4. Drugi zespół to gospodarstwa dysponujące odpowiednio dużym - by zapewnić większe możliwości manewru ekonomicznego - potencjałem użytków rolnych, dla których - jak się wydaje - warunkiem dostatecznym rozwoju jakościowego i ilościowego /wielkości produkcji/ są odpowiednie zewnętrzne warunki koniunkturalne. Są to gospodarstwa sklasyfikowane w typach 14 i 16 i niektóre z typu 5, jak również gospodarstwa typu 7. Te ostatnie jednakże nie w efekcie zasobów ziemi, lecz dzięki lokalnym uwarunkowaniom kulturowym i łączeniu działalności rolniczej

z pozarolniczą działalnością handlową i usługową do prowadzenia w środowisku indiańskim akceptującym ekonomiczną dominację bogatszych i bardziej przedsiębiorczych ziomków. Zagadnienia dotyczące funkcjonowania i możliwości gospodarstw typu 7 przedstawione zostały dość obszernie w analizie typologicznej i części poświęconej asocjacjom typów rolnictwa w Las Huastecas.

Spośród włączonych do tej grupy typów omówione zostaną bardziej szczegółowo: 5, 8, 14 i 16.

a/ Typ 5. Spośród trzech reprezentujących ten typ gospodarstw dwa nie osiągnęły w analizowanym okresie znaczącego postępu, trzecie zaś, „Zaxamixtle" osiągnęło stn obecny w oparciu o połączono metody ekstensywne i intensywne: powiększenie ilości użytków rolnych z około 15 do 100 ha oraz przez intensyfikację użytkowania pastwisk i zarzucenie upraw żywieniowych. Reprezentuje zatem gospodarstwa, które dokonały postępu jakościowego i ilościowego rolnictwa w drodze zwiększenia zasobów ziemi /a więc około 1/5 analizowanych gospodarstw indywidualnych, prywatnych i ejidalnych/.

Punktem wyjściowym do obecnego stanu /w roku 1985/ była przed 15 laty sytuacja : 1151222 - 3111153 - 2222433 - 133341, a więc rolnictwo mieszane tradycyjne mieszczące się na pograniczu wydzielonych tu typów 3 i 4.

Stan w roku 1985 : 1151232 - 2151144 - 2233424 - 151551. Zgodnie z deklaracjami właściciela oczekiwać należy, że w najbliższych latach zmiany pójdą w kierunku całkowitego zarzucenia upraw żywieniowych i umiarkowanej intensyfikacji chowu zwierząt, głównie mięsnych, z utrzymaniem dotychczasowego pogłowia krów mlecznych, tzn. około 15-20 sztuk. Pozwoli to na osiągnięcie następujących parametrów: 1151233 - 2050004 - 3034545 - 151551 co postawi to gospodarstwo w obrębie wyodrębnionego w tym studium typu 16 średnio i wielkoprzestrzennej, średniointensywnej hodowli bydła charakterystycznego dla Las Huastecas, a który można uznać za przejściowy pomiędzy wyodrębnionymi już wcześniej przez innych autorów typami chowu zwierząt Arr, wielkoprzestrzennym typu ranczerskiego i Add, intensywnym, oznaczonym w tym studium numerem 15.

Osiągnięcie wskazanego stanu nie powinno sprawić żadnych problemów, natomiast dalszy postęp będzie zapewne trudniejszy zarów-

no ze względów ekonomicznych jak i kulturowych. Względy ekonomiczne to koszty i silna konkurencja ze strony istniejącego latyfundium hodowlanego, kulturowe zaś to przede wszystkim inercyjność tradycyjnego wzorca wartości wyznawanego w interiorze meksykańskim i rzutującego na rachunek ekonomiczny gospodarstw rolnych. Dalszy wysiłek uznany zostanie zatem jako podwójnie nieopłacalny. Uwaga ta dotyczy naturalnie obecnej sytuacji gospodarczej Meksyku i koniunktury obserwowanej w Las Huastecas w 1985 r.

b/ Typ 8. W zbadanym gospodarstwie reprezentującym ten typ /Palma Morelos/ nastąpiły dość znaczne zmiany w strukturze użytkowania ziemi i produktywności chowu zwierząt. W ciągu ostatnich lat miała miejsce ewolucja od tradycyjnego rolnictwa mieszanego, częściowo samozaopatrzeniowego:

1151232 - 2121153 - 2223323 - 133231

do mieszanego rolnictwa rynkowego o następującym kodzie wartości zmiennych: 1151232 - 2151154 - 2233423 - 133341

Zainicjowane zmiany strukturalne oraz operacyjne /organizacyjno-techniczne/ powinny przynieść w ciągu najbliższych lat większe efekty produkcyjne wyrażające się wyższą produktywnością i udziałem produkcji zwierzęcej w produkcji globalnej i towarowej. Jeżeli dynamika zmian zostanie utrzymana to najprawdopodobniej kod wartości zmiennych za kilka lat będzie przedstawiał się następująco: 1151233 - 2153154 - 4344544 - 142451

co usytuuje to gospodarstwo w obrębie typu Mmg rynkowego rolnictwa mieszanego wyspecjalizowanego w chowie zwierząt.

Przedstawiony obraz przeobrażeń gospodarstwa Palma Morelos ma kapitalne znaczenie dla lokalnych struktur społecznych i ekonomicznych na najniższym poziomie. W wyniku bowiem osiągnięcia takiego poziomu ekonomicznego przez analizowane gospodarstwo, dysponujące zresztą własnym traktorem i furgonetką i znaczącego postępu osiągniętego przez część gospodarstw ejidalnych z Palma Morelos[6], wykształcone zostały zręby przeciwwagi dla wielkich gospodarstw hodowlanych i zapoczątkowane tworzenie silnych, miej-

---

6/ Por. rozdz. A: Interpretacja stanów deklarowanych: kierunki zmian w ostatnich latach.

scowych struktur chłopskich. Zwiększa to szansę na umocnienie lokalnej tożsamości społecznej i ekonomicznej, niezbędnego warunku efektywniejszego osiągania lepszego poziomu życia całej społeczności Palma Morelos.

c/ Typ 14. Zgodnie z poczynionymi obserwacjami, gospodarstwa reprezentujące ten typ rolnictwa dokonały w ciągu ostatnich lat, najbardziej chyba radykalnych zmian strukturalnych przechodząc od systemu mniej lub bardziej ekstensywnego chowu zwierząt do systemu łączącego towarową, względnie intensywną uprawę trzciny cukrowej z towarowym, mało intensywnym chowem bydła. Zmiany tego rodzaju zaczęły masowo zachodzić pod koniec lat sześćdziesiątych i na początku siedemdziesiątych od chwili wprowadzenia w życie przez rząd Meksyku programu rozwoju przemysłu cukrowniczego w Las Huastecas. W rezultacie, dwa konkurencyjne niegdyś wobec siebie, w skali regionalnej Las Huastecas i w skali lokalnej niektórych municypiów /Ciudad Valles, Tamasopo, Tempoal/ stowarzyszenia: Hodowców Bydła i Drobnych Plantatorów Trzciny Cukrowej zaczęły prezentować wspólnotę interesów. Pojawiły się natomiast napięcia pomiędzy rzeczywiście drobnymi rolnikami /głównie członkami wspólnot ejidalnych/ uprawiających trzcinę cukrową i dysponującymi znacznie większymi możliwościami ekonomicznymi hodowcami bydła, którzy zmienili lub zmieniają profil produkcji na rzecz trzciny cukrowej.

Ze zgromadzonych materiałów empirycznych wynika, że wyjściowy kod wartości zmiennych tego rodzaju gospodarstw przedstawia się najczęściej następująco: 1151243 - 2030004 - 2033434 - 151551 po zmianie profilu produkcji, w wypadku tej samej grupy wielkości gospodarstw: 1151343 - 2155143 - 3544443 - 241333.

Dalsze potencjalne możliwości zmian są następujące:

- stopniowe pogłębianie specjalizacji roślinnej jednakże bez całkowitego zarzucania chowu zwierząt, co pozwala na pozostawanie w zgodzie z lokalnymi tradycjami oraz,
- podnoszenie produktywności chowu zwierząt z utrzymaniem stosunkowo niewielkiego marginesu uprawy trzciny w strukturze użytkowania ziemi, nie przekraczającego na ogół 15-25% udziału.

Jak wykazały badania empiryczne, obydwie drogi przemian mają miejsce. Pierwsza częściej w gospodarstwach mniejszych, oscylujących w granicach 50-150 ha, druga zaś w większych, na ogół po-

wyżej 150 ha.

W pierwszym przypadku kod przybiera wartości:

1151333 - 2145143 - 5555555 - 521115,

co oznacza następujące proporcje:

- ok. 80% użytków rolnych zajętych przez trzcinę cukrową, - produkcja trzciny ok. 4000 t. rocznie,

- produkcja mięsna /waga żywa/ ok. 7-10 ton rocznie.

Taki układ wartości zmiennych lokuje te gospodarstwa w obrębie lub na pograniczu wcześniej opisanego typu Mss.

W drugim przypadku : 1151343 - 2155144 - 3545545 - 2412241 co w wartościach rzeczywistych oznacza ok. 20% uprawy trzciny cukrowej w powierzchni użytków rolnych, ok. 2500 ton trzciny cukrowej i ok. 30 ton wołowiny /waga żywa/ rocznie.

Wspólnie z municypium Ciudad Valles i Tamuín współistnieją ze sobą wszystkie opisane tu warianty, co znakomicie ułatwia prześledzenie form ewolucji oraz badanie lokalnych struktur i problemów z tego wynikających.

d/ Typ 16. Punktem wyjścia dla współcześnie istniejących gospodarstw tego typu był ekstensywny, bardzo nisko produktywny, wielkoprzestrzenny, ranczerski chów zwierząt mieszczących się w typie Arr o kodzie: 1151354 - 1000001 - 1022515 - 151551.
Z obserwacji wynika jednak, że znakomita większość gospodarstw hodowlanych w Las Huastecas wykazuje cechy pozwalające je zakwalifikować jako przejściowe między Arr i Ad/h/, tzn. wyróżnionym tu typem 16, lub jako mieszczące się w tym ostatnim.

Kod 16: 1151243 - 2050004 - 2034435 - 151551.

Biorąc pod uwagę sytuację społeczno-gospodarczą Meksyku należy przyjąć, że tylko nieliczne z tych gospodarstw zdołają osiągnąć wyraźnie wyższy poziom organizacji i produktywności. Znakomita większość powinna utrzymywać się na poziomie zaspokajającym z jednej strony potrzeby i ambicje właścicieli, z drugiej zaś zapotrzebowanie regionalne i krajowe na produkty zwierzęce.

Spośród wymienionej wyżej nielicznej grupy gospodarstw, które ewentualnie mogą wykazywać przeobrażenia, wydaje się, że w zależności od lokalizacji i koniunkturalnych lub strukturalnych wpływów zewnętrznych najbardziej prawdopodobne są dwie drogi. Pierwsza to stopniowa ewolucja ku opisanemu wcześniej typowi Add /15/ bardziej prawdopodobna oraz mająca mniejsze szanse powodzenia ku ana-

lizowanemu wcześniej typowi 14, łączącemu chów zwierząt z towarową uprawą trzciny cukrowej. Jednakże w związku z ustabilizowaniem się mocy przerobowych cukrowni w Las Huastecas dalsze mnożenie się tego typu gospodarstw jest raczej wątpliwe.

Analizowane tu gospodarstwa hodowlane typu 16 są w Las Huastecas synonimem hegemonii społecznej i politycznej w skali lokalnej i regionalnej. W wyniku opisywanych na poprzednich stronach przeobrażeń utraciły wprawdzie wiele ze swego poprzedniego znaczenia, tym niemniej w skali lokalnej nadal pozycję taką zajmują.

Dobrym przykładem takiego właśnie układu jest zespół powiązań występujących pomiędzy Las Cañas /typ 16/ i ejido El Humo /typ 3/.

El Humo: ejido individual, którego większość gospodarstw należy do typu 3 prezentującego bardzo niski poziom społeczno-gospodarczych warunków życia. Ejido powstało na wywłaszczonych ziemiach należących poprzednio do latyfundium Las Cañas.

Las Cañas: zespół czterech gospodarstw hodowlanych typu Ad/h/, będących w rękach członków tej samej rodziny /stryj i trzej bratankowie/, o łącznej powierzchni 250 ha.

Las Cañas reprezentują wobec ejido:

- siłę ekonomiczną,
- tradycje dominacji społecznej i politycznej,
- dobre stosunki z władzami municypalnymi i stanowymi,
- świadomość wyższości,
- rynek pracy wyrażający się możliwością łącznego jednorazowego zatrudnienia ok. 120 osób na okres 2 tygodni.

Jak wspomniano poprzednio obecny Comisario Ejidal z El Humo związany jest z jednym z właścicieli więzami "compadrazgo" /kumostwa/, co zapewnia wzajemność świadczonych usług w płaszczyźnie osobistej i częściowo społecznej w relacjach El Humo - Las Cañas. Mamy zatem do czynienia z typową sytuacją kontroli ekonomicznej i politycznej ze strony Las Cañas, którą można określić jako "cacicazgo local". Podobne układy pomiędzy większymi gospodarstwami typu 16 i społecznościami wieśniaczymi typów 3 i 4 występują na większości - gęsto zaludnionych, zdominowanych ilościowo przez te dwa ostatnie typy gospodarstw - obszarów Las Huastecas.

3. Grupa trzecia.

W zaliczonej do niej typów gospodarstw dominują tradycyjne wzorce zachowań kulturowych, których wpływ na sferę działań ekonomicznych wzmacniany jest dodatkowo przez brak innych możliwości manewru. Jak to wykazano w rozdziale poświęconym deklarowanym stanom postępu, część gospodarstw typów 3 i 4 osiągnęła pewną poprawę, niekiedy nawet dość znaczną. Niektóre ze specyficznych form postępu omówione zostały również przy okazji analizy potencjalnych kierunków zmian typów: 5, 8, 9 i 15. Nie wydaje się jednak, aby omawiany zespół typów tej grupy jako całość miał w przyszłości większe szanse poprawy. Nie wynikają one bowiem z ich uwarunkowań wewnętrznych, nie wskazują też na nie obserwowane obecnie tendencje globalne w rolnictwie meksykańskim.

W najgorszej sytuacji są niewątpliwie gospodarstwa sklasyfikowane w typach 6 i 3, szczególnie w podtypie 3b, a więc bardzo małe. Jedną możliwość postępu należy upatrywać dla nich w odpowiednio zaplanowanej akcji z zewnątrz w sferze społecznej i ekonomicznej i w celowym łagodzeniu napięć występujących w poszczególnych asocjacjach terytorialnych typów rolnictwa. Bez takiej akcji najprawdopodobniejszym przebiegiem sytuacji jest stagnacja, której towarzyszyć będą nasilające się zarobkowe ruchy migracyjne o charakterze sezonowym i stałym.

x

x x

Całość zaprezentowanych tu materiałów upoważnia do wyprowadzenia wniosku, że do dalszego, samodzielnego generowania postępu - bez specjalnych programów pomocy z zewnątrz - zdolnych jest nie więcej niż około 30-35% gospodarstw rolnych Las Huastecas. Pozostałe, w celu osiągnięcia substancjalnych, korzystnych zmian, a zatem i wyraźnej poprawy sytuacji społecznej i ekonomicznej, powinny korzystać ze specjalnych programów pomocy o charakterze strukturalnym lub technicznym. Posiadają one bowiem znaczny ładunek elementów tradycyjnych, silnie inercyjnych, zarówno wśród cech społecznych, jak i organizacyjno technicznych, tym bardziej trudnych do przezwyciężenia w otaczających je lokalnych i regionalnych układach ekonomicznych. Możliwe to jednak będzie nie tyl-

ko pod warunkiem dobrych chęci ze strony odpowiednich czynników zewnętrznych, lecz także pod warunkiem przeprowadzenia odpowiednich badań zezwalających na selektywne precyzowanie kierunków i form działania nawet, a może przede wszystkim w mikroskali, jako że zróżnicowanie kulturowe i ekonomiczne Las Huastecas jest niezwykle silne.

A N E K S Y

I. Wykaz zmiennych typologicznych

A. Cechy społeczne

1. Udział /%/ użytków rolnych /UR/ będących we władaniu tradycyjnych wspólnot plemiennych, rodowych lub wiejskich w ogólnej powierzchni użytków rolnych.

2. Udział /%/ UR użytkowanych na zasadzie tradycyjnych form dzierżawy ziemi, jednak bez dzierżawy za określony z góry czynsz płatny w pieniądzu lub naturze.

3. Udział procentowy UR pozostających we władaniu prywatnym

4. Udział /%/ UR pozostających we władaniu spółdzielczym lub państwowym.

5. Rozmiary gospodarstw rolnych mierzone liczbą zatrudnionych na jedno gospodarstwo.

6. Rozmiary gospodarstw rolnych mierzone powierzchnią UR na jedno gospodarstwo.

7. Rozmiary gospodarstw rolnych mierzone wielkością rolniczej produkcji globalnej w jednostkach umownych /JU/, wytworzonej przez jedno gospodarstwo.

B. Cechy organizacyjno-techniczne /operacyjne/

8. Nakłady siły roboczej mierzone liczbą osób zatrudnionych w rolnictwie na 100 ha UR.

9. Nakłady żywej siły pociągowej mierzone liczbą pociągowych jednostek umownych /JU/ na 100 ha gruntów uprawnych /GU/.

10. Nakłady mechanicznej siły pociągowej mierzone siłą mechaniczną /HP/ traktorów i samobieżnych maszyn rolniczych na 100 ha GU.

11. Nawożenie mineralne mierzone ilością nawozów mineralnych w kg czystego składnika /NPK/ wysiewanych na 100 ha GU.

12. Nawodnienie mierzone udziałem /%/ powierzchni gruntów nawadnianych w ogólnej powierzchni GU.

13. Intensywność użytkowania GU mierzona stosunkiem powierzchni zbiorów /w przypadku roślin jednorocznych/ lub powierzchni zasiewów /w przypadku roślin trwałych i półtrwałych/ do powierz-

chni GU, wraz z odłogami i ugorami.

14. Pogłowie zwierząt hodowlanych w JU na 100 ha UR.

C. Cechy produkcyjne

15. Produktywność ziemi mierzona wielkością produkcji globalnej w JU uzyskana z 1 ha UR.

16. Produktywność gruntów uprawnych w JU uzyskana z 1 ha gruntów w danym roku uprawianych.

17. Produktywność pracy mierzona wielkością produkcji globalnej w JU przypadającej na 1 zatrudnionego w rolnictwie.

18. Wielkość rolniczej produkcji towarowej w JU przypadająca na 1 zatrudnionego w rolnictwie.

19. Stopień towarowości mierzony udziałem /%/ produkcji towarowej w produkcji globalnej.

20. Wielkość produkcji towarowej w JU przypadająca na 1 ha UR.

21. Stopień specjalizacji rozumiany jako stopień koncentracji rolniczej produkcji towarowej na określonej liczbie produktów.

D. Cechy strukturalne

22. Udział /%/ powierzchni upraw trwałych i półtrwałych w powierzchni UR.

23. Udział /%/ użytków zielonych w powierzchni UR.

24. Udział /%/ powierzchni pod roślinami żywieniowymi w powierzchni UR.

25. Ogólny kierunek produkcyjny mierzony udziałem /%/ produkcji zwierzęcej w globalnej produkcji rolniczej.

26. Ogólne nastawienie towarowe mierzone udziałem /%/ towarowej produkcji zwierzęcej w całej produkcji towarowej.

27. Udział procentowy roślin przemysłowych /użytkowanych wyłącznie po głębszej przeróbce przemysłowej/ w produkcji globalnej rolnictwa.

II. Wykaz przeliczeniowych jednostek umownych /wybór/

Produkt	Wartość 100 kg produktu w przeliczeniu na 100 kg pszenicy
Pszenica	1,0
Kukurydza	0,8
Fasola	1,2
Ziemniaki	0,4
Bataty	0,3
Maniok	0,2
Cebula	0,4
Pomidory	0,2
Banany	0,4
Cytrusowe	0,7
Trzcina cukrowa	0,2
Kawa /w zielonych ziarnach/	5,5
Kakao /ziarna wysuszone/	4,5
Mięso wołowe i wieprzowe /waga żywa/	6,0
Mleko	1,0
Jaja	6,0

III. Klasy rozpiętości poszczególnych zmiennych stosowane do normalizowania wartości cech typologicznych

Zmienne	Klasy rozpiętości				
	1	2	3	4	5
1	- 20	20-40	40-60	60-80	80 -
2	- 20	20-40	40-60	60-80	80 -
3	- 20	20-40	40-60	60-80	80 -
4	- 20	20-40	40-60	60-80	80 -
5	- 2	2-8	8-50	50-200	200 -
6	- 5	5-20	20-100	100-1000	1000 -
7	- 100	100-1000	1000-10000	10000-100000	100000 -
8	- 3	3-15	15-40	40-150	150 -
9	- 2	2-8	8-15	15-30	30 -
10	- 6	6-15	15-35	35-90	90 -

o.d. ze str. 205

Zmienne	Klasy rozpiętości				
	1	2	3	4	5
11	- 10	10-30	30-80	80-200	200 -
12	- 10	12-25	25-50	50-80	80 -
13	- 10	10-30	30-70	70-130	130 -
14	- 10	10-30	30-80	80-160	160 -
15	- 5	5-20	20-45	45-100	100 -
16	- 5	5-20	20-45	45-100	100 -
17	- 40	40-100	100-250	250-800	800 -
18	- 20	20-60	60-180	180-600	600 -
19	- 20	20-40	40-60	60-80	80 -
20	- 3	3-12	12-30	30-80	80 -
21	- 0,1	0,1-0,2	0,2-0,4	0,4-0,8	0,8 -
22	- 10	10-20	20-40	40-60	60 -
23	- 20	20-40	40-60	60-80	80 -
24	- 20	20-40	40-60	60-80	80 -
25	- 20	20-40	40-60	60-80	80 -
26	- 20	20-40	40-60	60-80	80 -
27	- 20	20-40	40-60	60-80	80 -

Andrzej DEMBICZ

PRZEGLĄD WAŻNIEJSZYCH CECH I PROBLEMÓW WSI LAS HUASTECAS. PRÓBA PODSUMOWANIA.

1. Region

Region Las Huastecas prezentuje typowe cechy obszaru peryferyjnego wyodrębnionego przede wszystkim na podstawie zespołu cech etnokulturowych oraz przebiegu procesów historycznych. Pod względem społeczno-gospodarczym wykazuje znaczną monotonię wyrażającą się:

1.1. Ekonomiczną i przestrzenną dominacją działalności rolniczej,

1.2. Brakiem dziedzin działalności gospodarczej mogących aktywizować procesy społeczno-produkcyjne,

1.3. Brakiem ośrodków miejskich odgrywających, lub mogących w najbliższej przyszłości odgrywać rolę centrów atrakcji lub rozwoju.

Sieć ośrodków miejskich istniejących obecnie ma niemal wyłącznie charakter usługowy, selektywny branżowo i nie wykraczający poza sferę wpływów lokalnych lub mikroregionalnych. Taką rolę spełniają nawet największe z nich: Cd. Valles czy Tuxpan. Tym niemniej, wysoce pozytywnym zjawiskiem jest dynamiczny rozwój niektórych z tych małych ośrodków, takich jak Huejutla, Tantoyuca czy Cerro Azul, które przekształcają się dzięki temu w prawdziwe punkty newralgiczne na poziomie lokalnym kilku najbliższych municypiów, szczególnie w sferze działalności usługowej /szkolnictwo, służba zdrowia, obsługa rolnictwa/. Jedynym miastem, które mogłoby pretendować do roli centrum regionalnego jest zespół miejski Tampico /Cd. Madero. Znajduje się ono jednak na płn-wschodnich pery-

feriach "regionu" i wobec drugorzędnej roli w gospodarce kraju - należy na to patrzeć przez pryzmat skrajnie centralistycznie funkcjonującej gospodarki Meksyku, której wszystkie nici zbiegają się w mieście Meksyk-nie jest w stanie spełniać roli wiodącej centrum regionalnego.

W perspektywie region - problemy lokalne, zwrócić należy również uwagę na implikacje wynikające z lokalizacji o charakterze "peryferyjnej tranzytowości". Położenie w trójkącie pomiędzy Cd. México - Veracruz - Tampico, a w szerszej perspektywie między centrum gospodarczym kraju i północną granicą i wybrzeżem, na uboczu od głównych szlaków, niesie za sobą pewną przypadkowość wpływów, których oddziaływanie uzależnione jest w dużej mierze od dynamiki i celowości działania czynników lokalnych. Jednakże przykład przeobrażeń, jakie mają miejsce pod wpływem uruchomionego w ciągu ostatnich lat połączenia drogowego Cd. México - Matamoros, przecinającego zachodnią i północną część Huastecas, każe sądzić raczej o większej roli procesów spontanicznych niż o planowych działaniach władz lokalnych. Dotyczy to także niewątpliwego postępu osiągniętego w dziedzinie infrastruktury społecznej, który możliwy był tyleż dzięki istnieniu ogólnych planów integralnego rozwoju, co i w efekcie spontanicznej, oddolnej presji mieszkańców poszczególnych społeczności lokalnych. Owe możliwości oddolnego oddziaływania uzależnione są z kolei w sposób decydujący od efektywności nieformalnych powiązań ponadlokalnych i sprzężeń zwrotnych: społeczność lokalna - ośrodki decyzyjne stanowe lub krajowe /por. rozdział nt. funkcjonowania struktur administracyjno-politycznych/.

2. Sfery zróżnicowania wewnętrznego

Niezależnie od wymienionych wyżej elementów wskazujących na znaczny stopień monotonii gospodarczej, Las Huastecas posiada wiele cech świadczących o znacznym wewnętrznym zróżnicowaniu. Tyczy to szczególnie uwarunkowań przyrodniczych, cech społeczno-kulturowych oraz działalności rolniczej.

2.1. Z punktu widzenia przyrodniczego cechami, które w najistotniejszy sposób wydają się rzutować na kwestie kształtowania się i funkcjonowania problematyki lokalnej są:

a/ Wyraźna czwórdzielność przestrzenna przyrodniczych uwarunkowań, która jako jeden z czynników legła u podstaw występu-

jącego obecnie zróżnicowania struktur demograficzno-etnicznych, stosunków własnościowych w rolnictwie i systemów rolnictwa. Obszary o najkorzystniejszych warunkach środowiska przyrodniczego weszły najwcześniej w krąg gospodarki rynkowej i oficjalnej ideologii "metyskiej koncepcji państwa - narodu"[1] reprezentując jednak - w przypadku północnej, hodowlanej części Huastecas - raczej kreolski jej odcień. Obszary o najtrudniejszych warunkach przyrodniczych pozostają natomiast bastionami indiańskości, tradycyjnych systemów wartości i rolnictwa oscylującego między samozaopatrzeniowym i drobnotowarowym.

b/ Znaczne zróżnicowanie form morfologicznych w obrębie dwóch /góry i południowa część nizin nadbrzeżnych/ spośród czterech wydzielonych jednostek fizjograficznych sprzyja różnorodności w mikroskali powodując, że interesy i odrębności lokalne mogą wykształcać się i funkcjonować na poziomie każdej z sąsiadujących ze sobą dolin śródgórskich. Dodatkowo nabiera to szczególnego znaczenia, gdy w grę wchodzi sytuacja odrębności i kontaktu etno-kulturowego /Metysi - Indianie, Indianie Nahua - Indianie Huasteca/ lub społecznego /ejido - własność prywatna/.

2.2. Przestrzenne zróżnicowanie etno-kulturowe ma dwojaki wymiar. W makroskali odpowiada w zasadzie ogólnemu schematowi zróżnicowania fizjograficznego wyrażając się istnieniem wyraźnie odrębnych, dość jednorodnych stref /indiańskich i metyskich/, pomiędzy którymi funkcjonują dość rozległe obszary kontaktowe i przejściowe. W skali lokalnej na tych właśnie obszarach przejściowych występują liczne przypadki lokalnego kontaktu kulturowego, niekiedy w obrębie jednej społeczności wiejskiej. Dość typowym tego przykładem jest osada Tantobal /Strefa 3/, opisana przez B. Lisocką-Jaegerman. Strefy kontaktu są zarówno w skali regionu, jak i lokalnej, w zależności od stosunków demograficznych, społecznych i ekonomicznych, strefami napięć lub wzajemnego uzupełniania się wpływając na hierarchię ważności problemów. W sytuacjach konfliktowych, jak to miało miejsce w okolicach Huejutla i Tantoyuca w 1985 r. w czasie badań terenowych, angażują oczy-

---

1/ Por. T. Łepkowski "Droga do narodu Metysów /modele i koncepcje narodu meksykańskiego/" w K. Gawlikowski /ed/ Postacie narodów a współczesność, PIW, Warszawa, 1984, s. 17 - 67.

wiście bez reszty energię czynników lokalnych i federalnych.

2.3. Stosunki społeczne i organizacyjno-produkcyjne rolnictwa, będące wypadkową działania wcześniej wymienionych uwarunkowań i czynników, tworzą obraz o znacznym zróżnicowaniu strukturalnym i przestrzennym. Wśród najistotniejszych jego cech wymienić należy:

a. Współistnienie odmiennych systemów rolnictwa dodatkowo zróżnicowanych wewnętrznie kierunkami produkcji i poziomami produktywności, co daje w efekcie silne zróżnicowanie typologiczne. Choć możliwe jest przeprowadzenie generalizacji przestrzennej w postaci wyodrębnionych wcześniej asocjacji typów, tym niemniej z punktu widzenia problematyki mikroregionalnej sytuacja jest ogromnie skomplikowana w strefach kontaktowych i wzajemnego przenikania się.

b. Współwystępowanie na całym niemal obszarze dwóch odmiennych systemów własności /własność prywatna i wspólnotowa/ oraz trzech odmiennych systemów władania ziemią, choć - jak to wyjaśniono wcześniej - istnieje znaczny zakres podobieństwa i wspólnoty interesów pomiędzy drobną i średnią własnością prywatną i ejidalnymi gospodarstwami /parcelami/ indywidualnymi. Zbieżność interesów może jednak odgrywać rolę pozytywną jedynie w obszarach niekonfliktowych pod względem społecznym.

c. Funkcjonowanie dwóch odrębnych wzorców stosunku do ziemi wynikających z odmiennych systemów wartości: ziemia jako zabezpieczenie przetrwania kulturowego i biologicznego z versus zasoby o charakterze czysto ekonomicznym.

d. Silne zróżnicowanie presji demograficznej na ziemię oraz zasobów - nadwyżek/niedoborów - siły roboczej.

2.4. Niezależnie jednak od wyraźnego zróżnicowania przestrzennego i odrębności lokalnych, wszędzie funkcjonuje identyczny wzorzec układu: władza formalna - władza nieformalna. Opiera się on na współdziałaniu następujących elementów: administracja lokalna - partia rządząca /w tym wypadku PRI/ - nieformalny pośrednik władzy sprawujący ją faktycznie /cacique/. W zależności od lokalnych uwarunkowań /w tym także od stopnia modernizacji działalności gospodarczej/ tym ostatnim członem może być osoba fizyczna lub instytucja czy organizacja gospodarcza /Bank, zarząd cukrowni, zarząd stowarzyszenia producentów itp./. Wydaje się, że np. w przypadku Huejutla ten ostatni człon ma charakter

zinstytucjonalizowany /między innymi Centro Coordinador del Instituto Nacional Indigenista/, podczas gdy w przypadku Platón Sánchez występuje równoległość i wzajemne uzupełnianie się władzy nieformalnej sprawowanej przez osobę prywatną i instytucję, którą jest Tabacos Mexicanos SA.

3. Cechy i problemy funkcjonowania wsi

Poza wcześniej wymienionymi elementami, które wpływają na ogólny obraz stosunków społecznych i gospodarczych Huastecas na różnych poziomach terytorialnych, wśród najistotniejszych cech i problemów funkcjonowania wsi wymienić należy następujące:

3.1. Brak jasno sprecyzowanej polityki integralnego rozwoju wsi.

Wprawdzie w sferze deklaratywnej polityka taka istnieje, jednakże jej realizacja sprowadza się do selektywnych działań w zakresie infrastruktury socjalnej, szkolnictwa i wybranych dziedzin produkcji. W sferze działań nieprodukcyjnych najlepsze efekty osiągnięto w upowszechnieniu szkolnictwa i sieci służby zdrowia, jednak akcja tworzenia bazy materialnej /technicznej/ nie poparta odpowiednią, stałą polityką kadrową stawia pod znakiem zapytania efekty i możliwość rozwiązywania tych problemów na poziomie podstawowym. W sferze działań produkcyjnych największe sukcesy zanotowały parapaństwowe instytucje: Tabacos Mexicanos SA. i Union Nacional de Productores de Azúcar SA. /UNPASA/, które też stworzyły przesłanki do dość radykalnych przeobrażeń strukturalnych w skali lokalnej niektórych fragmentów regionu i złagodzenia napięć na wewnętrznym rynku pracy.

3.2. Minimalny udział sektora pozarolniczego w działalności produkcyjnej.

3.3. Znaczny, a w niektórych przypadkach decydujący wręcz o poziomie życia udział dochodów ludności wiejskiej pochodzących z pracy najemnej poza gospodarstwem rolnym /praca najemna w rolnictwie i sezonowa lub dorywcza praca w zawodach pozarolniczych, podejmowana najczęściej w znacznej odległości od miejsca zamieszkania, zazwyczaj w dużych miastach poza regionem/.

3.4. Powszechność występowania nieformalnych powiązań i rozwiązań w sferze usług i wymiany /świadczeń i towarów/, co ułatwia przetrwanie równoległego funkcjonowania dwóch odrębnych, jed-

nakże w tym przypadku uzupełniających się systemów: tradycyjnego i rynkowego.

3.5. Wzrastający udział elementów pozamiejscowych w działalności rolniczej i pozarolniczej i postępująca koncentracja towarowej produkcji rolniczej w kilku /na 19 wyodrębnionych/ typach rolnictwa. Pociąga to za sobą ekonomiczne i społeczne relegowanie typów tradycyjnych rolnictwa, skupiających większość ludności wiejskiej i stanowiących o współczesnym kształcie wsi regionu. W takiej sytuacji pozytywne działania sygnalizowane w pkcie 3.1. nie mogą stanowić wystarczających metod neutralizowania napięć i problemów w żadnej ze skal terytorialnych regionu.

3.6. Silna atomizacja przestrzenna interesów ekonomicznych. Jej efektem jest z jednej strony pogłębianie już istniejącego zróżnicowania /czy nawet rozwarstwienia przestrzennego/, z drugiej zaś monopolizacja wpływów lub wręcz władzy na poziomie lokalnym w rękach określonych instytucji państwowych, parapaństwowych oraz organizacji o charakterze gospodarczym. Udział w podziale Las Huastecas na strefy wpływów i formowaniu lokalnych lub mikroregionalnych układów gospodarczych biorą także niektóre przedsiębiorstwa prywatne i filie towarzystw transportowych /np. Nestlè z Tamuin/. Wzmaga to odrębności lokalne rzeczywiste i subiektywne tworząc sieć układów o znacznym stopniu komplikacji.

4. Wnioski

Z przeprowadzonej próby wydobycia cech charakteryzujących sytuację wsi Las Huastecas wyłania się obraz dość skomplikowany, miejscami mało optymistyczny, zezwalający jednak na dokonanie uogólnień.

Wydaje się, że całość problemu podporządkowana jest równoległemu funkcjonowaniu dwóch systemów społeczno-ekonomicznych wzajemnie się uzupełniających: rynkowego, o powiązaniach ponadlokalnych i przede wszystkim ponadregionalnych oraz tradycyjnego o charakterze lokalnym. Ze stopnia dominacji jednego z nich, wzajemnych kontaktów, przenikania się sfer interesów i działalności wynika zakres problemów, z jakimi przychodzi się stykać na najniższym poziomie terytorialnym. Natomiast pomiędzy tymi dwoma systemami funkcjonuje warstwa pośrednia, przejściowa, oscylująca między nimi i czerpiąca z obu elementy składające się na sumę

wzorców jej zachowań.

4.1. System pierwszy to system gospodarki par excellance rynkowej, nowoczesnej lub o znacznym stopniu nowoczesności, produkującej na zewnątrz i formalnie tylko, poprzez lokalizację lub zadawnione związki rodzinne, związanej z regionem a podporządkowanej w rzeczywistości siłom i czynnikom pozaregionalnym.

W sferze produkcji rolniczej należą do tej kategorii niemal wszystkie wysokoproduktywne i wysokotowarowe gospodarstwa, wytwarzające na rynki pozaregionalne a wykorzystujące jedynie lokalne zasoby ziemi i siły roboczej. Największe z nich /i o ambicjach politycznych/ wykorzystują też lokalne zasoby ludności jako masę wyborczą.

W sferze produkcji przemysłowej-te niezbyt rozbudowana sieć zakładów przetwórczych funkcjonujących w oparciu o kapitał zewnętrzny i miejscowe zasoby surowców i siły roboczej. Funkcjonowanie tych przedsiębiorstw, podporządkowanych interesom zewnętrznym, pozostaje najczęściej w rozbieżności z rzeczywistymi potrzebami lokalnymi. Dotyczy to nawet parapaństwowych przedsiębiorstw przemysłowych, takich jak cukrownie.

4.2. System drugi to krąg gospodarki lokalnej, w której funkcjonuje znakomita większość ludności wiejskiej i małych oraz średnich miast. Chodzi tu o "lokalność" w podwójnym wymiarze: zaspokajanie potrzeb lokalnych i podporządkowanie lokalnym układom społecznym i politycznym.

4.3. Systemy te, funkcjonujące w oparciu o całkowicie odmienne wartości i zasady, spełniają wobec regionu odmienne funkcje, mają jednak wiele sfer kontaktu, przenikania się i współzależności. Najważniejszymi są:

- rynek pracy /sfera komplementarności/,
- zasoby ziemi /sfera napięć i kontrowersji/,
- wzajemne zależności społeczno-polityczne na poziomie lokalnym /sfera łagodzenia napięć i tworzenia zaplecza politycznego w drodze nieformalnych często systemów powiązań/.

4.4. Zarysowany wyżej obraz byłby jednak niepełny bez uwzględnienia dość intensywnych procesów rozszerzania się warstwy pośredniej funkcjonującej pomiędzy tymi dwoma systemami. Dokonuje się to w drodze wzajemnych kontaktów w sferach komplementarności oraz świadomych, wskazywanych wcześniej, pozytywnych działań wynikających z mniej lub bardziej efektywnej polityki państwa.

Do tych ostatnich należy zaliczyć przede wszystkim:

a/ przyspieszony proces rozwoju sieci szkolnictwa podstawowego i średniego,

b/ akcje inwestycji państwowych i parapaństwowych, których zadaniem jest dyfuzja innowacji i stwarzanie możliwości równoczesnego funkcjonowania ludności wiejskiej w obydwu systemach.

Dodatkowym, specyficznym czynnikiem poszerzania się owej warstwy przejściowej, posiadającym zresztą znaczny zasięg oddziaływania, jest masowy ruch migracyjny sezonowy i stały. Przepływ informacji i kapitałów powoduje wyraźną dwoistość podporządkowania. Umacnia się ona tym bardziej zresztą, im silniejsze stają się regionalne lub lokalne stowarzyszenia huasteckie w największych ośrodkach miejsko-przemysłowych kraju.

x x

x

Odpowiedź wprost na pytanie, które z wymienionych elementów odgrywają większą lub mniejszą rolę w funkcjonowaniu społeczności na najniższych poziomach terytorialnych-jest niemożliwa. Zależy to bowiem od stopnia złożoności sytuacji społecznej i ekonomicznej w każdej ze stref kulturowych czy rolniczych. Niewątpliwie najmniejszy zakres problemów występuje w strefach względnie jednorodnych, w największym stopniu zdominowanych przez system gospodarki rynkowej. Przykładem takiej jest północno-wchodnia część Huastecas opanowana przez średnio i wielkoskalową hodowlę i gdzie - jak się wydaje - zagadnieniem podstawowym jest kwestia utrzymania korzystnej koniunktury ekonomicznej i rozwoju/wzrostu bez konieczności rezygnowania z tradycyjnych, "ranczerskich" wzorców zachowań.

W większości przypadków jednak zespół problemów jest znacznie szerszy i trudny do tak lapidarnego ujęcia a sytuacja tym bardziej skomplikowana im większa istnieje rozbieżność między lokalnymi elitami władzy - interesami elity ekonomicznej - oczekiwaniami społeczności wiejskiej - efektywnymi kierunkami polityki rządowej.

W tym kontekście korzystnie przedstawiają się te fragmenty Las Huastecas, gdzie -niezależnie od wskazywanych wcześniej mankamentów w działaniu -funkcjonują agencje i przedsiębiorstwa państwowe i parapaństwowe, których zadaniem jest popieranie lub

organizacja postępu na poziomie lokalnym. Dzieje się tak między innymi dlatego, że działają one nie tylko jako katalizatory postępu społecznego i gospodarczego, lecz także jako punkty polaryzujące lokalną działalność polityczną, co w przypadku wsi meksykańskiej jest niezwykle istotne. Typowym przykładem pozytywnego działania w obydwu sferach jest przedsiębiorstwo Tabamex w Platón Sanchez. Powoduje to, że wszystkie strony mając szansę osiągania korzyści są zainteresowane we względnie niezakłóconym funkcjonowaniu lokalnych układów gwarantujących powolny lecz stały postęp.

A N K I E T Y

I. STRUKTURA GOSPODARCZA I SPOŁECZNA GOSPODARSTWA ROLNEGO

1. Dane podstawowe

1.1. Miejscowość ejido własność indywidualna

1.2. Liczba osób w rodzinie mężczyźni kobiety dzieci w wieku poniżej 12 lat

1.3. Liczba innych osób żyjących w gospodarstwie, związki z rodziną, wykonywane obowiązki

1.4. Liczba i rodzaj budynków

1.4.1. dom mieszkalny: liczba , kiedy został zbudowany? z jakiego matariału? przez kogo?

1.4.2. inne zabudowania i sposób ich wykorzystania

1.5. Wielkość gospodarstwa /w ha/, liczba działek i ich odległość od domu /w km/ - najbliżej położonej, najdalej położonej

1.6. Forma władania ziemią

1.6.1. Ejido indywidualne Ejido kolektywne

1.6.2. Gospodarstwo indywidualne: własnościowe dzierżawione , inna forma - jaka?

1.7. Od ilu lat użytkuje dane gospodarstwo i w jaki sposób stał się jego użytkownikiem: spadek , kupno , nadanie ziemi w ejido , dzierżawa , inna - jaka?

1.8. Zmiany rozmiarów gospodarstwa i form władania ziemią w ciągu ostatnich dziesięciu lat

2. Użytkowanie ziemi Obecne /ha/ Przed 10 laty /ha/

2.1. Ziemie uprawne

2.1.1. Temporal

2.1.2. Nawadniane

2.1.3. Odłogowane

2.2. Pastwiska

2.3. Przyczyny zmian w użytkowaniu ziemi w ciągu ostatnich dziesięciu lat

3. Struktura użytkowania ziem uprawnych /w roku/

Obecnie /ha/ Przed 10 laty /ha/

3.1. Uprawy żywieniowe /jednoroczne i trwałe/

3.2. Uprawy stymulacyjne i przemysłowe /jednoroczne i trwałe/

3.3. Uprawy w ogrodzie przydomowym /huerta/

3.4. Przyczyny zmian w ciągu ostatnich 10 lat /zmiany popytu, zmiany technik uprawy, zmiany podaży siły roboczej, inne/

4. Związki między użytkownikiem ziemi i czynnikami przyrodniczymi

4.1. Okres użytkowania danej działki

4.2. Okres odłogowania i sposób użytkowania odłogu

4.3. Przyczyny odłogowania:

4.3.1. wyczerpanie żyzności gleby

4.3.2. nadmierne zachwaszczenie

4.3.3. inne

4.4. W jakich miesiącach w roku występuje niedobór, a w jakich nadmiar opadów /wilgoci w glebie/?

4.5. Częstotliwość występowania: susz , nadmiernych opadów, przymrozków lub gwałtownych spadków temperatury, plag, huraganów , nadmiernych upałów

5. Pogłowie zwierząt hodowlanych Obecnie /szt./ Przed 10 laty

5.1. Bydło rogate

krowy

woły

5.2. Trzoda chlewna

5.3. Konie, muły, osły

5.4. Owce

5.5. Kozy

5.6. Drób

5.7. Przyczyny zmian w strukturze i wielkości pogłowia w ciągu ostatnich dziesięciu lat

6. Wielkość produkcji i stopień komercjalizacji poszczególnych płodów rolnych

	Obecnie /kg/		Przed 10 laty /kg/	
	Produkcja	Sprzedaż	Produkcja	Sprzedaż
6.1. Żywieniowe i owoce				
6.2. Używki i przemysłowe				
6.3. Mięso				
6.4. Żywe zwierzęta				
6.5. Mleko				
6.6. Jaja				
6.7. Miód pszczeli				

6.8. Przyczyny zmian w wielkości produkcji i sprzedaży w ciągu ostatnich dziesięciu lat.

7. Maszyny rolnicze /liczba i moc w KM/

Obecnie Przed 10 laty

7.1. Traktory

7.2. Inne

7.3. Przyczyny zmian w ciągu ostatnich dziesięciu lat

8. Zużycie nawozów sztucznych /w tonach/ Obecnie Przed 10 laty
rodzaj nawozów

9. Plony głównych upraw /kg/ha/ Obecnie Przed 10 laty

9.1. Przyczyny zmian w wielkości plonów w ciągu ostatnich dziesięciu lat

10. Ilość zbiorów w ciągu roku i uprawa współrzędna

10.1. - ilość zbiorów w ciągu roku z danej działki

10.2. - rodzaje upraw współrzędnych

11. Miejscowości /oraz instytucje/, w których sprzedawane są płody rolne i nabywane środki produkcji oraz uzyskiwane kredyty

Obecnie Przed 10 laty

11.1. Sprzedaż

11.2. Kupno

11.3. Przyczyny zmian w ciągu ostatnich dziesięciu lat

12. Siła robocza zatrudniona w gospodarstwie przy wykonywaniu prac polowych i innych zajęciach:

12.1. Członkowie rodziny obecnie przed 10 laty

12.1.1. w ciągu całego roku

12.1.2. okresowo

czas pracy

sezony

12.1.3. rodzaj wykonywanych prac

12.2. Robotnicy stali /kontraktowi/

12.2.1. liczba

12.2.2. średni wiek i miejsce pochodzenia

12.2.3. rodzaj wykonywanych prac

12.2.4. rodzaj kontraktu/bezpośrednia umowa, przez pośrednika/

12.2.5. forma wynagrodzenia

12.3. Robotnicy sezonowi /okresowi/

12.3.1. liczba /w ciągu roku/

12.3.2. okres zatrudnienia

12.3.3. średni wiek i miejsce pochodzenia

12.3.4. rodzaj wykonywanych prac

12.3.5. formy kontraktu

12.3.6. forma wynagrodzenia

12.4. Przyczyny zmian w zatrudnieniu siły roboczej w ciągu ostatnich dziesięciu lat

siła robocza ogółem /liczba osób, ilość osobo-miesięcy/

12.5. Źródła dochodów niezbędnych na wynagrodzenie dla robotników stałych i sezonowych /sprzedaż płodów rolnych, sprzedaż innych produktów, dorywcza praca, stała praca członków rodziny, inne/

12.6. Forma najmu robotników stałych i okresowych

Czy istnieją trudności w najmowaniu robotników?

13. Formy sąsiedzkiej pomocy i okresy jej stosowania

	Obecnie	Przed 10 laty
13.1. Przy pracach polowych		
13.2. Przy innych pracach		
13.3. Sprzedaż, kupno, kredyty, transport		

13.4. Przyczyny zmian w ciągu ostatnich dziesięciu lat

14. Przemieszczenia przestrzenne ludności

	Obecnie	Przed 10 laty
14.1. Miejsca i częstotliwość wyjazdów: na zakupy		
w odwiedziny		
do banku		
do lekarza		
na zabawy		
inne wyjazdy		

14.2. Przyczyny zmian w ciągu ostatnich dziesięciu lat

14.3. Wyjazdy zarobkowe do innych miejscowości

	Obecnie	Przed 10 laty
14.3.1. liczba członków rodziny		
14.3.2. struktura płci		
14.3.3. struktura wieku		
14.3.4. okres trwania		
14.3.5. sezony wyjazdów		
14.3.6. kierunki wyjazdów		

14.4. Wyjazdy na stałe

14.4.1. liczba członków rodziny, którzy wyjechali na stałe do innych miejscowości Meksyku w ciągu ostatnich dziesięciu lat

14.4.2. struktura płci oraz wiek /w momencie wyjazdu/
14.4.3. obecne miejsce zamieszkania
14.4.4. przyczyny wyjazdu

15. Zagadnienia językowe
15.1. Język, jakim mówi się w domu
15.2. Język, jakim posługują się /lub posługiwali się/ rodzice
15.3. Liczba osób mówiących jednym językiem i osób dwujęzycznych
15.4. W przypadku osób dwujęzycznych: gdzie mówią po hiszpańsku

16. Zwyczaje i tradycje pracy
16.1. Kalendarz zajęć polowych
16.1.1. przygotowanie ziemi pod uprawę
16.1.2. siew
16.1.3. pielenie
16.1.4. zbiory
16.2. Społeczny podział pracy w rodzinie
16.2.1. rodzaje prac wykonywanych przez mężczyzn
16.2.2. rodzaje prac wykonywanych przez kobiety
16.2.3. rodzaje prac wykonywanych przez synów
16.2.4. rodzaje prac wykonywanych przez córki
16.2.5. rodzaje prac wykonywanych przez osoby stare
16.3. Pomoc w wykonywaniu prac polowych
Kto pomaga w poniższych pracach polowych /podać związki pokrewieństwa lub inne/?
16.3.1. przygotowanie ziemi pod uprawę
16.3.2. siew
16.3.3. pielenie
16.3.4. zbiory

17. Cykl życia
17.1. Dzieciństwo. Wiek, w jakim dzieci:
17.1.1. zaczynają chodzić do szkoły
17.1.2. zaczynają pracować w domu
17.1.3. kończą /przestają/ chodzić do szkoły
17.2. Małżeństwo
17.2.1. Wiek, w jakim zawierają małżeństwa chłopcy? dziewczęta?
17.2.2. Miejsce zamieszkania młodego małżeństwa
17.2.3. Kto opiekuje się dziećmi pod nieobecność matki?

18. Struktura społeczna

18.1. Funkcjonowanie polityczne lub regionalne spełniane przez członków rodziny w wiosce

18.1.1. zakres obowiązków

18.1.2. sposób wyboru lub mianowania

18.1.3. rodzaj lub wielkość wydatków związanych z pełnieniem funkcji

18.2. W wypadku odpowiedzi przeczącej na pytanie 18.1. Kto obecnie sprawuje najważniejsze funkcje we wsi?

18.2.1. W jaki sposób zostali wybrani /mianowani/

18.2.2. Przyczyny wyboru tych osób

18.3. Stratyfikacja społeczna

18.3.1. Czy pańskim zdaniem wszyscy mieszkańcy wioski są jednakowo zamożni /biedni/, czy też są wśród nich osoby bogatsze niż inne?

18.3.2. Jeżeli są osoby bogatsze - to dlaczego? jakie są źródła ich wyższych dochodów: spadek, inne źródła dochodów niż te, jakie mają pozostali mieszkańcy, duże nakłady pracy, inne przyczyny

18.4. Kumostwo /compadrazgo/

18.4.1. Ilu kumów Pan ma?

18.4.2. Kim oni są?

18.4.3. Gdzie mieszkają?

18.5. Prestiż społeczny

18.5.1. Czy wśród mieszkańców wsi są osoby cieszące się szacunkiem pozostałych? Kto to jest?

18.5.2. Dlaczego cieszą się szacunkiem? ze względu na swój wiek, pozycję ekonomiczną, doświadczenie, z innych powodów /jakich?/

18.5.3. Do kogo zwróciłby się Pan o radę w przypadku kłopotów?

19. Struktura wyznaniowa i kwestie związane z religią

19.1. Czy chodzi Pan do kościoła? dokąd? kiedy?

19.2. Czy w wiosce jest ksiądz? tak, nie. Jak często ksiądz odwiedza wieś?

19.3. Jakie są najważniejsze święta kościelne obchodzone we wsi?

19.3.1. Kto je organizuje?

19.3.2. Kto pokrywa koszty?

19.3.3. W jaki sposób pańska rodzina uczestniczy w tych świętach?

20. Gdyby miał Pan możliwość zmiany dotychczasowego trybu życia czy chciałby Pan opuścić wieś? Dokąd by Pan się przeniósł - do innej wsi , do małego miasta , do dużego miasta /jakiego?/, do Stanów Zjednoczonych Ameryki?

II. SPOSOBY I FORMY KONTRAKTOWANIA SIŁY ROBOCZEJ

1. Miejsce stałego zamieszkania i jego odległość od miejsca pracy
2. Sytuacja rodzinna: kawaler, żonaty /liczba dzieci wiek dzieci/
3. Źródła dochodów: stałych , dodatkowych
4. Okres zatrudnienia w danym miejscu pracy: w roku bieżącym w poprzednich latach
5. Rodzaj prac wykonywanych w gospodarstwie w roku bieżącym , w poprzednich latach
6. Sposób najmu do pracy /przez pośrednika, bezpośrednia umowa z właścicielem gospodarstwa, inny /
7. Forma wynagrodzenia za pracę
8. Warunki zakwaterowania
9. Okres zatrudnienia w charakterze robotnika rolnego w innych rejonach , w roku bieżącym , w poprzednich latach
10. Rodzaj prac wykonywanych w innych rejonach
11. Opinia o warunkach pracy w danym gospodarstwie w porównaniu z innymi rejonami
12. Czy przy wykonywaniu prac w danym gospodarstwie pomagają inni członkowie rodziny robotnika? Jeśli tak to dlaczego?

III. CECHY SPOŁECZNO-GOSPODARCZE MIEJSCOWOŚCI

Municypium .....
Miejscowość .....
Liczba mieszkańców .....
Jednojęzyczni .....
Wielojęzyczni .....
Mężczyźni .....
Kobiety .....
Ludność w wieku szkolnym .....

Liczba domów .....
Liczba działek ziemi ....., powierzchnia .....
Liczba parcel ejidalnych .....
Liczba chłopów bez ziemi .....
- członków ejido .....
- nie członków ejido .....
- comuneros .....

	Liczba placówek	Liczba osób zatrudnionych
1. Handel		
1.1. Plac targowy	.....	.....
1.2. Dom towarowy	.....	.....
1.3. Sklepy wielobranżowe	.....	.....
1.4. Hurtownie		
1.5. Sprzedaż owoców i warzyw		
1.6. Piekarnie		
1.7. Sklepy mięsne		
1.8. Rzeźnie		
1.9. Sklepy odzieżowe		
1.10. Sklepy żelazne		
1.11. Apteka		
1.12. Inne sklepy		
2. Podstawowe usługi		
2.1. Produkcja tacos		
2.2. Pijalnia wód		
2.3. Kawiarnie		
2.4. Miejsce sprzedaży alkoholu		
2.5. Miejsce sprzedaży pulque		
2.6. Restauracja		

2.7. Hotel
2.8. Fryzjer
2.9. Szewc
2.10. Warsztaty mechaniczne i samochodowe
2.11. Elektryk
2.12. Inne usługi

3. Usługi kulturalne
3.1. Kino /teatr/ ....
3.2. Jeśli brak, czy istnieje objazdowe, kiedy? .....
3.3. Czy istnieje klub miłośników teatru?
3.4. Sala bilardowa
3.5. Sala tańca
3.6. Muzeum
3.7. Szkoła
Podstawowa
Średnia
Średnia techniczna
Przygotowawcza na Uniwersytet
3.8. Przedszkole
3.9. Kościoły
3.10. Banki, kasy rolnicze, kasa oszczędności

4: Magazyny /państwowe czy prywatne/ produktów rolnych, typy

5. Zakłady produkcyjne
5.1. Zakłady przemysłowe /prywatne, państwowe, typ/
5.2. Warsztaty rzemieślnicze /typ/

6. Infrastruktura techniczna
6.1. Czy istnieje twarda nawierzchnia na drogach /ulicach/?
6.2. Czy jest we wsi przystanie autobusowy?
6.3. Czy wieś jest zelektryfikowana?
6.4. Czy jest stacja kolejowa?
6.5. Ile autobusów dziennie zatrzymuje się we wsi?
W jakich jadą kierunkach?
6.6. Czy istnieje pas startowy?
6.7. Czy istnieje wodociąg?
6.8. Czy istnieje kanalizacja?

7. Język?
7.1. Poziom wykształcenia dzieci z rodzin indiańskich

7.2. Poziom wykształcenia dzieci z rodzin Metysów.

7.3. W przypadku rodziny dwujęzycznej - gdzie mówi się po hiszpańsku?

7.4. Kto mówi po hiszpańsku?
Mężczyźni
Kobiety
Młodzież
Starzy

7.5. Jaka była sytuacja przed 15 laty?
Czy było mniej osób dwujęzycznych?

8. Kontakty międzyludzkie

8.1. W przypadku osiedli indiańskich
Czy są Metysi, którzy mieszkają we wsi lub w pobliżu niej?
Jakiego typu kontakty utrzymują ze wsią?

8.2. W przypadku wsi metyskich
Czy we wsi lub w jej pobliżu żyją rodziny indiańskie?
Jakiego typu kontakty utrzymują mieszkańcy wsi z Indianami?

9. Źródła i poziom dochodów

9.1. Czy w odczuciu społecznym są osoby, którym powodzi się lepiej niż innym?

9.2. Dzięki czemu znalazły się w takiej sytuacji?

10. Jakie stanowiska polityczne mają mieszkańcy wsi?

10.1. Kogo desygnuje się na te stanowiska?

10.2. Kim są wyborcy?

10.3. W jaki sposób odbywają się wybory?

10.4. Z jaką częstotliwością?

11. Czy jest kościół, jak funkcjonuje?

11.1. Czy posiada proboszcza?

11.2. Czy ksiądz przyjeżdża z innej miejscowości?
Skąd?

11.3. Kto opiekuje się kościołem w czasie nieobecności księdza?

11.4. Czy we wsi /miasteczku/ istnieją jakieś inne stanowiska w kościele?
Jakie?

Czy wiążą się ze stałymi dochodami jakiego rzędu?

11.5. Jeśli nie ma kościoła, dokąd miejscowa ludność się udaje na mszę?

12. Czy obchodzi się lokalne święta?
Kiedy?
Jak się je celebruje?
Jak się je organizuje?
Kto pokrywa koszty?
Czy biorą w nich udział mieszkańcy innych wiosek?
Jakie koszty ponosi rodzina z okazji święta?

13. Czy istnieją we wsi osoby, które cieszą się większym szacunkiem niż inne?

14. Z jakich osób składa się rodzina? Tylko rodzice i dzieci?
Czy w skład najbliższej rodziny wchodzą inne osoby?
Jakie są obowiązki mężczyzny?
Jakie są obowiązki kobiety w rodzinie?
W jakim wieku pobierają się młodzi?
Gdzie zamieszkują po ślubie?
W swoim własnym domu? Jeśli tak to kto go buduje?
Gdzie?
Jeśli młodzi mieszkają z rodziną to są to najczęściej rodzice jego?, jej?, lub mieszkanie innych członków rodziny?

15. W przypadku urodzin dziecka, kogo prosi się na chrzestnego?
Jakie są obowiązki chrzestnego?

16. Czy organizowane są święta nie kościelne?
W jaki sposób uczestniczy w nich społeczność wiejska /miejska/?

17. Jakiego typu problemy uważa rozmówca za najważniejsze we wsi /miasteczku/? W jaki sposób można je rozwiązać?

18. Czy istnieje plan rozwoju wsi /miasta, mikroregionu/ opracowany i wdrożony przez władze lokalne, stanowe, krajowe? Czego dotyczy?

19. Czy współpracuje Pan /Pani/ z jakąś instytucją?
Ubezpieczeniem społecznym? Szkolnictwem państwowym? Narodowym Instytutem Indianistycznym?

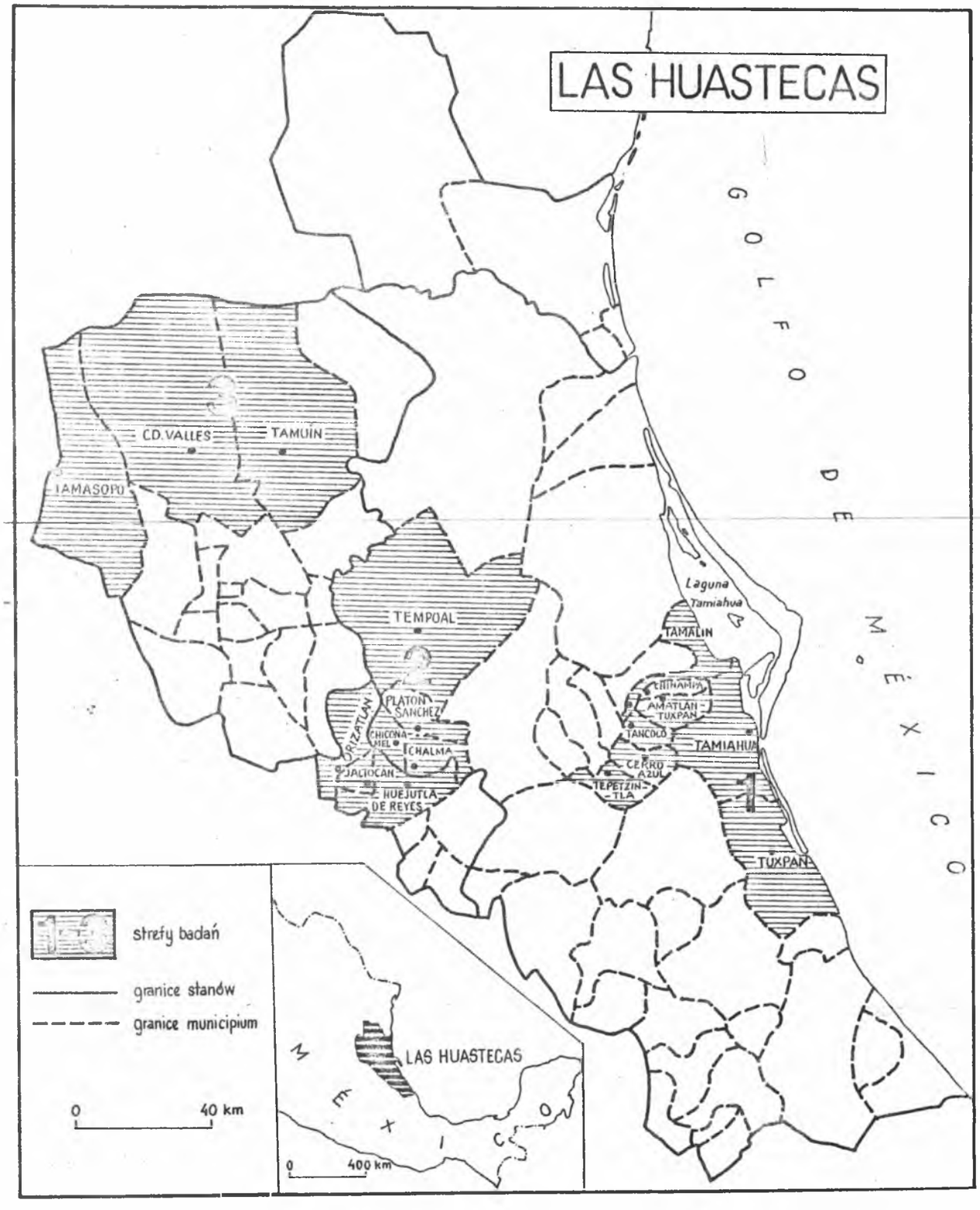
LAS HUASTECAS
GOLFO DE MÉXICO
CD. VALLES
TAMUIN
TAMASOPO
TEMPOAL
PLATON SANCHEZ
OZATLAN
CHICONAMEL
CHALMA
JACIOCAN
HUEJUTLA DE REYES
Laguna Tamiahua
TAMALIN
CHITAMIA
AMATLAN TUXPAN
TANCOLO
TAMIAHUA
CERRO AZUL
TEPETZINTLA
TUXPAN
strefy badań
granice stanów
granice municipium
0
40 km
LAS HUASTECAS
MÉXICO
0
400 km

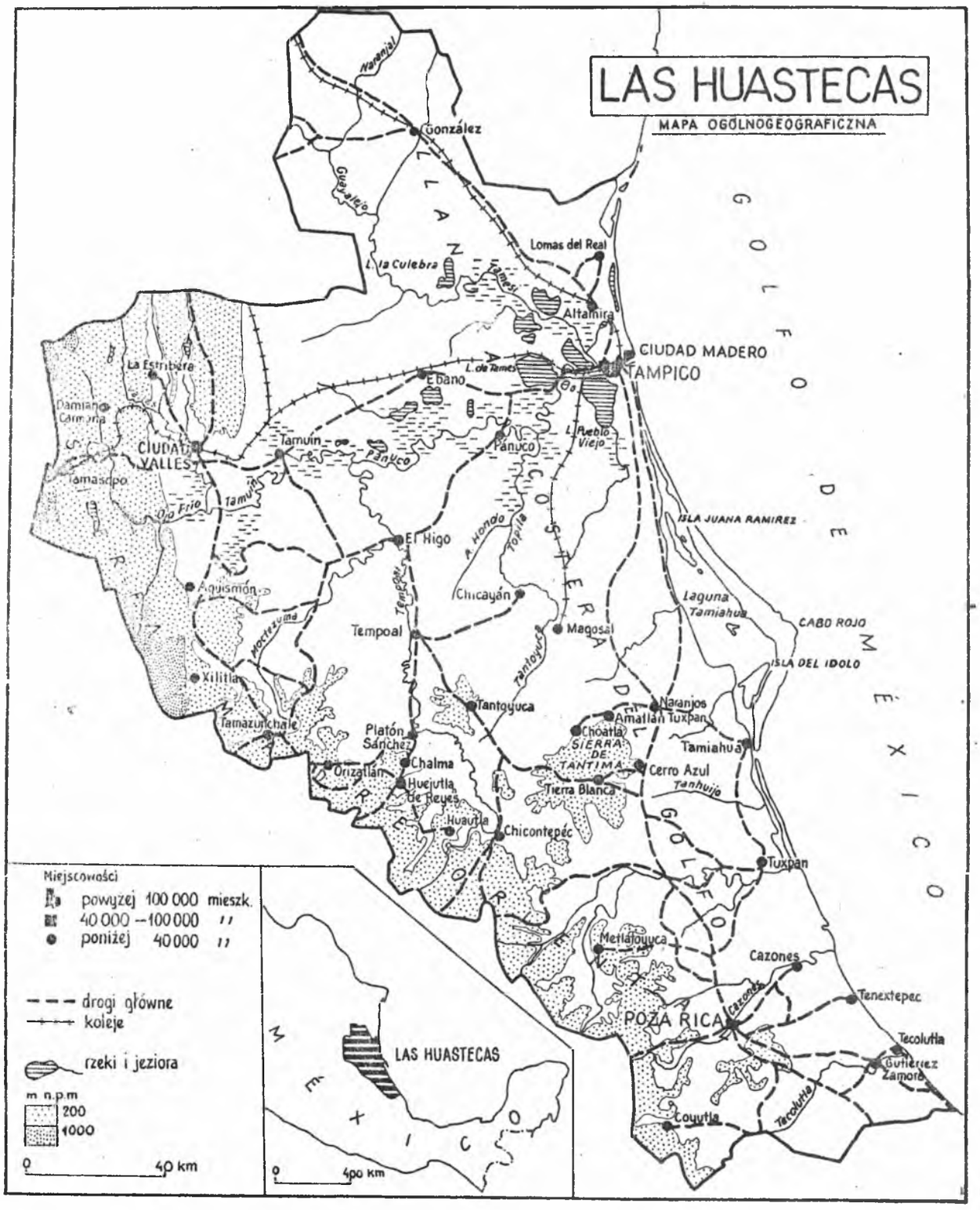
LAS HUASTECAS
MAPA OGÓLNOGEOGRAFICZNA
González
Lomas del Real
Altamira
CIUDAD MADERO
TAMPICO
Ebano
Pánuco
Tamuín
CIUDAD VALLES
La Estribera
Tamasopo
Aquismón
Xilitla
El Higo
Chicayán
Tempoal
Magosal
Tantoyuca
Platón Sánchez
Chalma
Huejutla de Reyes
Huautla
Chicontepec
Tamazunchale
Naranjos
Amatlán
Tuxpan
Tamiahua
Cerro Azul
Tierra Blanca
Tuxpan
Metlatoyuca
Cazones
Tenextepec
POZA RICA
Tecolutla
Gutiérrez Zamora
Coyutla
ISLA JUANA RAMIREZ
Laguna Tamiahua
CABO ROJO
ISLA DEL IDOLO
GOLFO DE MÉXICO
SIERRA DE TANTIMA
Miejscowości
powyżej 100 000 mieszk.
40 000 – 100 000 "
poniżej 40 000 "
drogi główne
koleje
rzeki i jeziora
m n.p.m
200
1000
0
40 km
LAS HUASTECAS
MÉXICO
0
400 km

Tabela 1

Charakterystyka badanych miast

Nazwa miasta i/lub nazwa municypium	Liczba mieszk. /w tys./	Procent mieszk. całego municypium	Liczba							Informacje na temat				
			sklepów	magazynów hurtowych	placówek bankowych	restauracji	hoteli	kin	sal do tańca	szkół	służby zdrowia	kościołów	magazynów produktów rolnych	zakładów produkcyjnych lub rzemieślniczych
Tamiahua	7,5	21,5	28	-	1	7	2	1	1	5 powsz. podst. 2 powsz. śred. 1 gimnazjum	2 ośrodki zdr. 5 aptek	1 katolicki	1 państw. 2 nieduże prywat.	1 mała przetwórnia ryb 15 zakł. rzem.
Cerro Azul	29,1	87,9	125	2	4	20	6	1	2	25 powsz. podst. 4 powsz. śred. 1 gimnazjum 3 półwyższa	3 ośrodki zdr. 15 aptek	2 katolic. 1 ewangelic. 1 adwentyst 1 adwentyst. dnia siódmego	-	1 duża przetwórnia PEMEX-u 3 nieduże prywat. fabryki tytoniu 30 zakład. rzem.
Naranjos /Amaltan-Tuxpan/	21,3	73,4	224	4	4	15	5	2	2	9 powsz. podst. 4 powsz. śred. 1 gimnazjum	2 ośrodki zdr. 4 apteki	4 katolic.	-	30 zakład. rzem.
Huejutla	12,3	20,9	194	2	3	20	9	1	3	10 powsz. podst. 4 powsz. śred. 2 gimnazja	1 nieduży szpital 4 ośrod. zdrowia 12 aptek	1 katolicki	1 państwowy	26 zakład. rzem.
Platon Sanches	9,0	49,5	50	4	1	22	3	-	12	8 powsz. podst. 2 powsz. średnie 1 gimnazjum	1 duży ośrodek zdrowia 2 apteki	1 katolicki	1 państwowy	1 państw. fabryczka tytoniu 12 zakład. rzem.
Tempoal	12,0	20,5	78	2	2	12	3	1	3	4 powsz. podst. 2 powsz. śred. 1 gimnazjum	3 ośrod. zdrowia 4 apteki	1 katolicki	1 państwowy	1 nieduża chłodnia prywatna 1 nieduży zakład spożyw. prywatny 17 zakład. rzem.
El Higo /Tempoal/	8,9	15,2	43	3	2	9	2	1	1	5 powsz. podst. 1 powsz. średnie 1 gimnazjum	1 mały szpital 1 ośrod. zdrowia 3 apteki	1 katolicki 1 ewangelicki	-	1 duża cukrownia 15 zakład. rzem.
Tamuín	11,0	41,7	77	1	4	2	4	1	-	17 powsz. podst. 4 powsz. średnie 1 gimnazjum	2 ośrod. zdrowia 4 apteki	2 katolickie	-	1 duża prywatna fabryka spożyw. 1 duża prywatna cementownia 7 zakład. rzem.

Źródło: Dane z badań terenowych.

Tabela 1A

Informacje o badanych gospodarstwach.

A. Gospodarstwa indywidualne /bez gospodarstw o powierzchni poniżej 1 ha/.

Lokalizacja gospodarstwa		Podregion	Liczba członków rodziny	Powierzchnia		Główne uprawy	Pogłowie		Główne produkty przeznaczane na sprzedaż
Nazwa miejscowości	Municypium			ogółem	ziemie uprawne		bydła	trzody chlewnej	
							sztuki		
Palma Morelos	Tuxpan	I	7	25	13	kukurydza, fasola	20	9	kukurydza, fasola, mleko, zwierzęta
Raya Obscura	Tamiahua	I	5	15	15	kukurydza, fasola, owoce	-	-	kukurydza, fasola
Raya Obscura	Tamiahua	I	8	2	2	kukurydza, banany, fasola	-	1	-
Juan Felipe	Cerro Azul	II	2	12	-	-	40	-	młode bydło
Zaragoza	Tancoco	II	6	18	8	kukurydza	20	10	kukurydza, mleko, zwierzęta żywe
Zacamixtle	Tancoco	II	8	100	3	kukurydza, fasola	70	1	mleko, cielęta
Felipe Villanueva	Tepetzintla	II	.	480	300	cytryny, mango, kukurydza	180	50	cytryny, mięso, żywe zwierzęta
Las Canas	Tepetzintla	II	.	60	-	-	60	-	mleko, cielęta
Platón Sánchez	Platón Sánchez	II	5	150	60	kukurydza, tytoń, owoce	400	-	kukurydza, tytoń, owoce, mleko, żywe zwierzęta
El Pujal	Ciudad Valles	IV	5	150	20	trzcina cukrowa	150	-	trzcina cukrowa, mleko, zwierzęta
Tambaca	Tamasopo	IV	.	500	480	trzcina cukrowa	-	-	trzcina cukrowa

Tabela 2

Wybrane wskaźniki rozwoju społecznego w Las Huastecas[1/], 1970.

Stan i municypium	Liczba ludności	Stopień ruralizacji /% ludności wsi/	Poziom wykształcenia		Poziom opieki lekarskiej: liczba osób na 1 lekarza	Poziom usług komunalnych		Stopień marginalizacji[2/]
			% analfabetów	% osób bez ukończonej szkoły podstawowej		% ogółu gospodarstw domowych bez elektryczności	bez wody pitnej	
Veracruz:								
Chiconamel	4.491	100,0	59,2	94,1	4.491	97,6	78,0	9.230
Tepetzintla	10.374	68,8	36,1	88,9	10.374	81,4	77,2	6.124
Tancoco	6.660	100,0	31,0	88,9	6.660	88,3	38,0	4.579
Chinampa de G.	9.559	66,8	38,2	92,6	9.559	73,4	59,3	4.257
Chalma	10.803	49,0	43,6	87,0	10.803	82,3	82,3	4.102
Platón Sánchez	12.677	57,7	46,2	85,8	4.226	75,8	92,2	3.263
Tamalin	8.427	67,4	33,2	88,4	8.427	51,0	63,5	0.416
Tamiahua	24.502	74,4	29,4	87,5	6.126	67,7	69,0	-0.154
Tempoal	41.291	63,2	36,2	88,1	6.882	63,3	70,7	-1.199
Tuxpan	71.130	45,4	19,1	71,3	2.155	44,1	43,6	-8.879
Amatlán	21.342	31,0	16,0	70,5	1.940	36,2	25,9	-12.192
Cerro Azul	23.406	13,5	13,2	63,2	1.560	29,8	20,4	-15.832
Zozocolco[2/]	9.196	72,2	64,1	95,3	9.196	89,3	75,9	12.202
Mecatlán[2/]	5.407	40,1	50,0	98,5	5.407	98,0	97,6	13.190
Chumatlan[2/]	2.629	100,0	76,1	98,2	2.629	100,0	98,7	15.083
Hidalgo:								
Huejutla	43.306	79,5	62,2	92,7	5.145	83,8	79,9	7.462
Orizatlán[3/]	20.461	73,7	65,9	93,9	10.231	89,9	84,7	10.337
Yahualica[3/]	15.459	100,0	71,5	97,1	15.459	97,6	86,0	14.412
San Luis Potosi:								
Tamasopo	19.808	64,9	33,1	88,9	19.808	63,1	50,0	1.378
Tamuin	17.810	59,3	24,6	81,6	3.562	51,7	44,4	-4.369
Ciudad Valles	77.444	38,6	23,1	76,6	1.721	50,1	57,2	-7.253
Aquismón[3/]	23.480	100,0	54,1	96,4	23.480	95,5	75,3	11.830
Huehuetlán[3/]	8.432	100,0	43,3	94,2	8.432	87,7	91,6	12.897
MEKSYK	48.225.238	41,3	23,8	70,5	1.418	40,4	38,9	.

1/ - w tabeli uwzględniono wszystkie municypia objęte badaniami terenowymi oraz wybrane municypia o najniższym poziomie rozwoju społeczno-gospodarczego /najwyższym stopniu marginalizacji/ w poszczególnych stanach,

2/ - stopień marginalizacji - por. przypis do tabeli 1; skala: bardzo wysoki 20.000-10.000; wysoki 10.000-0.000; średni 0.000-/-/10.000; niski /-/10.000-/-/20.000; bardzo niski /-/20.000,

3/ - municypia o najniższym poziomie rozwoju społeczno-gospodarczego w danym stanie /w granicach regionu Las Huastecas/.

Źródło: Geografia de la marginación, op. cit., aneks 4.

Informacje o badanych gospodarstwach.

B. Ejidos i oomunidades agrarias.

Tabela 1B

Lokalizacja gospodarstwa		Podregion	Liczba rodzin mieszkających w ejido x	Powierzchnia		Główne uprawy	Pogłowie		Główne produkty przeznaczane na sprzedaż
Nazwa miejscowości	Municypium			ejido	parcel /średnia/		bydła /średnio w gospodarstwie/	trzody chlewnej /średnio w gospodarstwie/	
Palma Morelos	Tuxpan	I	30 /110/	•	7	kukurydza, fasola	5	-	mięso lub żywe zwierzęta
Coloman	Tuxpan	I	29	•	15	kukurydza, fasola	13	-	mleko, cielęta
Tampache	Tamiahua	I	100	•	12	kukurydza, fasola, sezam, warzywa	22	-	kukurydza, fasola, mleko, mięso, żywe zwierzęta
Paso del Norte	Tamiahua	I	20	•	20	kukurydza, pomarańcze, fasola	15	-	pomarańcze, mleko, cielęta
Chinampa de G.	Chinampa de G.	II	55	•	5	kukurydza, fasola	4	4	•
Tepetzintla	Tepetzintla	II	160	•	6	kukurydza, warzywa	-	1	kukurydza
Tierra Blanca	Tepetzintla	II	82	750	9	kukurydza, fasola	1	2	kukurydza, mięso
El Humo	Tepetzintla	II	153 /230/	•	2-5	kukurydza, warzywa	2	1	kukurydza
Zapotitlan	Tepetzintla	II	150	350	1-15	kukurydza, fasola	2	1	kukurydza, mleko
Corralillo	Platón Sánchez	II	34	•	9	kukurydza, tytoń	9	5	kukurydza, tytoń, żywe zwierzęta
San Pedro Coyutla	Chalma	II	94	•	4-8	kukurydza, fasola, trzcina cukrowa	-	-	piloncillo
Chalahuiyapa	Huejutla	III	138	1150[xx]	3-4	kukurydza, kawa, trzcina cukrowa	1	1-2	kukurydza, cielęta, piloncillo
Ixoatlán	Huejutla	III	3	•	1-10	kawa, kukurydza	10[xxx]	-	kawa, żywe bydło
Coacuilco	Huejutla	III	1000	3643	1-20	kukurydza, kawa, trzcina cukrowa, pomarańcze	30-40[xxx]	5	kawa, mięso, owoce, piloncillo
El Palmar Prieto	Tempoal	IV	43 /100/	800	18	trzcina cukrowa, kukurydza	3-4	5	trzcina cukrowa, kukurydza, mleko
El Chote	Tempoal	IV	123 /200/	•	12	trzcina cukrowa, kukurydza	4-8	-	trzcina cukrowa, kukurydza, mięso
Tantóbal	Ciudad Valles	IV	59 /85/	•	2-30	trzcina cukrowa, kukurydza	1-10	5	trzcina cukrowa, żywe zwierzęta

Calera	Ciudad Valles	IV	.	.	8-10	trzcina cukrowa, kukurydza	2-8	-	trzcina cukrowa, miód
La Lima	Ciudad Valles	IV	136 /150/	2775	5-12	kukurydza, fasola, trzcina cukrowa, owoce	5-8	-	trzcina cukrowa, owoce, żywe bydło
Los Sabinos	Ciudad Valles	IV	114 /134/	4028	10	kukurydza, sezam, fasola	xxxx	-	kukurydza, sezam, żywe bydło
Gustavo Garmendia	Ciudad Valles	IV	74	2003	8	kukurydza, trzcina cukrowa	xxxxx	-	trzcina cukrowa, żywe bydło
Rascón	Tamasopo	IV	222 /470/	.	7	trzcina cukrowa	2	20	trzcina cukrowa, żywe zwierzęta
Casa Blanca	Tamasopo	IV	.	.	16	trzcina cukrowa, pomarańcze, kukurydza	16	-	trzcina cukrowa, pomarańcze, żywe zwierzęta

x - łączna liczba rodzin mieszkających w ejido - ejidatarios i rodziny nie posiadające ziemi /venicos/,

xx - w tym 600 ha ziemi użytkowanej kolektywnie pod uprawę kukurydzy oraz dla hodowli bydła,

xxx - maksymalne pogłowie bydła w największych gospodarstwach /o powierzchni ponad 10 ha/, w mniejszych gospodarstwach hoduje się wyłącznie trzodę chlewną lub drób,

xxxx - ejido posiada kilkaset sztuk bydła stanowiących wspólną własność jego członków,

xxxxx - ejido posiada 600 sztuk bydła /w tym 100 sztuk krów mlecznych i 200 cieląt i jałówek/ stanowiących wspólną własność jego członków.

Tabela 6

Zaopatrzenie gospodarstw w siłę roboczą /uwzględniono wyłącznie gospodarstwa, których użytkownicy zadeklarowali najem robotników/.

Miejscowość	Powierzchnia gospodarstwa /ha/	Liczba stałych pracowników		Liczba sezonowo zatrudnianych pracowników		Przeciętny okres zatrudnienia w roku robotników sezonowych /dni/	Rodzaj prac polowych wykonywanych przez robotników sezonowych
		członków rodziny	najemnych	członków rodziny	najemnych		
Felipe Villanueva	480	-	15	-	40	100	zbiór owoców, oczyszczanie kanałów nawadniających
Tambaca	500	-	18[x]	-	50-100	100	zbiór trzciny cukrowej
El Pujal	150	.	1	-	30-40	7	zbiór trzciny cukrowej odchwaszczanie pastwisk
Platón Sánchez	150	.	10	-	40	100	uprawa kukurydzy, tytoniu
Zacamixtle	100	2	1	-	10-15	do 50	odchwaszczanie pastwisk
Las Canas	60	.	4	-	50	15	odchwaszczanie pastwisk
Palma Morelos	25	3	-	-	1-2	10-15	odchwaszczanie pastwisk
Zaragoza	18	2	-	-	10	.	odchwaszczanie pastwisk, zbiór kukurydzy
Juan Felipe	12	1	4	-	30	10-15	odchwaszczanie pastwisk
Palma Morelos	7	1	-	-	1	10	zbiór kukurydzy
Tampache	12	1	-	-	15	.	odchwaszczanie pastwisk, zbiór kukurydzy
Paso del Norte	20	3	-	-	2	10	odchwaszczanie pastwisk
Chinampa de Gorostiza	5	1	-	4	-	.	odchwaszczanie
Tepetzintla	6	1	-	1	3-4	7	przygotowanie pola, siew i zbiór kukurydzy
Tierra Blanca	9	1	-	1	.	.	przygotowanie pola, zbiór kukurydzy
Zapotitlan	10	1	-	-	1-2	15	przygotowanie pola, odchwaszczanie
Corralillo	8	1	-	3	1	3	przygotowanie pola
El Palmar Prieto	800[xx]	.	.	.	100	100	zbiór trzciny cukrowej
El Chóte	500[xx]	.	.	.	70-120	.	zbiór trzciny cukrowej
Ensoón	7	1	-	4	200-300[xx]	.	zbiór trzciny cukrowej
Casa Blanca	16	3	2	-	15	.	zbiór trzciny cukrowej i owoców
Tantóbal	16	1	-	3	.	.	odchwaszczanie pastwisk
Calera	10	1	-	2	70[xx]	.	zbiór trzciny cukrowej

x - w tym 12 robotników rolnych

xx - dane dla całego ejido